

**MAUDHUI NA FANI KATIKA TAMTHILIA ZA KISWAHILI: UTAFITI
LINGANISHI WA TAMTHILIA ZA MASHETANI NA KIVULI KINAISHI**

SALEM MAHMOUD ABDULHADI MASSOUD

**TASINIFU ILIYOWASILISHWA KUKAMILISHA MASHARTI YA
KUPATIYA SHAHADA YA UZAMIVU (Ph.D) KATIKA KISWAHILI YA
CHUO KIKUU HURIA CHA TANZANIA**

2013

UTHIBITISHI WA MSIMAMIZI

Aliyeweka saini hapa chini anathibitisha kuwa ameisoma Tasnifu hii iitwayo:
*Maudhui na Fani Katika Tamthilia za Kiswahili: Utafiti Linganishi wa Tamthilia
za Mashetani na Kivuli Kinaishi*, na kupendekeza ikubaliwe na Chuo Kikuu Huria
cha Tanzania kwa ajili ya kukamilisha masharti ya Digrii ya Uzamivu katika
Kiswahili ya Chuo Kikuu Huria cha Tanzania.

Prof. Emmanuel Mbogo

(Msimamizi)

Tarehe: _____

HAKI MILIKI

Haki ya kunakili tasnifu hii inalindwa na Mkataba wa Berne, Sheria ya Haki ya Kunakili ya mwaka 1999 na mikataba mingine ya sheria za kitaifa na kimataifa zinazolinda mali za kitaaluma. Haki zote zimehifadhiwa. Hairuhusiwi kuiga au kunakili kwa njia yoyote ile, iwe ama kazi nzima au sehemu ya Tasnifu hii, isipokuwa shughuli halali, kwa ajili ya utafiti, kujisomea, au kufanya marejeo ya kitaaluma bila kibali cha maandishi cha Mkuu wa Kurugenzi ya Taaluma za Uzamili kwa niaba ya Chuo Kikuu Huria cha Tanzania.

TAMKO LA MTAHINIWA

Mimi **Salem Mahmoud Abdulhadi Massoud**, nathibitisha kwamba tasinifu hii ni kazi yangu ya halisi na kwamba haijawahi kuwasilishwa na haitawasilishwa katika Chuo Kikuu kingine kwa ajili ya Digrii yoyote.

.....
Salem Mahmoud Abdulhadi Massoud

.....
Tarehe

TABARUKU

Natabaruku kazi hii kwa marehemu baba yangu mpenzi Mahamooud Abdullhaji. Baba, natamani sana leo ungeshuhudia mafanikio yangu! Baba pumzika kwa amani Allah akuhifadhi mahali pema peponi.

Kwa mama yangu mpenzi kwa kunizaa na kunilea hata baba alipokuwa hayupo duniani katika shida na raha, katika huzuni na furaha. Mama kazi hii ni matunda yako.

Kwa mtoto wangu AISHA Na kwa mke wangu mpenzi Bi. Silima Jayar.

Kwa ndugu zangu Abdulsalam Mohmoud, Rahel Mohmoud asante, Nuhu Alhad, Taher Hassan, kwa sababu wewe ndiye kioo changu.

SHUKRANI

Kwanza kabisa kabla sijasema neno lolote, napenda nitoe shukrani zangu zisizo na ukomo kwa ALLAH SUBHANAHU WATAALAH kwa sababu yeyé ndiye Mkuu na anayepaswa kushukuriwa kwa hatua yoyote ya maisha ya mwanadamu. Ninamshukuru kwa kunijaalia afya njema kipindi chote cha masomo yangu, kunipa nguvu, uwezo, akili, busara na maarifa katika kipindi chote cha masomo yangu ya uzamivu. Nasema kwa unyenyekevu, Alhamdulillah Rabbilaalamina.

Pili, nawashukuru sana wazazi wangu kwa kunizaa, kunilea, kunisomesha, na kunifunza kuhusu malimwengu na ulimwengu. Vile vile, shukrani za pekee ni kwa mke wangu kipenzi Bi. Silima Jayar kwa uvumilivu wake, huruma na kunitia moyo pale nilipokata tamaa.

Tatu, napenda kumshukuru kwa dhati Msimamizi wangu Prof. Emmanuel Mbogo kwa kunilea kitaaluma na kunikuza katika misingi ya nadharia na vitendo katika fasihi ya Kiswahili. Sina neno linalofaa kutoa shukrani zangu kwake bali namuombea afya njema na maisha marefu ili aendelee kutoa msaada wa kitaaluma kwa wanafunzi wanaohitaji maarifa zaidi.

Nne, napenda kuwashukuru wahojiwa wangu wote walioshiriki katika utafiti huu kwa ukarimu na ushirikiano walionipa kipindi chote nilichokuwa uwandani. Nitakuwa mchache wa fadhila nisipotoa shukrani zangu kwa watanzania wote walionifunza Kiswahili nikaweza kuishi bila shida Tanzania. Namshukuru Bi. Hadija Jilala kwa kunifunza lugha ya Kiswahili na kunipa ushauri na maarifa juu ya

nadharia na mbinu za fasihi linganishi. Namshukuru Dr. Method Samwel wa Chuo Kikuu Kishiriki cha Dar es Salaam kwa kuisoma na kuihariri tasnifu hii. Pia nawashukuru wanaidara wote wa idara ya Isimu na Taalimu za Fasihi kwa maoni na miongozo yao hadi leo nimefanikiwa.

Bila kuwasahau ndugu zangu kwa msaada wao mkubwa walionipa katika kipindi chote nilichoishi Libya na Tanzania. Walimu wangu; Dr. Idris Hassan na Dr. Abbakar Oheada

IKISIRI

Utafiti huu unahusu maudhui na fani katika tamthilia za kiswahili ambao umetumia mifano ya tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*. Utafiti huu ni utafiti linganishi ambao ulilenga kuchunguza mtindo wa kimaudhui na kifani katika tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi* ili kuona ni jinsi gani msanii anaweza kutofautiana ama kufanana na msanii mwingine katika uteuzi na utumizi wa vipengele vya kimtindo. Utafiti huu ulitumia mbinu nne za ukusanyaji data ambazo ni; maktaba, usaili, dodoso na majadiliano ya vikundi. Sampuli ya utafiti huu ilitolewa kwa kutumia mbinu ya madhumuni maalum, bahatishi na uteuzi rahisi. Aidha data za utafiti huu zilichambuliwa kwa kutumia mbinu ya uchambuzi maudhui na uchambuzi linganishi. Utafiti huu uliongozwa na *Nadhariatete ya Elimumitindo katika Uchambuzi wa Matini za Kifasihi*. Utafiti umegundua kuwa, msanii wa *Mashetani* na msanii wa *Kivuli Kinaishi* wanatofautiana na kufanana katika mbinu za kimtindo ambazo wametumia kujenga kazi zao za sanaa. Matokeo haya yanaendana na nadharia ya mtindo na mazingira kuwa wasanii hutofautiana katika uteuzi wa mbinu za kimtindo kutokana na tofauti za kimazingira, kihistoria, kijiografia na kimuktadha. Utafiti huu umegundua kuwa, wasanii wote wanafanana katika maudhui ambayo wameyaibua katika kazi zao. Utafiti unajadili kuwa pamoja na kuwa wametofautiana katika mazingira ya kijiografia, lakini wanatoka katika jamii zinazofanana kihistoria, kiitikadi, kiuchumi, kijamii, kisiasa, na kukaribiana sana kiutamaduni. Hivyo basi, ni dhahiri kuwa jamii zote hizi zina matatizo, mahitaji na matarajio yaliyo sawa ambayo watunzi wanayashughulikia.

YALIYOMO

UTHIBITISHI WA MSIMAMIZI.....	ii
HAKI MILIKI.....	iii
TAMKO LA MTAHINIWA	iv
TABARUKU.....	v
SHUKRANI	vi
IKISIRI	viii
ORODHA YA MAJEDWALI.....	xvi
ORODHA YA CHATI.....	xvii
VIAMBATANISHI	xviii
SURA YA KWANZA.....	1
UTANGULIZI WA JUMLA.....	1
1.1 Utangulizi.....	1
1.2 Usuli wa Tatizo	1
1.3 Tatizo la Utafiti	5
1.4 Malengo ya Utafiti	6
1.4.1 Lengo Kuu.....	6
1.4.2 Malengo Mahsusi	6
1.5 Maswali ya Utafiti.....	7
1.6 Umuhimu wa Utafiti	7
1.7 Mipaka ya Utafiti	8
1.8 Uzingativu wa Masuala ya Kiitikeli (Kimaadili)	8
1.9 Matatizo ya Utafiti	12
1.10 Muundo wa Tasnifu	12

1.11 Hitimisho.....	13
SURA YA PILI.....	14
2.0 MAPITIO YA MAANDIKO NA KIUNZI CHA NADHARIA.....	14
2.1 Utangulizi.....	14
2. 2 Mapitio ya Maandiko	14
2.2.1 Maandiko Kuhusu Dhana ya Fasihi Linganishi	14
2.2.1.1 Maandiko Kuhusu Dhana ya Fasihi	15
2.2.1.1.1 Dhana ya Fasihi kwa Wataalamu wa Ulaya.....	15
2.2.1.1.2 Wataalamu wa Afrika na Fasihi ya Kiswahili.....	17
2.2.1.2 Maandiko Kuhusu Dhana ya Fasihi Linganishi	21
2.2.1 Maandiko Kuhusu Dhana na Historia ya Tamthilia.....	24
2.2.2 Maandiko Kuhusu Historia ya Tamthilia Tanzania	25
2.2.2.1 Tamthilia Kabla ya 1960.....	29
2.2.2.2 Tamthilia baada ya 1960 hadi 1967	32
2.2.2.3 Tamthilia Baada ya 1967 na 1970.....	33
2.2.2.4 Tamthilia ya Kiswahili ya Majaribio Miaka ya 1980	34
2.2.2.5 Tamthilia Wakati wa Mfumo wa Vyama Vingi 1991 Hadi Leo.....	38
2.2.3 Maandiko ya Tafiti Kuhusu Tamthilia za Kiswahili.....	41
2.2.4 Pengo la Maarifa	44
2.3 Kiunzi cha Nadharia.....	44
2.4 Hitimisho.....	52
SURA YA TATU	53
3.0 MBINU ZA UTAFITI.....	53
3.1 Utangulizi.....	53

3.2 Eneo la Utafiti	53
3.3 Kundi Lengwa.....	54
3.4 Sampuli na Mbinu za Uteuzi wa Sampuli.....	56
3.4.1 Uteuzi wa Sampuli	57
3.4.1.1 Uteuzi wa Madhumuni Maalumu	57
3.4.1.2 Mbinu Bahatishi/ Uteuzi Nasibu.....	59
3.4.1.3 Mbinu ya Uteuzi Rahisi	60
3.5 Utafiti Tangulizi	61
3.6 Mbinu za Ukusanyaji wa Data	65
3.6.1 Mbinu ya Maktabani	65
3.6.2 Mbinu ya Dodoso	66
3.6.3 Mbinu ya Maktaba	66
3.6.4 Mbinu ya Majadiliano ya Vikundi	67
3.7 Zana za Utafiti.....	67
3.7.2 Matini	68
3.7.3 Maswali ya Usaili.....	68
3.7.4 Kinasa Sauti	68
3.8 Uchambuzi wa Data	69
3.9 Hitimisho.....	70
SURA YA NNE.....	71
4.0 MAUDHUI NA VIPENGELE VYA KIFANI KATIKA TAMTHILIA YA	
<i>MASHETANI</i>	71
4.1 Utangulizi.....	71
4.2 Usuli wa Ebrahim Hussein.....	72

4.4 Vipengele vya Kifani katika <i>Mashetani</i>	76
4.4.3 Matumizi ya Lugha	93
4.3.5 Usawiri wa Wahusika	110
4.4.5.1 Aina za Wahusika	113
4.4.5.1.1 Wahusika Wakuu	113
4.5. Mbinu Nyingine za Kifani	115
4.5.1 Mbinu ya Kiishara.....	115
4.5.4 Mbinu ya Korasi.....	123
4.5.5 Mbinu ya Kejeli.....	124
4.5.7 Mbinu ya Motifu ya Safari.....	128
4.4.1.1 Hadithi.....	130
4.4.1.2 Vitendo.....	130
4.4.1.3 Wahusika /Waigizaji	131
4.4.1.4 Dialojia.....	131
4.5 Hitimisho.....	134
5.0 MAUDHUI NA VIPENGELE VYA KIFANI KATIKA TAMTHILIA YA	
<i>KIVULI KINAISHI</i>.....	136
5.1 Utangulizi.....	136
5.2 Usuli wa S. Mohamed.....	137
5.3 Muhtasari wa Maudhui Kivuli Kinaishi.....	137
5.4 Vipengele vya Kifani Katika <i>Kivuli Kinaishi</i>	143
5.4.2.4 Matumizi ya lugha.....	150
5.4.2.4.1 Mjadala wa Vipengele vya Lugha.....	152
5.4.2.4.1.1 Misemo.....	152

5.4.2.4.1.2 Methali	153
5.4.2.4.1.3 Mdokezo.....	155
5.4.2.4.1.4 Matumizi ya Tamathali za Semi	155
5.4.2.4.1.4.1.3 Tashtiti	161
5.4.2.4.1.4.1.9 Takriri.....	168
5.4.2.4.1.4.1.10 Tashititi	169
5.5 Mbinu Zingine za Kifani.....	170
5.5.1 Mbinu ya Majigambo.....	170
5.5.3 Mbinu ya Kitaswira.....	173
5.5.4 Mbinu ya Uchawi na Uganga.....	175
5.5.5 Mbinu ya Kejeli.....	177
5.5.6 Mbinu ya Kiishara.....	178
5.5.7 Mbinu ya Motifu ya Safari.....	179
5.7 Hitimisho.....	181
SURA YA SITA.....	183
6.0 KULINGANISHA NA KULINGANUA TAMTHILIA YA MASHETANI	
NA KIVULI KINAISHI	183
6.1 Utangulizi.....	183
6.2 Ulinganishi na Ulinganuzi katika Sifa za Kifani.....	184
6.2.1 Kufanana	184
6.2.2 Kutofautiana.....	186
6.2.2.2 Wahusika.....	195
6.3 Kufanana na kutofautiana katika Maudhui	196
6.3.1 Kufanana kwa Dhamira.....	196

6.3.1.1 Matabaka	199
6.3.1.2 Nafasi ya Mwanamke.....	203
6.3.1.3 Ujenzi wa Jamii Mpya	204
6.3.1.4 Uongozi Mbaya.....	205
6.3.1.5 Ukosefu wa Demokrasia	208
6.3.1.6 Kushamiri kwa Rushwa	209
6.3.1.7 Umuhimu wa Elimu	210
6.3.1.8 Hali Ngumu ya Maisha	211
6.3.1.9 Uonevu na Dhuluma	212
6.3.1.10 Kujitoa Mhanga.....	213
6.3.2 Migogoro.....	214
6.3.3 Ujumbe.....	218
6.3.4 Msimamo	219
6.3.5 Majina la Vitabu.....	219
6.3.6 Motifu ya Safari	219
6.3.7 Mshikamano wa Visa.....	220
6.4 Tofauti za Maudhui	221
6.5 Athari ya Maisha ya Waandishi Katika Maudhui na Fani ya Tamthilia.....	223
6.6 Hitimisho.....	224
SURA YA SABA	227
7.0 MUHTASARI, HITIMISHO NA MAPENDEKEZO.....	227
7.1 Utangulizi.....	227
7.2 Muhtasari	227
7.3 Mahitimisho ya Jumla.....	235

7.4 Mapendekezo	239
7.5 Hitimisho.....	239
MAREJELEO	240
VIAMBATANISHI	249

ORODHA YA MAJEDWALI

Jedwali Na. 3.1: Idadi ya washiriki wa utafiti.....	60
Jedwali Na. 4.1: Dhamira Zinazojenga Maudhui ya <i>Mashetani</i>	73
Jedwali Na. 4.2: Vipengele vya Kifani Vinavyounda Tamthilia ya <i>Mashetani</i>	76
Jedwali Na. 4.3: Matumizi ya Lugha katika <i>Mashetani</i>	93
Jedwali Na. 4.4: Tamathali za Semi katika Tamthilia ya <i>Mashetani</i>	97
Jedwali Na. 4.5: Mdafao wa ujitokezaji wa tamathali za semi katika <i>Mashetani</i>	98
Jedwali Na. 4.6: Matumizi ya Ishara na Maana Zake	118
Jedwali Na. 5.1: Dhamira zinazojenga Maudhui ya Kivuli Kinaishi.....	138
Jedwali Na. 5.2: Vipengele vya Kifani katika Tamthilia ya Kivuli Kinaishi	142
Jedwali Na. 5.3: Vipengele vya lugha katika Kivuli Kinaishi	151
Jedwali Na. 5.4: Tamathali za Semi katika Kivuli Kinaishi	156
Jedwali Na. 5.5: Mdafao wa Ujitokezaji wa Tamathali za Semi katika <i>Kivuli Kinaishi</i>	157
Jedwali Na. 5.6: Maana za Sitiari katika Kivuli Kinaishi	167
Jedwali Na. 6.1: Vipengele vya Lugha Vinavyofananisha <i>Mashetani</i> na <i>Kivuli Kinaishi</i>	184
Jedwali Na. 6.2: Mbinu za Kimtindo Zinazofananisha <i>Mashetani</i> na <i>Kivuli Kinaishi</i>	185
Jedwali Na. 6.3: Sifa za Kimtindo Zinazotofautisha <i>Mashetani</i> na <i>Kivuli Kinaishi</i>	186
Jedwali Na. 6.4: Tofauti Zingine za <i>Mashetani</i> na <i>Kivuli Kinaishi</i>	189
Jedwali Na. 6.5: Kufanana kwa Dhamira.....	198

ORODHA YA CHATI

Chati Na. 2.1: Uhusiano baina ya Maudhui na fani katika Kazi za Fasihi	20
Chati Na. 4.1: Mdafao wa ujitokezaji wa tamathali za semi katika <i>Mashetani</i>	98
Chati Na. 5.1: Mdafao wa Ujitokezaji wa Tamathali za Semi katika <i>Kivuli Kinaishi</i>	158

ORODHA YA VIAMBATANISHI

Kiambatanishi Na. I: Dodoso kwa Walimu wa Fasihi Chuo Kikuu cha Dar Es Salaam	
Kutoka Taasisi za Tataki na Sanaa za Maonesho	249
Kiambatanishi Na. II: Dodoso kwa Wanafunzi wa Uzamili Kozi ya Fasihi	252
Kiambatanishi Na. III: Dodoso kwa Ajili Watu wa Karibu na Watunzi wa Tamthliya	
za Mashetani na Kivuli Kinaishi	254
Kiambatanishi Na. IV: Dodoso kwa Watunzi wa Tamthilia ya <i>Mashetani/ Kivuli</i>	
<i>Kinaishi</i>	256
Kiambatanishi Na. V: Hojaji kwa Ajili ya Wanafunzi wa Uzamili Kutoka Taasisi ya	
Tataki na Sanaa za Maonesho	259
Kiambatanishi Na. VI: Mwongozo wa Maswali ya Usaili kwa Ajili ya Wanafunzi	
Wa Uzamili –Fasihi, Walimu wa Fasihi na Watu wa Karibu wa Watunzi	
.....	262
Kiambatanishi Na. VII: Mwongozo wa Maswali ya Usaili Kwa Ajili ya Watunzi wa	
Tamthilia ya Mashetani na Kivuli Kinaishi	263
Kiambatanishi Na. VIII: Mwongozo wa Maswali ya Majadiliano ya Vikundi	264

SURA YA KWANZA

UTANGULIZI WA JUMLA

1.1 Utangulizi

Sura hii ni sura tangulizi ambayo inabainisha tatizo la utafiti lililofanyiwa uchunguzi katika utafiti huu. Kwa hiyo, sura hii inabainisha na kuelezea usuli wa tatizo, tatizo la utafiti, malengo ya utafiti, maswali ya utafiti ambayo utafiti huu ulikusudia kuyajibu na umuhimu wa utafiti. Sura hii pia inajadili juu ya vikwazo ambavyo viliibuka katika utafiti, masuala ya maadili ambayo yalizingatiwa kabla, wakati na baada ya utafiti. Vile vile, ni katika sura hii ambapo matokeo ya utafiti wa awali ambao ulifanyika kabla ya utafiti huu yanajadiliwa.

1.2 Usuli wa Tatizo

Kwa mujibu wa Wamitila (2002), tamthilia ni kazi ya kidrama na ya kimaongezi ambayo huigizwa mbele ya hadhira au kazi iliyoandikwa ili kusomwa. Kimuundo, tamthilia hugawanyika katika matendo na maonesho, na mazungumzo huchukua sehemu kubwa katika uwasilishaji wake wa maudhui.

Semzaba (2003) akizungumzia chimbuko la tamthilia anasema kwamba, chanzo cha tamthilia ni hatua za maendeleo ya jamii za Ulaya ambazo zilipiga hatua kubwa ya maendeleo. Kuwepo mgawanyo wa kazi za jamii kuliweza kuyafanya matambiko, mivigha na ibada kuwa tamthilia. Anaendelea kusema kuwa, haya yote yalitokea katika karne ya tano na ya sita kabla ya Masihi huko Ugiriki. Maonesho ya *Dithyramb* ambayo yalikuwa maalum kwa Mungu wa Kigiriki kwa jina la Dionysus, ndio mwanzo wa tamthilia. Katika *Dithyramb* kulikuwa na kiitikio (*chorus*) ambao

waliimba hadithi. Baadaye tukio lilitoweka na watu walitamba hadithi badala ya kuziimba. Mtambaji mmoja, Arion, aliziandika hadithi hizo kwa ufasaha na huu ulikuwa mwanzo wa tamthilia. Thespis naye akaanzisha mistari na kitangulizo. Utawala wa Kigiriki ulipoamua kufadhili *Dithyramb* hapo mwaka 55 kabla ya Masihi ndipo tamthilia iliposimama. Utawala ulianzisha mashindano na tamthilia bora za Kigiriki zilitokana na wakati.

Akielezea tamthilia huko Uingereza, Semzaba (2003) anasema kuwa kunako karne ya 10-13 baada ya Masihi, tamthilia ilijengeka. Mageuzi yaliyotokea Uingereza ni tofauti na yale ya Ugiriki. Tamthilia huko Uingereza ilianza na misa “liturgical drama.” Maigizo ya pasaka ya mwaka 995 baada ya Masihi yanasemekana yaliandikwa katika hali ya kitamthilia. Sababu kubwa ilikuwa kuifanya misa ieleweke. Sehemu zingine za Biblia ziliigizwa. Muda ulivyoziidi kusonga mbele, maigizo yalitoka kanisani na kwenda vijijini. Mambo mengine ya kila siku yalianzishwa na tamthilia pole pole ikatoka kanisani.

Aidha, Semzaba (2003) anasema kuwa, kutokana na yale yaliyojitokeza Ugiriki na Uingereza, tamthilia imezingatia sanaa au mwigo tu na kuacha matendo dhati. Hata hivyo, anabainisha mambo ambayo hujitokeza katika tamthilia. Mambo hayo ni pamoja na mchezo au igizo lililoandikwa, wachezaji, hadhira na jukwaa.

Kuhusu dhana ya fani, Wamitila (2003) anaeleza kuwa ni dhana inayotumiwa kuelezea muundo au mpangilio wa kazi fulani ya kifasihi au hata sehemu zake. Aghalabu, wahakiki hupenda kutofautisha kati ya fani na yaliyomo, yaani maudhui.

Fani huelezea mbinu na mtindo wa kuyawasilisha yaliyomo, au maudhui. Lakini ni muhimu kukumbuka kuwa, dhana hizi mbili zinachangizana, hatuwezi kuzitenganisha. Mawazo haya hayatofautiani na mawazo ya Senkoro (1982) kuhusu fani. Hivyo, fani katika tasnifu hii tunaichukulia kuwa ni umbo la nje la kazi ya fasihi ni vile vipengele vinavyotumika kuwasilisha maudhui ya kazi husika ya kifasihi.

Kwa upande wa maudhui tunaona pia imefasiliwa kwa namna mbalimbali. Kwa mfano Wamitila (khj.) anasema kuwa ni jumla ya mambo yote yanayozungumziwa katika kazi ya kifasihi. Hivyo, tunaweza kusema kwamba maudhui ni jumla ya mawazo yote yabebwayo na kazi ya fasihi. Mawazo haya hujumuisha mafunzo iypatayo jamii husika katika kuelekea ujenzi wa jamii mpya na itikadi ya mwandishi. Maudhui, kwa hiyo, hutumiwa kwa upana kujumlisha dhamira, falsafa, ujumbe, migogoro, masuluhisho, itikadi na msimamo. Kwa ujumla, maudhui na fani ni mambo mawili ambayo hayawezi kutenganishwa, kwani ufanisi wa kimoja hutegemea ufanisi wa kingine. Hivyo, maudhui na fani hujenga kazi ya sanaa na kuipa sifa ya kazi ya fasihi. Maudhui na fani huweza kutofautiana kutoka msanii mmoja hadi mwingine, kazi moja ya sanaa hadi nyingine kulingana na wakati, muktadha, mazingira na hata utendaji na uwasilishaji.

Kwa hiyo, utafiti huu ni utafiti linganishi ambao unalinganisha maudhui na fani katika tamthilia za Kiswahili kwa kutumia mifano ya tamthilia ya *Masheteni* iliyoandikwa na Ebrahim. Hussein na tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* iliyoandikwa na Said A. Mohamed. Kwa kufanya hivi, tutaweza kuibua sifa za kifani na kimaudhui

zinazowahusianisha na kuwatofautisha wasanii wa tamthilia husika. Kwa kushughulikia maudhui na fani katika tamthilia mbili kwa mkabala wa kiulinganishi, tunajikita katika fasihi linganishi. Fasihi linganishi, kama inavyofafanuliwa na Wamitila (2003), ni taaluma inayohusisha uchunguzi wa maandishi ya wakati mmoja na aina moja na katika lugha mbalimbali kwa nia ya kumulika sifa zinazoyahusianisha kama athari, vyanzo, sifa zinazofanana, tofauti za kiutamaduni na kadhalika. Hivyo, fasihi linganishi kumbe ni taaluma inayoshughulikia kuchunguza na kuzihusianisha kazi mbili za fasihi ili kuona jinsi zinavyofanana na kutofautiana. Ulinganishi huu unaweza kuhusisha kazi za mwandishi mmoja au za waandishi tofauti, kazi za mahali pamoja au za mahali tofauti, kazi za lugha moja au lugha tofauti na hata kazi za kipindi kimoja au za vipindi tofauti. Inawezekana kufanya hivi kwa njia ya kuangalia matapo mbalimbali, maendeleo au hata nadharia za uhakiki. Fasihi ya aina hii iliwekewa msingi na wanaisimu kuanza kulinganisha lugha mbalimbali katika karne ya kumi na tisa. Hivyo basi, katika kulinganisha maudhui na fani ya tamthilia: tamthilia ya *Mashetani* na tamthilia ya *Kivuli Kinaishi*, utafiti huu ulijikita katika nadharia ya elimu mitindo ili kuibua mitindo mbalimbali ambayo inawatofautisha na kuwahusianisha wasanii hao wawili kimaudhui na kifani.

Wataalamu mbalimbali wamejaribu kuifasili dhana ya elimu mitindo. Kwa mujibu wa Crystal na Davy (1969) katika kitabu chao *Investigating English Style*, elimu mitindo ni taaluma inayochunguza namna mbalimbali za matumizi ya lugha. Turner (1973:7) katika kazi yake *Stylistics* anaifasili elimu mitindo kuwa “ni sehemu ya taaluma ya isimu ambayo humakinika na mabadiliko ya lugha kulingana na

matumizi, aghalabu ikitilia mkazo maalum katika matumizi changamano na razini ya lugha katika fasihi.” Kimsingi, elimumitindo ni stadi au taaluma inayobainisha tofauti zinazowatofautisha watunzi au waandishi wa kazi za fasihi. Kila mwandishi ana upekee wake katika uandishi na utunzi wa kazi za fasihi. Hivyo basi, ni rahisi kuitofautisha kazi ya msanii mmoja na msanii mwingine kutokana na tofauti zao za kimtindo. Kwa mfano, mtindo anaoutumia Kezilahabi katika uandishi wake wa mashairi ni tofauti na mtindo alioutumia Shaaban Robert (Wamitila, 2003). Vipo vipengele mbalimbali vya kimtindo ambavyo ni pamoja na matumizi ya lugha, ushikamani, mbinu za usimulizi hasa uteuzi wa nafsi, uchoraji, usawiri na ukuzaji wa wahusika na muwala. Katika utafiti wetu, kuna baadhi ya vipengele tumevichukulia kuwa ni korasi. Dhana ya korasi kwa mujibu wa Mutembei (1995) ni matendo au maneno ya kisanaa ayatoayo mtu mmoja au zaidi katika kitendo cha kisanaa au kuhusiana na kitendo hicho cha kisanaa ambapo hadhira hushirikishwa au hufanywa ifikirie undani wa kitendo au maneno hayo jinsi ambavyo isingelifanya kama ingelikuwa vinginevyo. Kwa hiyo, kwa mujibu wa mwanazuoni huyu, korasi ina sura mbalimbali kwani inaweza kujitokeza kama wazo radidi, tendo linalochukua nafasi kubwa katika mawazo ya hadhira na kadhalika.

1.3 Tatizo la Utafiti

Wanaelimu mitindo wanaofafanua mtindo kama mtu wanabainisha kuwa waandishi wa kifasihi ni watu waliokulia katika mazingira tofauti na hivyo kazi zao za fasihi ni tofauti. Wanaendelea kudai kuwa kazi ya fasihi ni matokeo ya muktadha aliokulia mwandishi, dini yake, elimu yake, imani yake, jamii yake, tajiriba zake na mambo mengineyo yanayomuhusu. Hivyo, mtindo wa mwandishi hutokana na vipengele

hivyo na kwamba mtindo wa mwandishi mmoja utatofautiana na mtindo wa mwandishi mwingine. Katika utafiti huu tulichunguza kazi mbili za wasanii tofauti wa kifasihi, mwandishi wa tamthilia ya *Mashetani* (E.Hussein) na *Kivuli Kinaishi* (S.Mohamed) ambao wanatofautiana katika mazingira ya utunzi ambapo E. Hussein anatokea Tanzania Bara na Said A. Mohamed anatokea Tanzania Visiwani. Lengo la kufanya utafiti huo ni kuchunguza kama kazi hizo zina tofauti au kufanana kokote kunatokana na tofauti za kijiografia, kitajriba, kihistoria, kimuktadha na kadhalika baina ya waandishi wake. Hivyo kutokana na maswali hayo, tatizo la utafiti huu ni kutaka kuchunguza na kulinganisha maudhui na fani katika tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi* ili kuona jinsi gani tamthilia hizo zinavyofanana, kuhusiana na kutofautiana kifani na kimaudhui.

1.4 Malengo ya Utafiti

1.4.1 Lengo Kuu

Utafiti huu unachunguza ulinganifu au utofauti uliopo kati ya tamthilia za *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi* na sababu zinazofanya tamthilia hizo zifanane au zitofautiane kimaudhui na kifani.

1.4.2 Malengo Mahsusi

Utafiti huu una malengo mahsusi matano:

1. Kubainisha maudhui na fani ya tamthilia ya *Mashetani* na tamthilia ya *Kivuli Kinaishi*
2. Kulinganisha na kulinganua maudhui na fani ya tamthilia *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*

3. Kubainisha sababu zinazofanya tamthilia za *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi* zifanane au zitofautiane.

1.5 Maswali ya Utafiti

Utafiti huu unajibu maswali yafuatayo:

1. Je, tamthilia za *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi* zinabeba maudhui gani na zinatumia mbinu gani za kifani kuwasilisha maudhui hayo?
2. Je, tamthilia hizi zinafananaje na kutofautianaje?
3. Je, ni sababu gani zinazofanya tamthilia hizi zifanane au zitofautiane kimaudhui na kifani?

1.6 Umuhimu wa Utafiti

Umuhimu wa utafiti huu umejikita katika nyanja kuu tatu; kwanza, utafiti huu utaongeza maarifa katika nadharia na mbinu za utunzi wa tamthilia hususani tamthilia za Kiswahili ili kujenga uzoefu wa kuitumia tamthilia kama kazi ya fasihi inayojenga maudhui mbalimbali katika jamii. Kwa kubainisha na kulinganisha fani iliyotumika katika tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*, tutaweza kuona ni jinsi gani wasanii hao wanahusiana na kufanana na kutofautiana katika matumizi ya fani wanapojenga maudhui ya kazi zao.

Pili, utafiti huu utaweza kutumika katika taaluma ya fasihi, hususani tamthilia. Hivyo, utafiti huu utatumika kama marejeo na kwa maana hiyo, utawasaidia wanafunzi na watafiti wengine kupata marejeo ya kuhusu tamthilia ya Kiswahili na tamthilia kwa ujumla wake.

Utafiti huu pia utakuwa ni changamoto kwa watafiti wengine kutupia jicho katika tamthilia za Kiswahili. Hivyo basi, utafiti huu utawapa changamoto watafiti wengine waweze kuchunguza na kulinganisha kazi zingine za fasihi ili kuona jinsi gani zinafanana, kuhusiana na kutofautiana.

Tatu, utafiti huu ni malighafi, kwani utatoa mchango mkubwa katika historia ya tamthilia na fasihi linganishi kwa ujumla na vilevile utatajirisha maktaba ya chuo.

1.7 Mipaka ya Utafiti

Utafiti huu ulilenga kuchunguza na kulinganisha maudhui na fani katika fasihi ya Kiswahili. Kwa vile haikuwa rahisi kuchambua na kulinganisha kazi zote za fasihi ya Kiswahili, basi utafiti huu ulijikita katika kulinganisha tamthilia. Kwa kuwa si rahisi vile vile kuchunguza tamthilia za waandishi wote, tulijikita kwa waandishi Ebrahim Hussein na Said A. Mohamed. Aidha, bado si rahisi kulinganisha kazi zote za tamthilia za waandishi hao wawili; hivyo, utafiti huu ulichunguza na kulinganisha kazi moja ya tamthilia ya kila mwandishi yaani *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*. Kwa maana hiyo, kazi zingine za fasihi hatukuzishughulikia isipokuwa tamthilia tu. Vile vile kazi zingine za tamthilia tofauti na hizi zilizotajwa hazikuhusishwa katika utafiti huu bali ziliweza kurejelewa hapa na pale kwa lengo la kiufafanuzi na kiulinganishi.

1.8 Uzingativu wa Masuala ya Kiitikeli (Kimaadili)

Kipengele hiki kinalenga kujadili masuala ya kimaadili yaliyohusika katika utafiti huu na namna mtafiti alivyoweza kuzingatia maadili ya utafiti kabla, wakati na baada ya kukusanya data. Kwa mfano Padgett (2002) anabainisha kwamba, masuala ya

kimaadili huibuka katika aina zote za utafiti, na utafiti usio wa kitakwimu ukiwemo. Masuala ya kimaadili ambayo yanapaswa kuzingatiwa katika utafiti ni pamoja na usiri, uwazi, utiifu, ushiriki wa hiari ama kujitolea kwa wahojiwa bila kulazimishwa, kuomba idhini na ruhusa ya kufanya utafiti katika maeneo ya utafiti, na uvumilivu.

Kwa vile utafiti huu ulihusisha watu na asasi mbalimbali, na kwa vile kila asasi ina sheria, taratibu, kanuni na utamaduni wake, mtafiti alihitaji kupata kibali ambacho kitamsaidia kuingia katika maeneo husika. Kibali hiki kilikuwa ni kitu muhimu sana kwa mtafiti ili kuweza kuingia kwenye maeneo ya utafiti. Kabla ya kuingia katika eneo la utafiti mtafiti alipaswa kuwaona watu wenye mamlaka katika maeneo hayo ili kujitambulisha na kuhalalisha uwepo wake na shughuli anayoifanya katika eneo hilo. Mtu mwenye mamlaka ni kiongozi mkuu wa eneo ambaye uthibitishaji wake ni wa muhimu katika kutoa ruhusa ya mtafiti kuingia katika eneo lake. Kundi hili linahusisha; wakurugenzi, viongozi wa serikali, bodi ya elimu na wakuu wa shule ama taasisi waliopo ndani ya muktadha wa utafiti. Hivyo basi, katika kukamilisha yote haya, mtafiti aliandika barua kwa mkurugenzi wa elimu ya juu Chuo Kikuu Huria ili kuomba kibali cha maandishi cha kufanya utafiti. Kibali hiki cha maandishi kilimtambulisha mtafiti na kudhihirisha haki za kisheria za utafiti huu na hatimaye kilisaidia kurahisisha shughuli ya utafiti katika maeneo ambayo mtafiti alikwenda kukusanya data za utafiti huu.

Suala lingine la kimaadili ambalo mtafiti alisisitiza, ni kuwaomba washiriki kushiriki kwa hiari na kujitolea katika kutoa data. Schutt (2006) anasema kuwa, kwa watafiti, ni jambo la muhimu sana kuhakikisha kwamba washiriki wa utafiti wanashiriki kwa

kujitolea. Hii ina maana kwamba mtafiti alihakikisha kuwa wahojiwa wanaoshiriki katika kutoa data, wanatoa data hizo kwa hiari na uamuzi wao binafsi bila kushinikizwa. Hivyo basi, katika mchakato wa kufanya usaili na kugawa dodoso mtafiti alielezea lengo la utafiti kwa washiriki na kuwaomba wajitolee kwa hiari na kushiriki kikamilifu katika usaili na kujibu maswali yaliyopo katika dodoso. Vile vile, wakati wa kutoa maelezo tangulizi ya mwongozo wa maswali ya usaili funge na dodoso mtafiti aliweka bayana malengo ya shughuli husika. Hali kadhalika, alisisitiza kwamba wahojiwa wanaombwa kujibu maswali ya dodoso na usaili kwa hiari. Aidha, mtafiti alitumia muda huo kujadiliana na wahojiwa juu ya lengo kuu la utafiti huu na matarajio yake ili kupata mawazo, maoni na mtazamo wao. Kwa kuambiwa na kuelewa malengo ya utafiti huu, wahojiwa waliweza kutoa mawazo, maoni na mtazamo wao juu ya kile wanachofahamu kuhusiana na utafiti huu kwa uhuru zaidi. Hivyo basi, kwa kufanya haya, ilisaidia zoezi zima la utafiti na kurahisisha shughuli ya ukusanyaji wa data za utafiti huu.

Aidha mtafiti aliheshimu ridhaa ya washiriki kabla ya kutumia zana za utafiti. Hivyo basi, mbali ya usaili na dodoso, mtafiti alitumia zana za ukusanyaji data kama vile; kinasa sauti, kamera na video kamera. Kabla ya kutumia zana hizi mtafiti aliwaeleza wahojiwa sababu ya kutumia zana hizi na kuwaomba ridhaa yao. Wahojiwa walielezwa umuhimu wa kutumia zana hizo katika utafiti huu, pia walielezwa wazi kuwa kila kitu kitakachorekodiwa pamoja na picha zote zitakuwa ni siri na zitatumika kwa usiri mkubwa kwa ajili ya malengo ya utafiti huu tu na si vinginevyo. Wahojiwa walikubali na kuwa tayari kurekodiwa na kupigwa picha za kamera na video ingawa pia wapo baadhi yao ambao walionekana kutoridhika na zoezi hili.

Hata hivyo, pale ambapo wahojiwa hawakuwa tayari kurekodiwa mtafiti alilazimika kuandika kila kitu kilichozungumzwa na mhojiwa katika notibuku. Pamoja na hali hiyo, tatizo hili halikuathiri mchakato mzima wa kukusanya data katika utafiti huu.

Mtafiti, pia alizingatia usiri wakati wa kukusanya data. Speziale na Ronet (kama walivyonukuliwa na Malangwa, 2010) wanasema kwamba watafiti lazima wawahakikishie washiriki kwamba usiri utazingatiwa katika data wanazozitoa. Watafiti lazima wafanye kila jitihada kuhakikisha kwamba usiri wa data ni ahadi inayolindwa na kuheshimiwa. Kwa kuzingatia usiri inadhihirisha kwamba data za utafiti zitatumika kiasi kwamba hakuna mtu mwingine zaidi ya mtafiti atakaye jua chanzo cha data hizo. Mtafiti lazima ahakikishe kwamba mifano kutoka katika data hazionyeshi wala kubainisha utambulisho wa mshiriki ama mhojiwa. Kwa nyongeza, data zinaweza kuhifadhiwa katika vitu mbalimbali kama vile nyaraka za maandishi, tepurekoda, kinasasauti za usaili, picha za video, na picha. Vitu hivyo vyote vyenye uwezo wa kumtambulisha mhojiwa lazima vihifadhiwe kwa uangalifu wakati wa ukusanyaji wa data na mwishoni mwa utafiti (Silva, 1995; Kvale, 1996; Speziale na Carpenter, 2007; Bachman na Schutt, 2007).

Kwa kuzingatia suala la usiri, mtafiti aliwaahidi na kuwahakikishia wahojiwa walioshiriki katika usaili na kujaza hojaji, kuwa, kila kitu katika data walizozitoa na mjadala wa data hizo utafanywa kwa usiri mkubwa. Wahojiwa hawakutakiwa kuandika majina yao ili kulinda siri ya mtoa data. Hata hivyo, ieleweke kwamba, hakuna urejelezi wa jina uliofanywa katika uchambuzi, uwasilishaji na mjadala wa data. Hata wakati wa mchakato wa kukusanya data mtafiti hakuweza kutoa siri ya data alizopewa na mhojiwa mmoja kwa mhojiwa mwingine, ikiwa ni pamoja na

majina yao. Kulingana na ahadi ambayo mtafiti aliitoa kwa wahojiwa wake, data zote alizokusanya kutokana na usaili, rekodi za video, picha, kinasa sauti, shajara, dondoo na taarifa za hojaji amezitunza kwa usiri mkubwa. Hii inaonesha kwamba mtafiti alichukua hatua muhimu katika kuzingatia vipengele vyote vya uzingativu wa maadili katika utafiti.

1.9 Matatizo ya Utafiti

Katika utafiti huu yapo matatizo ambayo yalijitokeza kabla na baada ya kwenda uwandani. Tafiti zote za Sayansi menyu na Sayansi za jamii hazikosi matatizo au vikwazo. Hivyo basi, hata katika utafiti huu yapo matatizo ambayo yalijitokeza kabla na baada ya utafiti. Matatizo hayo ni pamoja na upungufu wa fedha za utafiti, tatizo hili lilimfanya mtafiti kuchelewa kuanza utafiti wake kama ambavyo alipanga kulingana na ratiba ya utafiti (Tazama kiambatisho A). Pili, kulikuwa na tatizo la watoa data kutorudisha hojaji tulizowapa na hivyo kuchelewesha uchambuzi wa data na tatu, kulikuwa na tatizo la watu wanaohusika kutoa vibali katika sehemu tulizozitafiti kutotoa vibali kwa wakati. Tatizo hili lilitufanya tuchelewe kuanza zoezi la ukusanyaji wa data.

1.10 Muundo wa Tasnifu

Tasnifu hii imegawanyika katika sura saba. Sura ya kwanza inahusu utangulizi wa jumla wa utafiti ambapo masuala yanayohusiana na tatizo lililofanyiwa uchunguzi katika utafiti huu yamejadiliwa na kuzingatiwa. Sura ya pili inahusu mapitio ya maandiko yanayohusiana na utafiti huu pamoja na nadharia iliyoongoza utafiti huu. Mjadala katika sura hii unaibua pengo la kimaarifa, unajadili kiunzi cha nadharia na kufanya mjadala wa kina zaidi juu ya matumizi ya nadharia inayoongoza utafiti huu

na sababu za uteuzi wa nadharia hiyo. Sura ya tatu inahusu mbinu za utafiti. Katika sura hii, tunaonesha mbinu za ukusanyaji data, mbinu za usampulishaji na kujadili mkabala uliotumika katika uchambuzi wa data za utafiti huu. Sura ya nne, tano na sita ni sura ambazo kwa ujumla wake zinahusu uchambuzi wa data ambapo data zinachambuliwa, kuwasilishwa na kujadiliwa katika mbinu ya uchambuzi maudhui na mbinu ya uchambuzi linganishi. Sura ya saba, ambayo ndiyo sura ya mwisho, inahusu muhtasari wa matokeo, mahitimisho ya jumla ya utafiti huu na mapendekezo ya tafiti zijazo.

1.11 Hitimisho

Sura hii imejadili juu ya usuli wa tatizo kwa kujadili usuli wa tatizo, tatizo la utafiti, malengo ya utafiti, maswali ya utafiti, umuhimu wa utafiti, mipaka ya utafiti, masuala ya kimaadili na muundo wa tasnifu. Hata hivyo, suala la utafiti linganishi wa kazi za fasihi unajadiliwa kwa undani zaidi katika sura inayofuata ili kuona ni nini kilichokwisha kusemwa na nini hakijasemwa na watafiti wengine kuhusiana na mada hii. Aidha katika sura hii tatizo la utafiti limebainishwa na kuelezwwa wazi na kwa undani zaidi. Imeelezwa kuwa lengo kuu la utafiti huu lilikuwa ni kuchunguza na kulinganisha maudhui na fani katika tamthilia ya *Mashetani* na tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* ili kuibua vipengele vya kimtindo vinavyowahusianisha, kuwatofautisha na kuwafananisha. Kwa kufanya hivyo tuliweza kubainisha vipengele vinayowatofautisha na kuwahusianisha watunzi hao wa kazi hizo za sanaa ili kuelewa ni jinsi gani kila msanii na kama mtu ana upekee wake katika utunzi wa kazi za sanaa kulingana na mazingira ya kihistoria na kijiografia, tajiriba, muktadha, imani, dini na itikadi.

SURA YA PILI

2.0 MAPITIO YA MAANDIKO NA KIUNZI CHA NADHARIA

2.1 Utangulizi

Sura hii inajadili juu ya mapitio ya maandiko yanayohusiana na mada iliyofanyiwa utafiti. Tamthilia ni dhana pana. Katika sura hii tamthilia ya Kiswahili imejadiliwa kwa mapana na kuona nini ambacho kimesemwa na watafiti waliotangulia. Lengo la sura hii ni kuibua na kujadili usuli wa kinadharia na masuala ya kinadharia juu ya tamthilia. Hivyo basi, sura hii inajadili juu ya dhana ya tamthilia, historia ya tamthilia, tafiti zilizokwisha fanywa kuhusu tamthilia ya Kiswahili, pengo la kimaarifa na kiunzi cha nadharia. Sura hii imegawanyika katika sehemu kuu mbili. Sehemu ya kwanza ni mapitio ya maandiko na sehemu ya pili ni kiunzi cha nadharia. Sehemu ya mapitio ya maandiko nayo imegawanyika katika vijisehemu ambapo sehemu ya kwanza inapitia maandiko kuhusu dhana na historia ya tamthilia, sehemu ya pili inapitia maandiko yanayohusu tafiti zilizokwisha fanywa kuhusu tamthilia ya Kiswahili na katika sehemu ya mwisho tutabainisha pengo la kimaarifa lililoachwa na maandiko hayo.

2. 2 Mapitio ya Maandiko

2.2.1 Maandiko Kuhusu Dhana ya Fasihi Linganishi

Utafiti huu ni utafiti linganishi kama ambavyo imekwisha elezwa hapo awali. Hivyo basi, hatuwezi kufanya ulinganishaji wa kazi za sanaa bila kuelezea dhana ya fasihi na fasihi linganishi kwa ujumla. Hatuwezi kuzungumzia fasihi linganishi bila kujua fasihi ni nini. Hivyo basi ili tuweze kutalii dhana ya fasihi linganishi, ni vema

tukaanza kwa kujadili dhana ya fasihi, maana, chimbuko na tanzu zake. Sehemu ifuatayo itajadili kwa kina dhana nzima ya fasihi.

2.2.1.1 Maandiko Kuhusu Dhana ya Fasihi

Dhana ya fasihi imekuwa ikijadiliwa na wataalamu mbalimbali duniani. Baadhi ya mawazo ya wataalam hao katika tasnifu hii yanatazamwa kulingana na mitazamo ya wataalam wa fasihi kutoka Ulaya na Afrika. Kwa kufanya hivi, tutaweza kuonesha ni jinsi gani wataalamu hao wanaitazama dhana ya fasihi kwa ujumla wake.

2.2.1.1.1 Dhana ya Fasihi kwa Wataalamu wa Ulaya

Dhana ya fasihi imekuwa ikihusishwa na neno la kilatini '*littera*' ambalo maana yake ni herufi au uandikaji. Kwa maana hiyo neno la Kiingereza '*literature*' limeibuka kutokana na neno la kilatini '*littera*' (Mulokozi, 1996).

Mulokozi (amekwishatajwa) anaendelea kubainisha kuwa ipo mitazamo mitano ambayo inailezea dhana ya '*literature*' ingawa kila mtazamo una uthabiti wake na dosari zake. Mitazamo hiyo ni kama ifuatavyo:

Literature ni jumla ya maandishi yote katika lugha fulani. Wallek na Warren (1986:20) wanasema kwamba njia mojawapo ya kuielezea fasihi ni kuichukulia kama jumla ya machapisho yote.

Mulokozi (amekwishatajwa) anabainisha kuwa dosari za mtazamo huu ni kuwa unapanua sana uwanja wa fasihi na kuingiza vitu ambavyo watu hawavifikirii kuwa ni fasihi. Kama kilichoandikwa ni fasihi basi hata matangazo ya biashara au maelezo tu ya habari fulani yataitwa fasihi. Unaibagua fasihi simulizi ya ulimwengu. Hii ina

maana kwamba kulingana na uamilifu wa fasihi simulizi kuwa huwasilishwa kwa njia ya mdomo, basi fasili hii inaifanya fasihi simulizi ikose hadhi ya kuwa fasihi.

Mulokozi (khj.) akiendelea kuelezea hilo anasema kuwa wapo wataalamu wa fasihi ya Kiswahili ambao walikuwa na mtazamo kama huu miaka ya 1970 hawa ni pamoja na Sengo na Kiango (1973:1). Kipindi hiki fasihi ya Kiswahili ilikuwa katika hatua za mwanzo. Walipendekeza maneno kama vile adabu ya lugha na fasihi (Mulokozi, 1996:1-4). Hatimaye fasili iliyoshinda ni ile inayoiona fasihi ni sanaa ya lugha bila kujali kama imeandikwa au la.

Mtazamo wa pili juu ya dhana *Literature*, kama unavyowasilishwa na Mulokozi (1996:2) akimnukuu Summers (1989: 357) ni ule unaochukulia kuwa fasihi ni maandishi bora au jamii ya kisanaa yenye manufaa ya kudumu. Mulokozi anabainisha kuwa mtazamo huu unaupa uzito usanii na ubunifu alionao mtunzi wa kazi ya fasihi na unaifanya fasihi kwa kuihusisha na maandiko yaliyo bora tu. Je ubora wa kazi ya fasihi unatokana na nini? Vipi kuhusu fasihi simulizi? Je kwa vile fasihi simulizi haikuwa ikiandikwa basi hii siyo fasihi?

Mtazamo wa tatu unaobainishwa na Mulokozi ni ule usemao kuwa *Literature* ni sanaa ya lugha yenye ubunifu bila kujali kama imeandikwa au la. Mfano nyimbo, masimulizi ya kisanaa nayo ni fasihi japo hayakuandikwa. Mulokozi anamnukuu Eagleton (1983:20-21) kusema kuwa mtazamo huu uliambatana na kuzuka kwa tapo la ulimbwende huko Ulaya mwishoni mwa karne ya 18. Anaendelea kusema kuwa tapo hili liliathiriwa na watu kama Kant na Hegel. Tunaweza kusema kuwa mtazamo huu ndio unaotawala fasihi ya Kiswahili. 6

2.2.1.1.2 Wataalamu wa Afrika na Fasihi ya Kiswahili

Mbali na wataalamu kutoka Ulaya walioipitia dhana hii ya fasihi, wapo pia wataalamu kutoka Afrika. Mtazamo wa kwanza kuhusiana na dhana ya fasihi unaoonekana kwa wataalamu wa Afrika ni ule unaoichukulia fasihi kuwa ni hisia ambazo zinajifafanua kwa njia ya lugha. Mulokozi (amekwishatajwa) akiwanukuu (Ramadhani, J.A *Mulika* 2:6; Balisidya *Mulika* 2:3 na Sengo na Kiango *Hisi zetu*, 1973:2-3) anaeleza kuwa mtazamo huu ulizuka miaka ya 1970. Mulokozi (1996:3) anafafanua kuwa mtazamo huu unachanganya mambo matatu, fasihi yenyewe, mambo yaelezwayo na fasihi yenyewe na mitindo ya kifasihi. Mulokozi anaendelea kueleza kuwa udhaifu wa mitizamo hiyo ni kuichukulia kama kiunzi cha kufasili neno fasihi ina maana tutakuwa tunatoa tafsiri sisi sisi ya neno la Kiingereza *literature*. Neno fasihi halihusiani na maandishi wala vitabu bali linahusiana na ufasaha wa kauli. Ili tuweze kuwa na fasili ambayo haina utata ni vema kulichunguza neno lenyewe fasihi na kulitalii kwa mapana yake katika lugha husika. Wapo wanaoliona neno fasihi kuwa limetokana na neno la Kiarabu *fasaha* lenye maana ya ufasaha au uzuri wa lugha (Mulokozi, 1996).

Njogu na Chimera (2008) wanasema fasihi ni sanaa inayomhusu binadamu kwa namna maalumu na ya kipekee. Hapa tunajiuliza swali la msingi, je, kazi za sanaa kama vile uchoraji, ufinyanzi na uchongaji zinazomhusu binadamu kwa namna maalumu na ya kipekee ni fasihi? Je fasihi hizi zinatofautiana vipi na kazi zilizoandikwa au kuwasilishwa kwa njia ya mdomo? Wamitila (2008) anaiona fasili hii kuwa ni ya kijumla mno ingawa inataja sifa muhimu sana ya fasihi: *sanaa*. kwa ujumla, tunapoitazama fasihi kwa mtazamo huo, tunakuwa tunachanganya fasihi na

kazi zingine za sanaa. Hivyo, inatupasa kuweka mipaka baina ya fasihi na kazi zingine za sanaa. Katika kubainisha mipaka hiyo, inatubidi tuangalie sifa za msingi za fasihi ambazo zimejitokeza katika mitazamo inayoitambulisha fasihi. Sifa za fasihi ni kama zifuatazo:

1. Iwe ni sanaa iliyoandikwa ama haijaandikwa
2. Iwe ni sanaa inayotumia lugha kisanii na kwa namna ya kipekee ili kuwasilisha ujumbe maalumu na kuleta athari kwa hadhira lengwa.
3. Iwe na ujumi wa kisanaa unaotokana na ubunifu. Ubunifu katika kazi za fasihi hujengwa katika misingi ya uwazaji na ujengaji wa picha au taswira zinazotokana na kuwaza huko. Hapa tuna maana kuwa kazi ya fasihi iwe na uzuri ama urembo katika uumbaji wake ili kuwavuta hadhira wake.
4. Iwe na ujumbe wenye maana,

Kutokana na sifa hizo tunaweza kusema kuwa *fasihi ni sanaa iliyoandikwa ama ambayo haijaandikiwa itumiayo lugha kisanii na kwa ubunifu ili kuwasilisha ujumbe wenye maana kwa hadhira ya jamii husika.*

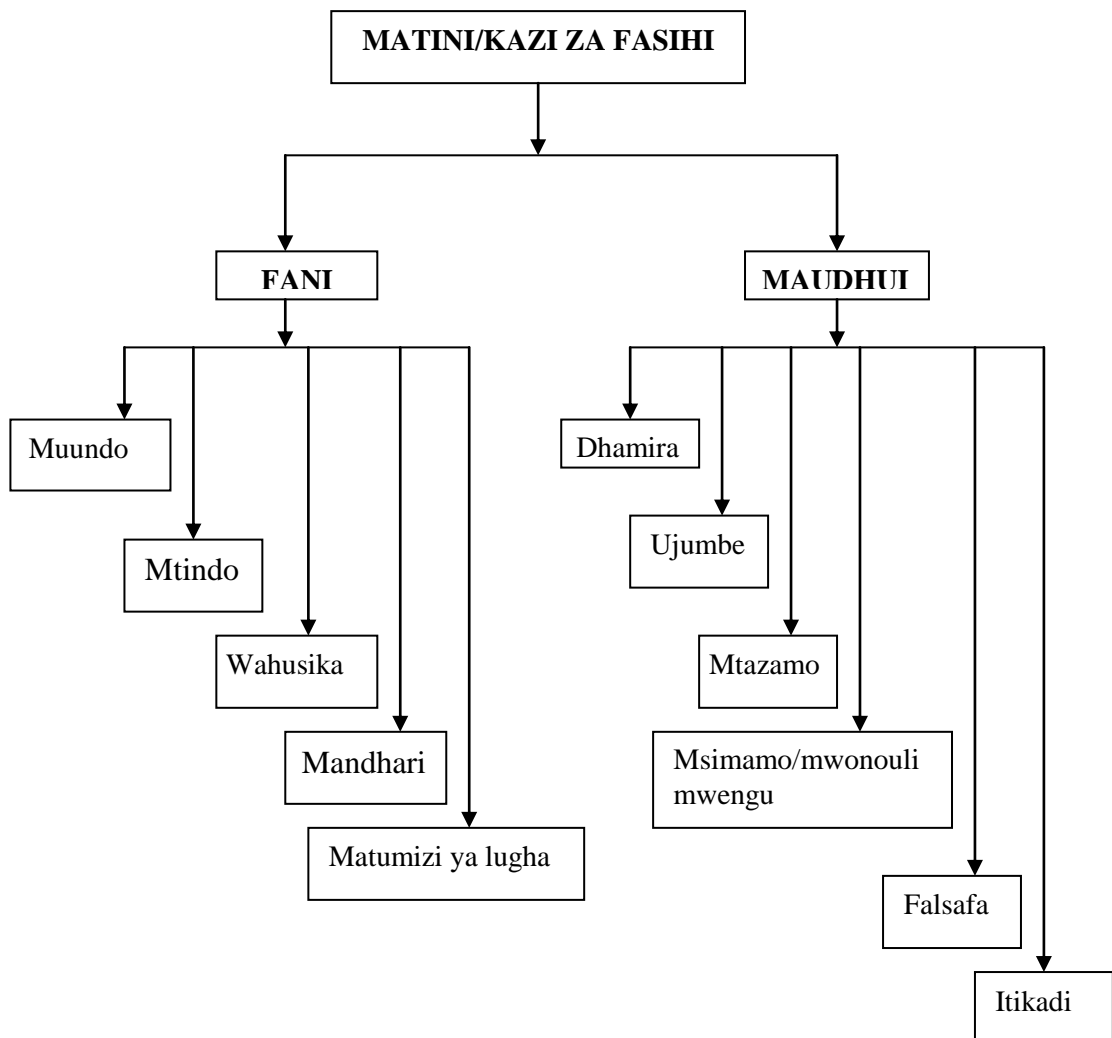
Kwa ujumla tunakubaliana na fasili hiyo kuwa fasihi ni sanaa ya lugha ambayo inatolewa kwa njia mbili yaani njia ya mdomo na njia ya maandishi. Hivyo basi, ili tuweze kuiita kazi fulani kuwa ni fasihi lazima iwe imesukwa kisanii na kutumia sanaa ya maneno kwa ubunifu na ufundi unaoipa kazi hiyo ujumi na uzuri wa pekee. Suala la sanaa ndilo linaloweza kutofautisha kazi ya fasihi na kazi nyingine ambayo si fasihi. Kwa mfano, mtu anaweza kusema ***Hamisa ni mzuri sana*** na mwingine akasema ***Hamisa ni ua***. Maelezo haya yanatumika kuelezea kuhusu Hamisa ingawa

maelezo ya kwanza si ya kifasihi na maelezo ya pili ni ya kifasihi. Tunaiita hiyo ni fasihi kwa sababu imetumia sanaa ya lugha. Matumizi ya ‘*ua*’ kurejelea uzuri wa Hamisa ndiyo unaoipa sentensi hiyo sifa ya kisanii. Katika kutumia “*Hamisa ni ua*” msemaji ametumia sitiari kuelezea uzuri wa hamisa ambao anaufananisha na ua lenye sifa ya uzuri na kuvutia. Hivyo, kusema Hamisa ni mzuri ni maelezo ya kawaida tu ambayo hayawezi kumvuta msikilizaji na kumfanya atafakari juu ya uzuri na ubunifu wa lugha. Hivyo fasihi humpa mtu nafasi ya kutafakari kinachozungumziwa na kila mmoja huweza kuwa na tafsiri yake juu ya kile kinachosemwa. Vile vile kila mwandishi anaweza kutumia lugha kwa upekee wake. Mfano mwingine angeweza kusema ‘*Hamisa ni malaika*’, ‘*Hamisa ni malkia*’, ‘*Hamisa ni uwaridi*’ maneno yote haya yanaelezea kuwa Hamisa ni mzuri. Lakini uteuzi wa maneno na namna ya kuuelezea uzuri wa Hamisa umetofautiana baina ya msemaji mmoja na mwingine.

Fasihi ina tanzu zake mbili yaani fasihi simulizi na fasihi andishi. Tunapoongelea fasihi simulizi ni sanaa ya lugha ambayo huwasilishwa kwa njia ya mdomo ambapo fanani na hadhira huwa pamoja katika muktadha na wakati huo huo wa uwasilishaji. Hadhira huwa na uwezo wa kushiriki kwa kuitikia, kupiga makofi na hata kuuliza maswali kwa fanani. Fasihi simulizi huhusisha nyimbo, hadithi na semi.

Wataalamu wanaiona kazi ya fasihi kuwa inajengwa na fani na maudhui. Suala la fani na maudhui ni suala la kinadharia, ni jumla ya nyenzo zinazotumiwa kuwasilisha maudhui. Maudhui hayawezi kumfikia msomaji bila ya kuwepo kwa fani ambayo ni njia kuu ya kuwasilishwa kwa maudhui (Wamitila, 2008). Maudhui au yaliyomo katika kazi ya kifasihi hayawezi kumfikia msomaji bila ya kuwepo na

nyenzo za kuyaitishia au kuyawasilisha. Uhusiano uliopo kati ya maudhui na fani ni wa kutegemeana, bila fani maudhui hayapo na maudhui nayo hayawezi kuwasilishwa bila ya kuwapo kwa fani. Ili kuelezea uhusiano huu utafiti huu ulitumia modeli ya michoro iliyotolewa na Wamitila (2008) ambayo inaonesha uhusiano wa fani na maudhui katika kazi za fasihi. Na kwa kuzingatia modeli hiyo utafiti huu ulitumia vipengele vya kimtindo ambavyo vimebainishwa na Wamitila. Modeli hiyo ni kama inavyojionesha hapa chini katika mchoro huu.

Chati Na. 2.1: Uhusiano baina ya Maudhui na fani katika Kazi za Fasihi

Chanzo: Wamitila 2008

Ukitazama chati hiyo utaona kuwa vipengele vya maudhui na fani vinahusiana na kutegemeana. Hivyo basi, utafiti huu ulichunguza vipengele vya kimaudhui na kifani kama vilivyobainishwa na Wamitila (2008) ili kuona ni jinsi gani vimetumika katika *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*. Vile vile kuchunguza ni jinsi gani matumizi ya vipengele hivyo vya kimaudhui na kifani vinavyofanana na kutofautiana katika kazi hizo. Kwa maana hiyo, modeli ya vipengele vya kimaudhui na kifani ya Wamitila ndiyo iliyotuongoza katika uchambuzi na ubainishaji wa vipengele vya kimaudhui na kifani.

2.2.1.2 Maandiko Kuhusu Dhana ya Fasihi Linganishi

Guyard kama alivyonukuliwa katika Ulrich Weisstein (1968) anasema kuwa fasihi linganishi ni tawi la historia ya fasihi. Ni somo la mahusiano, mapatano, na maelewano ya kimataifa baina ya Byron na Pushkin, Goethe na Carlyle, Walterscott na Alfred de Vigny na baina ya kazi na hata maisha ya waandishi wanaotoka katika fasihi tofauti.

Kwa upande mwingine, Van Tieghem kama alivyonukuliwa na Wellek (1988) anaifasili fasihi linganishi kuwa ni somo linalojishughulisha na uhusiano wa vitu viwili. Vitu hivi vinaweza kuwa kazi ya mtu binafsi, waandishi au kundi la waandishi na binadamu au fasihi kwa ujumla. Kwa upande wake, Wellek (1988) anaiona fasihi linganishi kuwa ni somo la fasihi nje ya mipaka ya nchi moja, ni kujifunza uhusiano baina ya fasihi kwa upande mmoja na eneo lingine la maarifa mfano sanaa, falsafa, historia ya sanaa za jamii, sayansi, dini na kadhalika. Kwa upande mwingine, anaieleza kwa ufupi kuwa ni ulinganishi wa fasihi na fasihi nyingine au zingine na ulinganishi wa fasihi na mzunguko wa maelezo ya binadamu.

Bassnett (1993) anaiona fasihi linganishi kuwa ni taaluma ya usomaji matini za tamaduni tofauti ili kubaini mazingira zinapokutana na zinapoachana. Nao Wellek na Warren (1996) wanaielezea fasihi linganishi kuwa ni mbinu itumiwayo na wahakiki wengi wa fasihi hata wanasayansi kujadili njia maalum ya usomaji wa sanaa mbalimbali ulimwenguni.

Kutokana na maelezo na fasili zilizotolewa na wataalamu kuhusu fasihi linganishi, wataalamu hao hawatofautiani katika mtazamo na mwelekeo juu ya dhana ya fasihi linganishi. Kwa ujumla, tunakubaliana nao kuwa, fasihi linganishi ni taaluma inayojishughulisha na ulinganishaji wa kazi za fasihi. Ni taaluma inayoshughulikia tofauti au kufanana kwa fasihi ya makundi mawili au zaidi ya kiisimu, kiutamaduni, kihistoria, kiitikadi, kiuchumi, kijamii na kimataifa. Japokuwa fasihi linganishi inatumika kulinganisha kazi za fasihi za lugha tofauti. Mfano, fasihi ya Kichina, Kijerumani, Kijapani, Kifaransa, Kiingereza, Kiswahili na nyinginezo, lakini bado inajishughulisha na fasihi ya lugha moja ikiwa kazi hizo asili yake ni nchi tofauti au utamaduni tofauti ndani ya lugha hiyo. Mfano, tunaweza kulinganisha kazi za fasihi za Kezilahabi na kazi za fasihi za Shaaban Robert zilizoandikwa kwa lugha ya Kiswahili.

Fasihi linganishi hujihusisha na ulinganishaji wa fasihi na kazi zingine ambazo ni za kisanii kwa mfano, mlinganishi anaweza kuchunguza uhusiano wa filamu na fasihi, kazi za sanaa ya uchoraji, uchongaji na uhunzi na fasihi.

Aidha, kwa kutumia fasihi linganishi, tunaweza kulinganisha kazi za fasihi za mwandishi mmoja katika vipindi tofauti ama katika kipindi kimoja cha kihistoria.

Kwa mfano, tunaweza kulinganisha kazi za fasihi za Kezilahabi za kipindi cha miaka ya sabini na kipindi cha miaka ya 2000 au Kulinganisha kazi za fasihi za Shaaban Robert katika vipindi tofauti tofutti vya uandishi. Hii itatuonesha kuhusiana, kufanana na kutofautiana kwa uteuzi na matumizi ya lugha na maudhui yanayowasilishwa na namna yanavyowasilishwa.

Tunaweza kulinganisha kazi za fasihi za kipindi fulani cha kihistoria na kipindi kingine cha kihistoria. Hii inatusaidia kubainisha tofauti za kimtindo, kimuundo na kimaudhui katika vipindi vya kihistoria ambavyo jamii inakuwa imepitia. Kwa mfano, tunaweza kulinganisha kazi za fasihi za kipindi cha Azimio la Arusha na kazi za kipindi cha uhuru, kazi za fasihi za kipindi cha uhuru na kazi za fasihi za miaka ya sabini, kazi za fasihi za kipindi cha vita vya Kagera na kazi za fasihi za miaka ya 80 au kazi za fasihi za kipindi cha itikadi ya siasa ya chama kimoja na kipindi cha itikadi ya vyama vingi.

Kila kipindi cha kihistoria huwa na kazi zake za fasihi ambazo huwa na mtindo, muundo na maudhui tofauti kulingana na mahitaji ya jamii hiyo kwa wakati husika. Matukio ya kijamii huilazimisha kazi ya fasihi kufuata mwelekeo huo. Kwa mfano, tumeshuhudia kazi nyingi zikiibuka kulingana na matukio ya kipindi husika. Kwa mfano, suala la UKIMWI katika jamii limezua kazi za fasihi zinazoitalii jamii ili kuibua uzito wa suala la ukimwi katika jamii. Mfano wa kazi ambazo zimeibuka ni kama vile tamthilia ya *Ushuhuda wa Mifupa* ya Ibrahim Ngozi, na *Giza* ya Hadija Jilala na riwaya ya *Ua la Faraja* ya Mkufya. Hizi ni baadhi ya kazi za fasihi ambazo zimeibuka katika kipindi cha UKIMWI.

Hivyo basi, tunaweza kusema kuwa fasihi linganishi ni taaluma inayohusisha ulinganishaji wa kazi za fasihi kwa lengo la kuchunguza jinsi kazi hizo za fasihi zinavyofanana, kuhusiana na kutofautiana katika maudhui na fani. Kwa maana hiyo, utafiti huu ni utafiti linganishi ambao ulilenga kuchunguza maudhui na fani katika kazi za tamthilia ya *Mashetani* (1971) na *Kivuli Kinaishi* (1990). Lengo la utafiti huu ni kutaka kubainisha vipengele vya kifani na kimaudhui jinsi vinavyohusiana, kufanana na kutofutiana. Utafiti huu unalenga kubainisha na kulinganisha jinsi ambavyo wasanii hao wametumia vipengele vya kisanii katika kujenga maudhui ya kazi zao za sanaa. Kwa kufanya hivi, tutaweza kuonesha tofauti za Ibrahim Hussein na S. Mohammed katika utumizi wa fani ili kujenga maudhui ya kazi za sanaa.

2.2.1 Maandiko Kuhusu Dhana na Historia ya Tamthilia

Mlama (2003) anasema, neno “tamthilia” linatumika kwa maana ya kile ambacho wengine wetu hukiita “michezo ya kuigiza.” Tamthilia ni utungo wa drama ambayo ni aina moja ya maandishi ya sanaa za maonyesho. Anasema, sanaa za maonyesho ni sanaa ambayo huwasilisha ana kwa ana tukio fulani kwa hadhira kwa kutumia usanii wa kiutendaji.

Kwa mfano, badala ya kuwasilisha wazo kwa hadhira kwa kutumia maneno kama katika ushairi, sanaa za maonyesho huliweka wazo hilo katika hali ya tukio linalowezezana kutendeka kwa kutumia usanii wa utendaji kama vile vitendo, uchezaji ngoma, nakadhalika. Anaendelea kusema kuwa drama kwa upande mwingine ni aina mojawapo ya sanaa za maonyesho ambayo usanii wa kiutendaji wake hutegemea zaidi vitendo na uongejaji, tofauti na aina nyingine kama vile ngoma

ambazo hutegemea zaidi uchezaji ngoma na muziki. Hivyo, tamthilia ni ule utungo unaoweza kuwa umeandikwa au haukuandikwa ambao unaliweka wazo linalotaka kuwasilishwa katika umbo la tukio la kuliwezesha kutendeka mbele ya hadhira.

2.2.2 Maandiko Kuhusu Historia ya Tamthilia Tanzania

Akielezea historia ya tamthilia Tanzania, Mlama (2003) anasema kuwa drama ni sanaa ya maonyesho yenye asili ya nchi za Ulaya. Pamoja na athari nyingi za wakati wa ukoloni, tamthilia ilishika mizizi na kupokelewa kama aina mojawapo ya sanaa za maonyesho hapa Tanzania. Aidha, kuna tofauti za msingi baina ya tamthilia (drama) za Ulaya na sanaa za sanaa za maonesho.

Semzaba (1997:34) kama alivyonukuliwa na Semzaba (2003) anakiri kuwa kabla ya kuja kwa wakoloni tamthilia haikuwepo nchini. Anaendelea kueleza kuwa aina za sanaa za maonesho zilizokuwepo zilitofautiana na tamthilia hii iliyoingizwa na tamaduni ngeni. Katika muktadha wa sanaa za maonesho za Tanzania hasa kwa kuzingatia athari za Kimagharibi katika utanzu huu, tunapata aina kuu mbili za sanaa za maonesho: sanaa za maonesho za jadi na sanaa za maonesho za kisasa au sanaa za maonesho mamboleo. Sanaa za maonesho za jadi zinatofautiana na darma kwa msingi kuwa wakati ambapo sanaa za maonesho za jadi zina chimbuko lake katika mila na desturi za Watanzania, drama ina msingi ya chimbuko lake huko Ulaya. Kwa upande mwingine, sanaa za maonesho za jadi kama ngoma, majigambo, miviga (jando na unyago, matambiko) na utambaji wa hadithi, huhitaji uwepo wa fanani na hadhira lakini drama hasa iliyoandikwa inaweza kusomwa tu bila kuigizwa. Hivyo, mtagusano baina ya fanani na hadhira kuwa si jambo la msingi sana katika

uwasilishaji wake. Ujio wa wakoloni ulileta mapinduzi makubwa katika sanaa za maonesho za jadi na kuingiza drama. Mfano mzuri wa drama zilizoletwa na wakoloni ni tamthilia za Shakespeare. Tunapenda kusesitiza kwamba drama ililetwa na wazungu lakini sanaa za jadi zilikuwepo hata kabla ya ujio wa wakoloni. Jambo la kuvutia ni kwamba jamii za Tanzania kupitia sanaa za makabila yao iliibuka mitindo mbalimbali ya sanaa za maonyesho za jadi iliyolenga kuandaa raia wanaokubalika katika jamii, kutunza historia ya jamii na kadhalika (taz. Mlama, 2003). Kwa hiyo, utunzi wa tamthilia umekuwa ni kipengele kimojawapo cha fasihi ya Tanzania kwa muda mrefu.

Kama alivyonukuliwa na Semzaba (2003), Semzaba (1997) anatambulisha jambo la mwafaka wa kiutamaduni baina ya jamii zinazolingiliana ambapo jamii yenye nguvu hupenyeza amali zake za kisiasa, kiuchumi, kiutamaduni na kijamii kiasi kwamba jamii nyonge hulazimika kukana au kuacha mifumo yake ya maisha na kufuata mifumo ya maisha ya jamii yenye nguvu. Maoni ya Semzaba (khj.) yanashabihiana na mawazo ya Giles (1982) yanayopatikana katika nadharia yake ya *Mkutano na Mwachano* kama alivyonukuliwa na Msanjila na wenzake (2009:50) kuhusu masuala ya lugha na utambulisho wa jamiilugha mbili au zaidi. Nadharia hii inaeleza kuwa inapofikia hatua kuwa wanajamiilugha wake kukubali kuacha kutumia lugha yao na kuanza kutumia lugha ya jamiilugha nyingine hapo ndipo tunaposema kumekuwepo makutano kwa jamiilugha hizi mbili. Tunachosisitiza hapa ni kwamba baada ya ujio wa wakoloni, watawaliwa walikubali kuacha kutumia baadhi ya vipengele vya kisanaa vya fasihi zao kwa sehemu au kwa asilimia mia moja na kuanza kutumia vibainishi vya sanaa vya watawala wao.

Athari za kigeni katika sanaa za maonesho za Watanzania zilianza kukita mizizi kwa wasanii wa Kitanzania kwa kuanzisha utunzi wa tamthilia na kuwasilishwa kwenye majukwaa. Vilevile, matumizi ya lugha ya Kiswahili yaliimarisha na kukuza tamthilia ya Kiswaahili kwa Watanzania kuanzisha utunzi wa vichekesho (futuhi) ambayo ni aina ya drama iliyoingizwa nchini na Waingereza. Dhana ya vichekesho inarejelea aina ya drama ambazo hutumia ucheshi kama njia yake ya kuburudisha hadhira yake. Inachukuliwa na watu wengi kuwa dhima kuu ya vichekesho ni kuburudisha tu lakini ukweli ni kwamba katika vichekesho tunapata maudhui ya dhati kama ubaya wa matabaka, athari za sayansi na teknolojia na kadhalika kwa kutumia fani hii ya fasihi. Maoni ya Mlama (2003) kuwa matumizi ya Kiswahili katika drama yalistawisha sana vichekesho ambayo ni aina ya drama iliyoibuka kutokana na drama ya Waingereza hayatuelekezi kuungama au kukiri kuwa vichekesho havikuwepo kabla ya ujio wa wakoloni bali, tunachosisitiza ni kwamba vichekesho vilikuwepo hasa katika sanaa ya malumbano ya watani, majigambo na kadhalika. Kihistoria, drama ililetwa Tanzania na Waingereza na kuingizwa shuleni ambapo wengi wa walimu walikuwa Waingereza. Madhumuni ya kuingiza drama hayakuwa na uzito mkubwa. Waingereza walikuwa wanatafuta kitu cha kupitisha muda wakati ambapo walikuwa hawana la kufanya. Waliona kuendesha drama ni jambo bora kwao kwa sababu lilihusu utamaduni wao na waliweza kujitambulisha kwao. Ilikuwa rahisi kuanzisha drama katika shule kwa sababu shule nyingi zilikuwa za bweni kwa hiyo wanafunzi walipatikana kwa wingi wakati wote. Vilevile wanafunzi hawa waliimudu lugha ya Kiingereza ambayo ndiyo lugha iliyotumika katika tamthilia hizo. Tamthilia zilizoonyeshwa zilikuwa ni zile zilizotungwa na Waingereza zaidi kama vile William Shakespeare, Milne, Francis na kadhalika.

Kwa upande wa Watanzania walioshiriki katika kuonesha tamthilia hizi au watazamaji, tamthilia hizi hazikuwa na maana yenye uzito wowote kwao. Wengi wao walizichukulia kama kiburudisho tu. Wakavutiwa zaidi na uoneshaji wenyewe, mavazi ya washiriki, matumizi ya mataa ya rangi na kadhalika. Tamthilia hazikuwa na maana kwao kwa kuwa ziliongelea juu ya jamii ambayo hawakuielewa; yaani juu ya jamii ya Waingereza. Hata wale walioshiriki katika kuzionesha tamthilia hizi mara nyingi walikariri tu maneno bila kuelewa yale waliyoyasema wala maana yake kwa ujumla. Na mara nyingi lugha ya tamthilia hii ilikuwa ni ya aina moja, washiriki hawakuielewa. Wakati mwingi hawakuelewa maana ya maneno waliyoyatamka wala jinsi ya kuyatamka. Pamoja na hayo, drama ilishika mizizi Tanzania na tamthilia zilionyeshwa na kuenea sehemu nyingi za Tanzania. Chini ya vikundi vilivyojulikana zaidi kama *drama clubs* Tamthilia za kigeni ziliendelea kuonyeshwa.

Baada ya hapo iliibuka aina nyingine ya drama ambayo ni vichekesho. Hii ilitokea kwamba wakati Waingereza walipojishughulisha na maonyesho makubwa makubwa ya wanatamthilia wa kwao, wakitumia ufundi wa hali ya juu wa kimaonyesho palikuwa na Watanzania waliovutiwa kutumia vipaji vyao vya kisanaa kuonesha tamthilia. Lakini hawakuwa na ujuzi wa ndani wala uwezo wa utunzi na uoneshaji wa tamthilia kiasi cha kutoa kazi sawa na zile za wataalamu wa Kiingereza. Badala yake walianzisha kitu ambacho kilifanana fanana na tamthilia lakini ambacho waliweza kutunga na kuonesha kutokana na uwezo wao wenyewe. Juhudi zao zilitoa aina ya drama iliyojulikana kama vichekesho. Historia ya tamthilia Tanzania kulingana na Semzaba (1997) anaitazama kuanzia vipindi mbalimbali vya kihistoria kulingana na hatua za kihistoria ambazo jamii imepitia. Kipindi cha kabla ya kuja

kwa wakoloni, tamthilia haikuwepo nchini Tanzania. Aina hii ya sanaa za maonyesho ilitofautiana na tamthilia hii iliyoingizwa na tamaduni ngeni. Hata hivyo tunaweza kuitazama historia ya tamthilia Tanzania kwa kuangalia vipindi vya kihistoria kama ifuatavyo;

2.2.2.1 Tamthilia Kabla ya 1960

Semzaba (2003) anaeleza kuwa tamthilia ilianza Tanzania wakati wa ukoloni ulipoingia hasa kuanzia miaka ya 1920. Kama tulivyoeleza hapo awali, jamii yenye nguvu hutumia uwezo wake kumiliki asasi mbalimbali za kijamii ili amali zake zitumike kuongozea mfumo wote wa maisha. Suala la ukoloni linahusu jamii mbili ambapo jamii moja yenye nguvu huitawala jamii nyingine. Kwa mujibu wa Semzaba (keshatajwa), uhusiano wa jamii mbili moja ikiwa kandamizi dhidi ya nyingine huukilia aina ya sanaa itakayotungwa na jamii. Kwa upande wa jamii kandamizaji, yaani wakoloni walileta utamaduni wao kwa kuanzisha kaida za utamaduni wa kibepari. Kaida hizi za kiutamaduni zilienezwa kwa kutumia asasi mbalimbali kama vile dini na shule. Shule ndio hasa zilitumika kuoneshea tamthilia zilizojaa itikadi ya kibepari.

Asasi ya elimu ilikuwa muhimu kwa sababu tamthilia ilihitaji kusomwa na kukaririwa kabla ya kuonesha mbele ya hadhira jukwaani. Utaratibu huu ulipenderea wale tu walioweza kusoma na kuandika hususan lugha ya Kiingereza. Watu wenye sifa hii wengi walipatikana shuleni ukiondoa wakoloni wenyewe. Miongoni mwa shule zilizokuwa zinaonesha tamthilia ni pamoja na Forodhani wakati huo ikijulikana kama St. Joseph Convent School. Miongoni mwa tamthilia zilizooneshwa katika

taasisi hii ya elimu ni pamoja na *The Sheriffs Kitchen* na *The Ugly Duckling* zilizotungwa na Milne na *The Birds of a Feather* iliyotungwa na Francis. Katika kipindi hiki sura ya tamthilia ya Kiswahili ilikuwa bado haijajipambanua kwa sababu tamthilia tulizozitaja hapo juu kwanza zilihusu masuala ya Uingereza na zilitumia lugha ya Kiingereza. Kwa hiyo, tamthilia za wakati huu zilizungumzia zaidi utamaduni wa wakoloni kwa lengo la kudidimiza utamaduni wa wazawa, lengo kuu likiwa ni kupalilia njia ya kuwatawala Waswahili kwa urahisi.

Kwa muda mrefu sana tamthilia zilitungwa na kuwasilishwa kwa Kiingereza na hapo baadaye baadhi ya tamthilia zikaanza kutungwa kwa lugha ya Kihindi kama hisani kwa Wahindi wenyewe kwa kuwasaidia Waingereza katika utawala wao. Kitu kilichowashawishi Waingereza kuwaruhusu Wahindi kutunga na kuwasilisha tamthilia zao ni hali ya tamthilia hizo kujishughulisha na mambo ya jadi, mapenzi na mambo mengine ambayo hayakuhusiana na siasa. Tamthilia pekee katika kipindi hiki zilizooneshwa kwa Kiswahili na shule za Waafrika ni tafsiri kutoka Kiingereza zilizoitwa *Bwana Amekufa* na *Wanawake wenye Adili*. Tamthilia hizi zilioneshwa na shule ya Misheni ya Ndanda. Hata hivyo, tamthilia hizi zilikuwa chapwa kwani kifani na kimaudhui zilipigia chapuo utamaduni na utawala wa kikoloni.

Vikao mbalimbali vilifanywa na wazungu pia kwa lengo la kuboresha mazingira ya kustawisha utamaduni wao kupitia tamthilia. Kwa mfano, Hindu Volunteer Corps iliundwa mwaka 1938, The Little Theatre ilianzishwa iliyoonesha tamthilia zake kwa Kiingereza ilianzishwa huko Dar es Salaam mwaka 1947 na Arusha Little Theatre ilianzishwa mwaka 1953. Katika kipindi cha kati ya mwaka 1920 na 1960 matatizo

yaliyowakabili watawaliwa yalihusu ardhi, ukabaila na nia ya kujipatia uhuru. Waandishi wazawa wa tamthilia ya Kiswahili walianza kujitokeza lakini tatizo lililowakabili ni kwamba tamthilia zao zilipaswa kupitiwa kwanza na Kamati ya Lugha ya Makoloni ya Afrika Mashariki chombo ambacho kilikuwa chini ya mtawala. Kwa vyovyote vile, maandishi ambayo yangukuwa kinyume na matakwa ya watawala yasingepitishwa. Kwa hiyo, tamthilia nyingi zilizotungwa na wazawa zikajitenga na uhalisia kwa kutozungumzia matatizo ya msingi yaliyojitokeza katika jamii. Masuala kama ukabila ambao ulikuwa kikwazo katika kujenga umoja wa kudai haki za watawaliwa hayakuzungumziwa badala yake tamthilia hizi zilizungumzia rushwa, mapenzi na migongano ya tamaduni. Semzaba (2003) anaeleza kuwa tamthilia kama *Afadhali Mchawi* iliyotungwa na Graham Hyslop iligusia masuala ya mgogoro unaoletwa na mahari (mila na umamboleo). *Nimelogwa Nisiwe na Mpenzi* na *Nakupenda Lakini* zilizoandikwa na Henry Kuria ziligusia kwa kiasi kidogo masuala ya uchawi. Kinachobainika hapa ni kwamba tamthilia ya Kiswahili katika kipindi hiki ilishindwa kuzungumzia masuala mazito ya kijamii kwa waandishi wake kuhofia kukumbana na rungu la udhibiti wa kazi zao. Tatizo jingine lililowakabili watunzi wazawa ni uchanga wao katika fani ya tamthilia. Semzaba anaendelea kueleza kwamba kwa sababu ya kukosa mbinu pevu za utunzi wa tamthilia, watunzi wa tamthilia ya Kiswahili waliishia kuibua aina yao ya maigizo iliyoitwa vichekesho kwa dhana ile ile tuliyoieleza mwanzo. Maigizo ya mlengo huu hayakuwatia hofu watawala kwani yaliwaonesha waafrika jinsi ambavyo hawajaendelea kwa kuwasilisha maigizo yao kwa mtindo faraguzi na kwamba maigizo haya yaliishia kuchekesha hadhira na kuacha kuzungumzia matatizo ya msingi yaliyomkabili mtawaliwa.

2.2.2.2 Tamthilia baada ya 1960 hadi 1967

Baada ya Tanzania kuwa Jamhuri, kuna ishara za kujitokeza kwa mambo mapya katika tamthilia ya Kiswahili. Iitegemewa kuwa tamthilia hiyo ingeweza kuwa mtumishi mwaminifu wa jamii ya Waswahili kwa kuzungumzia kwa dhati masuala yanayoihusu jamii hiyo. Kimsingi, hali hii ilijitokeza ingawa si kwa ukomavu wa mara moja. Usomi ulipotokea na kuanzishwa kwa Chuo Kikuu cha Dar es salaam mwaka 1961 kulikuwa ni idara mpya katika tamthilia. Baadhi ya wasomi waliikumbatia tamthilia na kuieneza. Uhuru pia ukawafanya waandishi kuandika mambo ambayo wasingeweza kuyaandika hapo awali. Waandishi wakatamia tamthilia kuelezea matatizo yanayoikabili jamii.

Tofauti kubwa ilionekana kati ya wakati huu na wakati wa kutawaliwa ambapo waandishi hao walioandika tamthilia wakati wa utawala wa kikoloni waliweka mbele mambo ya kawaida tu. Katika *Youth Drama Festival* mwaka 1966 waandishi chipukizi kama vile E. N. Hussein aliyetunga tamthilia ya *Kinjekitile* (1969) na *Alikiona* (1967), *Wakati Ukuta* (1969). Waandishi hawa walitunga tamthilia za Kiswahili zilizoonesha maadili katika jamii. Pamoja na kuonesha tamthilia ya Kiingereza katika michuano hii pia tamthilia za Kiafrika zilionyeshwa kama vile ya Wole Soyinka ya *The Trial of Brother Jero*.

Ni katika kipindi hiki ambapo wasomi walipogundua haja ya kubadili tamthilia na mazingira yake ili iweze kukidhi mazingira ya Kiafrika. Vile vile Radio Tanzania ilitumia tamthilia kwenye vipindi vyake lakini hazikuonesha hali halisi ya wakati huo.

2.2.2.3 Tamthilia Baada ya 1967 na 1970

Baada ya kutangazwa kwa Azimio la Arusha lililokuwa na lengo la kumkomboa Mtanzania kutoka katika uhuru wa bendera na ubeberu uchwara ulioachwa na wakoloni, tamthilia za Kiswahili nazo zilianza kusawiri hali hii. Misingi mikuu mitatu ya Azimio la Arusha ilizungumziwa sana na tamthilia za Kiswahili za watunzi wa wakati huu. Misingi hiyo ni: kukomesha unyonyaji wa mtu na mtu, kumilikiwa kwa njia kuu za uchumi na watu wote na kuwa na utawala wa kidemokrasia. Katika kipindi hiki, tabaka tawala liliona kuwa uhuru uliopatikana ulikuwa wa bendera tu kiasi kwamba bado kulikuwa na haja ya kutafuta ukombozi halisi. Hotuba za wanasiasa walizozitoa majukwaani zilitolewa na watunzi wa tamthilia kama mwangwi wa kauli hizo. Haja ya kuinua utamaduni wa Mtanzania ikapiga hatua. Lugha ya Kiswahili ikatiliwa mkazo na kuanzishwa kwa Baraza la Kiswahili Tanzania (BAKITA) na moja ya madhumuni ya BAKITA ilikuwa ni kuwasaidia waandishi wanaoandika kwa lugha ya Kiswahili.

Dhamira nyingi na mpya zilijitokeza baada ya kutangazwa Azimio la Arusha. Dhamira nyingine ambazo zingefaa pia kuhamasisha watu tangu nyakati za ukoloni zilijizitokeza. Tamthilia kama vile *Kinjeketile*, *Mkwawa Mahinya*, *Mkwawa wa Uhehe*, *Tendehogo*, *Tambueni Haki Zetu* na nyinginezo ziliandikwa.

Tamthiliya za kuusifu ujamaa zilitungwa nazo ni pamoja na *Hatia*, *Dunia Iliyofarakana*, *Mwanzo wa Tufani* na *Bwana Mkubwa*. Tamthilia hizi ziliusifu ujamaa na kuupinga vita ubepari. Hivyo waandishi waliungana na wanasiasa katika kutangaza siasa ya ujamaa na kujitegemea.

Baada ya miaka kumi, tamthilia ikaanza kugeuza mwelekeo wake. Badala ya kuusifu ujamaa kama ni ukombozi na ujenzi wa jamii mpya, tamthilia ikaanza kukosoa wanasiasa. Tamthilia za aina hii ni pamoja na; *Arusi, Nuru Mpya, Lina Ubani, Ayubu, Harakati za Ukombozi* na *Mkokoteni*. Nyingi ya tamthilia hizi zilianza kuondoka katika muundo wa uandikaji wa tamthilia kama ulivyopokelewa. Tamthilia ya *Mashetani* iliyotungwa na E.N.Hussein inaingia katika awamu hii ya maendeleo ya tamthilia ya Kiswahili kwani ni riwaya inayohakiki mtanziko wa kijamii baada ya watawala wa Kiafrika hasa katika nchi ya Tanzania kuanza kutumia nafasi za uongozi kwa manufaa yao. Mgogoro baina ya tabaka tawala na tawaliwa unazungukia katika mahusiano hasimu ya wahusika wakuu, yaani Juma na Kitalu.

2.2.2.4 Tamthilia ya Kiswahili ya Majaribio Miaka ya 1980

Senkoro (2011:22) anasema ili kazi fulani iitwe kuwa ni fasihi ya majaribio haina budi kuambatana na upya ambao unaweza kuelezeka kinadharia na hata ikiwezekana nadharia hiyo iwe imeelezwa na mwandishi mwenyewe au na wahakiki wa wakati huo. Maana ya fasili ya tamthilia ya majaribio inapatikana kwa kupitia kanuni mbalimbali za fasihi simulizi ambazo ndizo zinazoelekea kuwa ni msingi mkuu wa majaribio yanayoongelewa. Kanuni za fasihi simulizi ndizo zilizojidhihirisha katika fasihi tamthilia ya Kiswahili ya majaribio. Kwani waandishi kama Ebrahim Hussein na Penina Mlama tokea miaka ya mwanzo mwa 1970 walianza kufanya majaribio ya aina mbalimbali na kuvijumuisha vipengele vya fasihi simulizi katika kazi zao za tamthilia. Penina O. Mlama aliwahi kutaja baadhi ya vipengele hivyo. “Utanzania uliweza kuonekana zaidi katika fani wakati watunzi walipojaribu kutumia vipengele vya fani za sanaa za maonyesho zenye asili ya Tanzania katika kuandika tamthilia

hizi. Majaribio hayo ni kama yale ya kutumia ngoma, nyimbo, utambaji, hadithi na majigambo katika utunzi wa tamthilia” (Mlama, 1983). Kwa maelezo haya ya Mlama utaona kuwa tunapozungumza tamthilia ya Kiswahili ya majaribio ni wazi kuwa majaribio yanahusishwa na kuigizwa vipengele vya fasihi simulizi katika uandishi wa kazi za fasihi andishi. Vipengele vya fasihi simulizi vinavyoingizwa katika fasihi andishi ni: matambiko, matumizi ya miungu, *Mashetani*, mazimwi, uchawi na ushirikina na kadhalika.

Vichekesho viliendelea kutungwa hata baada ya uhuru na maudhui yake yalikuwa yaleyale ya kuchekesha kadiri jamii ilivyozidi kuenderea mada vikaongezeka na kuchukua matukio ya kijamii ya kila siku kama wizi fumanizi nakadhalika. Baada ya watanzania kuanza kutambua utu wa Mwafrika unahitaji kupewa hadhi inayostahili maudhui ya vichekesho yalianza kuadilika. Juhudi ya kuondoa kasumba za mkoloni zilishika hatamu vichekesho vikawageukia wasomi na kuwacheka kwa tabia zao mbaya za kukataa lugha za kwao, wazazi wao na vipengele vingine vya kujifanya wazungu.

Azimio la Arusha liliibusha maudhui mapya yaliyojaribu kufafanua vipengele mbalimbali vya Azimio hilo, vichekesho vilihusu makupe, wanyonyaji, ujamaa, vijiji vya ujamaa na kujitegemea na dhana nzima ya kujitegemea. Lakini katika upande wa fani hapakuwa na mabadiliko makubwa ya muundo wahusika, mtiririko wa vituko nakadhalika. bado viliundwa kwa lengo la kuchekesha uchekekeshaji ulijikita zaidi katika wahusika wahusika walitiwa chumvi nyingi sana ili watu wacheke. Michezo ya Redio ya miaka ya 1969 hadi 1970 bado iliendelea kuchekesha watu mfano Michezo ya Mzee Jongo.

Baada ya drama kuota mizizi, Watanzania waliendeleza sanaa hiyo wanafunzi walijaribu kutunga tamthilia kwa lugha ya Kiingereza lakini zilifanana na zile za akina Shakespeare kwa kutokuwa na umuhimu kwa Tanzania ingawa ziliandikwa na Watanzania. Baadaye tamthilia za Kiingereza zilitafsiriwa katika Kiswahili kati ya hizi zikiwemo *Mabepari wa Venisi* (Nyerere , 1969) *Julius Kaisari* (Nyerere,1969), *Tufani* (Mushi 1969), na kadhalika. Utunzi huu kwa lugha ya Kiswahili ulileta mapinduzi makubwa katika uwandishi wa tamthilia ya kiswahili, kwani kulitokea mabadiliko, watunzi walianza kuandika kwa ajili ya Watanzania kwa hivyo maudhui ilibidi yahusu Watanzania.

Kwa upande wa fani ya utunzi tamthilia za Kiswahili zilishabihiana na zile za Waingereza isipokuwa katika vipengele vya maudhui, lugha na mandhari wengi wa watunzi hawa ni wale waliopata elimu kama nje ya nchi au chuo kikuu katika idara ya lugha na fasihi ya kiingereza au sanaa za maonyesho. Baada ya Watanzania kusoma na kuanza kuelewa asili ya Waafrika sanaa za maonyesho za Kiafrika walianza kutafakari na kuona uwezekano wa kuingiza vipengele vya fasihi simulizi katika tamthilia ya Kiswahili ichukue umbo hili la Kitanzania. Jambo hili lilitokana na haja ya kutaka kujitambua kwa kutazama kiundani chimbuko la sanaa za maonyesho za Kitanzania na hivyo kupata upekee upya utakao tambulisha tamthilia ya kiswahili na zile za Kizungu. Mitazamo ya kifalsafa ilihusika katika kuiumba upya tamthilia itakayobeba maisha halisi ya Mtanzania na utamaduni wake.

Aidha hali hii ilipelekea pia watunzi kuingiza na kujaribu kutumia vipengele fulani fulani vya fani za sanaa za maonyesho zenye asili ya Tanzania katika kuandika

tamthilia zao. Majaribio hayo ni kama vile majigambo nyimbo, matumizi ya semi, majina ya wahusika utambaji hadithi fupi mfano (Ngano, visasili, tarihi), ngoma, matumizi ya lugha, muundo, na mianzo na miisho ya kifomula na kadhalika. Waandishi waliochangia katika kuleta mageuzi kama uwanja wa uandishi wa tamthilia ya Kiswahili ni Nkwera (1969) kitabu chake cha *Tiba*, Lihamba kitabu cha *Lina Ubani* (1982) na *Pambo* (1975), Balisidya na Matteru kitabu cha *Harakati za Ukombozi*, Ibrahimu Hussein kitabu cha *Jogoo Kijijini* (1969) na *Ngao ya Jadi* (1975) na *Mashetani* (1971).

Majaribio haya yalileta sura mpya katika utunzi wa fani ya tamthilia ya Kiswahili ambayo ilitegemea zaidi usanii wa vitendo na usemaji tu. Vuguvugu la mabadiliko halikuishia katika sanaa za maonyesho pia katika ushairi wa Kiswahili riwaya na hadithi fupi za Kiswahili. Katika tanzu hizi pia zilizichukua sura ya Kitanzania badala ya ile ya kigeni. Katika ushairi kulizuka mgogoro mkubwa uliozuka miaka ya mwishoni mwa 1960 na mwanzoni mwa 1970 juu utunzi wa ushairi baada ya wataalamu kama Jared Hangira, Ebrahim Hussein na Euphrase Kezilahabi kuibuka na kupinga sheria za utunzi wa ushairi kwa mujibu wa wanamapokeo zilizokuwa zinazingatia urari wa vina na mizani kama ndio uti wa mgongo wa ushairi. Waandishi hawa waliandika na kusoma ushairi wa Kiswahili bila kujali kanuni hizo. Kwani ushairi wa mwanzo kwa mujibu wa chimbuko lake haukuwa na sheria kama zilivyoielezwa na Amri Abeid katika “*Diwani ya Amri na Sheria za kutunga Mashairi*” (1954).

Mabadiliko yaliyojitokeza katika fani ya tamthilia ya Kiswahili na ushairi riwaya na hadithi fupi si yalihusu tu katika kujisaka katika chimbuko la asili la sanaa hizi bali

pia ilikuwa ni kusesitiza kuwa kila kitu na kila kiumbe duniani daima kiko katika mwendo wa mabadiliko na kuwa fani ya tamthilia, ushairi na riwaya isingessimama tuli katika mzingo wa daima dumu (Senkoro: 1987).

Kwa ufupi tunaweza kusema kwamba pamoja na majaribio mbalimbali ambayo yanajitokeza katika kila kazi mpya ya fasihi ni yale tu ambayo yameambatanishwa na nadharia fulani na mijadala fulani ya kifasihi ndiyo tunayoweza kuyapa sifa za kuwa matapo fulani ya kimajaribio katika fasihi ya Kiswahili tunaweza kuyataja majaribio ya tamthilia ya akina E. Hussein na Penina Mhando na majaribio ya ushairi huria ya akina Kezilahabi, E. Hussein M.M. Mulokozi K.K. Kahigi na wengine waliunda majaribio katika ushairi (taz.Senkoro 2011:37). Kutokana na ufafanuzi huu, tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* inaingia katika kipindi hiki.

2.2.2.5 Tamthilia Wakati wa Mfumo wa Vyama Vingi 1991 Hadi Leo

Azimio la Arusha lilikufa baada ya mfumo wa vyama vingi kuanzishwa mwaka 1992. Mfumo huu ulisababisha ujio wa tamthilia ambazo zimekuwa bayana sana katika kuonesha hali ya siasa ilivyo Tanzania. Tamthilia hizi ni *Mkutano wa Pili wa Ndege*, *Kinyamkera*, *Jinyama Madevu*, *Mzizi Je? Shinikizo*, *Bomani*, *Pipani*, *Mchawi Wetu* na nyinginezo.

Tamthilia za kipindi hiki zilikuwa na jukumu la kuelimisha jamii juu ya suala la afya, uzazi na masuala mengine ya kijamii. Redio Tanzania pia ilichukua jukumu hili la kuelimisha jamii. Mashindano ya tamthilia katika shule yalifufuliwa. Lugha zote zilitumika katika mashindano haya, Kiswahili na Kiingereza. Makusudi yake

makubwa ilikuwa ni kukuza tamthilia kama mojawapo ya sanaa nchini na kufanya utafiti zaidi wa tamthilia kwa kuikuza na kukuza ufundi wa waigizaji wa tamthilia.

Kwa upande mwingine E. Hussein (2003) ameandika makala yake kuhusu hatua mbalimbali za kubuni na kutunga tamthilia kufuatana na misingi ya Ki-Aristotle. Anasema wino, kalamu na karatasi si mwanzo wa mwandishi wa ushairi na kwa mwandishi wa tamthilia. Kwa hiyo, mwandishi wa mchezo wa kuigiza haamki na kusema, “mimi nataka kuandika mchezo wa kuigiza” mara nyingi husema. “Nina mchezo wa kuigiza nataka kuuandika” kwa hiyo, fikira ya kishairi ni mwanzo, ni mwanzo wa ushairi, pia ni mwanzo wa tamthilia. Fikira hii huwa nayo mwandishi mwenyewe. Ndiyo fikira hii inayomuongoza katika uumbaji wa sanaa. Fikira ya kishairi inaweza kuwa neno au sentensi; mwanzo wa sentenso au mwisho wa sentensi. Kwa hiyo, mtunzi wa tamthilia baada ya kuwa na fikira anaweza kufanya mambo mwili: anaweza kutafuta kalamu na karatasi au anaweza kwenda jukwaa ili kuipa fikira hiyo umbo la kisanaa. Akitenda la kwanza huwa anaipoleka tamthilia kwenye fasihi na akitenda la pili huwa anaipoleka tamthilia kwenye mazingira yake ulimwengu wa jukwaa. Bila shaka njia ya pili ni bora zaidi kwa tamthilia kuliko njia ya kwanza.

Aristotle aliugawa mchezo wa kuigiza katika vipengele sita. Anatambua sehemu ya nyimbo, matamshi, mtiririko wa vitendo, wahusika, fikira na utumiaji wa jukwaa. Pia anaona ni muhimu kutambua kuwa, mchezo huu ni wa kufurahisha na kuchekesha au ni wa kuhuzunisha na wa kuleta majonzi. Kwa kutambua vipengele sita hivyo, Aristotle anaugawa mchezo wa Kiyunani katika sehemu tatu. Sehemu ya kwanza ni

ile ya mwanzo au utangulizi (yaani ‘prologue’). Sehemu ya pili ni ile ya kitendo chenyewe (yaani ‘exode’). Anapendelea kuwa, wimbo uimbwe katika sehemu ya mwisho (yaani ‘epilogue’). Lakini waandishi wengi wa michezo ya kuigiza karne nenda karne rudi hawakufuata mapendekezo haya.

Kuandika tamthilia katika misingi iliyowekwa na Aristotle ni njia moja kuu ya kuandika tamthilia; lakini hii si njia pekee. Na kwa kweli mila ya Kiafrika haiowani uzuri na usanifu huu. Pengine njia isiyokuwa ya Aristotle ni mwafaka zaidi. Na ikiwa mwandishi atatumia misingi ya Aristotle au baadhi ya misingi hiyo jambo muhimu ni kuweka akilini kwamba misingi hii si sheria. Ila ni vipengele vya tamthilia. Sheria kama ipo ni moja tu; kujua nini watu wanapenda kuona na kusikia jukwaani nini hawapendi kuona na kusikia jukwaani. Ni vizuri mwandishi wa mchezo wa kuigiza kuwa nayo sheria hii kichwani wakati anapoandika. Kwa kutazama makala hii tunaona kuwa Hussein ameongelea namna ya utunzi wa tamthilia lakini hakuchunguza maudhui na fani katika tamthilia za Kiswahili. Hivyo basi, mawazo haya yatatuongoza katika kuchunguza na kulinganisha maudhui na fani katika tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*.

Mlama (2003) anaelezea vidokezo ambavyo mtunzi anaweza kukamilisha tamthilia yake kama vile ni vipi anaweza kupanga na kuchagua migongano au matendo au mawazo ya kutumia au awajengee wahusika au mtiririko wa vituko. Mambo hayo ameyataja kuwa ni;

- (i) Mtunzi achague matendo yale tu ambayo ni lazima katika kujenga wazo lake.

Wazo moja laweza kujengwa na mawazo mengi.

- (ii) Mtunzi achague msukumo wenye nguvu za kuweza kufanya mgongano utokee. Ili kufanya hivyo inabidi nguvu za misukumo ya pande zote ziwe sawa kuweza kufikia kugongana na kutoa matokeo. Ikiwa msukumo wa upande mmoja ni dhaifu hapawezi kutokea mgongano.
- (iii) Wahusika wajengwe kutokana na misukumo ya migongano hii. Matendo, maneno, mawazo ya wahusika yapate chanzo kutokana na misukumo hiyo. Kwa njia hii, wahusika watapata uhalisia na kuwa na uhusika wa kuaminika katika hali wanamotokea.
- (iv) Mtunzi achague matendo ambayo yanaweza kuonyesheka katika jukwaa. Tamthilia haikamiliki ila kwa kuonyeshwa, kwani nia yake ni kuweka wazo katika matendo na matendo hayo yashuhudiwe na watu.
- (v) Uchaguzi wa maneno yanayosemwa pia unahitaji kuangaliwa sana. Mara nyingi watunzi wanapata kishawishi cha kuwapa wahusika maneno mengi kiasi kuwa tamthilia inapokuja kuonyeshwa inakuwa imejaa maneno matupu badala ya vitendo. Maneno ya wahusika yanapaswa kuwa yale tu ambayo yanayojenga matendo.

Hivyo basi, utafiti huu utazingatia mawazo ya Mlama (2003) kuchunguza na kulinganisha maudhui na fani katika tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi* ili kuweza kubainisha kufanana na kutofautiana kwa kazi hizi za fasihi.

2.2.3 Maandiko ya Tafiti Kuhusu Tamthilia za Kiswahili

Tafiti mbalimbali zimefanywa kuhusu tamthilia za Kiswahili lakini nyingi ya tafiti hizo zimejikita katika kuchambua vipengele vya lugha katika tamthilia na si katika

kuchunguza maudhui na fani. Kazi hizo ni pamoja na kazi ya King’ei (1987), Ligembe (1995), na Ramadhani (2005).

King’ei (1987) alifanya utafiti juu ya tamthiliya za Ebrahim Hussein. Katika utafiti wake, King’ei (keshatajwa) anamtaja Hussein kuwa ni miongoni mwa watunzi maarufu wa tamthilia za Kiswahili. Katika uchambuzi wake, King’ei anaeleza kuwa tamthilia za mtunzi huyu kama vile *Alikiona* (1970), *Wakati Ukuta* (1970) na *Arusi* (1980) zinazomchora msanii huyu jinsi alivyokua na kustawi kisanaa. Msanii huyu amebobea vilivyo katika matumizi ya vipengele vya fani kama vile lugha na maudhui.

Katika utafiti wake, King’ei (1987) alibaini pia kuwa Ebrahim Hussein ana uwezo na anamudu ipasavyo kutumia lugha kama mbinu au chombo cha kusafirishia ujumbe wake katika tamthilia zake. Kama tulivyoona katika hoja za Nadhariatete ya Elimumitindo katika Uchambuzi wa Matini (*Theory of Stylistics*), lugha ni mbeleko ya kazi za fasihi kiasi kwamba athari ya kazi ya fasihi kwa hadhira kwa kiasi kikubwa inategemea sana aina ya lugha iliyoibeba kazi hiyo. Lugha iliyotumika katika *Mashetani* ni ya kishairi ili kuleta athari katika maudhui yake kwa hadhira kwa kujenga mazingira ya kuweza kukumbukwa kwa urahisi. Tazama majigambo ya Shetani hapa chini:

Unajua mimi nani?
 Mimi shetani.
 Siyo jini wala kuhani.
 Mimi sheatani.
 Uwezo wangu hauhifadhiki.
 Wema wangu hauhisabiki.
 Ubaya wangu hausemeki.

Ninajenga. Ninabomoa.
 Natukuza.
 Ninadhalilisha nitakavyo.
 Mimi ni nguvu na nguvu ni mimi.

Mbinu ya matumizi ya lugha ya kishairi hapa ina lengo la kuchokonoa hisia za hadhira ili wahamasike kupokea maudhui ya tamthilia hii kutokana na lugha iliyotumika. Pamoja na utafiti huo, tunaona kuwa utafiti huu unatofautiana na utafiti wa King’ei kwa sababu utafiti huu ni utafiti linganishi ambao unalinganisha kazi mbili za fasihi za watunzi tofauti ambao wanatoka katika mazingira tofauti ya kijiografia na kihistoria ili kuona ni jinsi gani wanatofautiana ama kufanana katika vipengele vya kimtindo.

Ligembe (1995) amechambua matumizi ya sitiari katika kazi ya tamthilia ya *Lina ubani* iliyoandikwa na Penina muhando. Katika uchunguzi wake amejadili muundo na umbo la tamthilia ya Kiswahili. Amebainisha kiungo, kifananishi na kizungumzwa na kuelezea mchango wake katika uelewa wa tamthilia. Tofauti na watafiti wengine Ligembe amejikita zaidi katika umbo la tamthilia ya Kiswahili na kubainisha aina za sitiari. Utafiti wake haukuonesha uhusiano uliopo baina ya aina ya sitiari na ujenzi wa maana katika tamthilia. Tofauti na utafiti huu, huu ni utafii linganishi ambao unalinganisha kazi za tamthilia za waandishi wawili ambao wanatokea katika mazingira tofauti ya utunzi wa tamthilia zao.

Ramadhani (2005) alifanya utafiti wa matumizi ya sitiari katika tamthilia *Mashetani* ya Ebrahim Hussein na *Ngoma ya Ng’wanamalundi* ya Emmanuel Mbogo. Huu ni utafiti linganishi wa kielimunitindo ambapo unalinganisha tamthilia mbili. Aidha

katika ulinganishi hakuwa mbali na hitimisho la Mosha (2002) kuwa sitiari sahiri ndiyo yenye mdaao mkubwa kuliko sitiari zingine katika tamthilia zote. Aidha alihitimisha kuwa sitiari hutumika katika ujenzi wa dhamira mbalimbali katika tamthilia zote mbili. Tofauti na uliofanywa na Ramadhani. Utafiti huu basi, utachunguza na kulinganisha maudhui na fani katika kazi za tamthilia za waandishi wawili ambao wanatokea katika mazingira tofauti na muktadha tofauti wa utunzi wa kazi zao za sanaa ili kuona ni jinsi gani wanavyofanana kuhusiana na ama kutofautiana.

2.2.4 Pengo la Maarifa

Mpaka sasa tafiti mbalimbali zimefanyika kuhusu maudhui na fani katika kazi mbalimbali lakini hakuna kazi ambayo imechunguza maudhui na fani katika tamthilia za Kiswahili, hususani kwa kutumia utafiti linganishi. Hivyo, bado inaonesha kuwa kuna pengo kubwa ambalo linapaswa kuzibwa. Utafiti huu basi, utajaribu kuziba pengo hilo kwa kuchunguza na kulinganisha maudhui na fani katika tamthilia za *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi* kwa kutumia nadharia ya elimu mitindo ili kuchunguza ni jinsi gani waandishi hao wanatofautiana katika uteuzi na utumizi wa vipengele vya kimtindo katika ujenzi wa kazi zao za sanaa. Aidha kwa upana wake, utafiti huu unaonyesha ni namna gani mwandishi kama mtu anatofautiana na mwandishi mwingine katika vipengele vya kimtindo.

2.3 Kiunzi cha Nadharia

Katika utafiti wa kazi za fasihi, zipo nadharia mbalimbali ambazo zinaweza kutumika kuchunguza na kuchambua kazi za fasihi. Kila nadharia inaweza kufaa

ama kutofaa kuzichambua kazi za fasihi kwa kuzingatia lengo la utafiti wa kazi za fasihi. Katika utafiti huu tungeweza kutumia nadharia za fasihi kama vile nadharia ya *Umuundoleo*, *Ufeministi* na *Uumbuji* hizi zikiwa ni baadhi tu ya nadharia zilizotajwa. Hata hivyo nadharia hizi zilionekana kutofaa katika kuchunguza na kuchambua data za utafiti huu kutokana na malengo ya utafiti huu.

Tukiangalia nadharia ya Umuundo ina chimbuko lake katika mawazo ya mwanaisimu Ferdinand de Saussure (Ntarangwi, 2004:40-43). Mwanaisimu huyu aliwahi kueleza kuwa lugha ni mfumo ambao umejengwa na mifumo midogomidogo mingi. Mawazo yake yalianza kutumiwa na wahakiki wa kazi za fasihi ambapo walianza kuzichukulia kazi za fasihi kuwa ni mfumo kamilifu ambao maana yake inapatikana kutegemeana na vijenzi vyake. Nadharia hii iliweka msimamo mkali kuwa maana ya kazi ya fasihi ni moja na ni thabiti. Msimamo huu ulipingwa na wachambuzi wa kazi za fasihi kama Gallagher aliyedai kuwa katika kazi ya fasihi hakuna kitovu kimoja cha maana wazo ambalo linaungwa mkono pia na wafuasi wa nadharia ya *Mwitikio wa Msomaji* (taz. Wamitila, 2002). Upinzani juu ya Umuundo ilizaa Nadharia ya Umuundoleo ambapo baadha ya wanafasihi wanauita Umuundo-Mpya (Ntarangwi, 2004).

Umuundoleo, kama inavyodhihirika katika nadharia nyingine za uhakiki wa kifasihi ina makisio na mtazamo fulani kuhusu lugha, ubinafsi, ufahamu na ukweli. Msingi wake umekitwa kama tulivyoona hapo juu, katika mawazo ya kimuundo ya Ferdinand de Saussure, ni kwamba lugha, badala ya kudhihirisha uhalisi wa kijamii uliopo, huwa yatujengea uhalisi huo wa kijamii. Hivyo, sio uhalisi wa kijamii wala

ulimwengu asilia huwa na maana zinazodhihirishwa bali nguvu hiyo iko katika lugha. Lugha mbalimbali pamoja na matumizi mbalimbali ya lugha huugawa ulimwengu na kuupa maana kwa njia tofauti ambazo haziwezi kufanana ili kuunda kigezo kimoja kinachodhihirisha uhalisi wa kijamii. Mathalani, maana ya tajiri kama asemavyo Ntarangwi (2004) katika lugha mbalimbali na hata kati ya miundo tofauti ya lugha moja, na hutegemea matumizi na muktadha wa matumizi hayo. Hivyo, hakuna kitovu kimoja cha maana. Maana kwa njia ya lugha ni nyingi na ni mbalimbali. Nadharia hii isingeweza kufaa kuchunguza namna lugha ilivyotumika katika kazi za tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*. Hivyo nadharia hii isingeweza kutufikisha kwenye malengo ya utafiti huu ambao umelenga kulinganisa na kulinganua tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuuli Kinaishi* ili kuona ni jinsi gani zinafanana na kutofautiana katika matumizi ya mtindo kimaudhui na kifani.

Kwa upande mwingine, nadharia ya ufeministi ni nadharia na mtazamo wa dunia. Kama nadharia, Ufeministi ni mfumo wa mawazo yanayofasili, na yanayoelezea mambo yanayohusiana na uhusiano wa kijinsia na uwepo wa mwanamke. Felluger (1998) anaeleza kwamba nadharia ya Ufeministi inatafuta kuondoa nadharia za utawala wa mwanaume ili kuweka bayana dosari za asili, na upofu wa jinsia. Mafeministi wanaendeleza mikabala mipya, kutoa fasili ya mwanamke na ukweli kuhusu mwanamke. Ufeministi ni utambuzi wa ubaguzi wa kinfumo dhidi ya wanawake katika uwanja wa jinsia na katika kujitoa kufanya kazi kuyakabili mabadiliko yaliyopo katika jamii. Anazidi kueleza kwamba, baada ya wanawake kuona kwamba wamewekwa katika daraja la mwisho kwenye ngazi zote za maaamuzi, kama vile siasa, uchumi na katika ngazi ya jamii, ndipo walipoamua

kupambana ili waweze kujikomboa wenyewe. Mwanzoni mapambano hayo yalipigwa vita, lakini kuanzia miaka ya 1800 mpaka 1900 madai yao mengi, kama vile haki ya kupiga kura, na kupata nafasi katika ngazi ya uchumi na jamii yalipitishwa. Walionekana kwamba wana haki kubwa kushiriki katika kuzalisha maarifa kama walivyo na haki ya kuwa sehemu ya maarifa hayo.

Nadharia ya Kifeministi ilianza mwanzoni mwa miaka ya 1792 huko Ulaya. Historia ya nadharia ya ufeministi inaweza kugawanywa katika vipindi vitatu. Kipindi cha kwanza kilikuwa kati ya karne ya 19 na mwanzoni mwa karne ya 20, kipindi cha pili kilitokea katika miaka ya 1960 na 1970. Kipindi cha tatu kilianza miaka ya 1990 mpaka sasa. Wanazidi kueleza kwamba nadharia ya Ufeministi ilianza kwenye harakati za mafeministi za kujikomboa.

Licha kuelezea chimbuko au mwanzo wa kuibuka kwa nadharia ya ufeministi lakini Mackinnon (1991) anafafanua zaidi na kueleza kwamba, Ufeministi ni nadharia ya kwanza kuibuka kutokana na watu ambao walivutiwa nayo. Yaani ni nadharia iliyoibuliwa na kundi la watu waliovutiwa na mustakabali wake. Anazidi kueleza kwamba zipo sababu nne zilizofanya suala la ukombozi wa mwanamke liwe la kisiasa. Kwanza kabisa ni wanawake kama kundi, wanatawaliwa na wanaume kama kundi, na mwanamke mmoja anatawaliwa na mwanaume mmoja. Pili, wanawake wamefanywa kuwa tegemezi katika jamii na sio kwa sababu za asili ya mtu au za kibaolojia. Tatu mgawanyo wa majukumu, ambao unahusisha jinsia unamuweka mwanamke katika kiwango cha juu cha kazi zisizo na hadhi. Hali ya kutokuthamini kazi azifanyazo mwanamke imetawala katika jamii nyingi na jamii humwona

mwanamke hata hisia zake binafsi ni za kiegemezi. Nne, tangu matatizo ya mwanamke yalipojulikana kuwa sio ya mtu mmoja bali ya wanawake wote, na hayawezi kutatuliwa na mtu binafsi, ndipo suala hili likawa la kisiasa zaidi.

Inaelezwa pia kwamba kwa kuweka wazi jinsi nadharia ya Ufeministi ilivyoibuka kwa kusema kwamba, nadharia ya Ufeministi ilianzishwa kama njia ya kujadili matatizo ya wanawake ambao hudhaniwa kuwa na hadhi ya chini, katika jamii nyingi duniani.

York na wenzake (1991) katika moja ya kanuni zao wanafafanua kwamba, watu wanaokandamizwa tu ndio wanaoweza kusema juu ya ukandamizwaji wao, ni wao tu wanaoweza kuelezea tajiriba zao na kutoa mchanganuo ambao hautapinga jitihada zao, na sio wakandamizaji. Ina maana kwamba mwanaume hawezi kutetea haki za mwanamke isipokuwa kama na yeye anajua kwamba mwanamke anaonewa na mifumo iliyopo katika jamii.

Naye Kiango (1992) anasema kwamba mkanganyo kuhusu nafasi ya mwanamke husababishwa na ukosefu wa itikadi murua za uchambuzi. Anasema:

“Kulegalega na kukanganyikiwa kwa waandishi kuhusu nafasi ya mwanamke kunatokana na kukosekana kwa itikadi murua ya uchambuzi. Kukosekana kwa itikadi hiyo ndiko kunakomfanya mwanamke apewe picha isiyo nzuri na iliyo potofu.”

Kutokana na tamthilia alizozichambua yaani ya *Uasi*, *Mke Mwenza*, *Nakupenda Lakini*, *Nimelogwa Nisiwe na Mpenzi*, na *Jirani Kanyolewa*, Kiango anaeleza kwamba maendeleo katika teknolojia yanategemewa vile vile kuathiri nafasi ya

mwanamke katika jamii. Anafafanua zaidi kwamba katika kazi kadha wa kadha za kifasihi mwanamke anachorwa kama kitega uchumi au chombo cha kuleta faida kwa mwanaume. Hii inatokana na kukosekana kwa itikadi murua za kichambuzi ambazo zitamweka mwanamke katika mtazamo chanya. Nadharia ya Ufeministi imetumika na imemsaidia mtafiti kuchambua na kuelezea nafasi ya mwanamke katika Fasihi Picha ya Katuni na mwikio wa mafeministi juu ya uchorwaji wa wanawake.

Tukichunguza nadharia ya ufeministi na mawazo yake ya msingi bado tunaona kuwa nadharia hii ingefaa kutumika kuchunguza na kuchambua data za utafiti huu endapo tu ingehusiana na malengo ya utafiti huu. lengo la utafiti huu si kuchunguza masuala ya kijinsia katika jamii bali ni kulinganisha vipengele vya kimtindo kimaudhui na kifani katika tamthiliya ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*. Hivyo kwa kutumia nadharia ya ufeministi hatuwezi kufikia kwenye malengo ya utafiti huu.

Hivyo basi, kulingana na malengo ya utafiti huu, nadharia ya elimumitindo ilionekana kufaa katika kuchunguza na kuchambua data za utafiti huu. Nadhariatete ya Elimumitindo katika *Uchambuzi wa Matini (Theory of Stylistics)*. Nadharia hii ilianzishwa na kutumiwa na Jakobson (1960) na Murry (1976). Tunapojishughulisha na uchambuzi wowote wa lugha ya fasihi, jambo la kwanza analokabiliana nalo mtafiti wa maandishi ya aina hiyo ni mtindo kwa upande mmoja na kwa upande mwingine ni elimumitindo katika nadharia ya sanaa ya lugha. Kihistoria, taaluma ya uchambuzi wa mtindo ilianzia katika kipindi cha karne ya 5 huko Ugiriki na Urumi kabla ya kuzaliwa kwa Masihi. Katika kipindi hiki, balagha au elimu ya usemaji inayohusu ufasaha wa kusema ilikuwa maarufu sana. Taaluma

hii ilijumuisha seti za kanuni na mbinu zilizowawezesha wagambi au walumbi na wahutubu (watoaji wa hotuba maalumu) kuzungumza vizuri kwa kutumia lugha iliyopambwa kwa tamathali za semi na taswira kwa lengo la kuleta mabadiliko katika maoni na fikra za hadhira. Katika nadharia hii, ufundi wa kusema na kuchambua maneno katika kilongo ni njia mwafaka ya kukuwezesha kuwashawishi hadhira wanaokusikiliza ukiwa jukwaani, kanisani au katika kampeni kama za kisiasa.

Kwa kuwa njia hii ilikusudiwa kuwaridhisha au kuwaathiri watu wengine kimaono, tukio la kiisimu lenye sura hiyo lilipata umuhimu wa kiulumbi na bila shaka lilichukuliwa kuwa ni ulumbi wa kielimumitindo. Utafutaji wa athari alizopata msikilizaji inachukuliwa katika nadharia hii kuwa ni kazi ya kiutendaji ya lugha au utendaji hiari unaosababishwa na ujumbe unaopatikana katika kisemo kama alivyosisitiza Jakobson (1960) kwa sababu lugha husababisha mtazamo au mwelekeo na vionjo vya moyo kwa hadhira.

Kutokana na hali hii Murry (1976: 9) anaeleza kuwa:

Mtazamo kuwa mtindo ni pambo au madoido tumizi bila shaka asili yake ni katika mila na desturi za shule za mitazamo ya ulumbi huku Ulaya. Taaluma ya uchambuzi wa mitindo ya lugha ilienderea na kuchukua sura mpya ambapo sasa ilianza kushughulikia uchambuzi wa vipengele vya kiisimu katika taaluma nyingine kama ushairi, drama, hadithi fupi na riwaya.

Katika hatua hii ya maendeleo ya taaluma hii Nadhariatete ya Elimumitindo katika *Uchambuzi wa Matini* iliweka msisitizo wake katika nafasi ya ujumi wa lugha katika kazi za fasihi. Kwa maneno mengine, lugha ya fasihi iliangaliwa kuwa ilitumia ujumi katika kueneza fikra au ujumbe. Ujumi huu ulidhihirishwa katika matumizi ya

lugha kisanaa kwa lengo la kuumba wazo na kulisambaza kwa hadhira kwa namna ivutiayo kupita upeo wa matumizi ya lugha ya kawaida. Kwa hiyo, wachambuzi wa kazi za fasihi waliofuata mwelekeo wa Nadhariatete ya Elimumitindo katika *Uchambuzi wa Matini* walielekeza jitihada zao za kifasihi katika vipengele kama vile aina ya lugha iliyotumika, ishara, taswira, sitiari na picha kwa lengo la kuchunguza jinsi vipengele hivi vilivyotumika kulipamba au kulirembesha jambo fulani kama lilivyowasilishwa katika kazi ya fasihi inayohusika. Hivyo, umuhimu ulielekezwa katika uteuzi na upangiliaji wa kisanaa wa maneno katika kazi ya fasihi. Huu ni uendelezaji na ukuzaji wa imani kuwa matumizi maalumu ya lugha ni *vazi la wazo* au *fikra*.

Nadharia inayozingatia mfumo linganifu katika uchambuzi wa matini za kifasihi haikubaliki kwa mujibu wa nadharia ya Nadhariatete ya Elimumitindo *katika Uchambuzi wa Matini*. Hivyo, si sahihi kusema kuwa ubadilishaji wa aina yoyote wa mtindo wa kazi ya fasihi utaleta dosari katika kazi hiyo. Wafuasi wa Nadhariatete ya Elimumitindo *katika Uchambuzi wa Matini* wanaamini kuwa kuna mitindo mbalimbali ya kuwasilisha wazo hilo hilo na kwa hiyo katika kazi ya fasihi maudhui na fani ni vitu viwili tofauti. Nadharia hii ilitumika kuchambua vipengele mbalimbali vya kimaudhui na kifani huku tukijielekeza kufafanua namna vipengele hivyo vinatokana na maisha ya waandishi wa tamthilia teule. Sababu za kuteua nadharia hii zimetokana na uwezo wa nadharia kwa hoja zake kuweza kutusaidia kuchambua vipengele mbalimbali vya lugha na kutuwezesha kuibua maudhui mbalimbali na mengi kadri iwezekanavyo huku tukilinganisha na kulinganua mbinu hizo kama zilivyotumika katika tamthilia teule katika utafiti huu. Tumeamua kutumia nadharia

hii pia kwa kuzingatia kuwa kila mtunzi wa kazi za fasihi huwa na upekee wake unaoweza kumtofautisha na watunzi wengine hata kama wataandika utanzu mmoja na katika kipindi kimoja. Nadharia hii inafaa kubainisha upekee wa kimtindo, kimuundo na kimaudhui baina ya watunzi wa kazi zilizoshughulikiwa katika utafiti linganishi.

2.4 Hitimisho

Katika sura hii tumechambua na kujadili vipengele viwili ambavyo ni mapitio ya maandiko na kiunzi cha nadharia. Katika mapitio ya maandiko utafiti huu umebaini pengo la kimaarifa ambalo lilihitaji kufanyiwa uchunguzi wa kina ambao kwa mujibu ya mapitio ya maandiko inaonyesha kuwa suala hilo halikuwa limefanyiwa utafiti wa kina na watafiti wa fasihi waliotangulia. Pengo la kimaarifa katika utafiti huu ni kuchunguza na kulinganisha maudhui na fani katika tamthiliya za Kiswahili kwa kutumia mifano ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi* ili kuona ni jinsi gani wasanii hawa ambao wanatoka katika mazingira tofauti wanatofautiana katika utueuzi na utumizi wa vipengele vya kimtindo katika kazi zao za sanaa. Aidha, katika sura hii nadharia inayoongoza utafiti huu imeelezwa kuwa ni nadharia ya elimumitindo. Katika sura hii nadharia ya elimumitindo imejadiliwa na sababu za uteuzi wa nadharia hii zimeelezwa.

SURA YA TATU

3.0 MBINU ZA UTAFITI

3.1 Utangulizi

Sura hii inajadili juu ya mkabala wa utafiti, mbinu, na vifaa ambavyo vilitumika katika utafiti huu. Kwa vile utafiti huu ulilenga kuchunguza na kulinganisha maudhui na fani ya tamthilia ya *Mashetani* na tamthilia ya *Kivuli Kinaishi*, mtafiti alitumia mkabala wa kitakwimu na usio wa kitakwimu katika kukusanya na kuzichambua data za utafiti huu. Kama wanavyoeleza (Kombo na Tromp, 2006) kuwa, utafiti wa kitakwimu na usio wa kitakwimu hujazilizana na kukamilishana. Kwa maana hiyo utafiti huu ulihusisha maelezo ya data na pia utatumia nduni za utafiti wa kitakwimu kama vile matumizi ya namba na asilimia kuelezea matokeo ya data za usaili na dodoso. Hivyo basi, sura hii inajadili masuala ya methodolojia ya utafiti kwa njia zote mbili yaani; njia ya kitakwimu na isiyo ya kitakwimu ili kujadili, kuchambua na kuonesha ni jinsi gani matokeo ya utafiti yameweza kufikiwa.

3.2 Eneo la Utafiti

Eneo la utafiti ni jiji la Dare es salaam na Zanzibar. Sababu kubwa ya kuteua maeneo haya ya utafiti kwanza kwa upande wa Dar es salaam ni eneo ambalo kuna maktaba za kutosha, upatikanaji wa vitabu, wataalamu wa fasihi ya Kiswahili ambao pia waliweza kutoa data za kutosha kuhusu watunzi wa kazi hizi kwa sababu ya kuwafahamu na pengine kufanya nao kazi kwa karibu ama kwa kusoma kazi zao, kuzichambua na kuzihakiki. Pia kwa kutumia Dar es Salaam kama eneo la utafiti,

ilikuwa rahisi kuwapata wanafunzi wa Chuo Kikuu cha Dar es salaam wanaosoma fasihi ya Kiswahili ambao tangu awali ilionekana ni bora kuwatumia kulikoni kuwatumia wanafunzi wa Fasihi wa Chuo Kikuu Huria cha Tanzania kwa sababu tofauti na wanafunzi wa Chuo Kikuu Huria, wanafunzi wa Chuo Kikuu cha Dar es salaam wanapatikana darasani na wanafahamika na ilikuwa rahisi kuwapata tofauti na wanafunzi wa Chuo Kikuu Huria ambao hawaingii darasani kutokana na mfumo wao wa elimu hivyo isingekuwa rahisi kuwapata ama kuwatambua. Aidha, Dar es salaam ni eneo ambalo msanii E. Hussein anaishi. Hivyo ilionekana kuwa ilikuwa rahisi kupata taarifa zake na historia yake ya utunzi kwa ujumla. Kwa upande wa Zanzibar ilikuwa rahisi kupata data za mwandishi wa *Kivuli Kinaishi* kwa kuzingatia kuwa msanii huyu anaishi Zanzibar. Hivyo, Dar es salaam na Zanzibar yalionekana kuwa maeneo muhimu ya utafiti huu.

3.3 Kundi Lengwa

Kulingana na Cooper (1989) and Vans (1990) kundi lengwa ni wanachama wote, mtu mmoja, kikundi au elementi ambazo mtafiti amekusudia kuzihusisha katika utafiti wake. Kundi lengwa ni jumla ya watu wote ambao huhusishwa katika utafiti (Kothari, 2004; Bryman, 2004; Komba na Tromp, 2006). Walengwa waliohusishwa katika utafiti huu ni walimu na wanafunzi wa fasihi Chuo Kikuu cha Dar es Salaam hususani idara ya fasihi na uchapishaji iliyoko chini ya Taasisi ya Taaluma za Kiswahili (TATAKI) ya Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, Idara ya Sanaa za Maonesho na wanafunzi wa sanaa za maonesho Chuo Kikuu cha Dar es salaam pamoja na wazungumzaji wa lugha ya Kiswahili wa maeneo waliyoishi watunzi wa tamthilia hizi.

Kundi lengwa la utafiti huu lilitolewa kulingana na sifa na umuhimu wa kila kundi katika utafiti huu. Kwa mfano, wanafunzi wa fasihi ya Kiswahili katika Chuo Kikuu cha Dar es salaam walitolewa kulingana na sifa ya kuwa ni wanafunzi wanaosoma fasihi, wana maarifa na uzoefu katika uchambuzi wa kazi za fasihi na pia wana ujuzi na maarifa katika matumizi ya nadharia na mbinu za uhakiki wa kazi za fasihi. Hivyo basi, utafiti huu uliona kundi hili kuwa ndilo lenye uwezo wa kutoa data juu ya ulinganishaji wa tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*. Vile vile kigezo cha kuwa wanafunzi hawa wanasoma tahmiliya ya Kiswahili kilimfanya mtafiti aweze kufika kundi hili kuwa ni raslimali ya kutosha katika utoaji wa data za utafiti huu.

Sifa nyingine iliyowafanya wanafunzi wa fasihi Chuo Kikuu cha Dar es salaam wateuliwe kuwa walengwa wa utafiti huu ni kwa sababu: pamoja na kuwa mtafiti ni mwanafunzi wa Chuo Kikuu Huria lakini aliona wanafunzi wa fasihi Chuo Kikuu cha Dar es salaam walifaa kutumiwa katika utafiti huu tofauti na wanafunzi wa Chuo Kikuu Huria kwa sababu wanafunzi wa Chuo Kikuu Huria si rahisi kuwapata kwani wanasoma kwa njia ya elimu masafa. Hivyo hakuna sehemu mahsusi ambayo mtafiti angeweza kuwapata kwa urahisi. Wakati huo huo ilikuwa rahisi kwa wanafunzi wa Chuo Kikuu cha Dar es salaam kwa sababu wanasoma darasani na kuna eneo mahsusi unaloweza kuwapata na kuwatambua kuwa hawa ni wanafunzi wa fasihi ya Kiswahili. Hivyo basi, sababu hizi ndizo zilizomfanya mtafiti kuchagua wanafunzi wa Chuo Kikuu cha Dar es salaamu kuwa wahojiwa wake katika utafiti huu.

Kwa upande mwingine, wahadhiri wa fasihi wa muda mrefu walionekana kuwa ni kundi muhimu katika utafiti huu kwa sababu wao ndio wanaofundisha kozi ya fasihi,

wana ujuzi na maarifa katika nadharia na vitendo kuhusu fasihi ya Kiswahili na uhakiki wa kazi za fasihi kwa ujumla. Wazungumzaji wa lugha ya Kiswahili ambao wanaishi jirani na waandishi wa vitabu hivi walionekana ni watu wa muhimu sana kwa sababu wao ndio wanaweza kuelezea maana mbalimbali za maneno ya Kiswahili na jinsi ya kuyatumia katika muktadha halisi wa utumizi.

3.4 Sampuli na Mbinu za Uteuzi wa Sampuli

Uteuzi wa sampuli, kama unavyoelezwa na Bryman (2004), ni mchakato wa kuchagua kikundi cha vitu au watu ili kitumike katika utafiti kama kiwakilishi cha kundi lolote linalotafitiwa kwani sio rahisi kutafiti kundi zima. Mchakato wa kuteua sampuli kutoka katika kundi lengwa unajulikana kama mbinu ya uteuzi wa sampuli. Mbinu yenye madhumuni maalum na dhamira zinahusisha uteuzi wa vitu kama sampuli unaofanywa na mtafiti kwa mtafiti kwa madhumuni maalum na dhamira kutegemeana na taarifa zinazohitajika kupatikana kwa ajili ya utafiti (Kothari, 1990; Babbie, 1992). Kwa vile siyo rahisi kukusanya taarifa zote kutoka kwenye kundi zima, yaani kundi lengwa. Na kwa vile, zipo mbinu mbalimbali za uteuzi wa sampuli lakini sampuli ya utafiti huu ilituliwa kwa kutumia mbinu tatu yaani: mbinu ya *uteuzi wa madhumuni maalumu*, uteuzi rahisi wa sampulina *uteuzi bahatishi*. Matumizi ya mbinu hizi za uteuzi wa sampuli yalitokana na malengo ya utafiti huu kwa kuzingatia nadharia inayoongoza utafiti huu. Kama ilivyokwisha elezwa kuwa utafiti huu unatumia mkabala wa utafiti usio wa kitakwimu na utafiti wa kitakwimu. Hivyo matumizi ya mbinu hizi mbili za uteuzi wa sampuli yalikuwa na umuhimu mkubwa ili kufikia malengo ya utafiti huu. Maelezo ya mbinu zilizotumika katika uteuzi wa sampuli ya utafiti huu kutoka katika kundi lengwa

lililobainishwa na kuelezewa katika sehemu namba 3.2 zinajadiliwa katika vipengele vifuatavyo hapa chini.

3.4.1 Uteuzi wa Sampuli

Sampuli ni istilahi inayotumika kumaanisha watu walioteuliwa kujibu maswali ya utafiti kutoka katika kundi (Kothari, 1990). Katika utafiti huu siyo rahisi kuhusisha walimu wote na wanafunzi wa tamthilia Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, au wazungumzaji wote wa Kiswahili wa maeneo waliyoishi watunzi wa tamthilia hizo. Hivyo, katika makundi hayo, mtafiti ameteua sampuli ambayo ilijibu maswali aliyolenga kwenye utafiti huu. Sampuli hiyo ndiyo itakuwa kiwakilishi cha kundi zima. Kama ilivyokwisha elezwa tangu awali, sampuli hiyo iliteuliwa kwa kutumia mbinu tatu ambazo ni: mbinu ya madhumuni maalumu, uteuzi rahisi na mbinu bahatishi.

3.4.1.1 Uteuzi wa Madhumuni Maalumu

Mtafiti alitumia mbinu yenye madhumuni maalumu kuteua sampuli ya utafiti huu. Uteuzi sampuli kwa kigezo cha madhumuni maalumu ni uteuzi wa sampuli kwa kuzingatia sababu mahsusi. Kombo na Tromp (2006) wanasema, ni uteuzi ambao mtafiti kwa makusudi hulenga kuteua kundi la watu ambao anaamini kuwa ni raslimali anayoitegemea katika utafiti wake. Kwa hiyo, mbinu hii ilikuwa bora na ya muhimu katika utafiti huu kwa sababu baadhi ya watu katika kundi lengwa walikuwa na uwezo na ni raslimali kubwa katika data za utafiti huu kulikoni wengine. Kwa mfano suala la kiwango cha ufahamu wa fasihi, nadharia na uhakiki (kati ya wanafunzi wanaosoma kozi ya tamthilia na wale wasiosoma kozi hiyo, wanafunzi

wanaosoma fasihi na wale wasiosoma fasihi, kati ya walimu wa kozi ya fasihi hususani tamthiliya na walimu wa isimu au wale wasio walimu wa tamthiliya) ilitofautiana kulingana na ubobezi katika fani husika. Kwa maana hiyo, mtu ambaye hakuwa na maarifa ya fasihi nadharia na uhakiki alionekana hafai katika kutoa data za utafiti huu. Powell na Connaway (2004) anasema kuwa katika uteuzi wenye madhumuni maalum sampuli huteuliwa kwa kuzingatia vigezo ambavyo vinahusiana na maswali ya utafiti kulikoni kigezo cha uteuzi nasibu au wa kubahatisha. Hivyo basi, Katika mbinu hii wahojiwa huteuliwa kwa madhumuni maalumu kutokana na nafasi zao kwa imani kuwa ndio raslimali ya data ya utafiti na mtafiti anawategemea ili kupata data toshelevu.

Sababu nyingine ambayo ilimfanya mtafiti kutumia mbinu hii ni kwamba: mtafiti alikuwa na taarifa juu ya kuwepo kwa makundi yenye ujuzi, maarifa na uzoefu katika fasihi ya Kiswahili na tamthilia ya Kiswahili, makundi haya ndiyo raslimali ya data ya utafiti huu. Hivyo basi, mbinu hii ilitumika kuteua sampuli kutoka kwa walengwa wa utafiti huu. Kwa mfano, kwa kuzingatia kigezo hicho, wanafunzi wa fasihi waliteuliwa kwa kuzingatia kigezo kuwa wanauelewa juu ya nadharia na uhakiki wa fasihi ya Kiswahili. Hivyo basi, wanafunzi hao walionekana kufaa katika kutoa data za utafiti huu tofauti na wale ambao hawajasoma kozi hiyo.

Aidha, walimu wa fasihi walionekana kufaa zaidi katika utafiti huu kwa sababu ilieleweka kuwa wana misingi ya nadharia za uhakiki na uchambuzi wa fasihi ya Kiswahili tofauti na walimu wa kozi za isimu. Kwa upande mwingine, wanafunzi wanaosoma tamthilia ya Kiswahili waliteuliwa kwa kigezo kuwa wanaelewa

nadharia mbalimbali za uchambuzi wa tamthilia ya Kiswahili. Waliteuliwa kwa vigezo kuwa wana maarifa ya tamthilia ya Kiswahili, historia na mabadiliko yake na hivyo wana uwezo na stadi za uchambuzi wa maudhui na fani ya tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*. Kigezo hiki pia kilitumika kumtofautisha mwalimu wa fasihi aliyebobea katika tamthilia kwa kuzingatia kuwa alikuwa na uzoefu na maarifa na uelewa juu ya nadharia za uchambuzi na uhakiki wa tamthiliya

Kwa ujumla mbinu ya uteuzi kwa madhumuni maalumu ilimsaidia mtafiti kupata sampuli ya watu wenye uzoefu, stadi na maarifa katika nadharia na uhakiki wa fasihi na tamthilia ya Kiswahili na isimu ya lugha kwa ujumla wake na hatimaye kupata data ambazo zimekuwa ni mhimili wa utafiti huu. Vile vile data zilizopatikana kwa makundi hayo zilimsaidia mtafiti kupata na kufanya majumuisho mahususi kulingana na malengo ya utafiti.

3.4.1.2 Mbinu Bahatishi/ Uteuzi Nasibu

Mbinu nyingine ambayo ilitumika katika uteuzi wa sampuli ni mbinu ya uteuzi nasibu. Kombo na Tromp (2006) wanaielezea mbinu hii kuwa ni mbinu ambayo hutumia watu ambao ni hadhira tekwa, yaani watu ambao mtafiti anakutana nao bila kutarajia. Katika mbinu hii wahojiwa huwa ni wale watu ambao hutokea wakiwa wanapita au wanaonesha kupendezwa na utafiti husika. Mbinu hii ilitumika kuwateua wahojiwa ambao wapo karibu na watunzi wa tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuli kinaishi* ambao wanaishi ama wapo karibu na watunzi wa kazi ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*. Haikuwa rahisi kuwafahamu bali mtafiti aliwapata katika maeneo wanayoishi watunzi na hivyo kwa wale waliokuwa tayari kutoa taarifa kuhusu

wasanii hao alichukuliwa kama mhojiwa wa utafiti huu. Mbinu hii ilimsaidia mtafiti kupata data na taarifa za kutosha kuhusu watunzi hao na maisha yao kwa ujumla.

3.4.1.3 Mbinu ya Uteuzi Rahisi

Mbinu hii ilitumika katika kuteua sampuli ya utafiti huu. Kwa kutumia mbinu hii ya uteuzi wa sampuli, mtafiti alichukua orodha ya majina ya wanafunzi wa sanaa za maonyesho hususani tamthilia. Kwa kutumia orodha hiyo mtafiti aliteua sampuli yake kwa kutumia nafasi kila baada ya mtu wa tano mtafiti atateua jina la mtu ambaye alilengwa kushiriki kama sampuli yake. Alifanya hivi kwa majina ya kike na ya kiume. Na hivyo kuwa na idadi ya wahojiwa 30 kwa somo la tamthilia. Kwa upande wa walimu mtafiti aliteua sampuli kulingana uteuzi wenye madhumuni maalumu. Hapa mtafiti atazingatia ufahamu na taarifa alizonazo kuwa nani ni mwalimu wa fasihi ya Kiswahili hususani tamthilia ya Kiswahili na nani ni mwalimu anayefundisha kozi ya sanaa za maonyesho hususani tamthilia ya Kiswahili. Hivyo kwa kufanya hivi, mtafiti aliteua walimu wa fasihi hususani tamthilia ya Kiswahili.

Hivyo basi kwa uteuzi huu wa sampuli utafiti huu ulikuwa na jumla ya wahojiwa kama inavyojionesha kwenye Jedwali namba 1 hapa chini.

Jedwali Na. 3.1: Idadi ya washiriki wa utafiti

Namba	Aina	Jinsia		Jumla
		Ke	Me	
1.	Wanafunzi wa fasihi wanaosoma tamthilia ya Kiswahili	15	15	30
2.	Walimu wa tamthilia	1	1	2
3.	Wazungumzaji wa Kiswahili wanaoishi maeneo waliyoishi wasanii wa tamthilia hizo	20	20	40
JUMLA				72

Chanzo: Mchanganuo wa Sampuli

3.5 Utafiti Tangulizi

Mtafiti alifanya utafiti tangulizi katika Chuo Kikuu cha Dar es Salaam. Lengo la utafiti huu tangulizi lilikuwa ni kujaribu kuzipima zana za utafiti na mbinu za kukusanyia data ambazo mtafiti alitegemea kuzitumia katika utafiti huu. Mtafiti alitaka kuchunguza endapo zana hizo zinafaa, zinawezekana na zinaweza kutupatia data toshelevu pindi tutakapofikia katika utafiti mkuu. Tukiwarejelea Baker (1994), Kothari (2004), Kombo na Tromp (2006) na Polit, Beck na Hungler (2001) wanafasili utafiti tangulizi kuwa ni utafiti mdogo ambao unafanyika kabla ya utafiti mkubwa. Hufanyika kwa lengo la kupima zana za utafiti kama vile dodoso au mwongozo wa usaili na pengine kupima hatua za utafiti kwa lengo la kuimarisha na kuboresha mchakato wa kukusanya data za utafiti mkuu.

Utafiti tangulizi ulifanyika kupima thamani halisi ya dodoso. Kutokana na sababu kadhaa wa kadhaa dodoso nne zilipimwa (angalia kiambatisho namba 1, 2, 3 na 4 na kiambatisho namba 5 ambacho ni hojaji). Sababu ya kwanza ya kupima kufaafu kwa dodoso hizo ilikuwa ni kujua kama zipo wazi na zinaeleweka kwa kile ambacho dodoso hizo zililenga kuchunguza na endapo zinaweza kutupatia matokeo stahiki. De Vaus (1993) anadai kuwa moja ya faida ya kufanya utafiti tangulizi ni kwamba unaweza kuweka msingi wa kubaini viashiria vinavyomsaidia mtafiti kupata picha kama utafiti mkuu unaweza kushindwa, pengine hatua fulani inaweza isiwe ina ruhusiwa au pengine zana za utafiti zilizopendekezwa zinafaa au ni ngumu.

Sababu nyingine ilikuwa ni kupima hatua za utafiti na mbinu mbalimbali za kuzitumia dodoso. Matumizi ya dodoso yalipangwa kufanywa kwa kutumia

mikabala miwili. Kwanza, ni kuwaweka watu katika chumba na kuwaomba wajibu dodoso walizopewa na kisha mtafiti alizikusanya, pili; ni kuwapatia wahojiwa dodoso na kuwapa muda ambao walipaswa kuzirudisha kulingana na makubaliano baina ya mtafiti na washiriki juu ya muda muafaka wa kuzikusanya. Kutokana na utafiti tangulizi iligundulika kwamba njia ya awali ilikuwa ni bora zaidi kuliko njia ya pili hii ni kwa sababu baadhi ya washiriki hawakuweza kurudisha dodoso kwa wakati na pia ilikuwa ni usumbufu kwa mtafiti kufuatilia na zipo baadhi ya dodoso ambazo hakuzipata. Kwa maana hiyo kutokana na utafiti tangulizi tulijifunza kwamba ilikuwa bora kutumia mbinu zote katika kugawa na kutumia dodoso kama zana ya kukusanyia data. Kwa mfano haikuwa rahisi kuwakusanya watoa data wote kwa pamoja katika chumba na kuwagawia dodoso. Hivyo kwa upande huu ililazimika kuwapatia dodoso na kupanga muda wa kuzikusanya.

Dodoso kwa ajili ya wanafunzi wanaosoma tamthilia katika Chuo Kikuu cha Dar es salaam ziligawiwa kwa wanafunzi kumi ambao walikuwa wanasoma kozi ya tamthilia. Dodoso zilitumiwa kwa kutumia njia mbili. Kwanza, Kundi la watu watano waliwekwa pamoja katika chumba na kisha kupatiwa dodoso ili wajibu maswali ya dodoso na kisha mtafiti alizikusanya. Pili, kundi lingine la watu watano walipatiwa dodoso na kisha mtafiti alikubaliana nao siku ya kuzirudisha dodoso hizo. Lakini njia hii ilikuwa na changamoto kubwa kwa sababu baadhi ya dodoso hazikuweza kurudi na hata zilizorudi zilipatikana kwa shida na wakati mwingine mtafiti alikuta hazijajazwa kwa madai kwamba wahojiwa hawana nafasi ya kutosha. Hivyo basi, mbinu hii ilihitaji ufuatiliaji wa karibu na wa mara kwa mara. Hivyo basi, kutokana na uzoefu huu alioupata mtafiti aligundua kuwa mbinu hii ya namna

ya kuzitumia dodoso ni ngumu sana na inahitaji uvumilivu mkubwa. Vinginevyo, kwa funzo hilo ni vema kutumia njia ya awali ambapo mtafiti anagawa dodoso na wahojiwa wanajibu kwa wakati huo na kisha anazikusanya.

Aidha, mtafiti pia alipima kuhusu ubora wa maswali (angalia viambatisho) yaliyoulizwa katika dodoso kama yapo wazi na yanaweza kujibika na kueleweka kwa washiriki. Mtafiti aligundua kuwa yapo maswali ambayo yalikuwa hayawezi kujibika, mengine yalikuwa na utata na mengine yalikuwa hayawezi kutufikisha kwenye lengo la utafiti huu. Hivyo basi, maswali yote yaliyoonekana yana matatizo yalifanyiwa marekebisho kabla ya kuanza ukusanyaji wa utafiti mkuu.

Kwa ujumla utafiti tangulizi uliweza kumsaidia mtafiti kujua yafuatayo:

- (i) Kuwapatia wahojiwa maswali ya dodoso kama ambavyo angefanya katika utafiti mkuu
- (ii) Kurekodi muda uliotumika kujaza dodoso (muda ulionekana kuwa ni muda muafaka)
- (iii) Kutumia matokeo ya dodoso kuona ubora na kufaafu kwa maswali yaliyoulizwa
- (iv) Kufanya marekebisho kwa maswali yenye utata, kuondoa maswali ambayo hayana mchango mkubwa katika utafiti na pia kutoa fasili ya maneno magumu
- (v) Kuzitunza data zilizopatikana ili ziweze kutumika katika uchambuzi wa data za utafiti mkuu.

Kwa upande mwingine maswali ya dodoso yalitolewa kwa walimu wa fasihi Chuo Kikuu cha Dar es salaam. Njia iliyotumika ni kuwagawia watafiti walioteuliwa katika makundi yao na kuwapa muda wa kuzijaza kisha mtafiti alipita kuzikusanya

baada ya siku kumi na tatu. Katika dodoso hizo kuna baadhi ya maswali yasiyajibika, hayaeleweki, yana utata na mengine yalionekana kutokuwa na mchango katika utafiti huu. Mtafiti aligundua hayo baada ya wahojiwa kuuliza maswali kama vile; 'swali hili lina maana gani?' kama ilivyokwisha elezwa maswali haya yaliondolewa katika utafiti mkuu.

Maswali ya usaili yalikusudiwa kupatiwa walimu wa fasihi, wanafunzi wa fasihi hususani tamthiliya na watu wa karibu na watunzi . Usaili uliokuwa umekusudiwa ni usaili funge ambapo mtafiti alikuwa na maswali aliyoyaandaa kama mwongozo wa usaili (angalia kiambatisho cha maswali ya mwongozo wa usaili). Mtafiti alifanya usaili na walimu wa fasihi. Hii ilimsaidia kuona endapo maswali yanajibika na yana mchango wowote katika utafiti huu. Kwa kufanya hivi mtafiti aliweza pia kufanya marekebisho ya maswali ya mwongozo wa usaili ili kuwa na maswali yenye manufaa kwa utafiti huu. Katika kufanya usaili kuna changamoto ambazo mtafiti alikumbana nazo; mtafiti alikuwa hajakata pesa ya kukusanyia data hivyo hakuwa na vifaa kama vile tepu rekoda. Hivyo basi, wakati wa usaili mtafiti alitegemea kuandika kila kitu kwenye notibuku. Kwa ujumla mtafiti aliona kuwa zoezi hili lilikuwa kwa ajili ya kupima kuona kama mbinu hii ya usaili inafaa na je maswali yanayoongoza katika usaili yana ubora na ufaafu kiasi gani?

Kwa maana hiyo mtafiti alirudia kufanya usaili na watu hawa wakati wa utafiti mkuu ili kupata data ambazo pengine hakuzipata, kupata taarifa za ziada na ufafanuzi wa mambo ambayo yalipatikana na hayakueleweka katika utafiti tangulizi. Mtafiti pia alipima mbinu ya maktaba. Kwa kufanya hivi mtafiti aliweza kugundua ufaafu wa mbinu hii ambapo aliweza kugundua kuwa inaweza kutufikisha kwenye malengo ya

utafiti huu. Mtafiti hakuweza kufanya utafiti mdogo katika maeneo mengi kwa sababu kipindi utafiti mdogo unafanyika mtafiti hakuwa na pesa za kutosha za kukusanyia data.

Mwisho kabisa, yafaa ieleweke kwamba data zote zilizopatikana katika utafiti tangulizi zilihusishwa katika uchambuzi wa data za utafiti mkuu ambao tasnifu hii inatoa ripoti yake. Kama anavyoeleza Holloway (1997) kuwa katika ukusanyaji wa data watafiti wanashauriwa kutumia baadhi au data zao zote walizokusanya kwenye utafiti tangulizi kwa sababu ukusanyaji na uchambuzi wa data katika utafiti uso wa kitakwimu ni mwendelezo. Holloway alitolea mfano wa mwendelezo wa usaili katika usaili huru, ambapo usaili wa pili unatokea kuwa bora kuliko usaili uliotangulia kwa sababu usaili umepata mwanga kutoka katika usaili uliotangulia ambao umetumika kuboresha ratiba ya usaili na maswali mahsusi. Kwa hiyo, si muhimu kutenganisha data zilizokusanywa kutokana na tafiti hizi mbili mtu anapofanya utafiti usio wa kitakwimu. Ikumbukwe kuwa utafiti huu unatumia nduni na sifa za tafiti za kitakwimu na zisizo za kitakwimu.

3.6 Mbinu za Ukusanyaji wa Data

Ukusanyaji wa data ni zoezi linalohitaji mbinu muafaka. Bila matumizi ya mbinu stahili data stahili za utafiti haziwezi kupatikana. Hivyo, katika kukusanya data za utafiti huu mbinu mbalimbali za ukusanyaji data zitahusishwa ambazo ni; maktabani, usaili, dodoso na majadiliano ya vikundi.

3.6.1 Mbinu ya Maktabani

Mbinu hii ni mbinu kuu iliyotumika kukusanya data. Kwa kutumia mbinu hii mtafiti aliweza kusoma na kuchambua kitabu cha tamthilia cha *Mashetani* na kitabu cha

tamthilia cha *Kivuli Kinaishi*. Katika kuchambua tamthilia hizi, mtafiti alibainisha vipengele vya kimtindo katika kila tamthilia hizo kwa kuchunguza maudhui na fani ya tamthiliya zote. Baada ya kuzichambua mtafiti aliwashirikisha wahojiwa katika dodoso na usaili ili kupata baadhi ya vipengele vya maudhui na fani ambavyo vinajitokeza katika kazi za tamthilia zilizoteuliwa na pia kupata data zinazohusiana na kufanana na kutoafutiana kwa kazi hizo.

3.6.2 Mbinu ya Dodoso

Mbinu hii inahusisha uwasilishaji wa maswali kwa watu ambao watajibu maswali hayo kwa mdomo na kwa wakati huo huo. Kwa mujibu wa Kothari (1990) mbinu hii inaruhusu unyumbukaji katika mchakato wa kuuliza maswali. Na hatimaye husaidia kuweka bayana istilahi ambazo zinaonekana hazieleweki kwa watu wanaoulizwa maswali. Pia inasaidia kupata taarifa za ziada na za kina zaidi hususan pale ambapo majibu ya watu wanaosailiwa hayaeleweki. Vile vile, inamruhusu mtafiti kuuliza maswali ya ziada. Tatu husaidia kugundua mahusiano magumu katika mahusiano ya kijamii na itamsaidia kuwa ana kwa ana na watoa habari. Hivyo katika utafiti huu usaili ulitumika ili kupata data zinazohusiana na wasanii wa tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*, vipengele vya lugha katika tamthilia na maudhui ya kazi za tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*. Katika utafiti huu tulitumia usaili ulio wazi na usaili funge.

3.6.3 Mbinu ya Maktaba

Mtafiti aliitumia mbinu hii ili kuibua vipengele vya maudhui na fani katika tamthilia za *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*. Kwa kutumia mbinu hii watu walikuwa huru kujibu na kujieleza kwa uhuru zaidi na kutoa maoni yao kuhusiana na kile wanachokijua.

Mtafiti aliwapatia dodoso wanafunzi wanaosoma tamthilia katika Chuo Kikuu cha Dar es salaam lenye lengo la kuibua maudhui na fani ya tamthilia za *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*.

3.6.4 Mbinu ya Majadiliano ya Vikundi

Katika utafiti huu, mbinu ya majadiliano ya vikundi yalitumika kukusanya data za utafiti huu. Mtafiti alitumia majadiliano ya vikundi kwa kuwakusanya wanafunzi wa fasihi wanaosoma kozi ya tamthiliya. Makundi hayo yalikusisha watu saba hadi nane na kisha ambao waliwekwa katika chumba kwa muda tofauti. Kwa kila kundi mtafiti alifanya majadiliano ya dakika arobaini na tano hadi saa moja. Katika majadiliano hayo mtafiti alilenga kupata maoni, mtazamo na mielekeo juu ya tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuli kinaishi* na pia kupata data kuhusu vipengele vya kimtindo vinavyowafananisha na kuwatofautisha kimaudhui na kifani.

3.7 Zana za Utafiti

Katika utafiti huu, data zilikusanywa kwa kutumia zana zifuatazo:

3.7.1 Hojaji

Hojaji ni orodha ya maswali na maelekezo yaliyoandaliwa na mtafiti ili mtafitiwa aweze kujibu maswali hayo. Kwa mujibu wa Mugenda na Mugenda (2003), hojaji huandaliwa kwa lengo la kukusanya taarifa muhimu kutoka kwa watafitiwa. Aidha, Kothari (1990:100) anasisitiza kuwa hojaji iliyoandaliwa vizuri ni ile ambayo maswali yake yamepangwa katika mtiririko maalumu ili mtafitiwa aweze kujibu maswali hayo kwa urahisi. Mtafiti alichagua njia ya hojaji kwa sababu njia hii huweka ulinganifu wa majibu yanayotolewa na watafitiwa wote. Njia hii ilirahisisha

ukusanyaji wa taarifa kutoka kwa watafitiwa wengi kwa muda mfupi. Vilevile njia ya hojaji ilirahisisha kazi ya kufanya majumuisho ya majibu yaliyopatikana. Hojaji tatu za maandishi ziliandaliwa kwa ajili ya walimu, wanafunzi wa fasihi na wazungumzaji wa kawaida wa Kiswahili walioishi maeneo walikozaliwa na kuishi wasanii wa vitabu teule.

3.7.2 Matini

Matini tunazozizungumzia hapa ni matini za tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*. Mtafiti alitumia matini hizi kama chanzo cha data za upili kwa sababu katika matini hizo ndimo mlimo na matumizi ya lugha na taarifa nyingine kuhusiana na kazi hizi.

3.7.3 Maswali ya Usaili

Kama ilivyokwisha elezwa hapo awali, maswali kwa ajili ya usaili yaliandaliwa kwa ajili ya walimu na wanafunzi wa fasihi hususani kozi ya tamthilia. Njia hii ilitumika kama zana ya kukusanyia data ili kupanua data ya utafiti na kupima ulinganifu wa data zilizopatikana kwa njia nyingine. Usaili ulimwezesha mtafiti pia kupata data ambazo isingekuwa rahisi kuzipata kwa njia nyingina kama hojaji.

3.7.4 Kinasa Sauti

Zana hii ilitumika wakati wa usaili kurekodi sauti na mazungumzo wakati wa usaili. Umuhimu wa kutumia kifaa hiki ulitokana na ukweli kwamba si rahisi kurekodi data zote katika shajara au notibuku. Kwa hiyo ili kujenga mazingira ya kupata data nyingi, mtafiti alitumia kifaa hiki. Data zilizokusanywa na mtafiti zilichambuliwa ili kubaini data zinazo wiana na malengo ya utafiti na hivyo uchambuzi wa baadaye uliepusha kuingiza data ambazo si sehemu ya utafiti huu.

3.8 Uchambuzi wa Data

Utafiti huu ni utafiti unaotumia sifa za utafiti wa kitakwimu na usiokitakwimu. Zipo mbinu mbalimbali zinazotumika kuchambua data za utafiti wa aina hii. Hata hivyo, data ya utafiti huu ilichambuliwa kwa kutumia mbinu mbili, yaani *uchambuzi maudhui* na *uchambuzi linganishi*. Uchambuzi maudhui inaelezewa na Kombo na Tromp (2006) kuwa ni mbinu ya uchambuzi ambayo huziweka mada kulingana na jinsi zinavyofanana na kuhusiana. Dhana kuu au dhamira kuu hubainishwa na kuwekwa pamoja. Sababu ya kutumia mbinu hii ni kwamba ilisaidia kuweka maana zote zinazohusiana kutokana na data za dodoso na usaili ili kutoa mawazo ya jumla kulingana na malengo ya utafiti huu. Kwa upande mwingine, uchambuzi linganishi hutumika kulinganisha data kutoka kwa watu tofauti. Mbinu hii imeteuliwa kutumika kwa sababu ilitusaidia kuweza kulinganisha vipengele vya fani ili kubainisha jinsi vinavyochangia kuibua maudhui katika kazi za wasanii na hatimaye kupata majumuisho ya matumizi ya vipengele vya fani vinavyotumiwa na wasanii wa tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* na *Mashetani*. Katika uchambuzi wa data za utafiti huu mtafiti alifanya yafuatayo:

- (1) Kuchambua maudhui katika tamthilia ya *Mashetani*
- (2) Kuchambua fani katika tamthilia ya *Mashetani*
- (3) Kuchambua maudhui katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi*
- (4) Kuchambua fani katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi*
- (5) Kulinganisha na kulinganua vipengele vya maudhui katika tamthilia za *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi* .
- (6) Kulinganisha na kulinganua vipengele vya fani katika tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*.

- (7) Kutafsiri matokeo ya dodoso na kuweka majibu yanayofanana na kuhusiana katika kundi moja
- (8) Kutafsiri na kuchambua majibu ya usaili na kuweka majibu yanayofanana na kuhusiana na kuyaweka katika kundi moja.
- (9) Kuchambua na kuzitafsiri data za dodoso, usaili na maktaba na kuzijadili kwa kutumia maelezo, namba na chati.

3.9 Hitimisho

Sura hii imehusu masuala ya msingi kuhusiana na hatua na njia tulizozitumia katika ukusanyaji wa data. Hivyo tumeeleza eneo la utafiti, sampuli iliyotusaidia kupata data, mbinu za uteuzi wa sampuli hiyo, mbinu za ukusanyaji wa data, zana za kukusanyia data, mbinu za uchambuzi wa data na vipengele vingine vinavyohusika. Katika sura inayofuata tutaanza kuwasilisha data tulizozikusanya na kuzitafsiri.

SURA YA NNE

4.0 MAUDHUI NA VIPENGELE VYA KIFANI KATIKA TAMTHILIA YA *MASHETANI*

4.1 Utangulizi

Sura hii pamoja na sura zingine tatu zinazofuata zinajaribu kuelezea kwa kina yale ambayo yamekuwa yakisemwa katika sura zilizotangulia kuhusu utafiti huu. Utafiti huu ulilenga kuchunguza na kulinganisha tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi* ili kuona ni jinsi gani tamthilia hizo zinafanana, kutofautiana na kuhusiana kifani na kimaudhui. Kwa ujumla sura hizi zinajaribu kujibu maswali manne ya msingi ambayo yaliibuliwa katika sura ya kwanza kwa kuzingatia muktadha wa tafsiri ya matini za kiutamaduni.

Suala la nini kinaanza kati ya maudhui na fani limezua mjadala mkubwa miongoni mwa wana fasihi. Wapo wanaoona kwamba fani ndio huanza na wapo wanaoona kwamba maudhui ndio huzaa fani. Kwa upande wa wanaoona kwamba fani ndio huanza, husisitiza zaidi uzingatifu wa mbinu za kifani katika kazi ya fasihi. Hawa ni pamoja na wanaushairi wa kimapokeo wanaosisitiza urari wa vina na mizani katika shairi (Mayoka, 1984). Kwa upande wa wanaoona kwamba maudhui huzaa fani, ni pamoja na wanaoitwa wanausasa ambao hawasisitizi urari wa vina na mizani katika ushairi (Kahigi na Mulokozi, 1973 na 1979). Utafiti huu unaamini kwamba wazo (maudhui) huanza kichwani halafu msanii hutafutia namna ya kuliwasilisha (fani). Hivyo, katika uwasilishaji wa data linganishi za utafiti huu mtindo wa kimaudhui unaanza kujadiliwa na kisha mtindo wa kifani unafuata.

Lengo kuu la sura hii ambayo inajibu swali la kwanza la utafiti huu ni kuibua, kuelezea na kujadili vipengele vya kifani na kimaudhui vinavyojitokeza katika tamthilia ya *Mashetani* ili kuona ni vipengele vipi ambavyo msanii amevitumia katika kujenga kazi yake ya sanaa. Katika sura hii, data zilizokusanywa katika utafiti huu zimechambuliwa na kujadiliwa kwa kutumia kanuni na misingi ya nadharia ya Nadhariatete ya Elimumitindo katika Uchambuzi wa Matini (*Theory of Stylistics*). Vile vile mbinu ya uchambuzi maudhui imetumika katika kuchambua data za utafiti huu ambazo zilipatikana kwa kutumia mbinu ya maktaba, usaili, majadiliano na dodoso. Kwa kutumia mbinu ya maktaba mtafiti alizipanga data alizokusanya katika makundi kulingana na jinsi zinavyohusiana na kufanana kimaudhui, muundo, mtindo, maana na ujumbe. Kwa mfano, maneno yenye sifa na tabia sawa yaliwekwa katika kundi moja. Kwa mfano maneno yaliyoonekana kulinganishwa kwa kutumia viunganishi yalichukuliwa kuwa ni tashibiha na yale ambayo yalikuwa na sifa ya kulinganisha dhana bila kutumia kiunganishi yaliwekwa katika kundi la sitiari.

4.2 Usuli wa Ebrahim Hussein

Ebrahimu Hussein ni mtunzi maarufu sana ambaye amemudu uandishi wa tamthilia za Kiswahili katika Afrika Mashariki. Alizaliwa Lindi wakati ambapo ukoloni ulikuwa umeshamiri. Mwishoni mwa miaka ya 1960 aliingia Chuo Kikuu cha Dar es Salaam, na baadaye alikwenda Ujerumani ambapo alisoma Shahada ya Uzamivu katika Sanaa za Maonyesho na Historia ya Tamthilia. Baada ya kuhitimu masomo yake alirudi nchini Tanzania na kuwa mhadhiri katika Chuo Kikuu cha Dar es Salaam. Miongoni mwa tamthilia zake ni *Kinjeketile*, *Mashetani*, *Kwenye Ukingo wa Thim*, *Jogoo Kijijini na Ngao ya Jadi*, *Arusi* na, *Wakati Ukuta*. Mtafiti alipata nafasi

ya kumhoji msanii kuhusiana na kazi zake za tamthilia msisitizo ukiwekwa katika tamthilia yake ya *Mashetani*.

4.3 Muhtasari wa Maudhui ya Tamthilia ya *Mashetani*

Utafiti huu ulichunguza maudhui yanayojiokeza katika tamthilia ya *Mashetani*. Mtafiti alibainisha na kuchambua dhamira ambazo zinajitokeza katika tamthilia ya *Mashetani* na vilevile alichambua kwa kutumia mbinu ya majadiliano ya vikundi wahojiwa waliweza kubainisha na kujadili dhamira ambazo zinajitokeza katika *Mashetani*. Vile vile dhamira hizo zilibainishwa katika usaili na dodoso. Tazama Jedwali namba 4.1.

Jedwali Na. 4.1: Dhamira Zinazojenga Maudhui ya *Mashetani*

Namba	Dhamira katika <i>Mashetani</i>
1.	Ukoloni Mambo leo
2.	Harakati za Mapinduzi/Ukombozi
3.	Ujenzi wa jamii mpya
4.	Rushwa
5.	Matabaka
6.	Nafasi ya mwanamke
7.	Uongozi mbaya
8.	Matumizi mabaya ya madaraka

Chanzo: Data za utafiti Juni-Oktoba, 2012

Jedwali hicho kinaonyesha dhamira ambazo zimejitokeza katika tamthilia ya *Mashetani*. Katika tamthilia hii wahojiwa walibainisha kuwa dhamira kuu ni ukoloni mamboleo ambayo imesaidiwa na dhamira zingine katika kuonyesha suala zima la ukoloni mamboleo na athari zake katika jamii huru.

Kimaudhui, mtunzi wa tamthilia ya *Mashetani* amezingatia matumizi ya vipengele vya fasihi andishi na fasihi simulizi. Mtindo huu wa uchotarishaji wa mbinu za fasihi simulizi na fasihi andishi unaifanya tamthilia ya *Mashetani* kuwa na nguvu ya kuwateke wasomaji au watazamaji wake kuenderea kujitafuta kiutamaduni, kisiasa na kiuchumi ili wasimezwe na wimbi la utandawazi unaokuja kwa kasi.

Vile vile, E.Hussein katika tamthilia ya *Mashetani* anaonesha kuwa elimu ya kikoloni (Kimagharibi) imeleta mkanganyiko katika vichwa vya wananchi na kusababisha kujiunda kwa matabaka hasimu katika jamii. Wananchi waliobahatika kuipata elimu hii wanaitumia kama daraja la kujitwalia mali, madaraka, nafasi na fursa nyingine za kuingia katika vyombo mbalimba vya maamuzi. Fursa hizi zinatumia vibaya na vibaraka wa wakoloni mamboleo kuwanyonya, kuwanyanyasa na kuwakandamiza wanyonge ambao wananyimwa fursa hiyo kwa kukosa elimu. Elimu ya kikoloni inaonekana kutowasaidia wananchi kwani haiendani na mazingira na mahitaji yao wanapokea sera na mikataba kikasuku bila kuhakiki faida na hasara zake kwa ustawi wa nchi.

Vile vile matumizi ya jazanda katika tamthilia ya *Mashetani* ni kiwakilishi cha mtazamo na imani ya kundi ya watu ambao wamegundua athari za kimfumo katika nchi za ulimwengu wa tatu. Jazanda kama; *chewa, jogoo, manyoya, ngazi, mbuyu, Binadamu* na *shetani* zimetumika kuonesha jinsi wananchi wanaofahamu athari za kutawaliwa na mfumo mbovu wa uongozi. Jazanda hizi zinaonesha kutokubalika kwa mfumo ya kisiasa, kiuchumi, kielimu na kiutamaduni katika nchi zisizoendelea. Kwa namna ya pekee jazanda ya *shetani* imetumiwa na msanii kusawiri tabia mbaya ya viongozi kutowajibika kwa matendo yao maovu wanapokuwa kazini. Mfaume

kama kiwakilishi cha viongozi waserikali anamsingizia *shetani* kuwa ndiye chanzo cha matatizo yote katika jamii kama maficho ya uzembe wake na serikali kwa ujumla. Msimamo wa Kitalu ni tofauti na maelezo ya Mfaume. Yeye anaeleza kwamba hakuna *shetani* anayewazuia viongozi wetu kutimiza wajibu wao ipasavyo bali *shetani* na adui wa ufanisi wa viongozi wetu serikalini na ofisi nyingine ni viongozi wenyewe. Kinachowaponza kiasi cha kushindwa kuleta tija na ufanisi ni ubinafsi, rushwa, tamaa na upendeleo. Anachoamini Kitalu pia ni kwamba *shetani* anaweza kuwa mke wako, watoto wako, baba na mama yako kwa kunyamazia uovu wako unaokukwamisha kutimiza wajibu wako sawasawa. *Shetani* mwingine katika jamii zetu ni wakoloni uchwara hasa katika kipindi hiki cha utandawazi wanaonyonya nchi change kwa kigezo cha uwekezaji, soko huria na ubinafsishaji.

Ujumbe tunaoupata katika tamthilia ya *Mashetani* iliyoandikwa na Ebrahim Hussein ni kwamba ukweli ndio suluhisho la mgogoro unaosababishwa na tofauti za kiuchumi, tofauti za viwango vya elimu, ukabila, rangi na ueneo. Mchezo baina ya Juma na Kitalu unawakilisha harakati za maisha ya kila siku na mtagusano wa watu katika kazi na maisha ya kawaida. Kuhusiana na hali hii msanii anatueleza kuwa:

Ikiwa yote yalianza katika mchezo huu ambao ni kitendo, basi jawabi iko katika mchezo huu huu. Tukicheza na kucheza na kucheza, mwisho wake itatoka sumu yake.

Dondoo hii inatilia mkazo kuwa suluhisho la matatizo yote katika jamii zetu ni kupenda ukweli. Kwa kufanya hivyo tutaepukana na jamii zenye matabaka yanayohasimiana na kusababisha migogoro ya kila aina hali ambayo inasababisha kukwama kwa maendeleo ya jamii katika nyanja mbalimbali.

4.4 Vipengele vya Kifani katika *Mashetani*

Katika utafiti huu, mtafiti alichunguza vipengele vya mtindo ambavyo vinajenga fani ya tamthilia ya *Mashetani*. Ili kubainisha vipengele hivyo, Mtafiti alichambua tamthilia ya *Mashetani* ili kubaini na vipengele vya kifani namna vinavyojitokeza na kutumika kuibua maudhui na kuonesha upekee wa mtunzi wa tamthilia hii. Vipengele hivyo ni kama vinavyojionesha katika Jedwali namba 4.2.

Jedwali Na. 4.2: Vipengele vya Kifani Vinavyounda Tamthilia ya *Mashetani*

Namba	Kipengele cha kifani
1.	Muundo
2.	Mtindo
3.	Wahusika
4.	Mandhari
5.	Matumizi ya lugha

Chanzo: Data za utafiti, Juni-Oktoba, 2012

Jedwali hapo juu kinaonesha vipengele vya fani ambavyo vinajitokeza katika tamthilia ya *Mashetani*. Vipengele kama vile muundo, mtindo, wahusika, mandhari na lugha ni vipengele ambavyo hujenga kazi yoyote ya fasihi (Senkoro, 1982; Wamitila, 2003). Katika utafiti huu uchunguzi na uchambuzi wa namna vipengele hivyo vilivyotumika katika tamthilia ya *Mashetani* ulilenga kuchunguza namna kila kipengele kilivyotumika katika tamthilia ya *Mashetani* ili kuweza kuona ni jinsi gani msanii kaitumia fani na kwa namna gani katika kujenga kazi yake ya fasihi. Katika kufanya hivyo mtafiti alichambua kila kipengele cha fani na kuonesha namna msanii alivyoienga kazi yake ya sanaa katika upekee wake kupitia fani na uteuzi wa vipengele vya kifani.

4.4.1 Muundo

Kipengele cha kwanza cha kifani tutakachokichambua hapa ni muundo. Wamitila (2008) anasema kuwa muundo hurejelea umbo na mapatano, mshikamano na uhusiano wa visehemu tofauti vya kazi inayohusika. Muundo katika fasihi ni mfululizo au mtiririko wa matukio yaliyosimuliwa au mtiririko wa matukio yanayosimuliwa au kuelezwa katika kazi ya fasihi (Suleman, 2012). Katika muundo tunachunguza jinsi msanii wa kazi ya fasihi alivyotumia, kuunda na kuunganisha tukio moja na jingine, kitendo kimoja na kingine wazo na wazo na sura moja na nyingine. Muundo waweza kuwa wa msago yaani, muundo rahisi ambapo matukio mbalimbali hufuatana tangu la kwanza hadi la mwisho kwa mbinu ya utelezi. Pia waweza kuwa wa kioo ambao ni wa kimchangamano unaotumia mbinu rejeshi ambao huweza ama kumrudisha nyuma msomaji au kumpeleka mbele. Au waweza kuwa muundo wa rukia ambao visa hurukiana. Kuna kuwa na visa viwili ambavyo hurukiana katika kusimuliwa kwake na mwisho huungana na kujenga kisa kimoja.

Katika muundo wa *Mashetani* tunaweza kusema kuwa mtunzi kaiunda kazi yake ya sanaa katika pande mbili. Yaani mchezo wa kuigiza ambao umegawanyika katika michezo miwili yenye lengo la kufikisha ujumbe. Kama ilivyoelezwa hapo awali kuwa tamthilia ya *Mashetani* ina michezo miwili ambayo ni mchezo wa shetani na binadamu na mchezo wa Juma na Kitalu. Tunaona kuwa mchezo wa Juma na Kitalu ni wa kiuhalisia zaidi wakati mchezo wa Shetani na Binadamu ni wa kidhanaishi.

Ilielezwa katika usaili kuwa:

Shetani ni kitu ama kiumbe dhahania, hawezi kukamatika na wala kuonekana kwa macho. Msanii ametumia shetani kuibua dhana ya ukoloni mamboleo kwa njia ya uficho zaidi.

Hivyo basi, tunaweza kusema kuwa, matumizi ya mhusika wa kidhahania katika tamthilia hii kulitokana na uchangamani wa maudhui ambayo msanii alilenga kuyafikisha katika jamii husika. Katika usaili wahojiwa walipoulizwa wanafikiri ni kwa nini msanii ameamua kutumia shetani na mchezo wa shetani na binadamu walitueleza kuwa matumizi ya shetani na mchezo wa Shetani na Binadamu ni wa makusudi ambayo msanii aliamua kuwatumia ili kujenga visa changamani. Pia kuweka udhahania katika uhalisia ili kuibua maudhui changamani kwa njia ya uficho kwa lengo la kuepuka udhibiti wa kazi za sanaa unaofanywa na serikali. Rejea mmoja wahojiwa anasema:

Msanii ametumia Shetani akirejelea ukoloni mkongwe ambao unafanywa na viongozi wetu ambao ni vibaraka wa wakoloni. Watanzania tulidhani tumejikomboa na kumuondoa mkoloni kumbe tulimtoa mkoloni anayeonekana na kumkaribisha shetani yaani mkoloni asiyeonekana huu ndiyo mchezo wa shetani na binadamu anaousema msanii katika *Mashetani*.

Alifanya hivi makusudi ili kuepuka udhibiti wa kazi za sanaa unaofanywa na serikali. Kazi ya sanaa ikionekana kuibua uozo wa serikali na vibaraka wake, basi inazuiliwa na kupigwa marufuku.

Kutokana na maelezo hayo, ambayo yalitolewa wakati wa usaili, tunaweza kusema kuwa mwandishi aliiunda kazi yake ya fasihi na kusuka matukio yake kwa makusudi ya kisanii ili kuweza kuwasilisha maudhui yake kwa urahisi. Suala la udhibiti wa kazi za sanaa katika jamii limeelezwa na wataalamu wengine na watafiti wa fasihi kwa mfano; Senkoro 1982, Kezilahabi 1976, Mulokozi 1994, Wamitila, 2002, Wafula, 1999). Hivyo basi tunaweza kusema kuwa wasanii huwasilisha maudhui kwa njia ya uficho na matumizi ya tashititi na sitiari ili kuepuka rungu la udhibiti wa kazi za fasihi. Hili linabainika pia katika Riwaya ya *Kusadikika* na *Kufikirika*. Kwa

mfano tunaona mwandishi ametumia dhana ya utasa na ugumba wa mfalme na malkia katika *Kufikirika* ili kuelezea unyonyaji na tamaa ya watawala wa Kiingereza. Matumizi ya jazanda, sitiari na lugha ya mafumbo makali ilimsaidia mwandishi kukwepa udhibiti wa vyombo vyenye mamlaka ambavyo vingezuia kazi zake zisifike sokoni na kusomwa na hadhira kama alivokusudia kama angetumia lugha ya wazi, rahisi na nyepesi kazi .

Aidha, utafiti huu ulichunguza na kuchambua jinsi muundo wa matukio katika tamthilia ya *Mashetani* ilivyo. Utafiti huu uligundua kuwa tamthilia ya *Mashetani* imegawanyika katika sehemu nne:

- (i) Sehemu ya kwanza inaonesho moja ambalo linazungumzia kisa cha Shetani na Binadamu.
- (ii) Sehemu ya pili ina maonesho manne, onesho la kwanza linaoneshwa nyumbani kwa akina Kitalu, Juma anamtembelea Kitalu. Onyesho la pili nalo lipo nyumbani kwa Kitalu, Kitalu akiwa anaonekana kuzongwa na fikra nzito. Onyesho la tatu Kitalu anaanza kupata ugonjwa kutokana na msongo wa fikra na onyesho la nne lipo nyumbani kwa Kitalu na anaanza kutibiwa na daktari.
- (iii) Sehemu ya tatu ya mchezo huu ina maonesho mawili. Onyesho la kwanza lipo nyumbani kwa akina Juma akiwa na mama yake pamoja na bibi yake akiwa amejinyoosha katika kitanda cha kamba. Onesho la pili linaoneshwa hotelini na Juma anaonekana anazungumza peke yake na watu wengine wanaendelea kuburudika kwa vinywaji, sehemu ya nne ina maonyesho mawili. Onesho la kwanza Juma anamtembelea tena nyumbani kwa akina

Kitalu na onesho la pili Juma na Kitalu wanataka kurudia mchezo walioucheza katika sehemu ya kwanza katika mbuyu ule ule (Mchezo wa *Mashetani*).

- (iv) Sehemu ya nne ina onyesho moja ambalo linatoa hitimisho ya mchezo wa *Mashetani*.

Kwa ujumla kutokana na data zilizopatikana katika uchambuzi wa tamthilia ya *Mashetani* tunaweza kusema kuwa; tamthilia hii imegawanyika katika sehemu kuu nne (4). Na pia katika tamthilia hii kila sehemu ina maonesho yake kulingana na visa na matukio ambayo mwandishi amelenga kuyawasilisha kwa hadhira yake. Hivyo tunaweza kusema kuwa tamthilia hii ina maonyesho manane (8).

Aidha mwandishi wa Tamthilia ya *Mashetani* ametumia muundo rejea katika kuunda kazi yake kwani katika onesho la kwanza tunawaona vijana wawili, Juma na Kitalu wapo katika Mbuyu (uk. 1); pia katika onesho la mwisho (uk. 53) vijana hawa wanaonekana tena kwenye mbuyu wanajiandaa kuigiza mchezo uleule ulioigizwa katika onesho la kwanza ambalo ni la Shetani na binadamu. Tamthilia hii ina visa viwili ndani ya kimoja, kuna kisa cha Shetani na Binadamu na kisa cha familia ya Juma na familia ya Kitalu. Kisa cha Shetani na Binadamu kina zungumzwa katika ukurasa wa 1-12, kisa hiki kimechezwa kwenye mbuyu wenye pango vijana wawili katika matembezi yao walifika mbele ya mbuyu, kijana mmoja (Juma) anawaambia watazamaji “kwa mara nyingine chini ya mbuyu huu mimi na rafiki yangu Kitalu tutakuonyesheni Mchezo wa Shetani na Binadamu. Mimi nitakuwa shetani na Kitalu atakuwa Binadamu” (uk. 1). Kisa kingine ni kati ya familia ya Juma na familia ya

Kitalu, familia hizi zinatofautiana kiuchumi na ndio hasa chanzo cha mgogoro wao.

Mfano katika ukurasa wa 16, msanii anatueleza yafuatayo:

Juma: *Haya sasa, mnatutania sasa?*

*Mshahara mkubwa mnapata ninyi
Heshima nyinyi. Ubwana ndio wenu*

Kitalu: *Sasa mimi nasema kweli wewe*

*Wafanya mzaha, sasa nyinyi mkituambia hivyo, sisi tuseme
nini?*

Na nyinyi ndio wana historia wenyewe?

Katika mifano hiyo tunaona jinsi ambavyo msanii ameunda kazi yake ya sanaa kulingana na visa na migogoro ambayo anataka kuibainisha katika jamii. Kwa ujumla tunaweza kusema kuwa mtunzi anatumia muundo rejea ambao anawarejesha wasomaji kufatilia visa ambavyo vimo katika tamthilia yake. Kwa kufanya hivi anawafanya hadhira yake iweze kufatilia msuko wa visa na matukio ambavyo vinaibuliwa katika kazi yake ya fasihi.

4.4.2 Mtindo

Mtindo katika fasihi ni ile namna ambavyo mwandishi hutunga kazi hiyo na kuipa sura ambayo kifani na kimaudhui huainisha kanuni au kaida zilizofuatwa ama zilizopo (kimapokeo) au ni za kipekee (Senkoro, 2011). Mtindo ni dhana pana na huelezea zile sifa zinazobainisha kazi fulani na kuitenga na kazi nyinginezo na labda hata kumtambulisha mtunzi anayehusika. Sifa hizi huweza kuwa sifa za kimuundo wa kazi inayohusika. Wamitila (2008) anasema mtindo ni elementi muhimu sana katika kazi ya kifasihi. Anaendelea kusema kuwa ili kuweza kubainisha sifa za kimtindo za kazi ya fasihi, mchanganuzi wa matini au kazi ya kifasihi anapaswa

kuchunguza mambo mengi katika kazi inayohusika kama vile uteuzi wa msamiati wa mtunzi, miundo na mipangilio ya sentensi, uteuzi na matumizi ya tamathali za semi na jazanda, usawiri wa wahusika, motifu na dhamira zinazokaririwa katika kazi za watunzi, usimulizi na mbinu za usimulizi wenyewe, na hata sifa za uakifishi hasa zinazoelekea kukiuka njia za kawaida za kuakifisha. Kila mtunzi ana mtindo wake ambao ni tofauti na mtindo wa mtunzi mwingine katika uteuzi na utumizi wa vipengele vyote vya kimtindo. Hata pale ambapo watunzi na au waandishi wamekulia katika mazingira sawa, muktadha wa uandishi ni mmoja, jambo linaloandikiwa ni lilelile na kipindi cha kihistoria kinachoumba kazi za fasihi ni kimoja; watunzi hao lazima wataofautiana katika namna ya kutumia vipengele vya mtindo katika kazi zao. Tofauti hizi zitadhihirika kwa kuwa mtindo unatokana na uzoefu au tajriba na hata uzoefu huwa kwa kiasi kikubwa ni wa kibinafsi hata pale ambapo kuna uzoefu wa kitaifa (taz. Leech, 1969; Halliday na Hassan, 1976; Wellek na Warren 1985; Lanham, 1991). Hivyo basi uteuzi wa vipengele vya kimtindo hutegemea na ubunifu wa kisanii alionao msanii. Kwa mfano, Kezilahabi anatumia sentensi fupi fupi na lugha ya kitaswira katika kazi zake za kifasihi pamoja na ucheshi wakati unaweza kumtofautisha na Shaaban Robert ambaye hutumia sentensi ndefu na pia matumizi mapana ya tamathali za semi hasa tashibiha na sitiari (taz. Wamitila, 2008).

Hivyo basi, kwa kuzingatia sifa za kimtindo, katika utafiti huu, mtafiti alichunguza ni jinsi gani mtunzi wa tamthilia ya *Mashetani* ametumia sifa hizi za kimtindo katika ujenzi wa kazi yake ya fasihi. Sifa za kimtindo ambazo zinajitokeza katika tamthilia ya *Mashetani* ni kama ifuatavyo:

- (i) Uteuzi wa msamiati
- (ii) Miundo na mpangilio wa sentensi
- (iii) Uteuzi wa tamathali za semi
- (iv) Usawiri wa wahusika
- (v) Motifu
- (vi) Usimulizi

Kwa kuzingatia sifa hizo za kimtindo sifa hizi zinajadiliwa katika muktadha wa tamthilia ya *Mashetani* kama ifuatavyo:

4.4.2.1 Uteuzi wa Msamiati

TUKI (2004) wanafasili dhana ya msamiati kwa kueleza kuwa ni jumla ya maneno yote katika lugha. Mwandishi wa tamthilia ya *Mashetani* ameteua misamiati ambayo inasawiri vema Nadhariatete ya Elimumitindo. Katika madai yake ya msingi, nadharia hii inaeleza kuwa lugha inayotumika katika matini ni lugha teule yenye nguvu na uwezo wa kuteka makini ya wasikilizaji na wasomaji wake kufuatilia na kuzingatia maudhui ya matini inayowasilishwa na fanani au mhutubu. Tamthilia ya *Mashetani* ni miongoni mwa tamthilia zinazohakiki aina ya maisha ya jamii za Kiafrika kabla na baada ya kupatikana kwa uhuru wa bendera. Tamthilia hii inatuonesha aina ya mahusiano hasimu baina ya pande zilizozaa muungano wa Tanganyika na Zanzibar ambapo wananchi wakiwakilishwa na Kitalu na Juma wanaishi kwa kutoaminiana kila mmoja akiona kuwa upande mmoja wa muungano unanufaika mno na muungano huo kuliko upande mwingine. Aidha, kwa upande mwingine tamthilia hii inayashughilikia mahusiano ya wakoloni na makoloni yao

wakati wa ukoloni mkongwe na baada kupatikana kwa uhuru wa bendera kulikofuatiwa na uibukaji wa ukoloni mamboleo. Mgogoro unaoibuka baina ya pande husika unaishia katika sherehe ya kifo cha Shetani inayosherehekewa na muuaji na anayeuawa kabla ya kifo halisi kujidhihirisha. Kinachotushangaza ni kwamba binadamu haamini katika tamthilia hii kuwa amefanikiwa kumwondoa adui yake. Hali hii inasawiriwa na tamthilia kwa kutusikilizisha sauti ya Shetani (mabeberu na nchi zilizoenderea) kuashiria kuwa huenda hakufa bali, alizimia na sasa anajiandaa kuleta utawala wake dhidi ya Binadamu (nchi za ulimwengu watatu) kwa sura mpya ambayo hatajua haraka ili aendelee kumnyonya kwa awamu nyingine. Katika ukurasa wa 1 msanii anaonesha jinsi muungano au amhusiano baina ya mkoloni mabeberu na watawaliwa yasivyowanufaisha wahusika kwa usawa anaposema:

SHETANI: Unanijua mimi nani?

Mimi shetani.

Siyo jini wala kuhani.

Mimi shatani.

Uwezo wangu hauhifadhiki.

Wema wangu hauhisabiki.

Ubaya wangu hausemeki.

Ninajenga.

Ninabomoa.

Ninatukuza.

Ninadhalilisha nitakavyo.

Mimi ni nguvu na nguvu ni mimi.

Mimi ni uwezo ni mimi.

Tazama miujiza. (Anajibadilisha). Sasa mimi nani?

Msamiati umeteuliwa kulingana na lengo la maudhui na pia msamiati umeteuliwa kulingana na sifa ya mhusika. Mfano matumizi ya msamiati ni Shetani (uk.1), chewa (28), mbuyu (uk.1), pango (uk.1), jini (uk.1), rafiki (uk.3), upepo (uk.5), *waltz* (uk.8),

kisu (uk.9), *Gashalazeritwas* (uk.4) na kadhalika. Misamiati hii imeteuliwa na kutumika ili kujenga maudhui ya kazi ya fasihi. Wamitila (2008) anasema kuwa uchunguzi wa msamiati hupaswa kuchunguza masuala ya lugha sanifu na isiyokuwa sanifu na labda umuhimu wake. Katika tamthilia ya *Mashetani*, maneno haya mathalani shetani, jini, mbuyu, pango na *waltz* tukitaja baadhi tu, yalitumika kijazanda kusawiri uhasama na mgogoro uliokuwepo baina ya wakoloni na watawaliwa wakati wa ukoloni hali ambayo ilijitokeza kwa sura tofauti baada ya nchi za Kiafrika kupata uhuru wa bendera. Watawala wazawa walichukua madaraka na kuanza kuyatumia kwa manufaa yao. Mashirikisho na miungano ya kisiasa na na kiuchumi kama muungano wa Tanganyika na Zanzibar unaleta mkanganyiko kwani pande husika hazinufaiki kwa usawa na ushirikiano ulioanzishwa. Katika ukurasa wa 12, 56 na 57 jazanda ya ukweli katika uteuzi wa msamiati wa tamthilia hii imetumika kuonesha kuwa ukweli ni silaha madhubuti ya kutuondoa katika mkanganyiko na migogoro yote katika jamii zetu. Jazanda ya mchezo katika ukurasa wa 14 inaonesha harakati za ukombozi wa wanyonge dhidi ya tabaka tawala kandamizi kabla na baada ya utawala wa kikoloni. Neno kisu kama jazanda limetumika katika tamthilia ya *Mashetani* kuwakilisha uwezo, juhudi au maarifa ambayo Waafrika waliotawaliwa na wakoloni waliyojipatia na ambayo yaliwawezesha kupigania uhuru wao hatimaye kumwondoa mkoloni. Katika ukurasa wa 8-9 msanii anasema:

SHETANI: Wakati wangu wa kufa umetimia.

“(Shetani na Binadamu wanatazamana. Wote
wanatabasamu. Shetani anampa Binadamu kisu.
Wanashikana.....)”

Aidha, neno *chewa* katika tamthilia hii limeteuliwa na mwandishi kwa kuzingatia elimumitindo kwamba liwakilishe nguvu na ulafi wa wakoloni katika kutaka

kujipatia kila kitu kwa maslahi yao. Chewa ni kiumbe mkubwa aishiye baharini mwenye uwezo wa kumeza kila kitu kilichomo baharini. Kiumbe huyo anaweza kubadili mwelekeo wa meli au mashua kwa kuvuta mkondo wa maji na kulazimisha chombo hicho kwenda asikotaka nahodha. Msanii anaeleza wasifu wa kiumbe huyu kwa kueleza kuwa:

KITALU: Hadithi ya chewa. Mbali sana ukivuka bahari saba, kuna chewa mkubwa. Chewa huyu akivuta pumzi maji yote yanakupwa, maji yote yanaingia kinywani mwake. Anaweza kutoka huko aliko, kuivuta na kuimeza mashua yoyote anayoitaka. Mashua inavutwa tu na mkondo wa maji, ikitaka isitake. Na huyu chewa siyo chewa bali Shetani.

Kwa hiyo neno *chewa* limeteuliwa na msanii na kutumika kimajazi ili kuonesha tabia ya ulafi na nguvu ya wakoloni hasa katika mfumo wa ukoloni maboleo. Katika mfumo huu wa kijamii, mara niyngi nchi changa huwa hazina uwezo na haziwezi kujiamulia mambo yahasuyo ustawi wao mpaka nchi za kibeberu ziwaonesha njia ya kupita ndipo waweze kunufaika kiuchumi. Tunachoeleza hapa ni kwamba uteuzi wa msamiati kama mbinu ya kifani katika utunzi wa kazi za fasihi imetumiwa na mtunzi wa tamthilia ya *Mashetani* kachagua maneno aliyoyabebesha jukumu la kuwasilisha maudhui mbalimbali katika kazi yake. Hivyo, uteuzi wa msamiati katika utunzi wa kazi yoyote ya kifasihi unapswa kuzingatiwa kwani una nafasi na umuhimu wa pekee katika kuleta athari kwa wapokeaji wa kazi yenyewe.

Jambo jingine la muhimu kuhusu uteuzi wa msamiati ni kwamba watunzi wa kazi za fasihi huteua msamiati kwa kuzingatia muktadha, uzoefu wa kihistoria na aina ya mahusia wa wanajamii. Maneno kama *waltz* na *Gashalazeritwas* yaliteuliwa pamoja na maneno mengine ili kusawiri muktadha wa muungano baina ya Tanganyika na

Zanzibar na wakati huo huo kusawiri aina ya mahusiano baina ya nchi za Kiafrika na watawala wao wa zamani. Upokeaji na utekelezaji wa sera na mifumo ya utawala bila kuihakiki kunakoashiriwa na uchezaji wa ngoma kama ya *waltz* unaonesha kuwa uhuru uliopatikana katika nchi nyingi za Afrika ni wa bendera. Msamiati kama *Gashalazeritwas* unasawiri pia athari za kigeni katika mifumo yetu ya elimu kama matumizi ya lugha za watawala wetu wa awali, mathalani lugha ya Kijerumani. Kimsingi neno *Gashalazeritwas* linaakisi athari za Kijerumani katika utawala wa nchi zilizotawaliwa na Wajerumani kwa kuwepo kwa serikali za kidikteta baada ya uhuru. Inashangaza pia kuona kuwa sherehe za kuapatikana kwa uhuru wa Binadamu zinasherekewa kwa ngoma ya *waltz* ambayo ni utambulisho wa utamaduni wa Shetani. Kwa uteuzi wa neno hili msanii anatuonesha kuwa katika jamii zetu tunaamini kuwa tu huru wakati ambao bado tunatekeleza mipango ya watawala wetu wa kikoloni wa zamani kupitia sera za uwekezaji, ubinafsishaji na utekelezaji wa mipango ya maendereo kama inavyoelekezwa na nchi za kibeberu.

Kila kipindi cha kihistoria huja na msamiati unaotumika kama mtumishi wa kuelezea dhana mbalimbali zinazohusishwa na kipindi hicho. Baada ya kupatikana kwa uhuru katika nchi kama Tanganyika na Zanzibar ambazo baadaye ziliungana na kupatikana kwa Jamhuri ya Muungano wa Tanzania, msamiati kama *mhesimiwa* ulitawala kwani mfumo wa siasa uliwatambua waliopata nafasi za uongozi na utawala kwa kutumia msamiati wa Kiswahili kuabadili ule wa kigeni uliotumiwa kwa lengo hilo. Nia kuu ya kufanya hivyo ilikuwa ni kuonesha pambazuko na matumaini mapya yatokanayo na kuangushwa kwa utawala wa kikoloni. Msamiati *mhesimiwa* ulianza kutumiwa na watu wa kada na marika mbalimbali kuwatambulisha watu

wenye uwezo kiuchumi au wale wanaonasibishwa na tabaka tawala. Hii ndiyo maana Kitalu na Juma si *waheshimiwa* kwa maana ya viongozi wa kisiasa au chombo chochote cha kutoa maamuzi katika jamii kwani wanameambukizwa kasumba hii na mfumo wa elimu ya kikoloni na kwamba wao wanatoka tabaka tawala ingawa viwango vyao vya uwezo wa kiuchumi na kisiasa vinatofautiana. Kasumba ya kupenda kuitwa *mheshimiwa* pia ilikuwa maarufu kwani viongozi wa Kiafrika walijiona kuwa wanastahili kuitwa hivyo kwa kuleta uhuru wa nchi zao. Neno jingine lililotumika kwa maana inayokaribiana na hii ni *bwana*. Ukursa wa 14 wa tamthilia hii unatuonesha neno hili likitumiwa na Juma anapomwulizia baba Kitalu kama yupo. Msanii anasema: JUMA: *Je, bwana yupo?* Kasumba hii inachagizwa pia na matumizi ya lugha ya Kiingereza hapa na pale lengo la msanii likiwa ni kuonesha kuwa uteuzi wa maneno kwa mujibu wa elimumitindo una misingi ya kutambulisha pia tabaka analotoka au kuliwakilisha kundi fulani la kijamii. Tazama mfano ufuatao:

KITALU: Ah, Mheshimiwa.

JUMA: Unasemaje chief? Nasikia unalala tu. Holiday inakupa time kidogo.

Kwa kuwa Kitalu na Juma ni zao la tukio hili la kihistoria ndio maana wanaitana *mheshimiwa* na kuchanganya msimbo kaida inayokuja kufutwa na Azimio la Arusha lililohimiza usawa baina ya watu wote na badala yake watu wakatambulishana kwa neno *ndugu*.

4.4.2.2 Miundo na Mpangilio wa Maneno katika Sentensi

Mwelekeo wa utafiti huu unaichukulia dhana ya muundo kuwa ni mjengo au umbo litokanalo na jinsi kitu kilivyotengenezwa na mpangilio ni mfuatano wa mambo kwa kuzingatia utaratibu unaoeleweka. Aina ya mjengo wa kazi ya fasihi au vipengele vyake ni mhimili wa kazi hiyo kuwa na athari itakiwayo kwa hadhira. Hivyo,

watunzi wa kazi za fasihi wanapaswa kuzingatia muundo wa kazi hizo kupitia vipengele mbalimbali vya kifani kama vile muundo wa sentensi za kazi husika. Vilevile ni muhimu kupanga sentensi hizo kwa namna itakayolinda umbo la kazi na maudhui ya kazi ya fasihi. Katika tamthilia ya *Mashetani* mtafiti aligundua kuwa mtunzi wake amechanganya sentensi fupifupi na mahali pengine ametumia sentensi ndefu. Jambo la kuvutia ni kwamba sentensi ndefu zimetumika katika maeneo ambayo mambo mazito kama unyonyaji, ubaya wa kukosa elimu na umuhimu wa kujitambua lakini maeneo yanayohusu masuala ya kawaida ya kijamii yamesawiriwa kwa matumizi ya sentensi fupifupi. Ingawa sentensi fupifupi na ndefu zimetumiwa na mtunzi kwa kubadilisha matumizi ya kimarika, data ya utafiti ilionesha kuwa maeneo mengi yaliyotumia sentensi ndefu ni yale yaliyowahusu wahusika watu wazima kama vile mama. Kwa mfano, MAMA: Nguo za watu chungu nzima, mkono wenyewe huu huu mmoja. Vijana wanatumia sentensi fupi fupi zaidi katika mazungumzo yao kuonesha jinsi walivyoathiriwa na kasumba ya mataifa na utamaduni wa Magharibi wa kuuchukulia muda kuwa ni mali. Watu wazima wamebaki na falsafa yao kuwa muda unaweza kuzalishwa ndio maana wanatumia maneno mengi kueleza jambo ambalo lingeelezwa kwa maneno machache tu.

Ilipotokea kuwa watu wa rika moja walitumia aina moja ya muundo wa sentensi hasa sentensi ndefu, hali hii ilijitokeza katika muktadha wa mazungumzo juu ya jambo linalobishaniwa au mgogoro uliolenga kusawiri madai ya uhuru au haki. Katika ukurasa wa 12 msanii anaionesha hali hii kwa kumtumia Binadamu anaposema:

Kupanda juu sana na kupanda mbio sana huku umelewa ni hatari. Mara mtu huporomoka akasingizia shetani. Na ukitazama sana utaona kwamba kusingizia *Mashetani* ni njia rahisi, inanitoa mimi lawamani.

Dondoo hii inatuonesha mgogoro wa nafsi unafukuta ndani ya binadamu wakati akijaribu kuuhakiki uhuru alioupokea toka kwa mkoloni. Sentensi ndefu alizotumia binadamu katika jitihada hii zinatudhihirishia kuwa mambo mazito yanachukua nafasi kubwa na muda mwingi ndiyo maana yanajadiliwa kwa kutumia sentensi ndefu. Kutokana na ushahidi huu tunasisitiza kuwa mtunzi huamua aina ya muundo na mpangilio wa sentensi uwe wa namna fulani ili kufanikisha ufikishaji wa ujumbe wake kwa hadhira. Jambo hili ni muhimu kulizingatia kwa sababu hadhira wanatofautiana kisifa na kitabia. Hivyo, aina, muundo na mpangilio wa sentensi unafaa katika upelekaji wa ujumbe kwa hadhira yenye sifa na tabia fulani tofauti na aina nyingine ya hadhira wanaohitaji aina moja ya fani ya fasihi na labda kuhusu jambo lilelile.

4.4.2.3 Mshikamano wa Visa na Matukio

Katika tamthilia ya *Mashetani* kuna visa viwili; kisa cha *Mashetani* na Binadamu na kisa cha familia ya Juma na familia ya Kitalu, tunaona kwamba visa hivi vimeshikamana. Kisa cha shetani na binadamu ambacho kiini chake ni Ukoloni Mkongwe, katika nchi nyingi za Kiafrika na namna utawala wa kikoloni ulivyo athiri Waafrika. Na vilevile ukiangalia kisa cha familia ya Juma na familia ya Kitalu zilivyokuwa na mgogoro wa kiuchumi na hivyo kupelekea ubepari baada ya uhuru. Visa katika tamthilia ya *Mashetani* vimeshikamana. Kisa kimoja kinazaa kisa kingine. Kwa mfano kisa cha majigambo ya Shetani kuwa uwezo wake ni alfa na omega yanaamsha ari ya Binadamu kataka kupambana naye ili awe huru. Katika ukurasa wa 1 Shetani anasema: *Mimi ni shetani (uk 1)*

(i) *Ninatukuza (uk 1)*

(ii) *Nanabomoa (uk 1)*

(iii) *Ninijenga (uk1)*

(iv) *Mimi ni nguvu (uk 1)*

(v) *Sijali (uk1)*

Katika kupinga unyanyasaji na unyonyaji wa Shetani kunazua kisa kingine cha Binadamu kuanzisha vita vya kupinga udhalimu huo. Mtunzi wa tamthilia hii anaiwasilisha hali hii kwa maelezo yafuatayo:

BINADAMU: Na wewe vilevile ulitumia ulitumia siri hiyo kunidhuru mimi-kunikatakata maini, kunigawanya, kuutoa mwili wangu katika nafsi yangu. Ile haikuwa siri au hidaya; ile ilikuwa sumu. Ile ilikuwa nafsi na roho yako uliyotaka kuipulizia katika hali yangu.

SHETANI: Niliyotaka?

BINADAMU: Uliyotaka.

SHETANI: Una maana sikufaulu?

BINADAMU: Hukufaulu.

SHETANI: Una hakika?

BINADAMU: Ndiyo, maana nataka kukuuu. Kutaka kukuuu kwangu kuna maana ya kuwa hukufaulu.

Hivyo basi mshikamano wa visa na matukio katika tamthilia ya *Mashetani* ni wa kutegemeana. Familia ya Kitalu ina wakilisha familia zenye ubepari na hivyo kuwakilisha ukoloni mamboleo. Hivyo ukoloni mkongwe ulivyoondoka uliacha ukoloni Mamboleo; mkoloni anaenderea kutawala kwa mtindo mwingine. Kwa mfano katika msuko wa matukio msanii ametumia ubunifu wa hali ya juu kwa kutumia mbinu ya mwangwi wa sauti ya shetani. Sauti hiyo inamsumbua binadamu kwani aliamini kuwa alikwishaumaliza ukoloni ili kuonesha namna ambavyo ukoloni mamboleo ulivyojipenyeza na unavyoenderea katika jamii. Binadamu anapoisikia sauti hii anashindwa kuamini kama ni kweli kuwa Shetani amefufuka na kuja na mbinu mpya za kuharibu himaya yake na ndiyo maana anauliza:

BINADAMU: “Hukufa! Uko hai! Najua umo humu mtini. Wewe hapo ndiye unayesababisha kuanguka kwangu. Jibu. Unacheka? Nakuhisi unanicheka. Ila sasa siusikii tena mcheke wako, lakini ninauhisi. Sikuoni, lakini ninakuhisi. Taabu kumhisi adui usiyemuona. Najua ni wewe tu unayenianguka. Unanianguka kisirisiri huku unacheka. Mshenzi we. Pigana kama u mwanamume. Pigana mwenyewe uone kazi, siyo unatumia matawi machanga yasiyokuwa na nguvu kukufanyia kazi yako. Mchimvi mkubwa.”

Tukio katika mchezo wa shetani na binadamu limezaliwa kutokana na mchezo wa familia mbili ya Juma na Kitalu. Mchezo huu, ni kisa ambacho kimeibuliwa ili kuonesha ukinzani uliopo baina ya tabaka tawala na tabaka tawaliwa.

4.4.2.4 Muundo na Mpangilio wa Maneno

Mwandishi wa tamthilia ya *Mashetani* amezingatia sana upangiliaji wa maneno katika sentensi kama ilivyo taratibu za lugha ya kiswahili. Taratibu za utungaji wa sentensi za Kiswahili huwa na *kiima* na kufuatiwa na *kiarifu*; na *kikundi nomino* na kufuatwa na *kikundi tenzi*. Hata hivyo kuna sehemu hakuzingatia kaida hizo.

Sehemu alizozingatia:-

JUMA:

Unanijua mimi nani?(UK. 1)

Una maana sikufaulu?(Uk 7)

Umepata kumsikia nani akikichinja mwenyewe?(Uk 8)

Mifano hiyo inaonyesha kuwa mwandishi wa *Mashetani* amefuata mpangilio halisi wa maneno ya lugha ya Kiswahili katika sentensi. Inaeleweka kuwa sentensi za Kiswahili huanza kwa *kiima* na kufuatiwa na *kiarifu* (Massamba na wenzake, 2003).

Katika mfano namba (i) hadi (iii) tunaona kuwa japo kiima hakijidhihirishi kwa kuwa na nomino inaonyesha kuna nomino kapa amabyo inajenga sentensi hiyo na uwepo wake unajidhihirisha katika kitenzi (Habwe na Karanja, 2003 na Massamba na wenzake, 2003). Hivyo tunaweza kusema kuwa Mwandishi wa tamthilia *Mashetani* amezingatia kwa kiasi fulani upangiliaji wa maneno katika sentensi zake. Tazama mifano ifuatayo;

mfano; *Basi nitakuja kukichukua*

Kosa limesha fanyika(uk11)

Mpanda ngazi hawawezi kushikana mikono(uk,56)

4.4.3 Matumizi ya Lugha

Katika utafiti huu, hatua ya kwanza aliyoifanya mtafiti ilikuwa kuchambua matini ya *Mashetani* na kisha kubainisha vipengele vya lugha vinavyojitokeza katika tamthilia hiyo. Vipengele vya lugha vilibainishwa kulingana na sifa za kimuundo na kiumbo za maneno yaliyojitokeza katika tamthilia ya *Mashetani*. Aidha matokeo haya pia yalibainishwa na wahojiwa wakati wa majadiliano ya vikundi. Matokeo ya utafiti yalikuwa kama ifuatavyo:

Jedwali Na. 4.3: Matumizi ya Lugha katika Mashetani

Namba	Kipengele cha Lugha
1.	Tamathali za semi
2.	Misemo
3.	Nahau
4.	Methali
5.	Mdokezo
6.	Uchanganyaji wa lugha

Chanzo: Data za utafiti, tamthilia ya *Mashetani*, 2012

Jedwali hilo kinaonesha vipengele vya lugha ambavyo vimetumika katika tamthilia ya *Mashetani* kama inavyojionehsa katika jedwali hilo vipengele hivyo ni kama vile tamathali za semi, misemo, nahau, methali, mdokezo na uchanganyaji wa lugha. Sehemu zifutazo zinajadili vipengele hivyo kwa mifano.

4.4.3. 1 Mdokezo

Kipengele kingine cha lugha ambacho msanii wa *Mashetani* amekitumia katika tamthilia ya *Mashetani* ni Mdokezo. Mdokezo ni hapa mwandishi hukatiza maneno au kuacha maneno bila kukitaja kitu au maneno ambayo kwa kawaida ni wazi na huweza kujazwa kwa ubunifu.

Mfano

- (i) *inamaana ... haiwezekani ... nikiamini hivyo ... basi yeye hakufa...*”(uk 8)
- (ii) *Ni kweli – kuwa mimi ... hata kidogo... kivuli...? Mimi ... (uk 11)*
kama ndege ... vile ... ndege (uk 29)
- (iii) *anaye shetani. Ana*
- (iv) *Ahsante kama ni hivyo ... (uk 31)*
- (v) *ugonjwa huu, navyofikiri mimi... (uk 33)*

Mifano mingine ya mdokezo ni kama ifuatayo;

- (i) .....hata kidogo.....kivuli.....? Haiwezikani? (uk 9).
- (ii) Sasa ken..... (uk 39).
- (iii) Kazi ya bure bwana haina ..... (uk 40).
- (iv) Mbona hatue..... (uk 4).
- (v) Lakini ..... kiwiliwili hakihisi.

Katika mifano hiyo, tunaona kuwa, msanii ametumia mdokezo kwa lengo la kutoa taarifa ya jambo ambalo anataka kuliongelea. Katika tamthilia ya *Mashetani* mdokezo umetumika kisanii kwa lengo la kujenga maudhui ya kazi hiyo ya sanaa.

Kwa mfano, “Ugonjwa huu, ninavyofikiri mimi....”. Hadhira inaposikia maneno hayo huwa makini kutaka kujua msanii amelenga nini anataka kusema nini hivyo mdokezo unatumika pia kama korasi ambayo inamfikirisha msanii. Mfano msanii anaposema *”inamaana ... haiwezekani ... nikiamini hivyo ... basi yeye hakufa...”* (uk 8). Hapa msanii anamuonesha binadamu ambaye ana mgogoro na mawazo yake kuhusu kifo cha shetani kama kweli kafa ama hajafa. Lengo lake ni kumuua shetani na hivyo anataka kuamini kuwa amemuua hivyo matumizi ya mdokezo hapa yametumika kuonesha mgogoro wa nafsi alionao binadamu juu ya kumuua ama kutokumuua shetani. *Ni kweli – kuwa mimi ... hata kidogo... kivuli...? Mimi ...* (uk 11), *kama ndege ... vile ... ndege* (uk 29), *(uk 2) anaye shetani.*

4.4.3.2 Nidaa

Ni msemu unaoonesha kushangaa au kushangazwa na jambo fulani (Senkoro, 2011)

Mfano; (i) Doo, doo! Salaale! ... (uk 42)

(ii) Gari mpya! Benzi! (uk 22)

(iii) Umbe! (uk 21) yangu! Naam! Maliyangu uk 22

(iv) Sielewi! (uk 25) hadithi! (uk 24)

4.4.3.3 Uchanganyaji wa Lugha

Mwandishi amechanganya maneno ya Kiingereza katika lugha ya Kiswahili

Mfano, *chief-bwana*

Holiday- likizo

Time -muda

Isay-ninasema

Party –sherehe

outline of African History-muongozo wa historia ya Afrika

University-chuo kikuu

you must read it-lazima ukisome (uk 15)

Mwandishi ametumia lugha ya kingereza ili kuonesha kuwa wahusika ni wasomi.

Mifano mingine ya uchanganyaji wa lugha ni kama ifuatavyo:

- (i) Unasemaje *chief*. Nimekusikia unalala tu, *Holiday* inakupa *time* kidogo (uk 15).
- (ii) What *nonsense*. Mwambie Mfaume aweke chakula mezani. Mtu anaumwa kichwa *that's very normal* (uk 27).
- (iii) *Aam .... Yes ...can you fetch one beer and one whisky? Whisky! Double or single? No one beer for him and one whisky for me.* Ndiyo bwana; hiyo *whisky* iwe *double* au *single*? (uk 40).

4.4.3.4 Uteuzi na Matumizi ya Tamathali za Semi

Tamathali za semi ni usemi wa kufananisha kitu au dhana na nyingine tofauti au zinazofanana. Tamathali za semi ni maneno au sentensi ambazo hutumiwa na wasanii wa fasihi ili kutia nguvu katika maana, mtindo na hata sauti katika maandishi ama kusema (Senkoro, 2011). Tamathali za semi ni vifananisho au viwakilisho vya dhana fulani kwa dhana nyingine tofauti au zinazofanana. Ni usemi wenye kupanua, kupunguza, au kubadilisha maana za dhahiri au za kawaida za maneno ili kuleta maana maalumu ya kishairi iliyokusudiwa na mtunzi (Kahigi na Mulokozi, 1979). Tamathali zinazotumika zaidi katika ushairi ni tashibiha, tashihisi, kejeli, matonimia na sitiari.

Kahigi (1995) anadai kuwa msingi wa tamathali za semi nyingi ni uhamishaji wa maana. Uhamishaji wa maana ni mbinu ya kuibua maana ya kiashiria (neni, fungu na kadhalika) kutokana na maana ya kiashiria kingine. Kanuni ya jumla ya uhamishaji wa maana ni maana ya kitamathali X inachukua nafasi ya maana ya kawaida Y iwapo X inahusiana na Y kwa njia fulani. Tamathali za semi ambazo zinahusika na uhamishaji wa maana. Katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* tamatahli za usemi zimejitokeza kama ifuatavyo katika Jedwali namba 4.4.

Jedwali Na. 4.4: Tamathali za Semi katika Tamthilia ya Mashetani

Namba	Tamathali ya semi
1.	Tashibiha
2.	Sitiari
3.	Tashihisi
4.	Uradidi/ takriri
5.	Taswira
6.	Majazi
7.	Ishara
8.	Mbaalagha
9.	Tabaini
10.	Tanakali sauti

Chanzo: Data kutoka katika tamthilia ya *Mashetani*, 2012

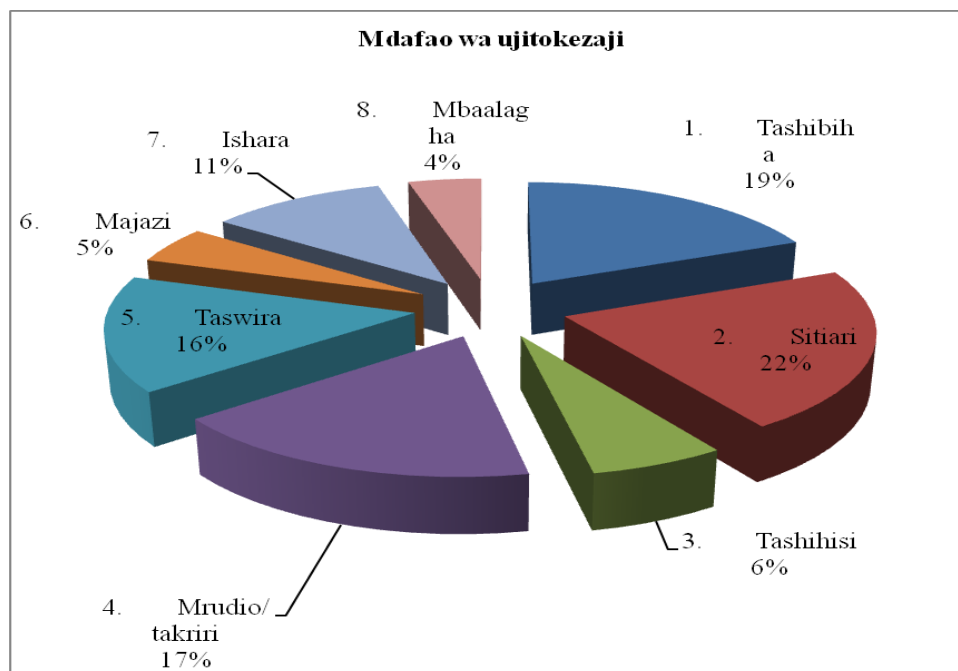
Jedwali hilo linaonesha tamathali za semi ambazo zimeonekana kutumika katika tamthiliya ya *Mashetani*. Kama inavyoonekana katika Jedwali hicho tamathali za semi ambazo zimetumika tashibiha, sitiari, tashihisi, takriri, taswira, ishara, majazi na mbaalagha. Hata hivyo mtafiti alichunguza ni kwa kiwango gani kila tamathali ya semi imetumika katika tamthilia ya *Mashetani*. Lengo lilikuwa ni kujua ni tamathali gani inatumiwa mara nyingi zaidi na msanii katika kujenga kazi yake ya fasihi. Katika kufanya hivyo mtafiti, alikusanya tamathali za semi 160 katika tamthiliya ya *Mashetani* na kisha kubainisha ni aina gani ya tamathali ya semi. Baada ya

kubainisha aina ya tamathali ya semi mtafiti aliziweka tamathali hizo katika makundi mfano, maneno ambayo yalionekana ni sitiari yaliwekwa katika kundi moja la tamathali ya semi ambayo ni sitiari. Baada ya kufanya hivyo mtafiti alichunguza mdafao wa ujitokezaji wa kila tamathali ya semi katika tamthilia ya *Mashetani*. Matokeo yalikuwa kama kama yanavyojionesha katika Jedwali namba 4.5.

Jedwali Na. 4.5: Mdafao wa ujitokezaji wa tamathali za semi katika *Mashetani*

Namba	Tamathali ya semi	Mdafao wa ujitokezaji
1.	Tashibiha	30
2.	Sitiari	35
3.	Tashihisi	10
4.	Mrudio/ takriri	28
5.	Taswira	25
6.	Majazi	8
7.	Ishara	17
8.	Mbaalagha	7
	Jumla	160

Chanzo: Uchambuzi wa data tamthilia ya *Mashetani*, 2012

Chati Na. 4.1: Mdafao wa ujitokezaji wa tamathali za semi katika *Mashetani*

Chanzo: Uchambuzi wa data Desemba, 2012

Matokeo hayo yanaonesha kuwa sitiari ndiyo tamathali ya usemi iliyojitokeza kwa kiasi kikubwa ikifuatiwa na tashibiha na kisha tamathali zingine za usemi. Matokeo haya yanaweza kuelezewa kwa muhtasari kwa kutumia chati namba 4.1.

Matokeo hayo yanaonesha kuwa, sitiari ndiyo tamathali ya usemi yenye mdaao mkubwa katika tamthilia ya *Mashetani* ukilinganisha na tamathali zingine. Tamathali inayofuata ni tashibiha, ikifuatiwa na mrudio, taswira, ishara, tashihisi, majazi na tamathali yenye mdaao mdogo zaidi ni mbaalagha.

Matokeo haya yanaashiria kuwa sitiari inatumika mara nyingi zaidi kwa sababu ni tamathali ya semi inayolinganisha vitu viwili bila kutumia viunganishi. Sitiari huruhusu kubeba tamathali zingine za semi kama vile tasira, ishara, tashihisi, majazi (Lakoff na Johnson, 1980; Jilala, 2008). Hivyo basi, tamthilia ya *Mashetani* inalenga kulinganisha maisha ya jamii mbili zinazotofautiana. Matumizi ya sitairi, huwa ni ya kisani zaidi na humfanya msanii kuelezea jambo gumu kwa urahisi zaidi hasa likiwa linahusu tabaka tawala (Jilala, 2008). Sehemu ifuatayo inaonesha tamathali za semi na jinsi zinavyotumika katika muktadha wa tamthilia ya *Mashetani*.

4.4.3.4.1 Tashibiha

Ni tamathali ya usemi inayotoa mfano wa vitu unaojengwa kwa maneno kwa kulinganisha vitu viwili au zaidi kwa kutumia vilinganishaji, kama, Mithili ya na kadhalika (Mulokozi, 2002). Kahigi (1995) anafasili tashibiha kuwa ni usemi wa kimlinganisho utumiao maneno kama mithili ya, kama kwamba, nakadhalika kwa mfano mweusi kama mkaa, mweupe mithili ya theluji nakadhalika. Naye Senkoro (1982) anafasili tashibiha kuwa ni tamathali ambayo watu ama vitu viwili au zaidi

hulinganishwa na watu ama vitu vingine kwa kutumia maneno kama, mithili, kama kwamba, mfano wa, na mengine ya aina hiyo. Mfano Bwana Msa ni mweusi kama mkaa. Hivyo hapa tashibiha imetumika kulinganisha rangi ya bwana Msa na mkaa. Dhana hii ya ulinganishaji hutumika kuonesha tabia, sifa zinazolinganishwa hivyo weusi wa Bwana Msa unalinganishwa na mkaa.

Tukitazama fasili hizo utaona kuwa wataalamu hao wanakubaliana kwa pamoja kuwa tashibiha hulinganisha vitu ama watu kwa kutumia maneno kama vile mithili ya, kama, mfano wa nakadhalika. Hivyo basi, kwa kutumia fasili hiyo, utafiti huu ulichunguza na kubainisha tashibiha zinazojitokeza katika tamthilia ya *Mashetani* tashibiha imejitokeza kama ifuatavyo katika mifano ifuatayo:

- (a) “*Linaruka kama ndege*”(uk.22) akiwa na maana ya kulinganisha mwendo kasi wa gari na ndege.
- (b) “*Umejipachika hapo viguu juu kama ndege*” (uk.36) Mwandishi anakusudia kulinganisha mkao wa Juma na ndege mtini kwa kuwa hata akitumwa hashtuki.
- (c) “*Mdomo kama chereheani*”(uk.36) analinganisha mdomo wa mama Juma kama cherehani kwa kuwa anaongea zaidi bila ya hata kupumzika.
- (d) “*Kaganda hapo juu ya kiti kama mfalme*”(uk.37) akiwa na maana kuwa Juma ni mwenye kiburi na ametulia kwenye kiti kama mtu mwenye cheo kikubwa.
- (e) “*Unajiweka weka nyuma kama mkia*”(uk.45) akiwa na maana kuwa nawataka Waafrika waamke na kutumia matunda ya uhuru.
- (f) Unajiweka nyuma kama mkia(uk 45).
- (g) Pigana kama u mwanaume (uk 10).

- (h) Uache Kitalu kunifanya kama kiti (uk51).
- (i) Mambo mengi kama shetani (uk24).
- (j) Naye daktari ana manyoya kama sisi (uk 49).

Tukichunguza mifano hiyo utaona kuwa msanii analinganisha dhana moja na dhana nyingine kwa kutumia viunganishi. Kwa mfano, *kaganda hapo juu kama mfalme*. Hapa msanii analinganisha tabia ya mfalme kukaa na kuagiza kila kitu kinafanywa na wafuasi wake wakati yeye analetewa taarifa. Mbinu hii ya kisanaa ina dhima ya kuonesha chanzo cha migongano katika jamii ambayo inaoneshwa kwa kutumia tamathali za semi.

4.4.3.4.2 Tashihisi

Senkoro (1982) anafasili tashihisi kuwa ni tamathali ya usemi ambayo wakati mwingine huitwa tamathali ya binadamu. Kwa tamathali hii vitu visivyo na sifa walizonazo watu hupewa sifa hizo. Mfano nyota zilikuwa zikitabasamu huku zimemzunguka mama yao. Usiku uliukumbatia ulimwengu kwa kumbato la kutisha la giza nene na kimya kingi. Sambamba na Senkoro, Kahigi (1995) anafasili tashihisi kuwa ni usemi ambao sifa ya uhai huwa imehamishiwa kwenye kitu kisicho na uhai au dhana dhahania (pengine tashihisi huitwa uhaishaji). Tashihisi hutumiwa zaidi na washairi ambao kwa mfano hawasiti kusema kimya hakishi kunenea, kitakapo kusimamia, fedha huita wazuri wakitika labeka, maji baridi yaliubusu mwili wake mwororo. Katika mifano hii kimya kimepewa sifa ya kibinadamu ya kunenea na kusimamia, fedha imepewa sifa ya kuita na maji yamepewa sifa ya kubusu. Mifano ya tashihisi kutoka kwenye tamthilia ya *Mashetani* ni: mimi shetani... Ninajenga. Ninabomoa (uk.1). Vile vile shetani amepewa uwezo wa kuanzisha urafiki na shetani

kama msanii asemavyo: SHETANI: Rafiki mpenzi, nina siri ninataka nikuambie-nikupe. Katika aina hii ya tamathali ya semi, msanii anaonesha jinsi jinsi ambavyo vitu au mbinu na watu wanyonge wanavyofikiriwa kuwa wakati wote hawawezi kuleta mabadiliko. Kilichowasilishwa na msanii ni ujumbe kuwa si wakati wote wanyonge au mbinu ya ukombozi itashindwa kuleta mabadiliko. Kuna wakati wanyonge wataunganisha nguvu zao na kufanikiwa kuuangusha utawala dhalimu hasa ule wa mataifa dhalimu ya kibeberu.

Hivyo basi, ukichunguza mifano hiyo utaona kuwa tashihisi hutumika kwa kuvipa vitu visivyo na uhai uhai na uwezo wa kutenda kama binadamu (rejea pia Kahigi na Mugyabuso, 1979; Cuddon, 1998; Alembe, 2000). Mfano, nyota zimepewa uwezo wa kutabasamu na kutenda kitendo cha kumzunguka mama yao, aidha usiku nao umepewa uwezo wa kutenda kama binadamu hivyo usiku nao umepewa uhai.

Katika tamthilia ya *Mashetani* tamathali hii imetumika kwa mfano, Mfano “*degree* inakupa tonge la wali na mchuzi wa kuku badala ya tonge ya ugali na maharage” uk. 17. akiwana maana kuwa elimu inampa mtu maisha bora. Katika mfano huo mwandishi ameipa sifa *degree* (shahada) sifa ya kuweza kutoa ambayo ni siafa na uwezo aliona nao binadamu na si kitu kischokuwa na uhai kama *degree*. Mfano mwingine ni lakini akili haiupi ulimi maneno yanayoeleza kuhisi kwangu au *feelings* zangu uk. 27.

4.4.3.4.3 Takriri

Ni mtindo wa usemi ambao msemaji hurudia neno au maneno yale yale kwa makusudi kutia mkazo au kuisisitiza katika jambo. Kahigi na Mugyabuso (1979)

wanaielezea takriri kuwa ni uradidi, yaani urudiaji wa sauti, neno, kirai, kishazi na hata senetensi katika kazi za kifasihi. Katika tamthilia ya *Mashetani* mwandishi iligundulika kuwa msanii ametumia mbinu ya takriri. Tazama mifano ifutayo; ametumia takriri zifuatazo;

- (i) *Nimemuua, Nimenunua, nimemuua (Uk 8)*
- (ii) *Hodi, Hodi, Hodi (uk 13)*
- (iii) *Karibu, karibu (uk 13)*
- (iv) *Ndiyo, ndiyo, ndiyo (uk31)*
- (v) *Usiogope, usiogope, usiogope (uk,2)*
- (vi) *Taabu, taabu, taabu tu (uk41)*
- (vii) *Mtazame, mtazame, Mtazame (uk 43)*
- (viii) *Njooni!, njooni!(uk, 22)*
- (ix) *Ukweli? Ukweli? Ukweli? (uk, 53)*
- (x) *Sawa, sawa, sawa (uk,3)*

Katika mfano hiyo, tunaona kuwa msanii ametumia takriri neno ambapo neno moja linarudiwa rudiwa ili kuweka mkazo katika kazi yake. Tunaweza kusema kuwa takriri ni mbinu ya kimtindo ambayo imetumiwa na msanii katika kuweka msisitizo wa maudhui anayoyajenga katika kazi yake ya sanaa. Mfano zaidi ya takriri katika tamthilia ya *Mashetani* ni kama ifuatayo:

- (i) Sivyo! Sinyo! Sivyo! Hata kidogo (uk 3).
- (ii) Amekufa! Nimemuua! Nimemuua! Nimemuua! au walitaka nimuue (uk 8).
- (iii) Hodi! Hodi! Hodi!(uk3).
- (iv) Marhaba marhaba mwanangu (uk13).
- (v) Ndiyo, ndiyo (uk 31).
- (vi) Ulikuwa unasema, unasema (uk 38).

Kila mbinu ya kifani katika kazi ya fasihi huwa na dhima yake. Kama ilivyoelezwa na wahojiwa wakati wa majadiliano ya vikundi, ilielezwa kuwa msanii wa *Mashetani* ametumia takriri ili kuweka uzito katika maudhui anayoyawasilisha. Hivyo basi, tunaweza kusema kwamba, takriri humfanya hadhira aweze kutafakari kwa kina suala linalowasilishwa kwa kutumia takriri na hivyo kupata uzito wa maudhui. Kwa

maana hiyo, watunzi wa kazi za fasihi hutumia mbinu za kintindo katika kazi zao za fasihi si kwa lengo la kuzifanya ziwe pambo bali huwa ni kwa dhima maalumu. Kwa kuzingatia Nadhariatete ya Elimumitindo, mbinu hizi zilitumiwa na mtunzi wa tamthilia ya *Mashetani* kwa lengo la kuipa lugha uwezo wa kubeba fikra au mawazo na ujumbe mzito kuhusu masuala mbalimbali ya kijamii. Kwa hakika, takriri hutumika wakati wote kusesitiza jambo katika kazi ya fasihi. Kwa hiyo, katika tamthilia hii, takriri zimetumika kusesitiza maudhui mbalimbali kwa njia ya kuukuza, kuuendeleza mgogoro baina ya pande husika na hatimaye takriri hizo zikatumika kupendekeza mbinu ifaayo katika kuleta ukombozi wa jamii. Tazama msanii katika ukurasa wa 12,56 na 57; msanii ameutaja ukweli kuwa ni suluhisho la mgogoro unaosababishwa na tofauti za kiuchumi, viwango vya elimu, ukabila, rangi na eneo hasa katika kipndi hiki ambapo nchi nyingi zina uhuru wa bendera tu.

Tukichunguza mifano hiyo ya takriri au mrudio utaona kuwa msanii wa tamthilia ya *Mashetani* ametumia takriri kuweka msisitizo wa kile anachotaka kukiwasilisha kwa jamii. Mfano wahojiwa wakati wa majadiliano ya vikundi walitoa mfano wa Shetani anaposema “usiogope, usiogope” hapa msanii anasisitiza suala la ushupavu kwa mtu yeyote mwenye kuhitaji kuujua ukweli na kupamabana na uovu kwa ajili ya ukombozi.

4.4.3.4Tanakali Sauti

Ni tamathali za semi zinazotoa au kuiga sauti za mlio wa vitu, watu au wanyama (Senkoro, 2011), mwandishi ametumia tanakari sauti zifuatazo

(i) Shhh..... njoo (uk 22)

(ii) Ke, ke, ke, ke, ke, ke, Kama cherehani (uk 36,) kwe, kwe, kwe, kwe (uk 38)

- (iii) Ayi? Ayi (uk 36) uss! funga mdogo(uk, 39)
- (iv) Mama! Ayi! Ayi! Mungu wangu (uk 35).
- (v) Gash .....Gash ..... ah (uk 4).
- (vi) Aah, Aah! Ndiyo! Ndiyo, ndio Aha! Kwani ndiye huyu bwana mwenyewe? Shetani kweli kweli (uk 3).

Mfano namba (i) hadi (vi) ni tanakari sauti ambazo zimejeitokeza katika tamthiliya ya Mashetani. Mifano hii ilibainishwa wakati wa uchunguzi na uchambuzi wa tamthiliya ya Mashetani iliyofanywa na mtafiti vile vile wakati wa majadiliano ya vikundi wahojiwa walitaja tanakari sauti kama kipengele cha kimtindo katika tamthiliya ya mashetani.

(v) Chuku

Ni tamathali ambayo hutia chuku kuhusu uwezo wa viumbe tabia zao na kuhusu sifa zao kwa madhumuni ya kuchekeka na kusesitiza. Kahigi na Mugyabuso (1979) wanaieleza chuku kuwa ni mbinu ya kisani ambapo kitu, mtu au jambo hukuzwa zaidi ya uwezo wake (Alembi, 2000). Mbaalagha hutofautiana na ulumbi kwa kuwa ulumbi ni ujuzi au utalaamu wa kusema ambao si lazima uhusishe upatilizaji wa uwezo wa kupindukia juu ya kitu au kiumbe kuweza kutenda mambo mbalimbali. Mwandishi ametumia baalagha zifuatazo:

- (i) “*Nimeshikwa na kazi mpaka kopeni*”(uk 41)
- (ii) “*Mtoto kiburi kimempita kimo*” (uk38)

Katika mifano hiyo tunaona msanii akisisitiza wingi wa kazi alizozonazo katika mfano namba (i) na pia akisisitiza jinsi Juma alivyokuwa na kiburi kupita kiasi katika mfano (ii). Moja ya sifa kubwa ya chuku ni kwamba inatia mkazo katika maana.

4.4.3.4.5 Tabaini

Ni usemi unaisisitiza jambo kwa kutumia maneno ya ukinzani (Senkoro, 2011). Mwandishi ameitumia tabaini ifuatayo “*Macho yanaona akili inafikiri...lakini kiwiliwili hakihisi (uk 41 - 42)*”

4.4.3.4.6 Sitiari

Ni tamadhali ya semi (maneno, kirai, au miundo) inayotumika kuumba picha fulani inayotoa athari fulani au inayoamsha mwitikio fulani kutoka kwa hadhira (Mulokozi, 2002). Hivyo basi, tunaweza kusema kwamba sitiari ni tamathali ya usemi ambayo hulinganisha kati ya watu na vitu vingine kana kwamba ni sawa. Ni uhamishaji wa maana toka kitu au dhana moja hadi kitu au dhana nyingine. Vikao vya maana vinavyohusika katika uhamishaji huu huwa vinatofautiana angalau kwa sifa ya kisemantiki moja ya msingi. Kinachohamishwa ni tabia au umbo au kazi ya kitu kwa kuhusisha na tabia au umbo au kazi ya kitu kingine (Kahigi 1995). Mfano katika kipande cha wimbo huu;

Mama yangu wewe ni nguzo maishani mwangu ni taa
imulikayo mbele yangu mawazo yako mamaa
yaniongoza maisha yangu yooote.

Hapa hatumanishi kuwa mama amegeuka kuwa nguzo au taa bali kinachohamishwa ni zile sifa za nguzo na taa zinahamishiwa kwa mama. Yaani, nguzo ina sifa ya kutoa msaada, mtu anapoegema au kushikiria nguzo humpa msaada. Taa hutoa mwanga, humulika giza na kuleta nuru. Hivyo sitiari taa na nguzo zimetumika kuonesha umuhimu wa mama katika malezi ya mtoto.

Muundo wa sitiari una vipengele vitatu: kizungumzwa, kifananisho na kiungo (Lakoff & Johnson (1988), Kahigi (1995). kizungumzwa ni kitajwa, ambapo katika

mfano wetu ni mama, kifananishi ni kitu kinacho husishwa na kizungumzwahapa ni taa na ngiuzo, kifananishi ni tabia au sifa zinazounganisha kizungumzwa na kifananishi hapa ni msaada, mwanga/nuru.

Kimsingi kuna sitiari za aina tatu; sitiari pana, changamano na sahili (Kahigi, 1995). Kahigi pia anafafanua sitiari hizo kuwa; sitiari sahili ni sitiari ya moja kwa moja na ina kifananishi kimoja, sitiari chanagamano huwa na vifannaishi viwili au zaidi vinavyochangia kutoa dhana mbalimbali juu ya kizungumzwa. Sitiari pana ni ile inayojengwa na semi nyingi za kisitiari na inaweza kuwa sehemu ya shairi, hadithi au tamthilia au inaweza kuwa msingi na kiunzi cha muundo wote wa shairi, hadithi, au tamthilia.

Hivyo sitiari hutumika katika kazi za fasihi ili kujenga maana na ujumbe katika jamii. Katika kazi za fasihi wasanii hutumia kipengele cha sitiari ili kuibua maana na ujumbe. Matumizi ya sitiari hutegemea na wakati na muktadha wa utumizi. Sitiari moja inaweza kuashiria maana zaidi ya moja katika muktadha na wakati fulani mfano ngoma huweza kuashiria ukimwi katika muktadha wa ugonjwa na pia huweza kuashiria mwanamke katika muktadha wa mapenzi. Vile vile sitiari zaidi ya moja huweza kubeba maana moja mfano ngoma, umeme, miwaza, zote huashiria ukimwi (Jilala, 2008).

Katika tamthilia ya *Mashetani* tamthilia hii imeonekana kujitokeza kwa kiwango kikubwa na ndiyo tamathali yenye mdaao mkubwa kuliko tamathali zingine za semi. Mifano ifuatayo inaonesha baadhi ya sitiari zilizotumika katika tamthilia ya *Mashetani*.

- (i) Mimi ni Shetani amelinganisha kati ya shetani na ukoloni
- (ii) Wewe ni Binadamu amelinganisha kati ya mwafrika na utu.
- (iii) Mimi ni nguvu, nguvu ni mimi
- (iv) Mchezo wa kuzunguka mbuyu
- (v) Urafiki wa Juma na Kitalu
- (vi) Kisu
- (vii) Mbuyu
- (viii) Manyoya

Katika mifano hiyo, tunaona kuwa msanii ametumia sitiari ambazo zinalinganisha na kuhusianisha vitu ama dhana zisizohusiana. Mfano katika mchezo wa Juma na Kitalu tunaona Kitalu akijiita yeye ni shetani hii ni kutokana na tabaka alilopo ambalo ni la tawala tabaka ambalo linachukua nafasi ya shetani kwa kutawala bila kuonekana yaani ukoloni mkongwe. Mimi ni nguvu kwa upande wake imetumika kisitiari utawala juu ya mtawaliwa. Mchezo wa kuzunguka mbuyu ni mchezo ambao umejengwa kisitiari kwa sababu unaashiria mipaka baina ya mtawala na mtawaliwa.

Kwa ujumla katika utafiti huu iligundulika kuwa *Mashetani* imejengwa kisitiari zaidi wakati wa majadiliano ya vikundi, asilimia 100 ya wahojiwa walioshiriki katika majadiliano waliielezea tamthiliya ya *Mashetani* kuwa ni tamthiliya ya kisitiari ambayo inalielezea suala la ukoloni mambo leo kisitiari zaidi. matokeo haya hayakutofautiana na matokeo ya usaili ambapo asilimia 90 ya wahojiwa waliofanyiwa usaili waliielezea tamthiliya ya *Mashetani* kama ni ya kisitiari.

Utafiti huu unaiona sitiari *Mashetani* kuwa ni sitiari pana ambayo imebeba maudhui ya kazi nzima na kuyawasilisha katika mtindo wa kisitiari. Kama ilivyo sifa ya sitiari pana, hujengwa na sitiari zingine pamoja na tamathali zingine za semi (Jilala, 2008; Jilala, 2013 (haijachapishwa)

4.4.3.4.7 Majazi

Ni jina lenye kubeba maana ambayo aghalabu huakisi tabia au hali ya mhusika mwenye jina hilo. (Senkoro, 1982). Mwandishi wa tamthilia ya *Mashetani* ametumia majazi kama vile:

- (i) Jina la Shetani
- (i) Jina la Binadamu

linakisi matendo yake katika tamthilia, pia linaakisi ni jinsi gani Binadamu anavyo athiriwa na shetani

4.3.4 Mandhari

Ni mazingira ya kazi ya fasihi ni hali ya maumbile ilivyo na inavyoonekana. Mazingira hayo hutumika katika kujenga masimulizi ya riwaya, tamthilia na ushairi au hadithi fupi (Senkoro, 1982, Wamitila, 2010). Msanii ametumia mandhari ya kitanzania katika jiji la Dar es Salaam, ambapo mwandishi ameonesha matukio mbuyuni ambako mchezo wa shetani na Binadamu unachezwa ameamua kutumia sehemu inayotisha (mbuyuni) ili kusawiri dhamira. Kama tulivyoeleza hapo awali, kwa karne nyingi ontolojia ya Kiafrika ilieleza kuwa mbuyu ni mti wa baraka na ni mti unaobeba nguvu za kutatua matatizo ya jamii. Hivyo, jamii nyingi ziliuchukulia mbuyu kama mti mtakatifu. Mbuyu ulipoota ulitunzwa na kukuzwa ili mahali ulipo patumike kama mahali patakatifu pa kutolea sadaka. Kutokana na tukio la Kitalu kuumwa kichwa baada ya kushiriki mchezo uliochezwa baina yake na Juma, mbuyu unabatzwa na jamii inayopenda maovu na kuyaficha kwa kisingizio kuwa shetani anawachulia. Leo mti huu badala ya kuwa sehemu ya kutatulia matatizo, pango lililopo katika mbuyu linakuwa sehemu inayotisha. Mandhari nyingine ni nyumbani

kwa akina Juma na nyumbani kwa akina Kitalu ili kuonesha tofauti za matabaka na mandhari ya hotelini. Hivyo basi tunaweza kusema kuwa msanii ametumia mandhari ya uhalisia ambayo ipo wazi na inafahamika kwa hadhira. Iielezwa katika usaili walipoulizwa ni kwa nini mchezo wa binadamu na shetani ulipangwa kufanyika kwenye mbuyu? Wahojiwa walieleza kuwa; katika jamii nyingi za kitanzania inaaminika kuwa:

Kwenye miti mikubwa hususani mbuyu ni sehemu ambayo Mashetani na mizimu huishi. Hivyo uteuzi wa mbuyuni kuwa ni mandhari ya ambapo mchezo wa shetani na binadamu ulifanyika ni wa makusudi na msanii amejenga uhalisia wa tamaduni kuhusu imani na mielekeo ya jamii kuhusu uwepo wa viumbe hivi dhahania vilizopo kwa jamii juu ya uwepo.

Kutokana na data hiyo tunaweza kusema kuwa mandhari katika tamthilia ya *Mashetani* imejikita katika mandhari iliyobeba uhalisia. Hivyo basi, ni mandhari halisi.

4.3.5 Usawiri wa Wahusika

Dhana ya wahusika katika medani ya fasihi inatumika kurejelea watu, vitu na viumbe mbalimbali vinavyotumiwa na mtunzi wa kazi ya fasihi kubeba maneno, tabia na vitendo mbalimbali viwe kiwakilishi cha hali ya maisha ya watu katika kipindi au wakati unaohusika kihistoria, muktadha na eneo litakalochagiza kutungwa kwa kazi hiyo. Senkoro (1982:8) anaeleza kwamba wahusika ni watu ama viumbe waliokusudiwa wawakilishe tabia za watu, katika kazi za fasihi. Wahusika wanaotumika katika tamthilia wanatofautiana kwa namna fulani na wahusika wa kazi nyingine kama riwaya (taz.Wamitila, 2008). Wahusika wa tamthilia hawabebeshwi usimulizi unaopenya akili za wahusika wenyewe kiasi cha kuweza kuyaelezea mawazo yao. Wamitila (keshatajwa) anaeleza kuwa hata pale mbinu ya umulikaji

mawazo ya akili ya wahusika zinapotumiwa, mawazo hayo huwasilishwa kimazungumzo. Usawiri wa wahusika unafanywa na watunzi wa kazi za fasihi kwa kutumia mbinu mbalimbali kama vile umbo (urefu, rangi ya ngozi), lugha na fikra, matendo, majina na kadhalika.

Mtafiti anakubaliana na Wamitila (2008) kuhusu usawiri wa wahusika wa tamthilia ya *Mashetani*. Usawiri wa wahusika wa tamthilia hii umetekelezwa kwa kutumia mbinu zifuatazo:

- (i) Mazungumzo nafsi kama njia mojawapo ya kuwasilisha mawazo ya ndani. Usawiri wa wahusika wa namna hii umejitokeza hapa na pale katika tamthilia hii. Mbinu hii inapohusishwa na Nadhariatete ya Elimumitindo inatubainisha kuwa mhusika anatumia mazungumzonafsi kama mbinu ya kuhakiki na kuhoji mambo mablimbali ya kijamii, kisiasa, kiuchumi na kiutamaduni ambayo anafikiri kwa niaba ya jamii yake; mambo hayo hayaendi kama ilivyotarajiwa. Mhusika hunena na nafsi yake ili kujihakiki pia yeye mwenyewe kama si sehemu ya tatizo analolihoji. Kwa mfano, katika ukurasa wa 10-11 mtunzi wa tamthilia hii anamsawiri Binadamu kama mhusika aliyeko katika mtanziko mkubwa wa kubaini adui wa maendeleo yake hasa kuwa ni nani. Katika sehemu hii tunaeleza yafuatayo:

“Lakini ninasema nini? Haya maneno gani ninayosema! Nikisema namna hii ninaitakidi kuwa yule Shetani sikumuua. Ile taabu yote ni bure tu. Kile kitendo kilikuwa stihizai; kilikuwa kitupu na kisicho na maana. Hili siwezi kuamini. Haliaminiki. Kuamini hili ni kuamini kuwa yote aliyosema ni kweli- kuwa mimi... hata kidogo... kivuli...? Haiwezekani... Hapana, hashu, siyo yeye katika mimi anayenitaabisha, bali mimi-mimi ndiye niliyejiangusha, siyo yeye-mimi.”

- (ii) Matumizi ya usemajikando. Katika aina hii ya usemaji msemaji mmoja ansema maneno kwa hadhira au mhusika mwingine na wenzake wanajifanya hawasikii. Hii ni mbinu muhimu sana inayotumiwa na watunzi wengi wa tamthilia wanapokusudia kufichua msimao alionao mhusika huyo kuhusu mhusika mwingine. Mfano mzuri wa usemaji wa aina hii unaopatikana katika tamthilia hii ni ule udadisi wa Binadamu kwa Shatani anapohoji:

“Hukufa! Uko hai! Najua umo humu mtini. Wewe hapo ndiye unayesababisha kuanguka kwangu. Jibu. Unacheka? Nakuhisi unanicheka. Ila sasa siusikii tena mcheko wako, lakini ninauhisi. Sikuoni, lakini ninakuhisi. Taabu kumhisi adui usiyemuona. Najua ni wewe tu unayeniangusha. Unaniangusha kisirisiri huku unacheka. Mshenzi we. Pigana kama u mwanamume. Pigana mwenyewe uone kazi, siyo unatumia matawi machanga yasiyokuwa na nguvu kukufanyia kazi yako. Mchimvi mkubwa.”

Usemajikando hutuelekeza kwenye nia hasa ya mhusika kuonesha nia ilivyo tofauti na anavyosema au kuyafanya mambo anapokuwa na wengine.

- (iii) Wahusika wazuri sio wale wanaofanana na watu halisi bali wanaokubalika katika muktadha wa tamthilia na ulimwengu wa ubunifu, wanaoliendeleza tendo kuu vizuri na kuwaaminisha wasomaji au hadhira. Msisitizo huu unaendana na mkabala wa kinadharia tulioutumia katika utafiti huu. Ubunifu ni hitajio muhimu katika kuwafanya hadhira wavutiwe na kazi ya fasihi kutokana na aina ya lugha iliyobebwa na wahusika ambayo ndiyo inayotumika kuwasawiri hivyo jinsi walivyo. Rejelea matumizi ya wahusika Shetani na Binadamu kwa kuzingatia lugha waliyotumia katika tamthilia hii.
- (iv) Wahusika wa tamthilia huweza kukuzwa vema kwa kuwapo kwa kinyume cha mhusika mmoja. Njia moja ya kuufanya wema ujitokeze vema ni kuonesha ubaya. Hali hii inajulikana kama ulinganuzi. Pande mbili

zinazohitilafiana kimtazamo na kimawazo kama ilivyojitokeza katika mahusiano ya Binadamu na Shetani, Mama Kitalu na baba Kitalu ni mfano mzuri wa kukuza mgogoro na kulipeleka simulio mbele zaidi na kwa kufanya hivi uzuri na ubaya unajitokeza waziwazi.

4.4.5.1 Aina za Wahusika

Utafiti huu ulichunguza aina ya wahusika waliotumika katika tamthilia ya *Mashetani*. Wahojiwa katika majadiliano ya vikundi walibainisha kuwa katika tamthilia ya *Mashetani* kuna wahusika wa aina mbili yaani wahusika wakuu na wahusika wadogo. Sehemu inayofuata inabainisha wahusika hao kwa mifano kutoka katika muktadha wa tamthilia ya *Mashetani*.

4.4.5.1.1 Wahusika Wakuu

Ni wale wanaojitokeza tangu mwanzo hadi mwisho wa kazi ya kifasihi na ndio wanaobeba yale ambayo msanii amekusidia kuiambia jamii yake. Katika tamthilia ya *Mashetani* wahusika wakuu ni Juma na Kitalu.

Juma; Ni mwanafunzi wa Chuo Kikuu

- Wazazi wake walitokea Unguja ambako walinyang'anywa mashamba yao
- Anawakilisha tabaka la wasio nacho

Kitalu: - Ni mwanafunzi wa Chuo Kikuu

- Anatoka katika familia tajiri
- Anawakilisha tabaka la wenye nacho
- Anapenda Elimu kuliko pesa mfano pale anaposema “*sikubali hata kidogo, University siyo factory inayotoa vipande vya kupatia mshahara mkubwa au*

inayotoa tikiti ya kuingia nyumba ya ubwana. University ni mahali pa elimu, pa ujuzi, ukitaka kujijua hasa ... (uk, 17).

- Anafaa kuigwa na jamii

Shetani- Anakandamiza watu

- Anatoa siri kwa hiyari yake
- Siri inamuangamiza mwenyewe
- Mnyanyasaji
- Anazalilisha binadamu
- Anauwezo wa kujenga na kubomoa

Binadamu:- Ni jasiri na anayejiamini

- Amepata siri ya shetani
- Anatumia siri ya shetani kumuangamiza shetani

Baba Kitalu: - Ni tajiri ana nyumba na magari

- Ni kabaila anajilimbikizia mali
- Ni mchapa kazi, anafanya kazi muda wote.
- Anawakilisha tabaka la watawala
- Hafai kuigwa

Mama Kitalu Ni mama wa nyumbani

- Mvivu
- Ana imani ya kishirikina
- Hafai kuigwa

Mama Juma; -Ni mama wa nyumbani

- Ana malezi mazuri kwa mwanae
- Anafaa kuigwa

Bibi Juma; - Hana malezi mazuri kwa mjukuu wake (Juma)

-Anaumizwa na jinsi walivyonyang'anywa mali

-Ana lugha chafu

4.4.5.1.2 Wahusika wadogo

Wahusika wengine ni wahusika wajenzi, hawa ni daktari, Mfaume, mtu wa kwanza mtu wapili, mhudumu wa kwanza na mhudumu wa pili.

4.5. Mbinu Nyingine za Kifani

Utafiti huu ulichunguza ili kubaini mbinu zingine za kifani ambazo zinatumika katika kujenga maudhui ya tamthilia ya *Mashetani*. Katika majadiliano ya vikundi ilibainika kuwa mtafiti anatumia mbinu zingine za kifani ambazo zinatatambulisha mtindo wake katika utaunzi wa tamthilia. Mbinu zilizobainishwa ni ishara, taswira, kishairi.

4.5.1 Mbinu ya Kiishara

Ni kitu kinchofahamika au kuaminika katika jamii inayohusika ambacho hutumika kama alama ya kitu kingine na kueleweka hivyo kwa wanajamii wengi (Senkoro, 1982; Senkoro, 2011). Ni neno au usemi wenye maana inayowakilisha dhana nyingine kwa kuhusiana nayo. Yaani neno, au usemi huo huwa na viwango viwili vya maana. Maana ya moja kwa moja na maana ya kitamathali. Ishara inaweza kuwa na msingi wa kisitiari kwa mfano, maneno kama taa au mwenge hutumika kuwakilisha utambuzi, ujuzi na kadhalika au inaweza kuwa na msingi wa kitaashira kama kaburi, jeneza, fuvu ambayo hutumika kuwakilisha mauti (Kahigi, 1995). Katika tamthilia ya *Mashetani* mtunzi ametumia ishara kama vile:

- (i) Shetani – huwakilisha kitu kibaya
- (ii) Mbuyu - huwakilisha sehemu inayotisha

Katika tamthilia ya *Mashetani*, ishara hizo zimetumika kuashiria mambo mbalimbali. Mfano, katika usaili na wanafunzi wa fasihi Chuo Kikuu na walimu wa fasihi ilielezwa kuwa; ishara ya *shetani*, huwakilisha ukoloni mambo leo ambao upo katika jamii baada ya ukoloni mkongwe kuondoka jamii za kiasia ziliingia katika utawala wa ukoloni mambo leo ambapo anayetawala anakuwa haonekani kama vile ambavyo huwezi kumwona *shetani*. Hivyo *shetani* imetumika kiishara zaidi. Ishara nyingine ni *mbuyu* ambao unawakilisha eneo ambalo matabaka haya mawili hayawezi kukutana wala tabaka tawaliwa haliwezi kulikamata tabaka tawala.

Hivyo ishara ya *kuzunguka mbuyu* ni muundo wa duara mambo unaonesha kuwa jamii mbili zinazokinzana kiuchumi, kiutawala na kimaendereo wakati jamii moja ikijaribu kuikamata jamii nyingine inakuwa ni kama tendo la kuzunguka mbuyu. Ishara nyingine ni ishara ya *kicheko* ambayo imetumika kama dhihaka ama kejeli juu ya jamii tawaliwa ambayo inaamini imejitegemea, ni huru wakati bado ipo chini ya ukoloni mambo leo ambao umekuja kwa sura mpya ya shetani. Kimya kwa upande mwingine ni ishara ambayo inaashiria tafakari ya juu ya mapinduzi ambapo jamii tawaliwa inahitaji kutafakari juu ya mbinu za ukombozi kutoka kwa adui asiyeonekana yaani *shetani*.

4.5.2 Mbinu ya Kitaswira

Taswira ni lugha ya picha ya kitu au mahali kwa kutumia ishara (Senkoro 2011). Zaweza kuwa taswira za hisi, za mawozo au taswira zinazoonekana. Katika utafiti

huu iligundulika kuwa msanii wa tamthilia ya *Mashetani* ametumia mtindo wa mbinu ya kitasira katika kujenga maudhui ya kazi yake ya sanaa. Taswira zilizojitokeza katika tamthilia ya *Mashetani* ni kama zifuatazo:

- (i) *Shetani*
- (ii) *Binadamu*
- (iii) *Mbuyu*
- (iv) *Kisu*
- (v) *Kifo*
- (vi) *Manyoya*
- (vii) *Gashalazeritwas*
- (viii) *Daktari*
- (ix) *Sherehe za Waltz*
- (x) *Kicheko*

Katika utafiti huu mtafiti alikusanya maneno ya kisitiari na ishara zilizotumika katika tamthilia ya *Mashetani* na kisha kuwataka wahojiwa katika dodoso waeleze maana za kiishara zilizobebwa na maneno hayo. Vile vile taswira hizo zilizadiliwa katika majadiliano ya vikundi ili kupata maana za taswira hizo na kulinganisha maana iliyopatikana katika dodoso na majadiliano ya vikundi na hatimaye kupata majumuisho ya maana ya kisitiari na kiishara ya maneno hayo. Tazama Jedwali namba 4.6.

Ukichunguza mifano hiyo, utaona kuwa msanii ametumia *Shetani* kuashiria ukoloni mamboleo. Hapa mtunzi anajaribu kuuchora ukoloni mambo leo kwa kutumia sitiari ya shetani.

Jedwali Na. 4.6: Matumizi ya Ishara na Maana Zake

Na.	Neno	Ukurasa	Maana halisi	Maana ya kiishara
1.	<i>Shetani</i>	1-12, 28,29	Kiumbe dhahania kisichokuwa na uhai	Ukoloni
2.	<i>Binadamu</i>	1-12	Kiumbe mwenye uhai	Mwafrika
3.	<i>Mbuyu</i>	1, 5, 28-30	Mti mnene na mkubwa sana ambao huzaa matunda yaitwa mibuyu	Mandari ya kiafrika
4.	<i>Kisu</i>	8-9	Kifaa kinachotumika kukatia vitu	Uwezo, juhudi au maarifa ambayo Waafrika waliotawaliwa na wakoloni walijipatia na ambayo yaliwawezesha kupigania uhuru wao na kumwondoa mkoloni
5.	<i>Manyoya</i>	2	Manyoya ambayo huota kwenye viumbe kama vile ndege	Itikadi za kibebari au mfumo wa utawala wa kigeni ambao viongozi wetu waliupokea na kuuendereza
6.	<i>Gashalaze ritwas</i>	4	Mila za kizungu	Kuacha mila na desturi za kiafrika na kushika mila za kizungu. Ni uakisiko wa athari za lugha ya Kijerumani
7.	<i>Daktari</i>	31, 32, 33, 34, 35.	Mtu anayefanya kazi ya kutibu	Mbinu ya kuondokana na ubepari
8.	<i>Sherehe za Waltz</i>	8	Sherehe ambazo watu hucheza, kunywa na kufurahi	Maandalizi ya mwafrika kuweza kujitawala mwenyewe
9.	<i>Kicheko</i>	2, 3, 5,6,7, 9, 10 nakadhalika	Sauti ya kucheka	Unafiki

Chanzo: Data kutoka katika dodoso, 2012

Sifa za shetani kulingana na maelezo ya wahojiwa wakati wa usaili ilielezwa kuwa “sifa za shetani ni kiumbe dhahania ambacho hakionekani, pia ni kiumbe hatari kulingana na mafundisho ya kijamii na pia ni kiumbe tegemezi ambacho kinaweza kumtumia mtu kwa manufaa binafsi.” Sifa hizi msanii ameziweka kwenye ukoloni ambao umekuja kwa sura nyingine. Tofauti na ukoloni mkongwe ambao mkoloni alikuwa wazi na anaonekana kwa watawaliwa. Ukoloni mambo leo umekuja kwa sura tofauti sura ya *shetani* ambayo anaowatawala hawezi kumuona wala kujua nani anawatawala na anawatawala vipi na kuwanyonya vipi.

Katika muktadha wa tamthilia hii msanii ametumia sitiari *binadamu* kama watawaliwa ambao wanaishi na shetani ambaye anawanyonya na kuwatumia katika nyanja zote za uchumi, siasa, utamaduni na za kijamii. Hivyo, msanii ametumia shetani na binadamu kujaribu kuwasilisha maudhui ya tabaka tawala na tabaka tawaliwa hasa baada ya nchi za kiafrika kupata uhuru. Ilielezwa na wahojiwa katika usaili kuwa uteuzi wa maneno hayo unabeba na kusawiri maudhui ya tamthilia ya *Mashetani*. Sifa za maneno hayo katika muktadha wa uhalisia yanayafanya maneno hayo kuwa ni maneno yaliyotumika kisnani na katika usanii wa hali ya juu katika ujenzi wa maudhui yaliyokusudiwa na msanii. Hawezi kumkongwe mambo leo ambao umekuja kwa sura mpya. Neno *kisu* limetumika kiishara kuashiria uwezo, juhudi au maarifa ambayo Waafrika waliotawaliwa na wakoloni walijipatia na ambayo yaliwawezesha kupigania uhuru wao na kumwondoa mkoloni silaha ya ukombozi dhidi ya ukoloni mambo leo. Hivyo msanii ametumia neno *kisu* kama ishara ya dhana ya ukombozi wa jamii kutoka katika ukoloni mambo leo kwenda katika uhuru wa jamii katika nyanja zote. *Kifo* kwa mfano limetumika kuashiria

mwisho wa ukoloni mamboleo na ushindi wa tabaka tawaliwa. Hivyo basi kifo cha shetani kinaashiria ushindi wa wanyonge. Mifano mingine ya taswira katika *Mashetani* ni kama ifuatayo:

- (i) Shetani – tabaka tawala kuwakandamiza tabaka tawaliwa.
- (ii) Mbuyu – sehemu ya kazi ambayo mambo mabalimbali yanaenderea yakiwemo mambo

Maovu au matambiko, uganga na uchawi. Aidha, kwa karne nyingi ontolojia ya Kiafrika ilieleza kuwa mbuyu ni mti wa baraka au ni mti unaobeba nguvu za kutatua matatizo ya jamii. Hivyo, jamii nyingi ziliuchukulia mbuyu kama mti mtakatifu. Mbuyu ulipoota ulitunzwa na kukuzwa ili mahali ulipo patumike kama mahali patakatifu pa kutolea sadaka. Kutokana na tukio la Kitalu kuumwa kichwa baada ya kushiriki mchezo uliochezwa baina yake na Juma, mbuyu unabatizwa na jamii inayopenda maovu na kuyaficha kwa kisingizio kuwa shetani anawachulia. Leo mti huu badala ya kuwa sehemu ya kutatulia matatizo, pango lililopo katika mbuyu linakuwa sehemu inayotisha. Hivyo, hata nia ya Juma na Kitalu kutaka kutatua mgogoro unaoletwa na tofauti za familia zao inaingia doa. Mgogoro huu unatokana na kushuka kiuchumi na kisiasa kwa familia ya Juma baada ya mapinduzi ya mwaka 1964 na kuipandisha jamii au familia ya Kiataru.

Tofauti hizi zilisababisha kutokea kwa chuki, kulaumiana, dharau na wivu baina ya pande hizi mbili. Katika mbuyu huu, panageuka kuwa shule na darasa la kuchunguza na kuielewa siasa na historia za nchi zao ambazo ndizo zilizozaa mapinduzi na kusabaisha tofauti baina yao. Elimu hii ndiyo inayoendelezwa na Juma na Kitalu kule pangoni. Hivi ndivyo walivyomaanisha Binadamu anaposema:

Ukweli lazima utafutwe.
 Lazima nisafiri, safari ndefu.
 Nikajitafute, nikajisake, ili nijue mimi ni nani?
 Ili nijue maana ya kitendo changu (uk.12).

Kwa watu waovu kama wezi, wahalifu na wachawi huogopa kusogelea madhabahu kwani kwao panatisha na kuchukiwa kabisa kwa kuwa panafichua uovu wao. Hiki ni chanzo cha mama Kitalu kuhofia kwenda kwa Kitalu na Juma kule pangoni. Maneno anayoyasema yametumiwa na mtunzi E.Hussein kielimumitindo kwa ubunifu kwa namna ambayo tunaelewa kinaya kuwa wazazi wa Kitalu hasa mama Kitalu ndivyo wanavyozidisha dhiki ya Kitalu kwani hawamsaidii kuelewa uhusiano wake na Juma una misingi ipi. Mama yake kwa unafiki anasingizia *Mashetani* wa pangoni kwa kuema: “Namuogopea Kitalu. Mimi nafikiri kakumbwa na shetani maana hawa wanakwenda kucheza mbuyuni, ule mkubwa. Na mimi najua ule mbuyu mbaya. Una hatari kwelikweli.”(uk.27).

- (iii) Manyoya – hali ya kutoka hatua ya chini na ugumu wa kimaisha na kuwa kabaila au bwanyenye.
- (iv) Pango – sehemu ya makazi ambayo watu wanaishi na kufanya shughuli mbalimbali.

Kwa ujumla mwandishi ametumia lugha yenye taswira nyingi ambayo siyo rahisi kueleweka na msomaji kwa mara moja. Hivyo ili kuweza kupata maana za maneno aliyoyatumia na dhana zinazorejelewa na maneno hayo hadhira inatakiwa kuelewa maana ya msingi ya maneno hayo. Mfano kuelewa maana ya msingi ya neno Shetani kutamsaidia msomaji kuelewa kile kinachoashiriwa na neno hilo katika muktadha wa tamthilia ya *Mshetani*. Sifa za shetani zitamfanya hadhira kuhusianisha neno shetani

na tabaka tawala linalowakandamiza tabaka tawaliwa. Mbuyu – sehemu ya kazi ambayo mambo mabalimbali yanaenderea yakiwemo mambo maovu., Manyoya – kuota manyoya imetumika kisiatiari kuashiria mabadiliko ya hali kutoka katika hatua moja kwenda katika hatua nyingine.

Pia mwandishi ametumia lugha ya matusi na kashfa mfano *Mwendawazimu* (kashfa) (uk 37), *Mshenzi we* (uk 10).

4.5.3 Mbinu ya Kishairi

Vile vile katika tamthilia ya *Mashetani* tunaona kuwa mwandishi ametumia mtindo wa ushairi katika kuipamba kazi yake na kuwasilisha maudhui yake. Kwa mujibu Senkoro (2011) anasisitiza kuwa mtindo wa kishairi ujitokeza katika kazi zisizo za kishairi kama vile riwaya, hadithi fupi na tamthilia. Kwa mfano katika tamthilia ya *Mashetani* mtunzi ametumia mtindo wa ushairi katika ujenzi wa kazi yake ya sanaa. Mfano katika uk. 42 mtunzi anasema:

BINADAMU:	Wako wapi walio wakijitapa? Sasa twawataka. Wako wapi walio wakijitapa? Sasa twawataka. Tumekwisha (anacheka) wakamata. Wakamata. Tumekwisha wabwatabwata.
	Wako wapi waliokuwa juu jana? Sasa twawataka. Wako wapi waliokuwa juu jana? Sasa twawataka.
	Tumekwisha waangusha Waangusha. Tumekwisha wasagasaga.

Tumekwishawakamata
Wakamata.
Tumekwisha wabwatabwata.

Tumekwisha waangusha
Waangusha.
Tumekwisha wasagasaga.

Shairi hapo juu ni kisasa ambapo sheria za kimapokeo kama vile urari vina na mizani havikuzingatiwa. Tunasema kuwa hili ni shairi kwa sababu baadhi ya sauti zake zimefuata ridhimu inayokubali mapigo ya kimuziki kiasi cha kuweza kuimbika. Sababu kubwa ya mtunzi wa tamthilia hii kutumia aina hii ya mashairi ni kusawiri mapambao yaliyopo baina ya mabepari wanaolelewa na mfumo wa soko huria, uwekezaji na ubinafsishaji. Ukataaji wa kanuni za kimapokeo kuhusu ushairi ni picha ya watu kuukataa ukale na mifumo ya maisha inayowanyima haki watu wa makundi mengine katika jamii wakiwakilishwa na nchi za ulimwengu wa tatu.

4.5.4 Mbinu ya Korasi

Dhana ya korasi kwa mujibu wa Mutembei (1997 na 2012) ni matendo au maneno ya kisanaa ayatoayo mtu mmoja au zaidi katika kitendo cha kisanaa au kuhusiana na kitendo hicho cha kisanaa ambapo hadhira hushirikishwa au hufanywa ifikirie undani wa kitendo au maneno hayo jinsi ambavyo isingelifanya kama ingelikuwa vinginevyo. Kwa hiyo, kwa mujibu wa mwanazuoni huyu korasi ina sura mbalimbali kwani inaweza kujitokeza kama wazo radidi, tendo linalochukua nafasi kubwa katika mawazo ya hadhira na kadhalika.

Katika utafiti huu iligundulika kuwa msanii ametumia mtindo wa mbinu ya korasi katika kujenga maudhui ya kazi yake. Katika tamthilia ya Mashetani korasi mbili

zimetumika. Korasi ya “Kicheko” na korasi ya “Kimya”. Matumizi ya “kicheko” kama korasi humfanya hadhira aweze kujiuliza maswali zaidi juu ya ujumbe na maudhui ya kazi hiyo ya sanaa. Katika tamthilia ya *Mashetani* msanii ametumia korasi kwa kiasi kikubwa na katika muktadha huu msanii ametumia *kicheko* cha shetani kama korasi inayomfanya hadhira afikirie ili kupata maana iliyokusudiwa ma msanii. Aidha msanii katumia *kimya* kama kipengele cha kisanii ambacho kinamfanya hadhira aweze kufikira kwa makini juu ya maudhui yaliyopo katika kazi hiyo ya sanaa.

4.5.5 Mbinu ya Kejeli

Kejeli ni maneno yanayotumika kueleza sifa za mtu kinyume na sifa alizonazo mtu huyo (Senkoro, 1982). Katika tamthilia ya *Mashetani* mwandishi ametumia kejeli kama kipengele cha lugha kufikisha ujumbe alioukusudia kwa jamii yake.

- (i) Aibu hii, mtoto wa university bwana!(uk15).
- (ii) Matumizi ya kicheko
- (iii) Nasikia unajifungiafungia ndani sana, nini tena? (uk 15).
- (iv) Mpaka ubembelezwe. Ma, hebu mwandikie kadi ya mwaliko mheshimiwa umualike aje kwenye *party*. Maana hivi hivi hanywi soda hii (uk 15).

Katika mifano hii, matumizi ya kejeli yanajitokeza kwa maana kwamba kuna mambo ambayo tunategemea mwanafunzi wa Chuo Kikuu hawezi kushindwa kuyaeleza au kuyafahamu, inapotokeaa hivyo mhusika hukejeliwa na wanaomzunguka, matendo ya binadamu kama kicheko hutumika kukejeli uwezo alionao mtu mwingine kama ilivyojitokeza katika tamthilia ya *Mashetani* katika ukurasa wa 2-3, Shetani

anamkejeli binadamu juu ya uwezo wa kuongoza baada ya kumkabidhi nchi kuashiria mwisho wa ukoloni mkongwe.

Tukichunguza mifano hiyo utaona kuwa katika tamthilia ya *Mashetani* msanii ametumi kejeli ili kufikisha ujumbe kwa jamii aliyoikusudia. Kwa mfano anapotumia neno aibu na kusesitiza mtoto wa university ni kejeli kwa wasomi na elimu kwa ujumla juu ya nafasi yao na matumizi ya elimu waliyoipata kwa jamii. Aidha kejeli ya aliyoitoa Kitalu kwa Juma juu ya kukaa ndani anajaribu kukejeli mfumo wa jamii na kukata tama kuhusu maisha na utawala wa jamii. Kejeli ya Kitalu kumwita Juma mheshimiwa ilhali tunaona hali ya Juma na familia anayotoka ni kejeli ambayo msanii ameitumia kulicheka na kulikejeli tabaka tawaliwa. Aidha msanii ametumia kicheko cha shetani kama mbinu ya kejeli kuwakejeli waafrika ama tabaka tawala. Wamitila (2008) anasema kicheko ni mbinu inayotumiwa sana hasa katika drama kuashiria kinaya. Katika tamthilia ya *Mashetani* mbinu ya kicheko inaonekana pale ambapo shetani na mbinadamu wanacheza mbuyuni a hasa ambapo binadamu (Mwafrika) anajigamba baada ya kumchoma kisu (mkoloni) na kuamini kuwa hali imebadilika ilhali kisu chenyewe kinatokana na shetani mwenyewe na athari zake zingalipo katika jamii.

4.5.6 Mbinu ya Usimulizi

Usimulizi ni namna mtunzi anavyotoa visa vyake kupitia kwa wahusika ambao anawapa lugha, matendo na kuwavisha uhalisia (Mutembei, 2010). Vile vile mwandishi ametumia mtindo wa daiolojia (majibizano) na monolojia, nafsi zote tatu zimetumika. Mfano wa daiolojia (majibizano) (uk 45)

Juma: *Shikamoo*

Mama: *Marahaba – Marahaba, Mwanangu, pita unasita nini?*

Habari za nyumbani?

Juma: *Hata sisiti.*

Mfano wa monolojia (usemajinafsi/usimuliaji) ni pale ambapo Kitalu anasimulia hadithi ya chewa kwa lengo la kuonesha usuli wa matatizo ya jamii ya Kitalu.

“Mbali sana, ukivuka bahari saba, kuna chewa mkubwa, chewa huyu akivuta pumzi maji yote yanakupwa, maji yote yanaingia kinywani mwake anaweza kutoka huko aliko kuivuta na kuimeza mashua yoyote anayoitaka mashua inavutwa tu na mkondo wa maji ikitaka isitake. Na huyu chewa siyo chewa bali shetani” (uk 28).

Katika mfano huo tunaona kuwa mtunzi ametumia monolojia kwa kuwapa wahusika nafasi ya kuzungumza na kusimulia juu ya visa ambavyo kwa ujumla wake vinajenga kazi ya fasihi.

Vile vile katika tamthilia ya *Mashetani* tunaona kuwa msanii ametumia nafsi tatu katika usimulizi wake wa visa na matukio.

Ilibainika kuwa msanii wa tamthilia ya *Mashetani* ametumia nafsi zote tatu ambazo ni nafsi ya kwanza, nafsi ya pili na nafsi ya tatu. Kwa mfano;

Mfano: nafsi ya I (SHETANI)

(vi) *Mimi ni shetani (uk 1)*

(vii) *Ninatukuza (uk 1)*

(viii) *Nanabomoa (uk 1)*

(ix) *Ninijenga (uk1)*

(x) *Mimi ni nguvu (uk 1)*

(xi) *Sijali (uk1)*

Ukichunguza mifano hiyo utaona kuwa mtunzi ametumia nafsi ya kwanza ambapo katika nafsi ya kwanza anayesimulia ni Shetani ambaye anajibainisha waziwazi kuwa yeye ni nani na nguvu kiasi gani alizonazo. Katika tamthilia ya *Mashetani* inaonesha kuwa usimulizi wa nafsi ya kwanza unajitokeza pale ambapo mhusika anajieleza na kutamba. Hivyo basi tunaweza kusema kuwa mtunzi wa *Mashetani* katumia majigambo kuwasilisha maudhui yake katika tamthilia ya kazi za fasihi mfano; *mimi ni nguvu, nina jenga, nina bomoa* haya ni majigambo ambayo msimulizi anatamba kwa kujigamaba kuhusu nguvu na uwezo alionao.

Matumizi ya nafsi ya II

Mtunzi wa tamthilia ya *Mashetani* vile vile ametumia nafsi ya pili katika kazi yake ya sanaa. Kwa mfano, (SHETANI)

- (i) *Unanicha* (uk 2)
- (ii) *Unaninyenyekea* (uk2)
- (iii) *Unanitukuza* (uk 3)
- (iv) *Unanipa heshima* (uk 3)
- (v) *Sema* (uk 4)
- (vi) *Uko wapi* (uk 5)
- (vii) *Ukiniambia* (uk 5)
- (viii) *Huoni* (uk 5)
- (ix) *Unajua kama* (uk 6)
- (ix) *Jiulize mwenyewe* (uk 20)

Matumizi ya nafsi ya III

- (i) *Wakitupenda* (uk 38)-Bibi
- (ii) *Wanakuja* (uk 40)-Mtumishi 2
- (iii) *Wanaacha* (uk 40)-Mtumishi 2

Ukichunguza mifano hiyo, yaani (i, ii, na iii) utaona kuwa mwandishi ametumia nafsi zote tatu katika kuwasilisha ujumbe wake kwa jamii, hizi ni nafsi ya kwanza, pili na nafsi ya tatu.

(vii) Mbinu ya Majigambo

Utafiti huu uligundua kuwa mtunzi wa tamthilia ya Mashetani anatumia mbinu ya majigambo kama kipengele cha kimtindo katika kujenga maudhui ya kazi yake. Kipengele hiki kilibainishwa na wahojiwa wakati wa majadiliano ya vikundi. Katika majadiliano ya vikundi ilielezwa kuwa majigambo yanajidhihirisha katika lugha anayoitumia shetani wakati katika mchezo wa binadamu na shetani, *mimi ni shetani, unanijua mimi ni nani?* Vile vile walibainisha “kicheko” cha shetani ni moja ya majigambo. Hivyo basi, utafiti huu uligundua kuwa majigambo yametumika katika tamthilia ya Mashetani kuupa nguvu ukoloni mamabo leo dhidi ya wanyonge.

4.5.7 Mbinu ya Motifu ya Safari

Motifu ni kipengele radidi cha kijadi au kikaida cha kifani au kimaudhui kinachotumiwa na wasanii katika kazi zao ili kutoa ujumbe fulani. Mifano ya motifu za kifasihi ni: mama wa kambo, safari, msako, mwanamke mshawishi, Bi. Kizee, mzungu mweusi, mtoto wa ajabu, mtoto kigego, mnyonge anayemshinda mwenye nguvu, nunda au zimwi mla watu, mwali aliyekataa kuolewa na kadhalika. Katika tamthilia ya *Mashetani* kuna vipengele vilivyojitokeza kama motifu.

Katika tamthilia ya *Mashetani* msanii ametumia motifu ya safari katika kuwasilisha na kujenga maudhui ya kazi yake ya sanaa. Hapa tunaona kuna motifu ya safari ya Kitalu na Juma na pia kuna motifu ya safari ya shetani na binadamu. Matumizi ya motifu humfanya msanii kujenga visa na matukio kupitia safari za wasanii kutoka sehemu moja kwenda sehemu nyingine. Mathalani msako wa ukweli ambao umejitokeza katika ukurasa wa 12, 56 na 57. Mtunzi anaionesha motifu hii kwa kusema:

Ukweli? Ukweli ndiyo upi? Ukweli ni huu... Kuna lile lipasalo kufanywa, na yule apasaya kulifanya. Kuna kitendo na mtendaji. Vitu hivi ni kitu kimoja. Ninapoanza na kitendo, basi pale pale naanza na mtendaji. Kitendo kinajulikana: azimio lililo mbele yangu. Mtendaji ni mimi. Mimi ni nani? Mimi-mimi au yeye-mimi anayetaka kulitekeleza azimioa hili? Kama siujui ukweli wa swali hili, basi siujui ukweli wa kitendo change, maisha yangu wala azimio langu. Lazima niujue ukweli ingawa pengine utaniumiza. Na nitaujua je ukweli? Ukweli lazima utafutwe. Lazima nisafiri, safari ndefu, nikajitafute, nikajisake ili nijijue mimi nani? Ili nijue maana ya kitendo changu.

Vilevile kuna motifu ya mama mshawishi akiwakilishwa na mama Kitalu (tazama ujitokezaji wake wakati akimshawishi baba Kitalu kuleta daktari mwingine wa kumtibu Kitalu (uk.22-29). Vile vile motifu ya mnyonge anayemshinda mwenye nguvu inajitokeza baina ya Shetani na Binadamu ambapo Shetani anashindwa pamoja na nguvu zake za kujibadilisha sura na umbo ili kuendereza utawala wake dhalimu. Katika ukurasa wa ukurasa wa 1, 4-12 kunajirudia ushindi wa Binadamu dhidi ya Shetani.

4.4 Mbinu za Utunzi wa Tamthilia

4.4.1 Tamthilia ya Majaribio

Katika utafiti huu mtafiti alichunguza mbinu za kifani ambazo zimetumika kutunga tamthilia ya *Mashetani*. Inaeleweka kuwa, utunzi wa tamthilia za Kiswahili ulijikita katika misingi ya Kiaristotle na miaka ya 1980 mapinduzi na mabadiliko ya utunzi wa tamthilia za Kiswahili yalifanyika. Ilitokea haja ya watunzi wa kazi za fasihi kuona umuhimu wa kutumia fasihi simulizi ya kiasfrika katika utunzi wa tamthilia za Kiswahili. Hivyo basi, tamthilia hizi ziliitwa tamthilia za majaribio kwa sababu zilikuwa na lengo la kufanya majaribio ya kukiuka msingi ya Kiaristotle na kuingiza

vipengele vya fasihi simulizi ya Kiafrika katika utunzi wa tamthilia ili kuzipa uhalisia tamthilia za Kiswahili kulingana na faasihi simulizi ya kiafrika (Mulokozi, 1994). Hivyo basi, utafiti huu ulijaribu kupima tamathiliya hii ya *Mashetani* ili kuona endapo ni tunaweza kuiita ni tamthilia ya majaribio ama la.

Kwa mujibu wa Aristotle tamthilia yoyote kwa kawaida huwa na vipengele vifuatavyo:

- (i) Hadithi (simulio)
- (ii) Vitendo
- (iii) Waigizaji wanaomathilisha wahusika.
- (iv) Dialogia (Mazungumzo)

(Mulokozi 1996: 193)

4.4.1.1 Hadithi

Tamthilia husimulia hadithi au kisa fulani. Hadithi hiyo huweza kuwa ni ya kubuni, au ni tukio la kweli la historia au ni mchanganyiko wa yote mawili. Hadithi hiyo kwa kawaida huhusu mzozo fulani unaohusisha pande mbili. Upande wa mbabe (shujaa wa hadithi) au nguli (mtendaji mkuu) na upande wa mpinzani wa mbabe /nguli. Hadithi hiyo husukwa kwa namna inayoujenga mgogoro wa pande hizo mbili hadi kufikia mwisho wake (Mulokozi 1996:193).

4.4.1.2 Vitendo

Tamthilia nyingi za ki- Aristotle hugawanyika katika sehemu kuu zitiwazo vitendo. Vitendo kwa mujibu wa Aristotle viko katika sehemu tatu yaani kitendo cha kwanza, cha pili na cha mwisho. Hussein (1983: 198) anasema; Aristotle *anaugawanya*

mchezo wa Kiyunani katika sehemu tatu. Sehemu ya kwanza ni ile ya mwanzo au utangulizi (Yaani Prologue). Sehemu ya pili ni ile ya kitendo chenye (Yaani Exode). Anapendelea kuwa wimbo uimbwe katika sehemu ya mwisho (Yaani epilogue).

4.4.1.3 Wahusika /Waigizaji

Usawiri wa wahusika hufanywa kwa njia ya matendo, kwani fursa ya kutoa maelezo marefu haipo. Kwa hiyo mhusika huumbwa au anaumbwa kwa kufuatana na mahitaji ya kitendo. Waigizaji pengine huitwa Wamathili. Hawa ni watu wanaotokea jukwaani mahala pa wahusika wa mchezo na kuiga vitendo na tabia za hao wahusika wanaowawakilisha.

4.4.1.4 Dialojia

Haya ni mazungumzo ya wahusika katika tamthilia. Dialogia lazima iwe na maneno machache yaliyoteuliwa vizuri ili kuisogeza mbele hadithi au kudhihirisha jambo fulani alilokusudia mtunzi. Baadhi ya tamthilia huwa na Monologia pia. Yaani mhusika huzungumza mwenyewe kudhihirisha mawazo aliyonayo.

Hivyo basi, katika kufanya hivi mtafiti alichambua tamthilia ya *Mashetani* na kuchunguza vipengele vya kifani amabvyo vinaipa sifa tamthilia hii kuwa ya majaribio ama la. Kwa mujibu wa Senkoro (2011), fasihi ya majaribio ni fasihi ambayo huchanganya tanzu za fasihi simulizi na tanzu za fashi andishi. Anasema fasihi ya majaribio mtambaji anakuwa mwelezaji wa hadithi, hadhira hushiriki katika kuunda tamthilia kama vile kuuliza maswali, fanani huitahadharisha hadhira, mwingiliano wa tanzu za fasihi andishi na fasihi simulizi, hutumia muundo

changamani na pia mara nyingine huweza kutumia wahusika ambao si watu. Aidha yafaa ieleweke kuwa ujadi katika tamthliya za majaribio na fasihi ya majaribio kwa ujumla haihusishi matumizi ya vipengele vya fasihi simulizi bali hujumuisha matendo yote ya kijadi kama vile: matambiko, uganga na uchawi, miviga, visasili, majigambo, nyimbo, ngoma, methali, vitendawili na kadhalika.

Hivyo basi, tamthilia ya *Mashetani* ilionekana kujikita katika matumizi ya vipengele vya fasihi simulizi. Vipengele vilivyobainika ni usimulizi, mianzo na miishi ya hadithi, matumizi ya wahusika ambao si binadamu yaani mazimwi, wanyama, mito na kadhalika. Matumizi ya utanzu mwingine ndani ya utanzu husika mfano hadithi ndani ya hadithi, shairi ndani ya tamthilia, muundo changamani wa visa na matukio na ushirikishaji wa hadhira.

Tamthilia ya *Mashetani* ni tamthilia ya majaribio, hii ni kwa sababu ya kuingiliana kwa tanzu moja na nyingine kama vile uwepo wa ushairi katika tamthilia ya *Mashetani*.

Mfano,(uk 42) Juma anapoimba ushairi;

*Bibi anapuliza sumu
Sumu au mapenzi
Jaribu kupambana
Mapenzi hugeuka sumu
Naam mara nyingi
Mapenzi hugeuka sumu*

Mfano mwingine Uk. 9

*Wako wapi walio wakijitapa?
Sasa twawataka
Wako wapi walio wakijitapa
Sasa twawataka*

*Tumekwisha wakamata
Tumekwisha wabwata bwata
Wako wapi waliokuwa juu jana
Sasa twawataka*

Pia mpangilio wa visa jinsi vilivyopangwa, mwandishi amepanga visa vyake kwa kwenda mbele na pia kurudi nyuma. Mfano mchezo ulioanza vilevile unachezwa katika tukio la mwisho. Mfano (uk, 53 na uk, 1), Mchezo unachezwa kwenye mbuyu ule ule na kwa maneno yale yale.

Pia mwandishi wa tamthilia hii ametumia wahusika mbao hutumiwa na fasihi simulizi mfano mwandishi amemtumia shetani kama mhusika. Kwa kawaida fasihi andishi hutumia wahusika watu, lakini mwandishi anapotumia viumbe wengine ambao si watu ana kuwa anatengeneza kazi yake kuwa fasihi ya majaribio.

Kutahadharisha hadhira: Mwandishi amejaribu kuwatumia wahusika Juma na Kitalu katika mchezo wao wa kwanza, na anaonekana kuwatahadharisha hadhira jambao ambalo hufanywa katika fasihi simulizi. Fasihi ambayo ni ya majaribio huwa inaitahadharisha hadhira kama alivyoitahadharisha katika onyesho la kwanza.

Mfano

Juma: “*Wanachi kwa mara nyingine chini ya Mbuyu huu mimi
Juma na rafiki yangu Kitaru tunakuonyesheni mchezo
wa shetani na Kitaru atakuwa binadamu...*” (uk. 1)

Kutokana na misingi hiyo basi tamthilia ya *Mashetani* imetumia kanuni zote za fasihi ya majaribio. Hivyo basi tamthilia ya *Mashetani* ni tamthilia ya majaribio kwa kuzingatia kuwa pamoja na kuzingatia vipengele vya Ki-Aristotle, mpangilio au mahali unapotakiwa kujitokeza wimbo kama alivyopendekeza yeye haukuzingatiwa

na mtunzi wa tamthilia hii. Wimbo umejitokeza katikati mwa mchezo wakati Aristotle alipendekeza kuwa wimbo uwe mwanzo na mwisho wa igizo. Utunzi wa yamthiliya yenye sura hii kwa mtunzi huyu si suala la bahati mbaya. Maoni ya E.Hussein ni kwamba vipengele vya Ki-Aristotle ni muhimu katika utunzi wa tamthilia lakini si vijenzi pekee vya tamthilia ya jamii zote. Kuhusiana na hoja hii Hussein (1983:204) anasema kuwa:

kuandika tamthilia kwa kufuata misingi hii aliyoweka Aristotle ni njia moja kuu ya kuandika tamthilia. Lakini hii si njia pekee. Na kwa kweli mila ya Kiafrika haioani vizuri na usanifu huu. Pengine njia isiyokuwa ya Aristotele ni mwafaka zaidi. Ikiwa mwandishi atatumia misingi ya Aristotle au baadhi ya misingi hiyo jambo muhimu ni kuweka akilini kwamba misingi hii si sheria. Ila ni vipengele vya tamthilia. Sheria kama ipo ni moja tu; kujua nini watu wanapenda kuona na kusikia jukwaani na nini hawapendi kuona na kusikia jukwaani. Ni vizuri mwandishi wa mchezo wa kuigiza kuwa nayo sheria hii kichwani wakati anapoandika mchezo wa kuigiza.

4.5 Hitimisho

Sura hii imejadili kwa kina juu ya maudhui na vipengele vya kifani vinavyojitokeza katika tamthilia ya *Mashetani*. Katika sura hii, imeelezwa kuwa maudhui ya tamthilia ya Mashetani imejengwa kwa dhamira kuu ambayo ni ukoloni mamboleo. Dhamira zingine ni pamoja na rushwa, ujenzi wa jamii mpya, elimu, matabaka, matumizi mabaya ya madaraka, nafasi ya mwanamke na harakati za ukombozi. Katika sura hii tumejadili vipengele vya kifani ambavyo vinajitokeza katika tamthilia ya tamthilia ya *Mashetani*. Imeelezwa kuwa vipengele vya kifani vinavyojitokeza ni pamoja na muundo, mtindo, wahusika, mandhari na matumizi ya lugha. Aidha imeelezwa kuwa katika tamthilia *Mashetani* msanii ametumia vipengele vya lugha

kama vile tamathali za semi, nahau, methali na misemo. Katika sura hii imejadiliwa kuwa msanii ametumia sitiari mara nyingi zaidi kuliko vipengele vingine vya lugha. Hivyo basi, utafiti huu umegundua kuwa tamthilia ya *Mashetani* ni tamthilia ya kisitiari ambayo imeundwa katika misingi ya tamthilia ya kimajaribio ambayo inakiuka misingi ya utunzi wa tamthilia iliyowekwa na Aristotle na kuingiza fasihi simulizi za Kiafarika katika utunzi wa tamthilia. Sura hii imejadili kuwa msanii ametumia mbinu mbalimbali za kimtindo katika kuwasilisha ujumbe alioukusudia mbinu alizotumia ni mbinu ya kiishara, kitaswira, korasi, kwa majigambo, motifu ya safari na kejeli.

SURA YA TANO

5.0 MAUDHUI NA VIPENGELE VYA KIFANI KATIKA TAMTHILIA YA *KIVULI KINAISHI*

5.1 Utangulizi

Lengo kuu la sura hii ambayo inajibu swali la pili la utafiti huu ni kuibua, kuelezea na kujadili vipengele vya kifani na kimaudhui vinavyojitokeza katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* ili kuona ni vipengele vipi ambavyo amevitumia katika kujenga kazi yake ya sanaa. Katika sura hii, data zilizokusanywa katika utafiti huu zimechambuliwa na kujadiliwa kwa kutumia kanuni na misingi ya Nadhariatete ya Elimumitindo ya *Uchambuzi wa Matini za Kifasihi*. Vile vile nadharia hii ilitumika katika uchambuzi wa maudhui katika kuchambua data za utafiti huu ambazo zilipatikana kwa kutumia mbinu ya maktaba, usaili, majadiliano na dodoso. Kwa kutumia mbinu ya maktaba mtafiti alizipanga data alizokusanya katika makundi kulingana na jinsi zinavyohusiana na kufanana kimaudhui, muundo, mtindo, maana na ujumbe. Kwa mfano, maneno yenye sifa na tabia sawa yaliwekwa katika kundi moja. Kwa mfano maneno yaliyoonekana kulinganishwa kwa kutumia viunganishi yalichukuliwa kuwa ni tashibiha na yale ambayo yalikuwa na sifa ya kulinganisha dhana bila kutumia kiunganishi yaliwekwa katika kundi la sitiari.

Katika utafiti huu mtafiti alitumia mbinu ya maktaba, mbinu ya dodoso, usaili na majadiliano ya vikundi ili kupata data. Mbinu hizi zilitumika kuchunguza vipengele vya kifani vinavyojitokeza katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi*. Mbinu hizi zilitumika zote kwa pamoja ili kujenga ukamilisho wa mbinu na kuhusianisha matokeo

yaliyopatikana katika mbinu moja na mbinu nyingine. Kwa kufanya hivi mtafiti aliweza kupata maoni, hisia na mtazamo wa wahojiwa juu ya vipengele vya lugha vinavyojitokeza katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi*.

5.2 Usuli wa S. Mohamed

Tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* ni kazi ya fasihi ilyoandikwa na Said Ahmed Mohamed na kuchapwa kwa mara ya kwanza mwaka 1995. Hii ni moja kati ya kazi zake nyingi zikiwemo *Utengano* (riwaya), *Kivuli Kinaishi* (tamthilia), *Kina cha Maisha* (ushairi), *Asali Chungu* (ushairi), *Arusi ya Buldoza* (hadithi fupi) na kadhalika. Mwandishi wa tamthilia hii alizaliwa Unguja mwaka 1947 na alisoma huko. Baadaye alijiunga na Chuo Kikuu cha Dar es Salaam na kisha Chuo Kikuu cha Leipzig, Ujerumani. Said Ahmed Mohamed amefundisha katika shule za upili na vyuo mbalimbali. Kwa sasa Said Ahmed Mohamed anaishi Ujerumani. Mtafiti hakuweza kumhoji msanii huyu kwa sababu yuko nje ya nchi. Aidha, ndugu zake waishio Zanzibar walihojiwa ili kupata taarifa zihusianazo na tamthilia ya *Kivuli Kinaishi*. Vilevile kupitia kwa ndugu zake msanii huyu.

5.3 Muhtasari wa Maudhui Kivuli Kinaishi

Utafiti huu ulichunguza na kuchambua maudhui yanayojitokeza katika *Kivuli Kinaishi*. Kwa kutumia majadiliano ya vikundi, usaili, dodoso na mbinu ya maktabani. Mtafiti aliweza kubainisha dhamira zinazojenga maudhui ya tamthilia ya *Kivuli Kinaishi*. Tazama Jedwali namba 5.1.

Jedwali Na. 5.1: Dhamira zinazojenga Maudhui ya Kivuli Kinaishi

Namba	Dhamira katika <i>Kivuli Kinaishi</i>
1.	Ukoloni Mambo leo
2.	Harakati za mapinduzi/ukombozi
3.	Ujenzi wa jamii mpya
4.	Rushwa
5.	Matabaka
6.	Nafasi ya mwanamke
7.	Uongozi mbaya
8.	Matumizi mabaya ya madaraka

Chanzo: Data za utafiti, Juni-Oktoba, 2012

Hivyo mwandishi ameweza kutumia mbinu hii ya umuhimu wa uongozi bora ili kuweza kuondoa uongozi mbaya na kuweza kuleta maendeleo mapya katika jamii ya Guningi. Pia kufanya mapinduzi (mageuzi). Mwandishi ameweza umwonesha jinsi mtolewa alivyoshirikiana na wari kuleta mapinduzi katika jamii ya Giningi. Lengo lao kuu lilikuwa ni kuangusha utawala mbovu wa Bi – Kirembwe. Katika harakati za ukombozi (mageuzi) mtolewa aliwaunganisha wari na kuwakomboa kifikra kwa kuwalisha unga wa rutuba.

Katika harakati hizo mtolewa na wari walikamatwa na kuuawa lakini vuguvugu la mapinduzi waliokuwa wamekwisha pandikizwa kwa kizazi kile lilisaidia sana kuutokomeza utawala mbovu wa Bi. Kirembwe, mfano (uk 118 – 119) mwandishi anasema:

‘Tunaishi Bi. Kirembwe, sote tunaishi, sote tulioangamia... sura zetu zimo ndani ya viwiliwili vya watoto wetu. Mawazo yetu yamo ndani ya maisha na bonog zao. Imani na itikadi imo ndani ya maisha yao.... tunaishi, ni vivuli vinavyoishi, visivyoweza kufa, ni sauti zinazosema kimya kimvya na hata kwa matamko ya wazi.....’

Vile vile mwandishi anaonesha kuwa mawazo ya kimapinduzi yaliyopandwa na akina mtolewa yaliyoendelea kumsumbua Bi. Kirembwe hadi anauona mwisho wake kwani hata viungo vyake vya mwili vilimsaliti (Uk. 128) mfano pale mwandishi anaposema:-

*“Macho ya Bi – Kirembwe – mimi ni shahidi wa maovu yote
yaliyotendeka ya kudidimiza na kuangamiza.
Mikono – sisi mashahidi!
Miguu – Nami pia nilikuwa kwenye mienendo yako “*

Kitaswira viungo vya mwili wa Bi- Kirembwe ni wale watu waliokuwa karibu sana na Bi – Kirembwe kama vile wazee na mtangazaji ambao wanamsaliti Bi Kirembwe kutokana na matendo yake mabaya. Hali hii ilitokana na vuguvugu la mapinduzi kupamba moto. Vizazi vipya kwa kutumia mawazo ya mtolewa viliendeleza mapinduzi kama asemavyo mwandishi (uk . 128).

“Sisi ni vizazi vipya vya Giningi, vizazi vya walioangamizwa .....vizazi vya walioididimia ..... sisi tuna kinywa kipana ..... tuna uwezo wa kuamua tunavyotaka..... kuamua wenyewe ..... kwa maslahi ya wote..... hatutachanizwa tena na uchawi, tunakuja .....tunakuja “

Hivyo mwandishi anapendekeza kuwa ili tujenge jamii mpya ni lazima tufanye mapinduzi. Kujitoa mhanga ni suala ambalo mwandishi aliweza kulibainisha katika jamii ya Giningi, mwandishi anasema bila kujitoa mhanga hakuna mapinduzi ambayo yanaweza kufanikiwa. Mtolewa na wari walijitoa mhanga kuleta mabadiliko katika jamii ya Giningi. Pia mtolewa alianzisha mapambano makali dhidi ya Bi Kirembwe na wenzake, aliamua kufanya hivyo baada ya kutembelewa na mizimu. Mtolewa aliweza kuwakomboa wenzake kufikia kuwalisha unga wa rutuba mfano mwandishi anaposema:

*“ hamtoweza kufahamu mpaka niwatoeni mzigo mlio nao
..... hamtatambua mpaka nikufumbueni ;macho na
kukuzibueni masikio”*

Hivyo tunaona kuwa mtolewa alijua wazi kuwa atauawa lakini hakuogopa, alienderea kufanya mapinduzi. Hii wadhuhirisha kuwa jamii mpya haitoshi kujengwa kwa siasa safi na uongozi bora bali kuwepo kwa wate walioitoa mhanga kufanya mapinduzi.

Pia mwandishi ameonesha nafasi ya wakati katika ujenzi wa jamii mpya, mwandishi ameupa wakati nafasi ya pekee katika ujenzi wa jamii mpya. Hapa mwandishi anaonekana kuwa na mawazo makuu, mawazo kuhusiana na wakati. Mwandishi anazungumza kuwa wakati una kanuni zake na mwanadamu hawezi kulazimisha jambo fulani litendeke kama wakati wake wa kawaida. Mfano (uk 131) msanii anasema;-

*“Hatesi, mtesa anafululiza, wakati una uamuzi wake .....
sisi hutoka wakati uende sasa hivi, lakini kama kanuni zake
hazijatimia, iwapo kama wengine wasemavyo jipu halijaiva,
katu haiwi, sasa hivi, lakini halafu, kesho, kesho kutwa au
hata mwakani”*

Hivyo mwandishi anaishauri jamii kuwa kila mtu atende mambo yake haraka. Katika (uk. 129) mwandishi anaonesha kuwa matendo magumu katika jamii yana wakati wake na wakati wake ukiisha nayo huisha mfano Bi- Kirembwe anaposema.

“ Hakika wakati si wangu tena”

Mwandishi anaelezea kuwa kunapokuwa na nguvu mbili zenye mvutano kwa wakati mvutano huo utaisha. Mfano wakati viongozi madikteta wa Afrika walivyoishiwa wakati wao kama vile Idd Amin Dada, Bokassa, Mobutu na baadhi ya madikteta wa dunia kama Aldof Hittler wa Ujerumani na Missolini wa Italia.

Hivyo mwandishi ameonesha kuwa wakati ni kitu cha thamani sana katika ujenzi wa jamii mpya. Tusipotumia vizuri wakati tutashindwa kujenga jamii mpya hapa nchini. Mwandishi pia ameongelea kuwepo kwa demokrasia ya kweli, demokrasia ni mfano wa kuendesha serikali iliyochaguliwa na watu kwa manufaa ya watu. Katika jamii ya Giningi hakuna demokrasia ya kweli kutokana na uongozi mbaya wa Bi-Kirembwe. Bi-Kirembwe amebadili madaraka ya serikali ya Giningi na kujitangaza kama mtawala wa milele. Hivyo amewanyima wananchi wazalendo wa Giningi demokrasia. Mfano (Uk. 71) mwandishi anasema.

“ Ndiye mwenye kustahiki kukalia kiti hiki daima ... kukalia daima dawamu.

Katika jamii ya Giningi wananchi wananyimwa haki ya kuchagua viongozi wao wenyewe wanaowataka kwa kuwa hakuna demokrasia; Bi. Kirembwe hakuwaruhusu watu kufanya majadiliano yoyote nchini Giningi. Watu walifundishwa kusema uongo badala ya ukweli na kulazimishwa kukubali masharti magumu pasipo majadiliano. Hivyo kuwepo kwa demokrasia ya kweli katika jamii ni mbinu mojawapo itakayosaidia ujenzi wa jamii mpya katika nchi zinazoendelea.

Vile vile umuhimu wa elimu, elimu ni kitu muhimu sana katika ujenzi wa jamii mpya. Elimu inaweza kumpumbaza mtu akapumbazika, huweza kumlaza akalala hata akashindwa kujenga jamii mpya. Kwa upande mwingine elimu inaweza kumuamsha mtu aliyelala usingizi akaamka na usipokaa chnojo huyo mtu aliyeamka naweza kufanya makubwa yasiyolegemewa katika jamii. Katika tamthilia hii ya *Kivuli Kinaishi* mwandishi anatuonesha kuwa elimu ni kitu chenye ncha kali na

inategemea utaitumia jinsi gani, ukiitumia vizuri itakuamsha na ukiitumia vibaya itakupumbaza akili. Hivyo elimu ni kitu kinachokata nyuma na mbele.

Mwandishi katika kazi yake ameweza kupiga vita rushwa, katika jamii ya Giningi; rushwa inaonekana kukwamisha ujenzi wa jamii mpya. Watu wasio na uwezo wa kutoa rushwa wananyimwa haki zao na wanapewa mastitaka ya uongo ambayo yanawaangamiza mfano mzuri ni tabibu, mwalimu na mkulima (uk 24 – 25). Hivyo mwandishi ampendekeza kuwa ili tuweze kujenga jamii mpya inabidi kufuata haki na usawa na kupiga vita rushwa ili kila mmoja aweze kutendewa haki. Hata hivyo, mwandishi ameweza kubaini masuala mengine katika kazi yake kama vile suala la ushirikina (uchawi), nafasi ya mwanamke katika jamii na hali ngumu ya maisha katika baadhi ya wanajamii wa Giningi.

Katika ushirikina maisha ya watu wa Giningi yamefungamana na uchawi kama Bi-Kirembwe anafanya mambo yake kama anavyotaka kwa sababu ya uchawi kwa kuwalisha watu unga wa ndere na kuwafanya wakubaliane na kile anachokiamua yeye.

Jedwali Na. 5.2: Vipengele vya Kifani katika Tamthilia ya Kivuli Kinaishi

Namba	Kipengele cha kifani
1	Muundo
2	Mtindo
3	Mtumizi ya Lugha
4	Wahusika
5	Mandhari

Chanzo: Data za utafiti, Juni-Oktoba, 2012

5.4 Vipengele vya Kifani Katika *Kivuli Kinaishi*

Utafiti huu ulichunguza vipengele vya kifani ambavyo vinajenga tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* na namna ambavyo msanii ametumia mtindo katika kujibainisha upekee wake kupitia vipengele vya kifani. Vipengele hivyo ni kama vinavyojionesha katika Jedwali namba 5.2.

5.4.1 Muundo

Muundo katika fasihi ni mfululizo wa matukio yaliyosimuliwa au kuelezwa katika kazi ya fasihi (Senkoro, 2011). Katika muundo tunachunguza msanii wa kazi ya fasihi alivyotumia, alivyounda na alivyounganisha tukio moja na jingine, kitendo kimoja na kingine wazo na wazo na sura moja na nyingine. Muundo waweza kuwa wa msago ambao matukio mbalimbali hufuatana tangu la kwanza hadi la mwisho kwa mbinu ya utelezi. Pia waweza kuwa wa kioo ambao ni wa kimchangamano utumia mbinu rejeshi ambao huweza ama kumrudisha nyuma msomaji au kumpeleka mbele. Au waweza kuwa muundo wa rukia ambao visa hurukiana. Kuna kuwa na visa viwili ambavyo hurukiana katika kusimuliwa kwake na mwisho huungana na kujenga kisa kimoja.

Mwandishi wa Tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* ametumia muundo wa rukia ambapo kuna visa viwili yaani kisa cha Bi. Kizee na watoto na kisa cha Bi. Kirembwe mtawala wa Giningi. Visa hivi baadae vinaungana na kufanya kisa kimoja. Kisa cha Bi. Kizee na watoto kinapatikana katika onesho la kwanza, la sita na la kumi. Onesho la kwanza linaitwa “Mwanzo wa Hadithi” linaonesha Bi. Kizee na watoto; watoto wanamwomba awasimulie hadithi. Onesho la sita linaitwa “Hadithi

inaenderea” linaonesha Bi. Kizee anawauliza watoto wanaionaje hadithi na onesho la kumi linaitwa “Mwisho ya Hadithi” linaonesha Bi. Kizee na watoto wanaonesha matokeo ya hadithi na kutoa mafunzo yanayopatikana katika hadithi hiyo. Kisa cha Bi. Kirembwe kinapatikana katika onesho la pili, la tatu, la nne, la tano, la saba, la nane na la tisa.

Onesho la pili linaitwa “Mlango wa nje---” katika onesho hili Mtolewa anabisha hodi akiomba ruhusa ya kuingia Giningi huku akihojiwa kwa ukali na Bawabu I kwa maswali mengi na kutakiwa kujua masharti ya kuingia Giningi.

Onesho la tatu linaitwa “Mlango wa ndani.” Wanaginingi wanaingia Giningi kwa mlolongo huku wakidaiwa kutoa chochote ndiyo waingie Giningi. Mfano, wakulima watoe kiasi katika mavuno yao waliyoyapata ali mradi kila mmoja kutokana na shughuli anayoifanya atoe chochote ndipo aingie na kama hakutoa adhabu kali ilistahiki juu yake.

Onesho la nne linaitwa “Kuingizwa.” Katika onesho hili Wanaginingi pamoja na Mtolewa wanaingizwa Giningi ambapo wanalishwa unga wa ndere ambao unazima kauli za watu na kuwafanya kuwa kama mazuzu kiasi kuwa rangi nyeupe huonekana nyeusi na nyeusi huonekana nyeupe kwa watu waliolishwa unga huo.

Onesho la tano linaitwa “Sherehe za kuingizwa.” Onyesho hili linaeleza sherehe za kumwingiza Mtolewa katika kundi la wazee wa kuwa miongoni mwa watu wakubwa katika Giningi. Pia onesho linaonesha hukumu iliyotolewa na Bi. Kirembwe dhidi ya Wanaginingi walioshindwa kutoa chochote wakati wa kuingia Giningi.

Onesho la sita linaitwa “Hadithi inaenderea.” Katika onesho hili tathmini ya hadithi mpaka inapofikia mwisho inatolewa, ambapo Bi. Kizee (msimuliaji) anawauliza watoto wameionaje hadithi mpaka hapo ilipofikia. Watoto wanatoa tathmini yao kwa kusema: Inatisha, inasikitisha, inakasirisha, imefumba mno na pia inakatisha tamaa.

Onesho la saba linaitwa “Ndoto ya Mtolewa.” Katika onesho hili Mtolewa anaoteshwa ndoto na kusikia sauti za wahenga zikimlaumu, kumkumbusha na kumtaka atumie elimu yake kuukomboa umma (Wanaginingi) unaokandamizwa na utawala dhalimu wa Bi. Kirembwe. Mtolewa anaanza harakati za kuwakomboa wana-wari, anawalisha unga wa rutuba na hatimaye wanajitambua.

Onesho la nane linaitwa “Maangamizo.” Onesho hili linaonesha anguko la Bi. Kirembwe na utawala wake ulipoanza kuangamia. Wanawari wameshalishwa unga wa rutuba, hawadanganyiki tena, wameshafahamu nyeupe ni nyeupe na nyeusi ni nyeusi, wamechachamaa wamechoka kukandamizwa, hawakubali kuburuzwa tena. Utawala wa Bi. Kirembwe unakuwa mashakani, Bi. Kirembwe hajiamini tena, anagundua kuwa watu waliokuwa karibu yake hawako nae tena, anaanza kutapatapa.

Onesho la tisa linaitwa “*Kivuli Kinaishi*.” Onesho hili linaonesha Bi. Kirembwe kuporomoka kabisa, yuko katika lindi la mawazo, shujaa aliokuwa nao umemwishia. Mawazo na hisia zilizoko katika akili na roho za binadamu huwa hazifi, viwiliwili ndivyo vinavyokufa lakini sauti, hisia na mawazo hubaki vikiishi.

Onesho la kumi linaitwa “Mwisho wa hadithi.” Bi. Kizee na watot wanaonesha matokeo ya hadithi na kutoa mafunzo yanayopatikana katika hadithi hiyo, kwamba

kizazi kipya lazima kipambane na uongozi mbovu katika jamii kwa maslahi ya jamii yao na daima mtenda maovu hulipwa maovu.

Hivyo basi, katika tamthilia hii tunaona kuwa kuna maonesho kumi ambayo msanii ameyaunda kisanii ili kufikisha ujumbe mambo aliukusudia kwa hadhira yake. Kila tukio limeundwa katika mtindo ambao linajenga kisa kimoja na kisa kingine. Kila onesho ni mwenderezo wa kisa kilichotangulia katika onesho lililotangulia.

5.4.2 Mtindo

Mtindo katika fasihi ni ile namna ambavyo msanii hutunga kazi hiyo na kuipa sura ambayo kifani na kimaudhui huainisha kanuni au kaida zilizofuatwa ama zilizopo (kimapokeo) au ni za kipekee (Senkoro, 2011). Kwa mujibu wa Wamitila (2008) anaeleza maana ya mtindo kuwa ni dhana pana inayoelezea sifa zinazobainisha kazi fulani na kuitenga na kazi nyinginezo; pia humtambulisha mtunzi anayehusika. Mtindo huweza kubainisha sifa za kimtindo ambazo ni uteuzi wa msamiati wa mtunzi, miundo na mpangilio wa sentensi, uteuzi wa matumizi ya tamathali za usemi na jazanda, usawiri wa wahusika, motifu na dhamira zinavyokaririwa katika kazi za watunzi, usimulizi na mbinu za usimulizi wenyewe na sifa ya uakifisha.

Mtindo katika kazi ya fasihi ni ile namna ambayo msanii hutunga kazi hiyo na kuipa sura ambayo kifani na kimaudhui huainisha kanuni au kawaida zinazofuatwa kama zilizopo (za kimapokeo) au ni za kipekee. Mtindo ni njia ambayo huonesha nafsi na upekee wa mtungaji wa kazi hiyo (Senkoro, 2011). Katika tamthilia ya Kivuli Kinaishi, mtafiti alichunguza na kuchambua vipengele vya mtindo kama jinsi

vilivyoainishwa na wataalamu wa fasihi (Mulokozi, 1996; Senkoro, 1982; Senkoro, 2011; Wamitila, 2008). Mtafiti alichunguza namna ambavyo msanii amevitumia katika ujenzi wa maudhui ya kazi yake ya sanaa. Vipengele vilivyochunguzwa ni;

- (i) Uteuzi wa msamiati
- (ii) Miundo na mpangilio wa sentensi
- (iii) Uteuzi wa tamathali za semi
- (iv) Usawiri wa wahusika
- (v) Motifu
- (vi) Usimulizi

Katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi*, mwandishi ametumia mtindo wa majibizano au daiolojia; monolojia, vilevile amechanganya tanzu tatu ambazo ni ngano, ushairi na tamthilia katika kujenga kazi yake. Kuna majibizano kati ya Bi. kizee na watoto, Mtolewa na Bawabu I, Bawabu II na Wanaginingi, Bi. – Kirembwe na Wanawari, Bi Kirembwe na Mtolewa na Mtangazaji na Wanawari. Kwa mfano majibizano kati ya Bawabu I na Mtolewa.

BAWABU I: Unatoka? sema ---

MTOLEWA: Ughaibuni

BAWABU I: (Anaandika) Kushoto au kulia? sema ---

MTOLEWA: Kulia – (uk 13)

Vilevile ametumia masimulizi katika onesho la 1.

Mfano, Bi – Kizee akisimulia hadithi kwa watoto – (uk 10)

Bi Kizee: Paukwa

Watoto na Hadhira: Pakawa

Tunaona mwisho Bi. Kizee akiwaambia watoto: Haya nikiwaachieni wenyewe tena mfasili hii hadithi. Ikiwa mchezo huu umeishia furaha, basi tutasema, vile vizazi vipya na sauti zao mpya viliishi raha mstarehe, na ikiwa hadithi hii imeishia huzuni na msiba, tutasema, mtenda maovu hulipwa maovu (uk 131).

5.4.2.1 Wahusika

Senkoro (1982) anaeleza kwamba wahusika ni watu ama viumbe waliokusudiwa wawakilishe tabia za watu, katika kazi za fasihi. Wahusika wanaotumika katika tamthilia wanatofautiana kwa namna fulani na wahusika wa kazi nyingine kama riwaya (taz.Wamitila, 2003). Katika tamthiliya ya *Kivuli Kinaishi* wahusika waliotumika ni kama wafuatao;

- (i) Bi. Kirembwe: Ni mtawala wa Giningi. Anapenda kujilimbikizia madaraka. Yeye ni hakimumu na mtawala, anapenda kusifiwa, kutukuzwa, mkatili na mchawi mkuu wa Giningi. Lakini hatimaye utawala wake uanaishia katika maangamizo baada ya kusalitiwa na watendaji wake na viungo vyake vya mwili.
- (ii) Mtolewa: Ni kijana mpole na msomi mwenye elimu ya kutosha na kujitambua, Mtolewa, alijitolea kuleta mabadiliko Giningi kupitia elimu aliyokuwanayo kwa kuwalisha wali unga wa ndere. Mtolewa alijitolea muhanga kufia nchi yake, alipigania haki ya Wanaginingi.
- (iii) Bawabu I na II. Hawa ni walinzi wa Giningi, wafuasi, wasimamizi na watiifu wakubwa wa Bi Kirembwe. Hawa walikuwa na jukumu la kuwafungulia mlango na kuwaruhusu Wanginingi kuingia ndani ya ikulu ya Giningi. Wanapenda rushwa na hawatendi haki kwa Wanaginingi wasio na kitu.

(iv) Mwalimu (Mwanaginingi wa II)

Aliyekuwa anafanya kazi ya kutoa elimu kwa uma kwa manufaa ya jamii ya Giningi; alifanya kazi katika mazingira magumu na kulipwa mshahara wa mkia wa mbuzi ambao ulisha tarehe mbili.

(v) Tabibu (Mwanaginingi wa III) aliyekuwa na kazi ya kutibu watu katika mazingira magumu ya kazi. Hakukuwa na dawa wala vifaa na watu walipoteza maisha. Alisema wazi sababu zinazofanya watu wapoteze maisha mbele ya Bi. Kirembwe.

(vi) Mkulima (Mwanaginingi wa I)

Ni mkulima. Hapewi haki, amepewa ahadi nyingi na hakuna alichotimiziwa.

(vii) Wari: Ni wahusika vijana ambao akili zao zilivizwa kwa kulishwa unga wa ndere na Bi Kirembwe kiasi ambacho wakakosa uwezo wa kuelewa na kuchanganua mambo na kuwa mazuzu; rangi nyeupe husema nyeusi na nyeusi kuwa nyeupe.

(viii) Bi Kizee: Ni msimulizi wa hadithi. Anawasimulia watoto hadithi ya Giningi. Ana mawazo ya kimapinduzi na kuwaasa watoto kuingia katika mapambano ya kuikomboa jamii yao na kwamba kazi hiyo siyo rahisi. Wanapaswa kuingia vitani kwa tahadhari kubwa lakini wakikumbana na vikwazo wasikate tamaa.

(ix) Watoto:- Ni wasikilizaji wa hadithi ya Bi Kirembwe, inayotolewa na Bi Kizee, ni hadhira ya Bi Kizee.

5.4.2.3 Mandhari

Wamitila (2003) anaeleza kwamba mandhari hutumiwa kuelezea sehemu ambakotendo fulani hutendeka. Neno hili huweza kutumiwa kwa mapana kuelezea pia mazingira ya kisaikolojia ya tendo fulani. Mandhari huweza kurejelea yale mazingira ya jukwaani na hata wakati wenyewe. Mandhari katika kazi ya fasihi ni muhimu kwa sababu inamsaidia hadhira kuona uhusiano uliopo kati ya kazi yenyewe, mazingira aishiyo na maisha yake ya kila siku. Mandhari ni nyenzo pia ya kusimika matendo mbalimbali yanayosawiri tabia za wahusika wa kazi ya fasihi. Kwa mfano, endapo mtunzi anakusudia kuonesha ubaya wa ulevi; itabidi atumie mandhari ya kilabuni.

Mandhari ya tamthilia hii ni ya Kitanzania kutokana na kutajwa kwa miji kama vile Unguja na Pemba. Vile vile mambo kama rushwa, uongozi mbaya na hali ngumu ya maisha vinaashiria nchi za dunia ya tatu kama vile Tanzania ambapo baadhi ya viongozi hutumia vibaya madaraka yao. Msanii ametumia mandhari dhahania ambapo vizuu walikuwa wakiishi na kufanya shughuli zote za maendereo. Hivyo tunaweza kusema kuwa msanii wa *Kivuli Kinaishi* ametumia mandhari ya aina mbili yaani; *mandhari halisi na mandhari dhahania*.

5.4.2.4 Matumizi ya lugha

Kama tulivyosisitiza katika nadharia ongozi ya utafiti huu, lugha ni mbeleko ya maudhui ya kazi ya fasihi. Lugha inatumika katika kazi za fasihi kubeba dhamira, migogoro na ujumbe mbalimbali kama alivyokusudia mtunzi wa kazi ya fasihi. Matumizi ya lugha yanaendana na aina ya hadhira ambayo kwayo kazi ya fasihi imeandaliwa. Tunachosisitiza hapa ni kwamba lugha ya tamthilia inayowalenga

vijalunga (adolescents) itahitilafiana na lugha itakayotumiwa kuandaa tamthilia kwa ajili ya wanafunzi wa Chuo Kikuu. Kipengele cha lugha ni muhimu sana kwani ndicho kinachotofautisha fasihi na sanaa nyingine kama vile uchoraji na uchongaji. Tunapoangalia matumizi ya lugha tunaangalia vipengele vifuatavyo: Misemo, Nahau, Methali, Tamathali za Semi na Lugha za wahusika hasa lahaja zao (Senkoro 2011).

Katika utafiti huu, hatua ya kwanza mtafiti alichambua matini ya *Kivuli Kinaishi* na kisha kubainisha vipengele vya lugha vinavyojitokeza katika tamthilia hiyo. Vipengele vya lugha vilibainishwa kulingana na sifa za kimuundo na kiumbo za maneno yaliyojichomoza katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi*. Matokeo ya utafiti yalikuwa kama ifuatavyo:

Jedwali Na. 5.3: Vipengele vya lugha katika *Kivuli Kinaishi*

Namba	Kipengele cha lugha
1	Tamtahli za semi
2	Misemo
3	Nahau
4	Methali
5	Mdokezo
6	Uchanganyaji wa lugha

Chanzo: Data za Utafiti, Tamthilia ya *Kivuli Kinaishi*, 2012

Jedwali hilo linaonesha vipengele vya lugha ambavyo vimetumika katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* kama inavyojionehsa katika Jedwali hicho vipengele hivyo ni kama vile tamathali za semi, misemo, nahau, methali na mdokezo. Sehemu zifutazo zinajadili vipengele hivyo kwa mifano.

5.4.2.4.1 Mjadala wa Vipengele vya Lugha

5.4.2.4.1.1 Misemo

Katika utafiti huu dhana ya misemo imechukuliwa kuwa ni fungu fupi la maneno lililofumbata maana kimaumbo ambayo imekusudiwa kutoa funzo kwa jamii. Wamitila (2003:166) anaifasili dhana ya misemo kwa kueleza kuwa ni neno lenye upana na hutumia kuelezea matamko au kauli zinazoelezea ukweli fulani. Mwandishi ametumia misemo mbalimbali ili kuweza kufikisha ujumbe wake kwa hadhira. Mfano: “Tuyajue yajayo usoni” (uk. 6 akiwa na maana ya kujua mambo yanayokuja mbeleni.

- (i) “Mmezoea papai kwa kijiko” (uk. 132). Msemo una maana kuwa watoto au vijana wamezoea aina ya maisha yasiyo na changamoto yoyote.
- (ii) Mmezoea mchanga kutia chupani” (uk. 132). Maana yake ni kama mfano wa hapo juu, yaani semi zote zina maana kuwa mmezoea mambo rahisi rahisi tu.
- (iii) “Hadithi ncha saba” (uk. 132). Msemo huu una maana ya kwamba hadithi inaweza kuwa na maana nyingi.
- (iv) “Mwenye macho haambiwi tazama” (uk. 48). akiwa na maana kuwa jambo lililo wazi/kweli haliwezi kufichika.
- (v) “Mtaka uzuri hudhurika” (uk.29). Hapa mwandishi anamaanisha kuwa jambo au kitu kizuri kina gharama hivyo sharti mtu akigharamie.
- (vi) “Hisani hulipwa” (uk.28). Msemo huu una maana kuwa mtenda mema hulipwa mema.
- (vii) Leo ni leo, msema – kesho – ni mwongo! (uk. 35). Maana yake ni kwamba tunayajua yanayofanyika leo ila ya kesho hatuyajui maana bado hatujafika kesho.

- (viii) Kusema kweli nimeshikwa na kazi mpaka kopeni mwangu (uk 14). Maana yake ni kwamba nina kazi nyingi kupindukia.
- (ix) Naona umepigwa na bumbwazi (uk 24). Maana yake ni kushangazwa na jinsi hali au mambo yalivyo au yanavyotokea.
- (x) Mtoto kiburi kimekupita kimo (uk 38). Maana yake ni kwamba kiburi anachoonesha mtoto husika hakiendani na umri na uwezo wake.
- (xi) Na kila leo yako ni kidato cha kesho yako (uk 56). Msemu huu unamaanisha kuwa ufanisi wa leo unaweka msingi wa maisha yajayo na ni maarifa ya siku zijazo .

Katika mifano hiyo tunaona kwamba kila msemu uliotumiwa na msanii una maana yake. Maana hizi zilibainishwa wakati wa majadiliano ya vikundi ambapo wahojiwa walitoa maana ya baadhi ya misemo iliyotumika katika tamthiliya ya *Kivuli Kinaishi*. Kwa mfano, na kila leo yako ni kidato cha kesho yako. Msemu huu una maana kwamba kila ulifanyalo leo unaweka msingi wa maisha yako ya kesho na ni maarifa ya siku zijazo.

5.4.2.4.1.2 Methali

Methali ni aina ya usemi wa kisanii wa kimapokeo unaofikiriwa na jamii kuwa wa kweli na unaotumia kufumbia au kutolea mfano na huwa umebeba maana pana kuliko maneno yenyewe yanayotumiwa. Senkoro (2011) anaielezea methali kuwa ni semi fupifupi zinazobeba uzoefu wa jamii kuhusu maisha na hivyo kuadilisha na kuhekimisha jamii. Anaendelea kusema kwamba mara kwa mara methali huitajirisha fani na maudhui ya kazi ya fasihi na hutumika kama daraja la kupitishia maadili kwa

jamii husika. Hivyo tunaweza kusema kwamba methali ni tungo za kimapokeo ambazo hubeba falsafa ya maisha ya jamii husika. Katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* mwandishi ametumia methali mbalimbali katika kazi hii, miongoni mwa hizo methali ni:

- (i) Kuishi kwingi kuona mengi (uk. 6)

Hapa mwandishi alikuwa na maana kuwa umri wa mtu unahusiana moja kwa moja na uzoefu wa mtu kuhusu maisha.

- (ii) Unachumia juani unalia kivulini (uk.24)

Methali hii ina maana kuwa mtu anatafuta au anafanya kazi kwa taabu na baadaye anakuja kufanikiwa na kusahau taabu zote.

- (iii) Kikulacho ki nguoni mwako (uk.67)

Methali hii, mwandishi alilenga kuonesha kuwa mtu wa karibu yako au anayekujua ndiye wa kwanza kukusaliti na kukutendea mabaya au kukuangamiza.

- (iv) Majuto ni mjukuu (uk. 111)

Methali hii ina maana kuwa majuto huja baada ya matokeo mabaya. Mwandishi alilenga kutahadharisha kuwa unapona jambo unamashaka nalo basi chukua tahadhari mapema ili kuzuia madhara yanayoweza kujitokeza baadaye.

Mfano Bi. Kirembwe:- Ah, majuto hakika ni

---- mjukuu ---- nilihisi mimi tokea mwanzo, lakini sijui kwa nini sikuchukua hatua? Nilijua kwamba nimemkaribisha mtu mbaya kwenye Kilinge cha Giningi na kwamba ungewaambukiza ungonjwa wa ulumbi ---

Mifano mingine ya methali ni kama ifuatayo;

- (i) Kipitacho moyoni si lazima kionekane usoni (uk 2). Maana yake ni: mawazo aliyonayo mtu ni dhahania. Hivyo, si lazima uone matendo yanayohusishwa na mawazo hayo moja kwa moja.
- (ii) Kitokacho moyon ni dawa (uk 3). Jambo au kazi ifanywayo kwa moyo huleta ufanisi.

5.4.2.4.1.3 Mdokezo

Cuddon (1998) na Mulokozi (2002) wanafasili mdokezo kuwa ni tamathali ambayo inatumika katika kazi mahsusi ya kifasihi ili kurejelea kazi nyingine ya fasihi au ya sana, au mtu au hata tukio. Cuddon anaendelea kusema kuwa ni mbinu ya msanii kuishirikisha hadhira yake uzoefu, fulani wa maisha. Hivyo basi, katika tamthilia ya Kivuli Kinaishi mdokezo ulijitokeza mama ifuatavyo;

MWANAGININGI III: Na... nam... namchukulia mwanangu ana malaria...

BAWABU II: Kwa nini usimpeleke mwanao hospitali? Sema...

MWANAGININGI III: Mimi tabibu... ta... (uk.24).

5.4.2.4.1.4 Matumizi ya Tamathali za Semi

Tamathali za semi ni maneno au sentensi ambazo hutumiwa na wasanii wa fasihi ili kutia nguvu katika maana, mtindo na hata sauti katika maandishi ama kusema (Senkoro, 2011). Tamathali za semi ni vifananisho au viwakilisho vya dhana fulani kwa dhana nyingine tofauti au zinazofanana. Ni usemi wenye kupanua, kupuuza, au kubadilisha maana za dhahiri au za kawaida za maneno ili kuleta maana maalumu ya kishairi iliyokusudiwa na mtunzi (Mulokozi na Kahigi, 1979). Tamathali zinazotumika zaidi katika ushairi ni tashibiha, tashihisi, kejeli, matonimia na sitiari.

Kahigi (1995) anadi kuwa msingi wa tamathali za semi nyingi ni uhamishaji wa maana. Uhamishaji wa maana ni mbinu ya kuibua maana ya kiashiria (neni, fungu nakadhalika) kutokana na maana ya kiashiria kingine. Kanuni ya jumla ya uhamishaji wa maana ni maana ya kitamathali X inachukua nafasi ya maana ya kawaida Y iwapo X inahusiana na Y kwa njia fulani. Katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* tamathali za usemi zimejitokeza kama ifuatavyo katika Jedwali namba 5.4.

Jedwali Na. 5.4: Tamathali za Semi katika Kivuli Kinaishi

Namba	Tamathali ya semi
1.	Tashibiha
2.	Sitiari
3.	Tashihisi
4.	Mrudio/ takriri
5.	Taswira
6.	Majazi
7.	Ishara
8.	Mbaalagha
9.	Tabaini

Chanzo: Data kutoka katika tamthilia ya *Mashetani*, 2012

Jedwali hilo linaonesha tamathali za semi ambazo zimeonekana kutumika katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi*. Kama inavyoonekana katika Jedwali hicho tamathali za semi ambazo zimetumika ni tashibiha, sitiari, tashihisi, takriri, taswira, ishara, majazi na mbaalagha. Hata hivyo mtafiti alichunguza ni kwa kiwango gani kila tamathali ya semi imetumika katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi*. Lengo lilikuwa ni kujua ni tamathali gani inatumiwa mara nyingi zaidi na msanii katika kujenga kazi yake ya fasihi. Katika kufanya hivyo mtafiti, alikusanya tamathali za semi 150 katika

tamthilya ya *Kivuli Kinaishi* na kisha kubainisha ni aina gani ya tamathali ya semi. Baada ya kubainisha aina ya tamathali ya semi mtafiti aliziweka tamathali hizo katika makundi mfano, maneno ambayo yalionekana ni sitiari yaliwekwa katika kundi moja la tamathali ya semi ambayo ni sitiari. Baada ya kufanya hivyo mtafiti alichunguza mdafao wa ujitokezaji wa kila tamathali ya semi katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi*. Matokeo yalikuwa kama kama yanavyojionesha katika Jedwali namba 5.5.

Jedwali Na. 5.5: Mdafao wa Ujitokezaji wa Tamathali za Semi katika *Kivuli Kinaishi*

Namba	Tamathali ya semi	Mdafao wa ujitokezaji
1.	Tashibiha	35
2.	Sitiari	30
3.	Tashihisi	10
4.	Mrudio/ takriri	28
5.	Taswira	25
6.	Majazi	8
7.	Ishara	17
8.	Mbaalagha	7
	Jumla	160

Chanzo: uchambuzi wa data tamthilia ya *Kivuli Kinaishi*, 2012

Matokeo haya yanaweza kuelezewa kwa muhtasari kwa kutumia chati Na. 5.1.

Matokeo hayo yanaonesha kuwa, taswira ndiyo tamathali ya usemi yenye mdafao mkubwa katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* ukilinganisha na tamathali zingine. Tamathali inayofuata ni sitiari, ikifuatiwa na mrudio, taswira, ishara, tashihisi, majazi na tamathali yenye mdafao mdogo zaidi ni mbaalagha.

Chati Na. 5.1: Mdafao wa Ujitokezaji wa Tamathali za Semi katika *Kivuli Kinaishi*

Chanzo: Uchambuzi wa data Desemba, 2012

Matokeo haya yanaashiria kuwa taswira inatumika mara nyingi zaidi kwa sababu ni tamathali ya semi inahusisha vitu kwa kujenga picha na kumfanya mtu ajenge picha na kutafakari zaidi. Iielezwa katika usaili kuwa; msanii ameitumia tamathali hii kwa kiwango kikubwa kwa sababu inaelezea vitu vigumu kwa njia rahisi. Lengo la *Kivuli Kinaishi* ni kuibua matatizo ya tabaka tawala na kuhimiza ukombozi na mapinduzi na namna yanavyoweza kufanyika. Hivyo basi, maneno ya kitasira yanazielezea na kuzibainisha harakati za mapinduzi kwa njia ya uficho. Vile vile matatizo na uovu wa tabaka tawala unaelezewa kwa njia ya uficho zaidi ili kuwapa nafasi watu ya kutafakari na kupata dhana iliyokusudiwa na mwandishi.

5.4.2.4.1.4.1.Mjadala wa Tamathali za Semi katika Kivuli Kinaishi

5.4.2.4.1.4.1.1 Tashibiha

Ni tamathali ya usemi inayotoa mfano wa vitu unaojengwa kwa maneno kwa kulinganisha vitu viwili au zaidi kwakutumia ulinganishaji, kama ..... Mithili ya (Senkoro, 19982). Kahigi (1995) anafasili tashibiha kuwa ni usemi wa kimlinganisho utumiao maneno kama mithili ya, kama kwamba, nakadhalika kwa mfano mweusi kama mkaa, mweupe mithili ya theluji nakadhalika. naye Senkoro (2011) anafasili tashibiha kuwa ni tamathari ambayo watu ama vitu viwili au zaidi hulinganishwa na watu ama vitu vingine kwa kutumia maneno kama, mithili, kama kwamba, mfano wa, na mengine ya aina hiyo. Mfano bwana Msa ni mweusi kama mkaa. Hivyo hapa tashibiha imetumika kulinganisha rangi ya bwana Msa na mkaa. Dhana hii ya ulinganishaji hutumika kuonesha tabia, sifa zinazolinganishwa hivyo weusi wa bwana Msa unalinganishwa na mkaa.

Ukitazama fasili hizo utaona kuwa wataalamu hao wanakubaliana kwa pamoja kuwa tashibiha hulinganisha vitu ama watu kwa kutumia maneno kama vile mithili ya, kama, mfano wa nakadhalika. katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* tashibiha imejitokeza kama ifuatavyo katika mifano ifuatayo;

*“Mbona tumeambiwa una hadithi tele - tumesikia hazikauki kwako
kama maji ya bahari! (uk.2).*

Tashibiha hii ina maana kwamba Bi Kizee anajua hadithi nyingi kama ambavyo bahari ilivyo na maji mengi.

(i) *“Mimi kama simba (u 43)*

(ii) *Mmekuwa kama magombe yaliyovunja zizi (uk.103)*

- (iii) ...*Mnatetemeka kama unjukuti unaokumbwa (uk. 67)*
- (iv) ...*Watoto wa siku hizi wana maneno makali kama chiriku.*

Ukichunguza mifano hiyo, utaona kuwa msanii analinganisha dhana moja na dhana nyingine kwa kutumia viunganishi. Kwa mfano, *hakaiki haraka kama maji ya bahari*. (uk. 1). Hapa msanii analinganisha umaarufu na nguvu za Bi Kirembwe kama sifa ya bahari kutokukauka maji.

5.4.2.4.1.4.1.2 Tashihisi

Senkoro (1982) anafasili tashihisi kuwa ni tamathali ya usemi ambayo wakati mwingine huitwa fasili ya binadamu. Kwa tamathali hii vitu visivyo na sifa walizonazo watu hupewa sifa hizo (Kahigi na Mugyabuso, 1979; Alembi, 2000; Senkoro, 2011). Mfano nyota zilikuwa zikitabasamu huku zimemzunguka mama yao. Usiku uliukumbatia ulimwengu kwa kumbato la kutisha la giza nene na kimya kingi. Sambamba na Senkoro, Kahigi (1995) anafasili tashihisi kuwa ni usemi ambao sifa ya uhai huwa imehamishiwa kwenye kitu kisicho na uhai au dhana dhahania (pengine tashihisi huitwa uhaishaji) tashihisi hutumiwa zaidi na washairi ambao kwa mfano hawasiti kusema kimya hakishi kunenea, kitakapo kusimamia, fedha huita wazuri wakitika labeka, maji baridi yaliubusu mwili wake mwororo. Katika mifano hii, kimya kimepewa sifa ya kibinadamu ya kunenea na kusimamia, fedha imepewa sifa ya kuita na maji yamepewa sifa ya kubusu.

Hivyo basi, ukichunguza mifano hiyo utaona kuwa tashihisi hutumika kwa kuvipa vitu visivyo na uhai uhai na uwezo wa kutenda kama binadamu. Mfano nyota

zimepewa uwezo wa kutabasamu na kutenda kitendo cha kumzunguka mama yao, aidha usiku nao umepewa uwezo wa kutenda kama binadamu hivyo usiku nao umepewa uhai. Katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* tamathali hii imetumika kwa mifano ifuatayo:

*BI KIREMBWE: Unga wa ndere, mziba kauli na mfungua kauli.
Mfanya yote wakati mmoja
Kutegemea na jinsi utakavyoutuma
Unga wa ndere mwonesha vilivyopo na visivyokuwepo
Msimikisha ukweli na uhalisi wa mambo (uk.47).*

Hapa unga wa ndere umepewa uwezo wa kutenda sawa na awezavyo kutenda binadamu.

5.4.2.4.1.4.1.3 Tashtiti

Hii ni tamathali ya usemi ambayo kwayo swali linaulizwa huku jibu lake linafahamika waziwazi. Kwa hiyo swali hili huweza kuwa kwa ajili ya msisitizo tu au, wakati mwingine mshangao. (Senkoro 2011).

Tashtiti zilizojitokeza katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* ni kama zifuatazo:-

- (i) Mtangazaji alipouliza - Mpo wari? Mpo? (uk.60)
  - Wote mnaburudika? (uk. 60)
  - Nyote mna vinywaji? (uk. 60)
  - Nyote mna chakula? (uk. 60)
- (ii) Wari waliuliza - Tuko wapi? (uk. 100)
- (iii) Unatambua kuwa sisi ndiyo tuliokuzaa (uk. 85)
- (iv) Unatambua kuwa sisi ni baba na mama zako? (uk. 86)
- (v) Kivuli chako Kinaishi mpaka leo. Ndiyo au siyo? (uk. 41)
- (vi) Wote mnaburidika? (Uk 60).

Taarifa za utafiti zilionyesha kwamba sababu za msanii kutumia mbinu ya tashtiti katika kazi yake ni kuchochea moyo wa kuhakiki mfumo wa maisha ya jamii hasa nchi za ulimwengu wa tatu ili ziamke na kudai haki kama vile bei inayoridhisha

katika uuzaji wa mazo ya biashara na bidhaa za viwandani. Madai haya yalitolewa wakati wa usaili na katika majadiliano ya vikundi, kwamba tashititi katika tamthiliya ya Kivuli Kinaishi imetumika kwa lengo la kuamsha ari ya ukombozi na kujitambua.

5.4.2.4.1.4.1.4 Takriri

Ni mtindo wa usemi ambao msemaji hurudia neno au maneno yaleyale kwa makusudi kutia mkazo au kusisitiza katika jambo (Senkoro, 2011). Ni hali ya kurudiarudia maneno au sentensi kwa lengo la kusisitiza jambo linalozungumzwa. Katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* mwandishi ametumia takriri zifuatazo; Takriri, mbinu hii imetumika kwa lengo la kutia msisitizo: Kwa mfano:

*Bi – Kirembwe: ---- Ukame ulikausha kila kitu ulikausha miji na mashamba
yetu ulikausha ofisi, shule, zahanati na hata hospitali
ulikausha hata barabara na njia
ulikausha mazao na mavuno
ulikausha hata bahari na vilivyomo (uk. 44)*

Katika tamthilia hii tamathali takriri nyingine zilizotumika ni:

- (i) *Hayupo, hayupo, hayupo(uk 39).*
- (ii) *Njooni, njooni, njooni mshuhudie (uk 44).*
- (iii) *Ndivyo, ndivyo kabisa ndivyo (uk 46).*
- (iv) *A ..a, taratibu taratibu; mambo umeyataka mwenyewe; wewe ni nani?(uk).*
- (v) *Subirini, subirini -----*
- (vi) *Sawa ----- sawa ---- sawa*
- (vii) *Ndiyo --- ndiyo --- ndiyo --- sawa! Sisi ni wari,*

Ukichunguza mifano hiyo ya takriri au mrudio utaona kuwa msanii wa tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* ametumia takriri kuweka msisitizo wa kile anachotaka kukiwasilisha kwa jamii. Mfano WARI na WAZEE wote wanaposema Hayupo... hayupo... hayupo... walikuwa wanasisitiza kuwa hakuna kiongozi mwingine au matu yeyeto anayeweza kupingana na uongozi na uwezo alionao Bi. Kirembwe.

5.4.2.4.1.4.1.5 Tanakali Sauti

Ni tamathali za semi zinazotoa au kuiga sauti za mlilo wa vitu, watu au wanyama (Kahigi na Mugyabuso, 1979). Katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* mwandishi ametumia tanakari sauti zifuatazo:

- (i) *Zii.....zii.....zii...(uk 60).*
- (ii) *Shh! (uk.5)*
- (iii) *Khhhhh (uk.26-27)*

Wakati wa usaili na katika majadiliano ya vikundi wahojiwa waliilezea mbinu hii ya kifani kuwa imetumika kwa lengo la kuonesha mbinu mbalimbali zinazotumiwa na viongozi walioko madarakani na mataifa ya kibeberu kuwatisha watu wanaodai usawa wa kiuchumi, kisiasa na kiutamaduni.

5.4.2.4.1.4.1.6 Chuku

Ni tamathali ambayo hutia chukwu kuhusu uwezo wa viumbe, tabia zao na kuhusu sifa zao kwa madhumuni ya kuchekesha na kusisitiza (Kahigi na Mugyabuso, 1979; Alembe, 2000). Tamathali hii hutia chumvi kuhusu uwezo wa viumbe, tabia zao na kuhusu sifa zao kwa madhumuni ya kuchekesha au kusisitiza. Katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* mwandishi ametumia baalagha zifuatazo:

- (iv) *Yeye ni Bi Kilembwe*
- (v) *Yeye ni yeye*
- (vi) *Yeye ni wa pekee yake*
- (vii) *Yeye ni wa enzi na utukufu*
- (viii) *Mama muishi dawabu*
- (ix) *Yeye asiyekufa*
- (x) *Yeye asiyekwisha wala kumung'unyuka*
- (xi) *Mwenye akili ishivu*
- (xii) *Usiyokonga wala kufa (uk 53).*

Katika mifano hiyo tunaona kuwa msanii ametumia mbinu ya mubalagha katika ujenzi wa tamthilia yake. Mfano, kumpa sifa za kipekee bi kirembwe kuwa yeye ni

yeyye ina maana hakuna wa kumfananisha naye, ni enzi na utukufu, asiyekufa, asiyekwisha wala kumung'unyuka. Hapa tunaona kuwa msanii ametumia mbinu ya kibalagha ambayo ni tashititi ambayo inamchora kisanii na kumkejeli kwa kutumia mbinu ya balagha.

Kwa sababu hakuna kiumbe kisichokufa, kwa uovu wa bi kirembwe hawezi kuwa mtukufu. Hivyo balagha imetumika kitashititi zaidi ili kufichua uovu. Senkoro (1982) anaielezea mbinu ya tashititi kuwa hutumiaka katika fasihi ili kuicheka, kuidhihaki na kukejeli. Mbinu hii hutumika kufichua uovu. Ni mbinu ambayo imetumiwa na wasanii wengine kama vile Kezilahabi, Shaaban Robert katika kukosoa uovu wa tabaka tawala (Wamitila, 2008). Mwandishi *Kivuli Kinaishi* ametumia mbalagha kuonesha ni jinsi gani watawala wanavyojitetea kwa visingizio mbalimbali pale washindwapo kutekeleza majukumu yao kwa wananchi.

5.4.2.4.1.4.1.7 Sitiari

Ni tamathali ya semi ambayo hulinganisha kati ya watu na vitu vingine kana kwamba ni sawa (Senkoro, 2011). Ni uhamishaji wa maana toka kitu au dhana moja hadi kitu au dhana nyingine. Vikoa vya maana vinavyohusika katika uhamishaji huu huwa vinatofautiana angalau kwa sifa ya kisemantiki moja ya msingi. Sifa za kisemantiki ni zile ambazo zinaweka mstari wa tofauti baina ya vitu viwili kwa kutumia sifa pambanuzi za vitu hivyo. Sifa hizo katika utafiti huu tumeziita sifa za *unyume uwili kinzani* kama inavyotokea katika kinyume cha mrefu kuwa ni mfupi, mwanamke kinyume chake ni mwanamke. Kinachohamishwa ni tabia au umbo au kazi ya kitu kwa kuihusiha na tabia au umbo au kazi ya kitu kingine. Mfano katika kipande cha wimbo huu:

Baba, mwamba na tumaini kwa familia na majirani zetu wote. Kukubali kwako kuzimika, unazima taa na matumaini ya watu wengi. Tunaitafuta namna ifaayo kukulilia, iwe fidia ya wema uliotufanyia ukiwa nasi wakati wa uhai wako. Kama inawezekana, zinduka ukamilishe somo uliloianzisha jana. Kama hili haliwezekani, njoo kwetu kila wakati kwa njia ya ndoto uenderee kutuelimisha.

Hapa hatumanishi kuwa baba ni mwamba, tumaini na taa nguzo au taa bali kinachohamishwa ni zile sifa za mwamba, tumaini na taa zinahamishiwa kwake. Yaani, nguzo inachukua nguvu na uwezo kijazanda na kuwa msaada, mtu anaposema ni mwamba yeye ni nguvu na uwezo wa kuafnayika kwa mambo mengi tu ya kijamii. Taa huto mwanga, humulika giza na kuleta nuru. Hivyo sitiari taa na mwamba zimetumika kuonesha umuhimu wa baba katika malezi ya mtoto na ustawi wao kwa ujumla.

Muundo wa sitiari una vipengele vitatu: kizungumzwa, kifaananaisho na kiungo (Lakoff & Johnson (1988), Kahigi (1995)). Kizungumzwa ni kitajwa, ambapo katika mfano wetu ni BABA. Kifananishi ni kitu kinacho husishwa na kizungumzwahapa ni TAA na MWAMBA. Kifananishi ni tabia au sifa zinazounganisha kizungumzwa na kifananishi na hapa ni msaada, mwmba na tumaini.

Kimsingi kuna sitiari za aina tatu; sitiari pana, changamano na sahili (Kahigi, 1994). Kahigi pia anafafanua sitiari hizo kuwa; sitiari sahili ni sitiari ya moja kwa moja na ina kifananishi kimoja, sitiari changamano huwa na vifananishi viwili au zaidi vinavyochangia kutoa dhana mbalimbali juu ya kizungumzwa. Sitiari pana ni ile inayojengwa na semi nyingi za kisitiari na inaweza kuwa sehemu ya shairi, hadithi au tamthilia au inaweza kuwa msingi na kiunzi cha muundo wote wa shairi, hadithi, au tamthilia.

Hivyo sitiari hutumika katika kazi za fasihi ili kujenga maana na ujumbe katika jamii. Katika kazi za fasihi wasanii hutumia kipengele cha sitiari ili kuibua maana na ujumbe. Matumizi ya sitiari hutegemea na wakati na muktadha wa utumizi. Sitiari moja inaweza kuasiria maana zaidi ya moja katika muktadha na wakati fulani mfano ngoma huweza kuashiria ukimwi katika muktadha wa ugonjwa na pia huweza kuashiria Mwanamke katika muktadha wa mapenzi. Vile vile sitiari zaidi ya moja huweza kubeba maana moja mfano ngoma, umeme, miwaya, zote huashiria ukimwi (Jilala, 2008).

Katika tamthilia hii tashibiha imeonekana kujitokeza kwa kiwango kikubwa na ndiyo tamathali yenye mdaao mkubwa kuliko tamathali zingine za semi. Mifano ifuatayo inaonesha baadhi ya sitiari zilizotumika katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi*.

- (i) Unga wa ndere - itikadi zinazomfanya mtu katika tabaka tawala akubalike na kushika miiko.
- (ii) Unga wa rutuba – elimu ya kujitambua katika jamii, kutambua nafasi yako na kuwa na uwezo wa kuelimisha wengine.
- (iii) Sauti- mawazo ya tabaka la chini lililoathirika kutokana na utawala wa Bi Kilembwe.
- (iv) *Kivuli Kinaishi* - mawazo ya kimapinduzi yaliokwisha pandikizwa kwa vizazi vipya ili kudai haki na usawa.
- (v) Uchawi- itikadi za viongozi wasiotaka mabadiliko.
- (vi) Mdundo wa ngoma – kitendo cha kufuata masharti kama tabaka tawala litakavyo.
- (vii) Giningi –ngazi ya utawala wa juu katika jamii.

Jedwali Na. 5.6: Maana za Sitiari katika Kivuli Kinaishi

Na.	Neno	Maana halisi	Maana ya kiishara
1.	Unga wa ndere	Upotoshaji	itikadi zinazomfanya mtu katika tabaka tawala akubalike na kushika miiko
2.	Unga wa rutuba	Maarifa na ujuzi	Elimu ya kujitambua katika jamii, kutambua nafasi yako na kuwa na uwezo wa kuelimisha wengine.
3.	Sauti	Mkombozi au Elimu	mawazo ya tabaka la chini lililoathirika kutokana na utawala wa Bi Kilembwe
4.	Kivuli Kinaishi	Elimu	mawazo ya kimapinduzi yaliokwisha pandikizwa kwa vizazi vipya ili kudai haki na usawa
5.	Uchawi	Uongozi mbaya	itikadi za viongozi wasiotaka mabadiliko
6.	Mdundo wa ngoma	Udikteta	kitendo cha kufuata masharti kama tabaka tawala litakavyo
7.	Giningi	Ubepari	ngazi ya utawala wa juu katika jamii

Chanzo: Data za dodoso Juni-Oktoba, 2012

Ukichunguza Jedwali hilo utaona kuwa kwa mfano matumizi ya *kivuli* kupewa sifa ya kuishi ni sitiari pana ambayo imejengeka katika misingi ya tashihisi. Wamitila (2008) anasema tashihisi ni aina ya tamathali ya usemi ambapo kitu kisichokuwa na uhai kinapewa sifa za uhai. Kimsingi kizungumziwa huko kunamaanisha kuwa pana ulinganishi ambao ndio msingi mkuu wa sitiari. Ulinganisho huu ni kama ule wa sitiari. Hivyo basi tunaweza kusema kuwa neno *Kivuli Kinaishi* limetumika katika misingi ya kisitari kulinganisha dhana ya kuishi kwa kivuli ambacho hakina uhai kupewa sifa ya uhai, hutumika kama sitiari pana ambayo huwa na ulinganisho wa kisitari. *Kivuli Kinaishi* ni kishazi ambacho kimebeba neno mawazo ya kimapinduzi ambayo yanaashiria kuwa wanyonge huweza kujikomboa na kujitawala siku moja. Vile vile msanii ametumia *unga wa ndere* na *unga wa rutuba* kisitari kutaka kuonesha ukinzani wa jamii mbili tofauti na mbinu za kitawala na mbinu za mapinduzi. *Unga wa ndere* umetumika kisitari kama mbinu ya kuwakandamiza na kuwanyonya tabaka tawaliwa wakati unga wa rutuba umetumikakisitari kama silaha

ya ukombozi na elimu iliyotolewa kwa jamii inayotawaliwa ili waweze kuzinduka na kuelewa hali hali ya maisha yao. Hivyo unga wa ndere unatumika kama silaha ya ukandamizaji na unga wa rtuba inatumika kama silaha ya ukombozi.

5.4.2.4.1.4.1.8 Nidaa

Nidaa ni tamathali ya semi inayoonesha kushangaa au kushangazwa na jambo fulani (Wamitila, 2008). Katika Tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* kuna nidaa zilizotumika kama vile:

- (i) *Shabash unga wa ndere!* (uk 49)
- (ii) *La! Hasha!* (uk 52)
- (iii) *Ndiyo!* (uk 53)
- (iv) *Nyeupe!* (uk 54)
- (v) *Ho!* (uk 65)
- (vi) *We!* (uk 23)
- (vii) *Aha!* (uk 9)
- (viii) *Enh!* (uk 28)

Maneno hayo yametumika pale ambapo msemaji alionekana kushangazwa na jambo fulani. Mifano hiyo inaonesha baadhi ya mifano ya nidaa ambayo msanii ametumia kama kipengele cha lugha katika kujenga kazi yake ya sanaa. Msanii ametumia alama za mashangao na maneno ya mshangao katika kuweka msisitizo wa maudhui ambayo anayawasilisha kwa jamii.

5.4.2.4.1.4.1.9 Takriri

Ni hali ya kurudiarudia wazo, silabi, maneno au sentensi kwa lengo la kuisitiza jambo linalozungumzwa. Ni mbinu inayorejelea urudiaji au ukariri wa neno au sauti fulani. Kimsingi, takriri ni sehemu ya urudiaji (Wamitila, 2008). Katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* tunaona kuwa urudiaji umefanyika katika kiwango cha neno. Tazama mifano ifuatayo:

- (i) *Hayupo, hayupo, hayupo* (uk. 39).

- (ii) *Njooni, njooni, njooni mshuhudie (uk. 44).*
- (iii) *Ndivyo, ndivyo kabisa ndivyo (uk. 46).*
- (iv) *A ..a, taratibu taratibu; mambo umeyataka mwenyewe; wewe ni nani?(uk.46).*

Katika mifano hiyo tunaona kuwa msanii ametumetumia takriri katika kuweka msisitizo wa jambo fulani lililopo katika jamii. Kwa mfano anaposema: *njooni, njooni mshuhudie* msanii ametumia neno njooni kwa mrudio ili kuitaka hadhira ione umuhimu wa kile ambacho anakiwakilisha katika jamii yake. Aidha anaposema: *taratibu, taratibu, mambo umeyataka mwenyewe*, hapa msanii anaweka msisitizo wa kile anachotaka kifanyike na kutoa funzo.

5.4.2.4.1.4.1.10 Tashititi

Katika tamathali hii ya semi ni haki ya mtu kuuliza swali huku anajua jibu lake. Katika tamthiliya ya Kivuli kinaishi msanii ametumia tamathali hii ya semi kukejeli jamii inayotawaliwa. Tazama mifano ifuatayo;

- (i) *Mtangazaji alipouliza wari?..... Mpo?....(uk60).*
- (ii) *Wote mnaburidika? (Uk 60).*

Mifano hiyo inaonyesha kuwa, msanii anauliza maswali ambayo majibu yake anayajua kwa lengo la kuwakandamiza. Katika muktadha wa tamthiliya hii wali hawakuwa na uwezo wa kuburudika kutokana na mateso waliyokuwa wakipewa na utawala wa Bi kirembwe.

5.4.2.4.1.4.1.11 Uchanganyaji wa Lugha

Katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* iligundulika kuwa mwandishi ametumia mbinu ya mtindo ya uchanganyaji wa lugha ya kigeni. Katika tamthilia hii, mwandishi

amechanganya maneno ya Kiingereza katika lugha ya Kiswahili. Kwa mfano Mbinu nyingine za kisanaa zilizotumika ni matumizi ya lugha ya Kiingereza kama vile *Dollars, Deutsche Marks, Yens, Francs, Sterling, Pound and Dinars* (uk.25). Mwandishi ametumia lugha ya Kiingereza kuonesha kuwa kuna kasumba ya ukoloni ambayo imeathiri jamii. Jamii inapotaka kuzungumza jambo inatumia lugha ya Kiingereza ili kuonesha msisitizo wa jambo fulani. Lugha ya Kiswahili haitumiki katika kuleta msisitizo wa jambo. Mwandishi ametumia lugha ya Kiingereza ili kuonesha kuwa wahusika ni wasomi na wameathiriwa na kasumba za kikoloni. Japo kuwa hajatumia lugha ya Kiingereza kama maongezi ila katika kutaja majina ya vitu ndipo anaonekana kutumia lugha ya Kiingereza. Aidha tunaweza kusema kuwa ametumia majina ya mkopo zaidi katika kutaja vitu mbalimbali.

5.5 Mbinu Zingine za Kifani

Utafiti huu ulibaini na kugundua mbinu zingine za kifani amabzo zinatumiwa katika tamthiliya ya *Kivuli Kinaishi*. Mbinu hizo ni: mbinu ya majigambo, mbinu ya uganga an uchawi, mbinu ya korasi na mbinu ya kitaswira.

5.5.1 Mbinu ya Majigambo

Majigambo (huitwa pia vivugo) ni mtindo wa kisanii wa kusimulia kwa njia ya kujinaki au “kujikweza” kwa mtu au kitu kuhusu matendo na mambo muhimu ya kishujaa na ya kishupavu aliyoyafanya kwa uwezo wake au kwa nasaba yake. Kwa kawaida majigambo huelezea matendo ya mtu binafsi na hivyo kujitofautisha na tondozi ambazo huelezea matendo ya mtu mwingine hasa mkuu wa jamii fulani kama vile mtemi, au mkuu wa ukoo wake (Mulokozi, 1996:80-83) au hata vitu vingine kama Mungu, wanyama na miji (Peek na Kwesi, 2004).

Majigambo yanaainishwa kuwa ni mojawapo ya kipera cha tanzu za fasihi simulizi (Mulokozi 1996; King’ei na Kisovi, 2005). Mulokozi (1996) anauona ushairi simulizi umegawanyika katika makundi mawili: nyimbo na maghani, ambapo maghani nayo yamegawanyika katika makundi manne ambayo ni ghani nafsi, ghani simulizi, ghani tumbuizi na sifo. Kundi la sifo ndilo lenye kipera cha majigambo au vivugo kama anavyoyaita Mulokozi (1996). Kipera kingine katika sifo ni tondozi. King’ei na Kisovi (2005) kwa upande mwingine wanayaona majigambo kuwa ni kipera kimojawapo cha utanzu wa maigizo katika fasihi simulizi yakiwa katika kundi moja na michezo ya kuigiza, sarakasi, mazungumzo, vichekesho, ngomezi, ngonjera, ngoma, malumbano ya utani, sogaporojo, waadhi/mawaidha na mchongoano/mipasho. Kwa maelezo haya, majigambo/vivugo ni utanzu au mtindo wa fasihi simulizi ambao unaghanwa juu ya kitu ambacho mtu anajivunia.

Saidi A. Mohamed, ametumia mtindo wa majigambo, ambapo mhusika Bi. Kirembwe anapokuwa anahutubia wanawari anatumia majigambo.

(Uk 38 – 39) Mwandishi anasema;

*Nilizaliwa mara moja
Na sintazaliwa tena
Sintorejea kwenye fuko la uzazi
Ati nizaliwe tena
Nilizaliwa, mnyonge, tena
Na mimi nilizaliwa mnyonge, tokea hapa ----
Lakini nilipokuwa kwenye fuko la uzazi
Nilinong’onezwa.
Kwamba nitakalia kiti cha Giningi daima
Ha, ha, ha, haaa (Anacheka kishetani)
Yopeo wangu u-mtali.*

Ukichunguza mifano hiyo tunaona kuwa mtunzi ametumia majigambo katika kuwasilisha ujumbe wake kwa hadhira. Hapa msanii amempa mhusika lugha ya majigambo ili kuweza kuelezea uhalisia wake, yeye ni nani katika jamii anayoiwasilisha. Kwa mfano mtunzi anaposema;

*“Nilizaliwa mara moja
Na sintazaliwa tena
Sintorejea kwenye fuko la uzazi
Ati nizaliwe tena
Nilizaliwa, mnyonge, tena
Na mimi nilizaliwa mnyonge, tokea hapa ----
Lakini nilipokuwa kwenye fuko la uzazi
Nilinong’onezwa.
Kwamba nitakalia kiti cha Giningi daima
Ha, ha, ha, haaa (Anacheke kishetani)
Yopeo wangu u-mtali”*

5.5.2 Mbinu ya Korasi

Dhana ya korasi kwa mujibu wa Mutembei (2012) ni matendo au maneno ya kisanaa ayatoayo mtu mmoja au zaidi katika kitendo cha kisanaa au kuhusiana na kitendo hicho cha kisanaa ambapo hadhira hushirikishwa au hufanywa ifikirie undani wa kitendo au maneno hayo jinsi ambavyo isingelifanya kama ingelikuwa vinginevyo. Maneno hayo hutolewa kwa njia ya uimbaji au nathari. Aidha, matendo yaweza kuambatana na maneo au yakawa bila maneno na hivyo kutokeza utendaji bubu. Kwa hiyo, kwa mujibu wa mwanazuoni huyu korasi ina sura mbalimbali kwani inaweza kujitokeza kama wazo radidi, tendo linalochukua nafasi kubwa katika mawazo ya hadhira na kadhalika.

Msanii pia anatumia kicheko kama korasi ambayo inamfanya hadhira aweze kujiuliza maswali zaidi juu ya ujumbe na maudhui ya kazi hiyo ya sanaa. Katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* mtunzi ametumia korasi kwa kiasi kikubwa na katika

muktadha huu msanii ametumia kicheko mfano: “*Ha, ha, ha, haaa (Anacheke kishetani)*” kicheko cha kishetani ni dhahania kwa sababu katika uhalisia hatujawahi kusikia shetani akicheka. Hivyo basi, mtunzi kutumia kicheko na kukihusisha na kicheko cha kishetani. Ni mbinu ya kisanii ambayo msanii katumia kipengele cha korasi kufikisha ujumbe kwa jamii. Hivyo basi mwandishi ametumia tanzu ya vipengele vya fasihi simulizi ndani ya tamthilia.

5.5.3 Mbinu ya Kitaswira

Ni matumizi ya lugha yanayopambanuliwa na utenzi mzuri wa maneno, ulinganifu na udhahiri wa maelezo wenye kuhusisha na kujumuisha dhana mbalimbali tofauti ndani ya dhana moja ili kuleta taswira na athari maalum katika mawazo ya msomaji (Senkoro, 2011). Taswira (Jazanda) zimetumika katika tamthilia hii. Kwa mfano:

- *Kivuli Kinaishi* – Ni mawazo ya kimapinduzi yaliyokwisha pandikizwa kwa vizazi vipya ili kudai haki na usawa (uk.41, 127). Taswira hii imetumika kusawiri mawazo ya kimapinduzi katika muktadha wa mapambano ya ukombozi yaliyoendeshwa na Mtolewa akisaidiwa na Wari tofauti na jinsi taswira hii ilivyotumika katika ukurasa wa 41 ambapo Bi. Kirembwe anaungama kuiendereza itikadi kandamizi iliyoasisiwa na viongozi waliomtangulia. Mtunzi wa tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* anasema yafuatayo kuionesha itikadi ya kimapinduzi:

SAUTI: Ha, ha, haaaaaaa! (sauti inaenderea kucheka)
Hujawa mshindi Bi.Kirembwe... Ushindi hauji kwa vitisho na nguvu ...huo huitwi ushindi huitwa varange...
Bi.KIREMBWE: Nani wewe?
SAUTI: Bora useme nini hicho?
BI. KIREMBWE: Nini...ni nini hicho? (kaemewa zaidi)
SAUTI: Sauti...
BI.KIREMBWE: Sauti ya nani?
SAUTI: Bora useme sauti ya nini tena?
BI.KIREMBWE: Haya sa ...sau...sauti ya nini tena?

SAUTI: Sauti ya kivuli...

BI.KIREMBWE: Kivuli gani?

SAUTI: Kivuli kinachoishi!

BI.KIREMBWE: Kivuli gani hicho, kivuli kisichokufa?

SAUTI: Kivuli kinachoishi, kivuli kisichoweza kufa...kivuli cha ukweli na haki... (uk.127)

- Unga wa ndere – Ni itikadi zinazo mfanya mtu akubalike katika tabaka tawala na kushika miiko (uk.46, 42). Mathalani, katika ukurasa wa 41- 42 msanii anasema:

“Aliponizaa mamaangu

Wakanilea,

Wakaniengaenga,

Nikanyonya titi lake,

Nikanywa uji wa uwele

Uliochanganywa na unga wa ndere.

Nikaogeshwa jimbo la majani ya kila aina...

Mvuje...mnukamavi...mrehani...mpata-kavu...kikwayakwaya...

Hata weni na upupu,

Dawa ya kuimarisha hisia yangu

Iwe ya kifalme, iwe isiyooogopa

Iwe yenye kuamua tunavyotaka...

Ndiyo au sivyo?”

- Mzugo – Itikadi inayosisitiza kutohoji jinsi mambo yalivyo na kwamba mambo hayo yako hivyo kwa sababu yanapaswa kuwa hivyo na hakuna njia ya kuyabadilisha. Vilevile kuna hatari ya kuyahojia kwani kuhoji ni kupingana na asili ya hali yenyewe. Kwa ujumla mzugo hapa unasimama badala ya njia zote za usambazaji elimu kwa njia ya utakidishaji (*dogmatization*) (uk.20-22 na 46).

Mtunzi wa tamthilia hii anasema:

MSICHANA:Wazee hawasemi uwongo

Bi. Kirembwe hasemi uwongo daima.

Wazee husema kweli daima

Bi. Kirembwe haongopi

Na mwenye macho haambiwi tazama

Wenye nyoyo ndogo wwanza kuzishika

Na wasiosadiki watasadikishiwa

Wazee hawatutakii maovu

Bi. Kirembwe hatutakii maovu daima.(uk.46).

- Giningi – Eneo lolote lile lenye mambo ya uchawi na uongozi mbaya (uk.1-22).
- Unga wa rutuba – Ni elimu ya kujitambua katika jamii na kutambua nafasi yako na kuwa na uwezo wa kuwaelimisha wengine (uk.112).

Pamoja na kutumia lugha ya kati na kati, mwandishi kaipamba kazi yake kwa misemo mbalimbali, methali, tamathali za semi na misemo. Kwa mfano, mtunzi ametumia tamathali za semi (tashibiha) *hazikauki kwake kama maji ya bahari, maneno makali kama chiriku na mimi kama samba* (uk.1-2), msemu kuishi kwingi *kujua mengi* (uk.2) pia na kadhalika.

5.5.4 Mbinu ya Uchawi na Uganga

Hii ni mbinu nyingine ambayo mtunzi wa tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* ameitumia kwa lengo la kuionesha hadhira ujanja wa tabaka tawala katika kuhakikisha kuwa wanabaki madarakani muda wote bial kuajali namna watawalavyo. Wanawatisha watu wawaongozao waenderee kuamini kuwa viongozi wao wana uwezo mkubwa ambao hauwezi kuhojiwa na mtu yeyote; na kwamba wao lazima wachukuliwe kuwa wao ni viongozi wa maisha. Tazama mfano hapa chini:

Bi. KIZEE: Ah, watoto wa siku hizi hakika shupavu. Sijapata kuona mimi.Tena wana maneno makali kama chiriku. Labda ulimwengu wao umewakarambua na zaidi umewaerevua! Zamani tulipoambiwa na wazee wetu kwamba jambo si jema tulikubali tu bila kuuliza maswali. Mambo mengine yanataka na mioyo mipevu au pengine roho kakatima. Lakini kama mnang'ang'ania, haya! Nitakusimulieni hadithi ya Giningi kimyakimya (ananong'ona). Haya subirini ... Ngojeni kidogo... (anaingia kibandani na kutoka na nyungu ya dawa za miti-shamba na majani yaliyopondwaponwa na kuchanganywa)...Haya aje mmoja mmoja hapa. (Watoto wanasogea kwa Bi.Kizee mmoja baada ya mmoja. Anawapaka dawa usoni huku anamung'unya midomo kwa kusema maneno ya chini tasiyosikika na mtu).

WATOTO: Mbona twaona giza?

BI. KIZEE: Subirini, subirini...kiza humalizikia nuru..."

Falsafa au ontolojia ya Kiafrika imetumiwa pia na mwandishi hasa kwa kutumia tarakimu saba. Katika falsafa ya Kiafrika, namba saba huashiria mwisho au ukamilifu wa mambo. Kipengele hiki kinadhihirishwa katika onesho la nne ambalo ndilo linalotufunulia mhusika aliyekuja kuikomboa jamii ya Giningi akisaidiwa na wari. Mara baada tu ya kuonekana kwa Mtolewa, msanii anawaonesha watu jukwaani wakiwa katika makundi. Kundi mojawapo linajumuisha wazee saba walikuja kumsaliti Bi. Kirembwe na kupinduliwa katika himaya ya Giningi. Kwa hiyo, udhihirishwaji wa wazee saba wa Giningi kwa mtazamo wa falsafa ya Kiafrika kuliashiria ushindi na kimsingi kweli ushindi wa wanyonge dhidi ya uongozi dhalimu wa Bi. Kirembwe ulishindwa. Mtunzi wa tamthilia hii anasema:

Kumbwaya, ugoma maarufu wa Giningi, unalia kabla pazia kufunguliwa. Nyimbo inakuja na ngoma, inaimbwa kwa sauti za kike kwa kiume, za wakubwa kwa wadogo: pazia linafunguliwa kidogokidogo kuwadhihirisha wari wanaotaka kuingizwa Giningi (mmoja wao Mtolewa) wameketi pamoja kike kwa kiume: wa kiume wamevaa vinyamkere na wa kike kaniki za kifua. Upande mwingine kuna wazee saba wa Giningi wamevaa vizuri, suti na tai: mbele yao kuna vyakula na vinywaji vya kila aina mezani upande mmoja kuna kiti cha enzi cha Bi. Kirembwe... Pazia linapofunguliwa lote, wari wanainuka kucheza, kike kwa kiume, wakubwa kwa wadogo...wanacheza kama mazuzu...

Tukichunguza dondoo hapo juu tunagundua pia kuwa kuna vipengele vinavyoitambulisha tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* kama tamthilia ya Kiswahili ya majaribio. Vipengele hivyo ni matumizi ya *ngoma* na *nyimbo*. Vipengele hivi ni miongoni mwa vijenzi vya kijadi vya fasihi simulizi ya Kiswahili na fasihi ya Kiafrika kwa ujumla. Vipengele hivi vimetumika katika muktadha wa utawala wa

kiimla ambapo hata tunapotzama uchezaji wa ngoma hii hauna mpangilo unaovutia. Hii ni ishara kuwa raia wa Giningi wana maisha magumu ndiyo maana hata ngoma ya nyumabani mwao hawawezi kuicheza. Hali ni mbaya zaidi wanapoingizwa katika mfumo wa kucheza ngoma ya utandawazi kwa kutakiwa kucheza ngoma ambayo inajumuisha matumizi ya lugha na fedha za kigeni.

Vipengele hivi vya kifani vinatuonesha kuwa utunzi wa tamthilia na kazi nyingine za fasihi vinaipa fasihi ya Kiswahili sifa ya kukubalika miongoni mwa wasomaji ambao chimbuko lao ni Afrika. Wasomaji wengine wanaovutiwa na aina hii ya fasihi wanalenga kuichimbua historia ya Mwafrika na utamaduni wake ili waweze kuuelewa uataratibu wao wa maisha.

5.5.5 Mbinu ya Kejeli

Haya ni maneno ya dhihaka. Mwandishi wa tamthliya ya Kivuli Kinaishi ametumia maneno ya kejeli katika kuipamba kazi yake. Tutazame mifano ifuatayo:

BI.KIREMBWE:

(i) Ha! Ha! Ha.....ndivyo mlivyo mnatetemeka kama unjukuti unaokumbwa na upepo

(ii)Mnalia kama watoto wachanga waliona mduma mnapigwa na laana mloiandaa wenyewe (uk 67).

Maneno haya yanatumiwa na wenye mamalaka kuwakejeli watawaliwa kuwa wanajidai kuwa wana uwezo kama elimu, sasa mbona wanaishia kulalamika tu bila kutatua matatizo ya jamii pamoja na shahada walizonazo. Elimu waliyonayo vijana kama Mtolewa haithaminiwi na wazazi wao na inatiliwa mashaka kuwa huenda ikahatarisha himaya ya viongozi wa jadi. Kuhusiana na hali hii mtunzi anasema:

BI.KIREMBWE: Aha, ni wewe? (Baada ya kumwona Mtolewa). Wewe si mwari wa kawaida...Wewe njoo bila ya kupiga magoti... wewe unayetaka kuingizwa miongoni mwetu... Wewe mwenye pepo mkubwa kichwani... Wewe mgumu unayeonekana kwa pepo wako na busara yako uliyoichota vitabuni. (uk.50).

Malalamiko ya Bi. Kirembwe juu ya ujio na wasifu wa Mtolewa; ni tashwishi inayoashiria waziwazi kuwa utawala kandamizi kama ule wa kikoloni na serikali za kimabavu zilizoingia barani Afrika baada ya kukoma kwa enzi ya ukoloni mkongwe, unahofia wimbi la vijana wanaotaka mabadiliko ili kila raia anufaike na uhuru uliopatikana.

5.5.6 Mbinu ya Kiishara

Ni kitu kinchofahamika au kuaminika katika jamii inayohusika ambacho hutumika kama alama ya kitu kingine na kueleweka hivyo kwa wanajamii wengi (Senkoro, 2011). Ni neno au usemi wenye maana inayowakilisha dhana nyingine kwa kuhusiana nayo. Yaani neno, au usemi huo huwa na viwango viwili vya maana. Maana msingi na maana ya kitamathali. Ishara inaweza kuwa na msingi wa kisitiari kama taa mwenge ambayo hutumika kuwakilisha utambuzi, ujuzi nakadhalika au inaweza kuwa na msingi wa kitaashira kama kaburi, jeneza, fuvu ambayo hutumika kuwakilisha mauti (Kahigi 1994). Katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* msanii ametumia ishara kama vile; Kivuli, *unga wa ndere*, kelele za vizuu, unga wa rutuba. Katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* ishara hizo zimetumika kuashiria mambo mbalimbali. Mfano, katika usaili na wanafunzi wa fasihi Chuo Kikuu na walimu wa fasihi (data za hojaji na mahojiano) ilielezwa kuwa; ishara ya *kivuli*, huwakilisha ukoloni mamboleo ambao upo katika jamii baada ya ukoloni mkongwe kuondoka

jamii za kiafrika ziliingia katika utawala wa ukoloni mamboleo ambapo anayetawala anakuwa haonekani kama vile ambavyo huwezi kumwona *kivuli*. Hivyo *kivuli* nimetumika kiishara zaidi. Ishara nyingine ni *unga wa rutuba* ambao unawakilisha eneo ambalo matabaka haya mawili haywezi kukutana wala tabaka tawaliwa haliwezi kulikamata tabaka tawala. Hivyo ishara ya *unga wa ndere na unga wa rutuba* ni muundo wa duara ambao unaonesha kuwa jamii mbili zinazokinzana kiuchumi, kiutawala na kimaendereo wakati jamii moja ikijaribu kuikamata jamii nyingine inakuwa ni kama tendo la kujaribu kuisukuma gari mbovu ukiwa ndani yake. Ishara nyingine ni ishara ya *kicheko* ambayo imetumika kama dhihaka ama kejeli juu ya jamii tawaliwa ambayo ina amini imejitegemea, ni huru wakati bado ipo chini ya ukoloni mamboleo ambao umekuja kwa sura mpya ya shetani. *Kimya* kwa upande mwingine ni ishara ambayo inashiria tafakuri ya juu ya mapinduzi ambapo jamii tawaliwa inahitaji kutafakari juu ya mbinu za ukombozi kutoka kwa adui asiyeonekana yaani *kivuli Kinaishi*. Wengi wetu tunaweza kuiona mbinu hii kama kaida ya kifani katika drama. Ukweli ni kwamba ukimya wa ghafla unaojitokeza katika uwasilishaji wa kazi ya fasihi una tahmani kwani unaichochea hadhira kuhoji, kutafakari, kuhakiki na ni mbinu bora ya ufarakanisho kama ilivyosisitizwa na Bretch. Kwa hiyo kimya huwatenga watazamaji au wasikilizaji ili wasitekwe na kuwa sehemu ya tamthilia hiyo.

5.5.7 Mbinu ya Motifu ya Safari

Motifu ni kipengele radidi cha kijadi au kikaida cha kifani au kimaudhui kinachotumiwa na wasanii katika kazi zao ili kutoa ujumbe fulani. Mifano ya motifu za kifasihi ni: mama wa kambo, safari, msako, mwanamke mshawishi, Bi. Kizee,

mzungu mweusi, mtoto wa ajabu, mtoto kigego, mnyonge anayemshinda mwenye nguvu, nunda au zimwi mla watu, mwali aliyekataa kuolewa na kadhalika. Katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* kuna vipengele vilivyojitokeza kama motifu. Katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* msanii ametumia motifu ya safari katika kuwasilisha na kujenga maudhui ya kazi yake ya sanaa. Hapa tunaona kuna motifu ya safari ya Mtorela anaposafiri kwenda kuwaokoa vizuu. Katika tamthia hii motifu ya safari imetumika kama mbinu ya ukobozi amabyo hatimaye msafiri anafanikiwa na kupata ushindi wa kuwakomboa vizuu waliokuw wanakandamizwa katika utawaala wa Bi Kirembwe.

5.6 Mbinu za Utunzi wa Tamthilia

5.6.1 Tamthilia ya Majaribio

Katika utafiti huu mtafiti alichunguza mbinu za kifani ambazo zimteumika kutunga tamthilia ya *Kivuli Kinaishi*. Kama ilivyokuwa katika tamthilia ya *Mashetani*, mtafiti alichambua na kuipima tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* ili kuona je ina sifa za majaribio? Je tunaweza kuita ni tamthilia ya Kiaristotle ama tamthilia ya majaribio? Kufanya hivi pia kulisaidia katika ulinganishaji wa tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*.

Katika kutekeleza lengo hili, mtafiti alichambua tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* na kuchunguza vipengele vya kifani ambavyo vinaipa sifa tamthilia hii kuwa ya majaribio ama la. Kwa mujibu wa Senkoro (2011). Fasihi ya majaribio ni fasihi ambayo huchanganya tanzu za fasihi simulizi na tanzu za fashi andishi. Anasema, katika fasihi ya majaribio mtambaji anakuwa mwelezaji wa hadithi, hadhira husiriki

katika kuunda tamthilia kama vile kuuliza maswali, fanani huitahadharisha hadhira, mwingiliano wa tanzu za fasihi andishi na fasihi simulizi, hutumia muundo changamani na pia mara nyinge huweza kutumia wahusika ambao si watu.

Hivyo basi, tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* ilionekana kujikita katika matumizi ya vipengele vya fasihi simulizi. Vipengele vilivyobainika ni *usimulizi, mianzo na miisho ya hadithi, matumizi ya wahusika ambao si binadamu yaani mazimwi, wanyama, mito nakadhalika., matumizi ya utanzu mwingine ndani ya utanzu husika mfano hadithi ndani ya hadithi, shairi ndani ya tamthilia, muundo changamani wa visa na matukio na ushirikishaji wa hadhira.*

Saidi A. Mohamed, ametunga tamthiliya yake katika misingi ya tamthilia ya majaribio. Kwa kutumia mtindo huu msanii ametumia vipengele vya fasihi simulizi kujenga maudhui ya kazi yake. Vipengele vya fasihi ya majaribio hususan katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* vinajadiliwa hapa chini:

5.7 Hitimisho

Sura hii imejadili juu ya vipengele vya kifani ambavyo vinajitokeza katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi*. Katika suara hii vipengele vya kifani ambavyo vilianishwa na wataalamu wa fasihi kama vile Senkoro (1982), Wamilitila (2003) vilitumika kama kigezo cha uainishaji na uchambuzi wa vipengele vya fani ambavyo msanii wa *Kivuli Kinaishi* ametumia katika kazi yake ya sanaa. Hivyo basi, katika sura hii imejadiliwa kuwa msanii ametumia muundo wa moja kwa moja ambapo ameunda maonyesho yake katika ushikamani wa visa na matukio. Tamthilia hii ni tamthilia

ambayo imebeba sifa za tamthilia ya majaribio ambayo inajaribu kutumia vipengele vya fasihi simulizi katika utunzi wa tamthilia. Aidha katika sura hii imeelezwa kuwa msanii ametumia mbinu za kimtindo kama vile; mbinu ya majigambo, ishara, taswira na uganga na uchawi kama njia moja wapo ya kufikisha ujumbe wake kwa jamii aliyoikusudia.

Sura hii imejadili kuwa msanii ametumia tashibiha kama kipengele kikuu cha tamathali ya semi katika kuwasilisha ujumbe wake. Aidha msanii ametumia tamathali zingine za semi kama mbinu za kujenga maudhui ya kazi hii ya sanaa.

Sura hii imejadili kuwa tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* ni tamthilia ya majaribio ambayo imetumia vipengele vya fasihi simulizi katika ujenzi wa kazi hiyo ya fasihi na kukiuka misingi ya utunzi wa tamthilia iliyozooleka katika misingi ya Kiaristotle.

SURA YA SITA

6.0 KULINGANISHA NA KULINGANUA TAMTHILIA YA *MASHETANI* NA *KIVULI KINAISHI*

6.1 Utangulizi

Sura hii inahusu ulinganishaji wa tamthilia ya *Mashetani* na tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* ili kuibua vipengele vinavyowafananisha, kuwatofautisha na kuwahusianisha. Sura hii imegawanyika katika sehemu kuu nne: sehemu ya kwanza inahusu ulinganishi na ulinganuzi katika sifa za kifani sehemu ya pili inahusu kufanana na kutofautiana katika Maudhui, sehemu ya tatu inahusu athari ya maisha ya waandishi katika maudhui na fani ya tamthilia, sehemu ya nne inahusu hitimisho.

Inaelezwa na wataalamu kama vile Senkoro (1982); Wamitila (2003); Chimera (2003); kuwa kila mwandishi ama msanii wa kazi ya sanaa hutofautiana na mwandishi mwingine katika maudhui na fani. Kila mwandishi ana upekee wake katika kuwasilisha masuala mbalimbali ya kijamii na namna anavyoyawasilisha ni tofauti na mwandishi mwingine. Utafiti huu ulichunguza sifa za kimtindo zinazotofautisha kazi za *Mashetani* na *kivuli Kinaishi* ili kuona ni jinsi gani wasanii wa kazi hizo wanafanana, kutofautiana ama kuhusiana katika kazi zao za sanaa.

Ili kufikia lengo hilo mtafiti alichambua tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* na *Mashetani* na kisha kubainisha vipengele vya kifani na kimaudhui. Baada ya kufanya hivyo mtafiti alichunguza vipengele ambavyo vinajitokeza katika kazi zote za sanaa. Kwa kutumia nadharia ya uchambuzi maudhui, mtafiti aliviweka pamoja vipengele ambavyo vilifanana na kuhusiana na vile vilivyokuwa na sifa sawa na kisha kuviweka katika

kundi moja. Hivyo basi, sehemu zifuatazo zinajadili kwa kina jinsi tamthilia hizo zinavyofana na kutofautiana katika kifani na kimaudhui.

6.2 Ulinganishi na Ulinganuzi katika Sifa za Kifani

Utafiti huu ulichunguza sifa za kimtindo zinazotofautisha, kulinganisha na kuhusianisha *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*. Matokeo yalikuwa kama ifuatavyo;

6.2.1 Kufanana

Utafiti huu uligundua kuwa zipo sifa za kimtindo ambazo za kufanana kwa watunzi watamthilia za *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*. Kufanana kwa sifa hizo kunatokana na mabadiliko ya wakati ambapo ilielezwa katika usaili na walimu na wanafunzi wa fasihi Chuo Kikuu kuwa waandishi wa tamthilia wanaweza kufanana ama kutofautiana kulingana na misingi ya uandishi wa kazi za tamthilia. Wapo wanaondika kulingana na misingi ya Aristotle na wapo wanaondika kwa kukiuka misingi ya Kiaristotle na kufuata uandishi wa tamthilia ya majaribio ambayo inatumiwa na waandishi wa tamthilia za kiafrika kwa kuingiza vipengele vya fasihi simulizi katika tamthilia. Tamthilia za aina hii huitwa *Tamthilia za Majaribio*.

Jedwali Na. 6.1: Vipengele vya Lugha Vinavyofananisha *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*

Namba	<i>Mashetani</i>	<i>Kivuli Kinaishi</i>	Kufanana
1.	Taswira	Taswira	√
2.	Ishara	Ishara	√
3.	Sitiari	Sitairi	√
4.	Tashibiha	Tashibiha	√
5.	Takriri	Takriri	√
6.	Tashihisi	Tashihisi	√
7.	Methali	Methali	√
8.	Misemo	Misemo	√
9.	Uchanganyaji wa Lugha	Uchanganyaji wa lugha	√
10.	Korasi	Korasi	√

Chanzo: Data za utafiti, Juni-Oktoba, 2012

Hivyo basi, katika utafiti huu iligundulika kuwa tamthilia hizi zina sifa kuu ya kimtindo ambayo inazifananisha. Sifa ya hii ni sifa ya kuwa zote ni tamthilia za majaribio ambapo waandishi wa tamthilia hizi wametumia vipengele vya fasihi simulizi katika ujenzi wa kazi zao.

Ukichunguza Jedwali hicho kinaonesha kuwa msanii wa tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi* wanafanana katika matumizi ya vipengele vya lugha. Wote wametumia taswira, ishara, sitiari, tashibiha, takriri, tashihisi, methali, misemo, kuchanganya lugha na korasi.

Jedwali Na. 6.2: Mbinu za Kimtindo Zinazofananisha Mashetani na Kivuli Kinaishi

Namba	<i>Mashetani</i>	<i>Kivuli Kinaishi</i>	Kufanana
1.	Mbinu ya kitaswira	Mbinu ya kitaswira	√
2.	Mbinu ya kiishara	Mbinu ya kiishara	√
3.	Mbinu ya Korasi	Mbinu ya Korasi	√
4.	Mbinu ya kejeli	Mbinu ya kejeli	√
5.	Motifu ya Safari	Motifu ya Safari	√

Chanzo: Data za utafiti, Juni-Oktoba, 2012

Jedwali hilo linaonyesha mbinu za kimtindo ambazo zimejitokeza katika tamthilia ya Mashetani na Kivuli Kinaishi. Utafiti huu uligundua kuwa, tamthilia zote zimetumia mbinu ya kitaswira, kiishara, korasi na kejeli katika kujenga maudhui ya kazi zao. Japo kuwa ilielezwa katika majadiliano ya vikundi kuwa mbinu za kimtindo

zilizotumika zilitofautiana katika kiwango cha utumizi na kumbainisha upekee wa mtunzi kutokana na athari za kimazingira ya kijiografia na kihistori.

6.2.2 Kutofautiana

Utafiti huu ulichunguza tofauti zinazotofautisha tamthilia ya Mashetani na Kivuli kinaishi. Kwa kutumia usaili na majadiliano ya vikundi iligundulika kuwa tamthia hizi zinatofautiana katika viwango vya kimtindo. Tofauti hizi zinajitokeza kwa namna msanii anavyokitumia kipengele kimoja katika ujenzi wa maudhui ya kazi yake ya fasihi. Sifa kuu za kimtindo zinazotofautisha ni kama zinavyojionesha katika Jedwali namba 6.3.

Jedwali Na. 6.3: Sifa za Kimtindo Zinazotofautisha Mashetani na Kivuli Kinaishi

Na.	<i>Mbinu ya Kimtindo</i>	<i>Mashetani</i>	<i>Kivuli Kinaishi</i>
1.	Mbinu ya Motifu ya safari	Imetumika	Imetumika
2.	Mbinu ya Korasi	Korasi (kimya na kicheko)	Korasi (kicheko)
3.	Mbinu ya Taswira	Imetumika Taswira (manyoya, kisu, shetani na binadamu)	Imetumika Taswira (unga wa ndere na unga wa rutuba, vizuu, bi kirembwe)
4.	Mbinu ya uganga na uchawi	Haijatumika	Imetumika
5.	Mbinu ya usimulizi	Imetumika	Haijatumika
6.	Uchanganyaji wa lugha (matumizi ya sentensi)	Uchanganyaji wa lugha (katika maneno ama majina)	√
7.	Muundo	Muundo	√
8.	Wahusika (6)	Wahusika (22)	√
9.	Mandhari (yenye uhalisia katika baadhi ya maeneo)	Mandhari (isiyo na uhalisia)	√

Chanzo: Data za utafiti Juni-Oktoba 2012

Ukichunguza jedwali hilo linaonesha kuwa tamthilia ya *Mashetani* an *Kivuli Kinaishi* zinatofautiana katika matumizi ya mbinu za kimtindo ambazo zimetumika katika ujenzi wa tamthilia hizo. *Mashetani* imetumia motifu ya safari katika ujenzi wa maudhui ya mapinduzi na harakati za kujikomboa ambapo safari ya Juma na Kitalu ni motifu ya safari katika kusaka uhuru wa kweli. Mbinu hii ya kisanii haijatumiwa na msanii wa *Kivuli Kinaishi*.

Tofauti nyingine ni katika matumizi ya korasi. Japo kuwa watunzi wote wametumia korasi katika ujenzi wa kazi ya sanaa. Mtunzi wa *Mashetani* ametumia kicheko pamoja na kimya katika ujenzi wa maudhui ya kazi ya sanaa. Tofauti na mwandishi wa *Kivuli Kinaishi* ambaye anatumia kicheko kama korasi yenye kubeba ujumbe wa tamthilia hiyo.

Tofauti nyingine ni katika matumizi ya taswira. Waandishi wote wamejenga tamthilia zao kwa kutumia taswira zinayosawiri maudhui ya kazi zao. Pamoja na matumizi ya taswira katika kazi zote tofauti inayojitokeza ni namna wasanii hao wanavyotumia taswira hizo katika ujenzi wa maudhui ya kazi zao. Uteuzi wa taswira ni moja ya tofauti ambayo imetumika katika kujenga uzito wa maudhui ya tamthilia hizo. Kwa mfano msanii wa *Mashetani* ametumia shetani, binadamu, manyoya, kisu. Tofauti na *Kivuli Kinaishi* ambayo msanii ametumia taswira ya unga wa ndere, unga wa rutuba na vizuu ili kujenga maudhui ya kazi yake. Ilielezwa katika majadiliano ya vikundi na wanafunzi wa fasihi na wakati wa usaili kwa walimu na wanafunzi wa fasihi kuwa “waandishi hawa wanatofautiana katika uteuzi wa msamiati wa kitaswira ambao wameutumia katika ujenzi wa maudhui ya kazi zao. Ilielezwa kuwa maudhui

wanayojenge katika kazi zao za sanaa yanafanana ingawa taswira wanazozitumia zinatoafutiana”. Matokeo ya utafiti yalionesha kwamba waandishi wote wameteua taswira kwa ufundi mkubwa wa kisanaa japokuwa kila mmoja ameteua taswira kulingana na muktadha wa ujenzi wa kazi yake ya sanaa na maudhui inayoyashughulikia. Kwa mfano katika usaili ilielezwa kuwa:

“Unga wa ndere katika Kivuli Kinaishi ulitumika kama mbinu ya unyonyaji iliyotumiwa na wakoloni kuwakandamiza wananchi. Wakati mbinu ya unga wa rutuba ulitumika kama silaha ya ukombozi iliyotumika kuuangusha utawala wa Bi Kirembwe. Wakati katika Mashetani mbinu ya kisu ilitumika kama silaha ya ukombozi ambayo inafaa kuundoa ukoloni mambo leo”.

Kutokana na data hizo tunaona kuwa matumizi ya taswira yanatofautiana kutoka kwa mwandishi mmoja na mwandishi mwingine. Utafiti huu uligundua kuwa tofauti hii inasababishwa na tofauti za kimazingira, kihistoria, kimaadili, kimuktadha na tajriba ya msanii kama mtu ambayo inamfanya msanii mmoja ktofautiana na msanii mwingine.

Tofauti nyingine iliyojitokeza ni namna ambavyo watunzi walivyotumia vipengele vya fasihi simulizi katika kujenga dhamira kuu. Katika *Mashetani* masanii ametumia mchezo ndani ya mchezo ili kujenga dhamira ya ukoloni mamboleo. Msanii anaibua mchezo wa shetani na binadamu ambapo katika mchezo huo Binadamu anamuua Shetani kwa kisu alichopewana Shetani mwenyewe na baadaye Shetani anamcheka na kumwambia nimerudi tena kwa sura nyingine. Hapa msanii anaonyesha kuwa katika mazingira ya Tanzania Mwingereza alimuongoza Mtanzania kupata uhuru lakini alikaa pembeni na kurudi katika sura nyingine. Kwa upande watamthilia ya *Kivuli Kinaishi* tunaona mchezo ndani ya mchezo ambapo kuna mchezo

unaomilikiwa na kuongozwa na Bi. Kirembwe akisaidiwa na wafuasi wake. Mchezo mwingine unamhusisha Mtolewa na jitihada zake za kugawa unga wa ndere kwa wanachi ili wajitambue na kuupinga utawala dhalimu wa Bi. Kirembwe.

Jedwali Na. 6.4: Tofauti Zingine za Mashetani na Kivuli Kinaishi

Na.	<i>Kipengele</i>	<i>Mashetani</i>	<i>Kivuli Kinaishi</i>
	Uchanganyaji wa lugha ya Kiingereza katika lugha ya Kiswahili	Uchanganyaji wa lugha (Imetumika katika kiwango cha matumizi ya sentensi)	Uchanganyaji wa lugha (imetumika katika kiwango cha maneno ama majina)
2.	Muundo	Muundo rejea	Muundo rukia
3.	Wahusika	Ametumia wahusika (6)	Ametumia wahusika (22)
4.	Mandhari	Mandhari (katumia mandhari yenye uhalisia katika baadhi ya maeneo)	Mandhari (isiyo na uhalisia, ya kufikirika)

Chanzo: Data za utafiti Juni-Oktoba 2012

Kama inavyojionyesha katika Jedwali hilo zipo tofauti zingine amabzo ziligundulika katika tamthilia hizo. Tofauti hizi ni pamoja na muundo wa kazi zao. Mwandishi wa Tamthilia ya *Mashetani* ametumia muundo rejea katika kuunda kazi yake kwani katika onyesho la kwanza tunawaona vijana wawili, Juma na Kitalu wapo katika Mbuyu (uk. 1) pia katika onyesho la mwisho (uk. 53) vijana hawa wanaonekana tena kwenye mbuyu wanajiandaa kuigiza mchezo uleule ulioigizwa katika onyesho la kwanza ambalo ni la shetani na binadamu. Tamthilia hii ina visa viwili ndani ya kimoja, kuna kisa cha shetani na Binadamu na kisa cha familia ya Juma na familia ya Kitalu. Kisa cha shetani na Binadamu kina zungumzwa katika uk 1-12, kisa hiki kimechezwa kwenye mbuyu wenye pango vijana wawili katika matembezi yao walifika mbele ya mbuyu, kijana mmoja (Juma) anawaambia watazamaji “kwa mara nyingine chini ya mbuyu huu mimi na rafiki yangu Kitalu tutakuonyesheni mchezo wa Shetani na Binadamu. Mimi nitakuwa shetani na Kitalu atakuwa Binadamu” (uk.

1) Kisa kingine ni kati ya familia ya Juma na Familia ya Kitalu, familia hizi zinatofautiana kiuchumi na ndio hasa chanzo cha mgogoro wao. Mfano (uk.16):

Juma: *Haya sasa, mnatutania sasa?*

*Mshahara mkubwa mnapata ninyi
Heshima nyinyi. Ubwana ndio wenu*

Kitalu: *Sasa mimi nasema kweli wewe
Wafanya mzaha, sasa nyinyi mkituambia hivyo, sisi tuseme nini?
Na nyinyi ndio wana historia wenyewe?*

Pia tamthilia ya *Mashetani* imegawanyika katika sehemu nne, sehemu ya kwanza inaonyesho moja ambalo linazungumzia kisa cha Shetani na Binadamu. Sehemu ya pili ina maonyesho manne, onyesho la kwanza linaonyeshwa nyumbani kwa akina Kitalu, Juma anamtembelea Kitalu, Onyesho la pili nalo lipo nyumbani kwa Kitalu, Kitalu akiwa anaonekana kuzongwa na fikra nzito, onyesho la tatu Kitalu anaanza kupata ugonjwa kutokana na msongo wa fikra na onyesho la nne lipo nyumbani kwa Kitalu na anaanza kutibiwa na daktari. Sehemu ya tatu ya mchezo huu ina maonyesho mawili, onyesho la kwanza lipo nyumbani kwa akina Juma akiwa na mama yake pamoja na bibi yake akiwa amejinyoosha katika kitanda cha kamba. Onyesho la pili linaoneshwa hotelini na Juma anaonekana anazungumza peke yake na watu wengine wanaenderea kuburudika kwa vinywaji, sehemu ya nne ina maonyesho mawili. Onyesho la kwanza Juma namtembelea tena nyumbani kwa akina Kitanru na onyesho la pili Juma na Kitalu wanataka kurudia mchezo walioucheza katika sehemu ya kwanza katika mbuyu ule ule (mchezo wa *Mashetani*). Tofauti na *Kivuli Kinaishi* ambayo mtunzi wake ametumia muundo wa rukia. Kuna visa viwili, yaani kisa cha Bi. Kizee na Watoto na kisa cha Bi. Kirembwe mtawala wa Giningi. Visa hivi baadaye vinaungana na kufanya kisa

kimoja. Kisa cha Bi. Kizee na watoto kinapatikana katika onesho la kwanza, la sita na la kumi. Mtunzi wa tamthilia hii amefuata mtindo wa kifani wa Kiaristotle ambapo maonesho yamewekwa katika muundo wa mwanzo, kati, kilele na hatimaye mwisho kupitia mpomoko wa mgogoro baina ya pande husika. Onesho la kwanza linaitwa “Mwanzo wa Hadithi” linaloonesha Bi. Kizee na watoto; watoto wanamwomba awasimulie hadithi. Onesho la sita linaitwa “Hadithi inaendelea” linaonesha Bi. Kizee anawauliza watoto wanaionaje hadithi na onesho la kumi linaitwa “Mwisho ya Hadithi” linaonesha Bi. Kizee na watoto wanaonesha matokeo ya hadithi na kutoa mafunzo yanayopatikana katika hadithi hiyo. Kisa cha Bi. Kirembwe kinapatikana katika onesho la pili, la tatu, la nne, la tano, la saba, la nane na la tisa.

Onesho la pili linaitwa “Mlango wa nje.” Katika onesho hili Mtolewa anabisha hodi akiomba ruhusa ya kuingia Giningi huku akihojiwa kwa ukali na Bawabu I kwa maswali menti na kutakiwa kujua masharti ya kuingia Giningi.

Onesho la tatu linaitwa “Mlango wa ndani.” Wanaginingi wanaingia Giningi kwa mlolongo huku wakidaiwa kutoa chochote ndiyo waingie Giningi. Mfano, wakulima watoe kiasi katika mavuno yao waliyoyapata ali mradi kila mmoja kutokana na shughuli anayoifanya atoe chochote ndipo aingie na kama hakutoa adhabu kali ilistahiki juu yake.

Onesho la nne linaitwa “Kuingizwa.” Katika onesho hili Wanaginingi pamoja na Mtolewa wanaingizwa Giningi ambapo wanalishwa unga wa ndere ambao unazima

kauli za watu na kuwafanya kuwa kama mazuzu kiasi kuwa rangi nyeupe huonekana nyeusi na nyeusi huonekana nyeupe kwa watu waliolishwa unga huo.

Onesho la tano linaitwa “Sherehe za kuingizwa.” Onesho hili linaeleza sherehe za kumwingiza Mtolewa katika kundi la wazee wa kuwa miongoni mwa watu wakubwa katika Giningi. Pia onesho linaonesha hukumu iliyotolewa na Bi. Kirembwe dhidi ya Wanaginingi walioshinda kutoa chochote wakati wa kuingia Giningi.

Onesho la sita linaitwa “Hadithi inaendelea.” Katika onesho hili tathmini ya hadithi mpaka inafikia inatolewa, ambapo Bi. Kizee (msimuliaji) anawauliza watoto wameionaje hadithi mpaka hapo ilipofikia watoto wanatoa tathmini yao kwa kusema: Inatisha, inasikitisha, inakasirisha, imefumba mno na pia inakatisha tamaa.

Onesho la saba linaitwa “Ndoto ya Mtolewa.” Katika onesho hili Mtolewa anaoteshwa ndoto na kusikia sauti za wahenga zikimlaumu, kumkumbusha na kumtaka atumie elimu yake kuukomboa umma (Wanaginingi) unaokandamizwa na utawala dhalimu wa Bi. Kirembwe. Mtolewa anaanza harakati za kuwakomboa wana-wari, anawalisha unga wa rutuba na hatimaye wanajitambua.

Onesho la nane linaitwa “Maangamizo.” Onesho hili linaonesha anguko la Bi. Kirembwe na utawala wake ulipoanza kuangamia. Wanawari wameshalishwa unga wa rutuba, hawadanganyiki tena, wameshafahamu nyeupe ni nyeupe na nyeusi ni nyeusi, wamechachamaa wamechoka kukandamizwa, hawakubali kuburuzwa tena. Utawala wa Bi. Kirembwe unakuwa mashakani, Bi. Kirembwe hajiamini tena, anagundua kuwa watu waliokuwa karibu yake hawako nae tena, anaanza kutapatapa.

Onesho la tisa linaitwa “*Kivuli Kinaishi.*” Onesho hili linaonesha Bi. Kirembwe kuporomoka kabisa, yuko katika lindi la mawazo, ushujaa aliokuwa nao umemwishia. Mawazo na hisia zilizoko katika akili na roho za binadamu huwa hazifi, viwiliwili ndivyo vinavyokufa lakini sauti, hisia na mawazo hubaki vikiishi.

Onesho la kumi linaitwa “*Mwisho wa hadithi*” Bi. Kizee na watoto wanaonesha matokeo ya hadithi na kutoa mafunzo yanayopatikana katika hadithi hiyo, kwamba kizazi kipya lazima kipambane na uongozi mbovu katika jamii kwa maslahi ya jamii yao na daima mtenda maovu hulipwa maovu.

Hivyo basi, katika tamthilia hii tunaona kuwa kuna maonesho kumi ambayo msanii ameyaunda kisani ili kufikisha ujumbe ambao aliukusudia kwa hadhira yake. Kila tukio limeundwa katika mtindo ambao linajenga kisa kimoja na kisa kingine. Kila onesho ni mwenderezo wa kisa kilichotangulia katika onesho lililotangulia.

6.2.2.1 Mtindo

Katika tamthilia ya *Mashetani* Mwandishi ametumia mtindo wa majibizano na monolojia (usimulizi), nafsi zote tatu zimetumika. Mfano wa dailojia (uk. 45)

Juma: *Shikamoo*
 Mama: *Marahaba – Marahaba, Mwanangu, pita unasita nini?*
Habari za nyumbani?

Mfano wa monolojia ni pale ambapo Kitalu anasimulia hadithi ya chewa. (uk 28)

“Mbali sana, ukivuka bahari saba, kuna chewa mkubwa, chewa huyu akivuta pumzi maji yote yanakupwa, maji yote yanaingia kinywani mwake. Anaweza kutoka huko aliko kuivuta na kuimeza mashua yoyote anayoitaka mashua inavutwa tu na mkondo

wa maji ikitaka isitake. Na huyu chewa siyo chewa bali shetani. Tofauti na tamthilia ya *Kivuli Kinaishi*. Katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* Mwandishi ametumia mtindo wa majibizano au daiolojia, monolojia, vilevile amechanganya tanzu tatu ambazo ni ngano, ushairi na tamthilia katika kujenga kazi yake. Kuna majibizano kati ya Bi. kizee na watoto, Mtolewa na Bawabu I, Bawabu II na Wanaginingi, Bi. – Kirembwe na Wanawari, Bi Kirembwe na Mtolewa na Mtangazaji na Wanawari. Kwa mfano majibizano kati ya Bawabu I na Mtolewa.

BAWABU I: Unatoka? sema ---

MTOLEWA: Ughaibuni

BAWABU I: (Anaandika) kushoto au kulia? sema ---

MTOLEWA: Kulia – (uk. 13)

Vilevile fanani kwa kiasi fulani ametumia monolojia (masimulizi) katika onyesho la 1.

Mfano, Bi. Kizee akisimulia hadithi kwa watoto (uk. 10)

Bi Kizee: Paukwa

Watoto na Hadhira: Pakawa

Bi. Kizee: Palikuwa watu wenye mji wao; wenye uwezo wao, wenye uluwa wao. Walikiuka utu na desturi, wakauka kwa matendo yao. Waliuka baada ya kujifisadi. Wakayoyomea, wakatokomea; kwa nguvu na kwa hiari ----. Na palipoukwa twaambiwa pakawa. Pakawa na waliohamia. Wakahamia kwa jeuri na takaburi na kukigeuza kiambo chote chao. Wakakiita Giningi.

Tunaona mwisho Bi. Kizee akiwaambia watoto: Haya nikiwaachieni wenyewe tena mfasili hii hadithi. Ikiwa mchezo huu umeishia furaha, basi tutasema, vile vizazi vipya na sauti zao mpya viliishi raha mstarehe, na ikiwa hadithi hii imeishia huzuni na msiba, tutasema, mtenda maovu hulipwa maovu (uk 131).

Saidi A. Mohamed, ametumia mtindo wa majigambo, ambapo mhusika Bi. Kirembwe anapokuwa anahutubia wanawari anatumia majigambo. Katika ukurasa wa 38-39 mwandishi anasema:

BI. KIREMBWE:

*Nilizaliwa mara moja
Na sintazaliwa tena
Sintorejea kwenye fuko la uzazi
Ati nizaliwe tena
Nilizaliwa, mnyonge, tena
Na mimi nilizaliwa mnyonge, tokea hapa ----
Lakini nilipokuwa kwenye fuko la uzazi
Nilinong'onezwa.
Kwamba nitakalia kiti cha Giningi daima
Ha, ha, ha, haaa (Anacheka kishetani)
Yopeo wangu u-mtali.*

6.2.2.2 Wahusika

Tamthilia hizi zinatofautiana katika matumizi ya wahusika ambapo mtunzi wa *Mashetani* ametumia wahusika watu na wasio watu. Mfano matumizi ya shetani kama mhusika. Tofauti na *Kivuli Kinaishi* ambapo msanii ametumia wahusika watu japo kuwa ametumia viumbe ambavyo vimeshapoteza uhai.

6.2.2.3 Mandhari

Msanii ametumia mandhari ya kitanzania katika jiji la Dar es Salaam, ambapo mwandishi ameonesha matukio mbuyuni ambako mchezo wa shetani na Binadamu unachezwa. Ameamua kutumia sehemu inayotisha (mbuyuni) ili kusawiri dhamira. Mandhari nyingine ni nyumbani kwa akina Juma na nyumbani kwa akina Kitalu ili kuonesha tofauti za matabaka na mandhari ya hotelini. Pia mwandishi ametumia mandhari ya Unguja ambapo tendo la mapinduzi lilifanyika. Tofauti na mandhari ya

Kivuli Kinaishi ambapo msanii ametumia mandhari ya aina mbili yaani mandhari halisi na mandhari dhahania. Ni ya Kitanzania kutokana na kutajwa kwa miji kama vile Unguja na Pemba. Vile vile mambo kama rushwa, uongozi mbaya na hali ngumu ya maisha vinaashiria nchi za dunia ya tatu kama vile Tanzania ambapo baadhi ya viongozi hutumia vibaya madaraka yao. Msanii ametumia madhari dhahania ambapo vizuu walikuwa wakiishi na kufanya shughuli zote za maendereo. Hivyo tunaweza kusema kuwa msanii wa *Kivuli Kinaishi* ametumia mandhari ya aina mbili yaani; *mandhari halisi na mandhari dhahania*.

6.3 Kufanana na kutofautiana katika Maudhui

Swali la msingi ambalo liliulizwa katika utafiti huu ni kuchunguza ni kwa jinsi gani wasanii wa *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi* kama wawakilishi wa jamii mbili tofauti wanahusiana na ni jinsi gani tofauti ama kufanana kwao kunajidhihirisha katika kazi zao za sanaa. Matokeo yalikuwa kama ifuatavyo;

6.3.1 Kufanana kwa Dhamira

Katika usaili na wanafunzi wa fasihi chuo kikuu ilielezwa kuwa Mwandishi Ebrahim Hussein pamoja na Said Mohamed wanafanana katika utunzi wa utanzu wa tamthilia kwa sababu wote wawili walijitwika jukumu la kuandika kazi zao za upeo wa juu zilizofumbata maudhui mazito, lugha na usanii wa kiwango cha juu. Kimsingi, tunaweza kudai kwamba watunzi hawa ni waandishi wa “masafa marefu” “Ki vipi?” kwamba tungo zao ziliwekewa tarehi ambayo itakuwa vigumu mno kuepukwa kutajika zitakapohesabiwa tamthilia bora katika mawanda ya Kiswahili.

Kwa miongo mitano waandishi hawa wamekuwa wakitamba na umahili wa kazi zao. Yafuatayo ni maudhui yanayopatikana katika kazi zao *Kivuli Kinaishi* na *Mashetani*, ambapo waandishi hawa wameeleza matatizo yanayoikumba jamii ya kitanzania wakijumuisha mawanda ya bara na visiwani.

Waandishi wa *Mashetani* na wa *Kivuli Kinaishi* wamefanana katika kazi zao ila tofauti yao inaonekana kutokana na mahali wanapotokea. Ebrahim Hussein anatoka Tanzania bara na Mohamed Said anatokea upande wa visiwa vya Zanzibar. Maudhui waliyoyaeleza wamewakilisha jamii ya Watanzania na Afrika kwa ujumla.

Tamthilia ya “*Mashetani*” ni tamthilia iliyoandikwa na Ebraimu Hussein. Mwandishi huyu amonesha uhalisia wa jamii anayoiwakilisha kwa kuelezea matatizo makuu kwenye jamii hiyo na mbinu gani zitumike kuyakabili matatizo hayo. Mbinu zilizopendekezwa na mwanidishi ni kuhakikisha anayatatua matatizo katika jamii yake inayomzunguka.

Tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* ni tamthilia iliyoandikwa na Said. A. Mohamed. Mwandishi ametumia tamthilia hii kujadili na kuchambua matatizo mbalimbali yanayozikabili jamii zetu. Matatizo hayo ni kama vile uongozi mbaya, rushwa, kukosekana kwa haki, kuwepo kwa matabaka katika jamii, ushirikian na uzembe kazini. Kwa kutumia dhana ya Giningi mwandishi amefaulu sana katika kujadili matatizo hayo. Kwa kutumia tamthilia hizi mbili waandishi wameweza kuwakilisha jamii mbili tofauti. Aidha, kuna kufanana kwa kazi zao kimaudhui. Tumejadili kufanana huko katika Jedwali Namba 6.5.

Jedwali Na. 6.5: Kufanana kwa Dhamira

Na.	Dhamira katika <i>Mashetani</i>	Dhamira katika <i>Kivuli Kinaishi</i>.
1.	Ukoloni Mambo leo	Ukoloni Mambo leo
2.	Harakati za Mapinduzi/Ukombozi	Harakati za mapinduzi/ukombozi
3.	Ujenzi wa jamii mpya	Ujenzi wa jamii mpya
4.	Rushwa	Rushwa
5.	Matabaka	Matabaka
6.	Nafasi ya mwanamke	Nafasi ya mwanamke
7.	Uongozi mbaya	Uongozi mbaya
8.	Matumizi mabaya ya madaraka	Matumizi mabaya ya madaraka

Chanzo: Data kutoka katika tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*

Jedwali hilo linaonesha dhamira ambazo zinajitokeza katika tamthilia zote mbili. Tukichunguza dhamira hizo tunaona kuwa wasanii wa tamthilia hizi ni waandishi ambao wapo katika jamii moja na wanaenda na mabadiliko ya jamii. Hivyo basi, utunzi wao hauwezi kwenda nje jamii na ndiyo sababu ya kufanana kwa dhamira zao (Kiango, 1980; Kiango, 1982; Kiango, 1990, Kiango, 1992; Senkoro, 1987, Msokile, 1993).

Msingi wa kufanana kwa tamthilia hizi kimaudhui unatokana na ukweli kwamba Tanganyika na Zanzibar zimepitia kani na misuguano ya kijamii ambayo kitabia na kimuundo zilifanana mno. Zanzibar imepitia katika kipindi cha ukabaila na ukoloni chini ya utawala wa Oman, Ureno. Baada ya kupata uhuru waliingia madarakani watu ambao hawakukidhi haja za wananchi ambao walionelea kuwa kuiangusha serikali hiyo ya vibaraka wa makabaila kusingekwepeka. Kwa upande wa Tanganyika, kulikuwa na utawala wa kikoloni. Baada ya kuapatikana kwa uhuru huo Tanganyika na Zanzibar ziliungana tarehe 26-4-1964 kwa lengo la kuimarisha umoja na nguvu ili kuzuia kutawaliwa na wageni tena. Muungano huu ulifuatiwa na kundwa kwa Azimio la Arusha mnamo mwaka 1967. Azimio hili lilifuatiwa na

matukio mengine ya kijamii kama vile uanzishwaji wa Vijiji vya Ujamaa katika miaka ya sabini. Zoezi la uanzishwaji wa vijiji hivi liliungwa mkono lakini kuna watu walioliona kuwa ni zoezi la kurudisha nyuma maendeleo ya wananchi. Hivyo baadhi ya watu alipinga Azimio hili miongoni mwao wakiwa ni waandishi au watunzi wa kazi za fasihi.

Kushindwa kwa siasa ya Ujamaa na Kujitegemea katika miaka ya themanini kuliacha nchi ya Tanzania njia panda katika kufuata siasa ipi ya kuongoza mifumo mbalimbali ya nchi hii. Anguko hili lilifuatiwa na matukio mengine ya kijamii, kisiasa na kiuchumi kama upunguzaji wa ukiritimba wa serikali katika masuala ya uchumi. Matokeo ya kukubali shinikizo hili kutoka mataifa ya kibeberu kuliacha nchi mikononi mwa mfumo wa ubepari na ubepari uchwara. Kani zote hizi zilisawiriwa na kazi za fasihi na kwa kuwa jamii hizi mbili zilipitia katika vuguvugu la mapambano haya, ndiyo maana tamthilia hizi teule katika utafiti huu zinawiana kwa kiasi kikubwa kimaudhui.

6.3.1.1 Matabaka

Nadharia inayooongoza utafiti huu ni Nadhariatete ya Elimumitindo *katika Uchambuzi wa Matini za Kifasihi*. Nadharia hii inaweza kutumika kuchambua matini za kifasihi kwa kujielekeza katika matumizi ya lugha. Matumizi ya lugha katika kazi ya fasihi huzingatiwa kwa kuchunguza jinsi lugha hiyo ilivyotumika katika kuibua maudhui mbalimbali ya kazi ya fasihi inayohisika.

Matabaka ni tofauti iliyopo baina ya kundi moja na kundi jingine tofauti hizi zinaweza kuwa za kisiasa, kiuchumi, kiutawala na kijamii (Wamitila, 2003). Waandishi wote wanafanana katika uibuajia wa matabaka ambapo wote wanaonesha matabaka yaliyopo katika jamii. Tabaka la watawala na tabaka la watawaliwa. Mfano katika *Kivuli Kinaishi* matabaka yanajitokeza baina ya tabaka tawala (Bi Kirembwe na viongozi wenzie) na tabaka tawaliwa (Mtolewa na vizuu). Katika Giningi kuna matabaka ya aina mbili, yaani tabaka tawala na tawaliwa. Tabaka tawala linawakilishwa na Bi Kirembwe, Wazee, Mtangazaji na Bawabu wa I na wa II. Tabaka tawaliwa linawakilishwa na Wari, Mtolewa, na Sauti za Wahenga walioangamizwa na Bi Kirembwe. Mfano, wakati wa sherehe za kuingizwa Giningi Bi Kirembwe na wazee ndio waliokuwa wanakunywa vinywaji na chakula, wakati wana Wari hawakupata vinywaji wala chakula waliishia kucheza tu (uk. 31). Hivyo ili kujenga jamii mpya ni lazima kupiga vita matabaka.

Katika tamthilia ya *Mashetani*, mwandishi ameonesha matabaka yaliyoko katika jamii. Matabaka yanayozungumziwa katika tamthilia hii ni ule utofauti wa kiuchumi ambao umesababisha kufarakanisha urafika wa Juma na Kitalu. Urafiki wao uligeuka kuwa ni wa chuki, wivu na kuchokozana na kila kicheko chao kikawa kijichozi utabaki wa kiuchumi na kihistoria umeleta shida kubwa katika jamii kwa kuwa unatenga mahusiano kati ya walionacho na wale wasio na chochote. Hali hiyo imeshuhudiwa katika jamii nyingi za kiafrika ambapo wenye fedha humiliki mali wamejenga wigo wa kuwatenganisha na watu maskini hasa baada ya uchumi.

Matabaka hayo yanaelezwa na mwandishi kuwa ni tatizo kubwa ambalo linazuia haja ya ujenzi wa jamii mpya na endelevu. Dhana ya ujenzi mpya hapa tunaikita katika harakati za kuleta ukombozi wa kisiasa, kiuchumi na kiutamaduni katika nchi ya Tanzania hasa baada ya kuanzishwa kwa Siasa ya Ujamaa na Kujitegemea. Siasa hii ni tunda la Azimio la Arusha ambalo lilikuwa na misingi mikuu mitatu, yaani: *uhuru, haki na wajibu*. Waasisi na waumini wa Azimio hili waliamini kuwa jamii iliyohitajika wakati huo ni ile ambao inathamini misingi hii na imani kubwa ilikuwa ni kwamba binadamu wote ni sawa na ni ndugu. Hivyo, unyonyaji wa mtu dhidi ya mtu mwingine ulikuwa haukubaliki tena. Hivyo mwandishi anashauri ni vema kuyapiga vita matabaka hayo ili kuweza kupata jamii itakayostawi na isiyo na matabaka. Mfano halisi ni upatikanaji wa huduma muhimu za kijamii kama vile maji safi, elimu bora huduma za afya, chakula bora, mavazi na malazi “mfano mwandishi anasema (uk 36).

“ Juma : panda ngazi na mshuka ngazi hawawezi kushikana mikono
 Kitalu : Pili?
 Juma : Wewe unaishi leo mimi ninaishi jana. Tutakuwaje marafiki? Na kila leo yako ni kidato cha kesho yako”

Hapa tunaona kuwa waandishi wote wamezungumzia matabaka japo katika viwango tofauti. Katika *Mashetani* matabaka yapo kwa waliona nacho na wasio nacho wakatika katika *Kivuli Kinaishi* matabaka ni ya watawala na watatwaliwa. Mwandishi pia ameweza kuwakilisha kazi yake kwa kuonesha suala la malezi mabaya. Mwandishi ameelezea malezi mabaya katika jamiii yao kwa kumchora bibi yake Juma anavyomtetea na kumkataza mama yake. Juma asimtume au kumwambia kitu chochote maana anasoma. Mama yake Juma anamtuma mwanae Juma lakini Juma hafanyi alichoambiwa na mama yake mfano pale anaposema.

“Mama: Juma; ebu nitazamie hapo kama chungu kinachemka
Juma: Haya
Mama: ebu nitazamie basi
Juma: Ndiyo
Mama: Husikii siyo?
Bibi: Hm – mwache ajisomee saa (uk 36 – 37)

Pia kukosa uzalendo, mwandishi anaelezea jinsi jamii yao ilivyokosa uzalendo na uendo kwa nchi yao. Wananchi wanaweza kujilimbikizia mali badala ya kufanya kazi kwa bidii kwa maslahi ya taifa. Mfano pale mwandishi anapoonesha mtu 1 na mtu 2 walipokuwa wanazungumzia upotevu wa mali ya umma. Tazama mfano ufuatao:

MTU 1: Aah, acha bwana we. Sasa unataka kuniambia nini?
(Mlio wa gari inapita). Doo doo! Salale! Umeuona mdudu ule?
MTU 2: Nini? Ile gari? Nimeiona. Aah, ataiuza kesho ile. We ngoja tu.
MTU 1: Kwani we unamjua yule?
MTU 2: Kwani we humjui?
MTU 1: Hata.
MTU 2: Jana hatukuwa wote pamoja, alipo akitusimulia Bwana Methew juu ya kufungwa kwa ile kampuni.
MTU 1: Aah, aah! Ndiyo, ndiyo, ndiyo. Aha! Kwani huyu ndiye bwana mwenyewe?
MTU 2: Pesa chungu nzima bwana zimepotea. Lakini ndiyo haijulikani kuwa zimeibiwa au zimepote katika mahisabu.
MTU 1: Alaa. Kumbe ndiye huyu? Shetani kweli kweli. (uk.42-43).

Dondoo hiyo hapo juu inatuonesha jinsi watu walivyokosa uzalendo kwa nchi na jamii kwani wanatumia mali za umma mpaka kiwango cha kufa kwa makampuni na viwanda vya umma hali ambayo inasababisha kuanguka kwa uchumi na watu wengi kukosa ajira.

Kwa kuakisi tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* iliyoandikwa na Said A. Mohamed, mwandishi amezungumza suala la ujenzi wa jamii kama dhamira kuwa kwa mapana na marefu kupitia tamthilia yake.

Mwandishi ameonesha jinsi jamii ya Giruni ilivyooza. Ni jamii yenye matabaka – tabaka tawala tawalaliwa ambapo watu wachache wenye navyo na wanaopenda kila kitu kiwe chao. Pili kuna tabaka la chini, hili ni tabaka la walio wengi ambao hawana chochote, hata kile kidogo walichonacho hunyang’anywa. Katika mazungumzo ya Bawabu 11 na mkulima wanasema.

“Unadhani mpunga huu unatosha hazina ya Giningi” (uk – 18)

Ili kuonesha kuwa tabaka tawala linapenda kupata zaidi kuliko kutoa. Mkulima ambaye alipata mpunga kidogo kutokana na kukosekana kwa matrekta na mbolea vile vile mwandishi ameeleza kuhusu kushamiri kwa rushwa katika jamii ya Giningi. Wafanyabiashara ndio wanaotendewa haki ya upendereo kwa sababu ya rushwa. Bawabu 11 alishindwa kuwaletea wakulima, walimu na tabitu kwa sababu hawakutoa rushwa. Mfano katika (uk 24 – 25) mwandishi anaonesha jinsi kukithiri kwa rusha kunavyosababisha kupotea kwa haki katika jamii ya Giningi.

6.3.1.2 Nafasi ya Mwanamke

Mwanamke katika tamthilia huchorwa kulingana na nafasi yake katika jamii ambapo mwanamke huonekana kama chombo cha kumstaresha mwanaume, kiumbe dhaifu na tegemezi (Kiango, 1992). Katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* ni tofauti na jinsi ambavyo mwanamke amezoea kuchorwa katika kazi za fasihi, hapa mwandishi amemchora mwanamke kwa pande kuu mbili, kwanza amechorwa kama mtawala tena mtawala wa kidikteta atishiaye watu na si kiumbe duni. Tena kwa upande mwingine, mwanamke amechorwa kama mwanamapinduzi. Kwa mfano, Bi. Kizee

ambaye anaonekana wazi kuchukia matendo maovu ya Bi-Kirembwe na viongozi wengine wa Giningi. Kwa upande mwingine tamthilia ya *Mashetani* imeonesha nafasi ya mwanamke kwa kumchora mama kama mlezi, mzazi na mwenye kuongoza familia na kutoa elimu kwa watoto. Mifano ni mama yake Kitalu na mama yake Juma. Suala la mwanamke kama mama na mlezi na mwenye kuongoza familia halijitokezi katika tamthilia tu bali pia limezungumziwa na watafiti wengine katika uchunguzi wa kazi zingine za fasihi mfano Jilala (2008) na 2011 katika uchunguzi wa mashairi ya bongo fleva: Momanyi, (2003).

Waandishi wa Tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* na *Mashetani* wamekuwa wabunifu katika ujenzi wa kazi zaoe na kuweza kuibua dhamira mbalimbali ambazo zinaikabili jamii ya Kitanzania. Dhamira hizo ni kama ujenzi wa jamii mpya, uongozi mbaya, rushwa, ukosefu wa demokrasia, elimu, hali ngumu ya maisha, ushirikina, uonevu na dhuruma, kujitoa mhanga, umuhimu wa mapinduzi, nafasi ya mwanamke na matabaka.

6.3.1.3 Ujenzi wa Jamii Mpya

Waandishi wote wawili wanazungumzia juu ya ujenzi wa jamii mpya. Ambapo wanaonesha matataizo ambayo yaliipata nchi baada ya kupata uhuru. Suala kubwa linalojitokeza katika kazi zote ni suala la ukoloni mamboleo ambalo linaonekana kuwa ni tatizo katika ujenzi wa jamii mpya. Mfano katika *Mashetani* mwandishi anaonesha jinsi ambavyo ukoloni mamboleo umeitawala nchi kwa kutumia familia ya Kitalu ambayo ilikuwa imejilimbikizia mali. Aidha mwandishi anamtumia Shetani kama ukoloni mamboleo ambapo anaonesha amekuja kwa sura mpya tofauti na alivyokuwa mwanzo.

Kwa upande mwingine, mwandishi wa *Kivuli Kinaishi* ameonesha matatizo mbalimbali ambayo yanaikabili jamii ya Giningi, matatizo hayo ni kama rushwa, matabaka, uonevu na dhuluma, kwa hiyo ili jamii mpya iweze kujengwa lazima watu wajitoe mhanga na wapate elimu. Mfano, Mtolewa alijitoa mhanga katika kuwakomboa wari wenzake kifikra kwa kuwalisha unga wa rutuba, kama asemavyo mwandishi ukurasa wa (90).

“Hamtoweza kufahamu mpaka niwatoweni mzugo
mlonao --- hamtotambua mpaka ni kufumbueni
macho na kukuzibueni masikio ---”

Na Mtolewa alijibizana na Bi. Kirembwe kwa kujiamini na bila matatizo yoyote na hii yote inatokana na moyo wa ushujaa na ujasiri aliokuwanao katika harakati za kutokomeza utawala mbaya wa Bi. Kirembwe (uk. 108) Mtolewa alisema:

“Najiamini kama mchawi yoyote anavyojiamini ---”

Kwa hiyo ili jamii mpya iweze kujengwa mwandishi anaonesha kwamba lazima watu au jamii wapewe elimu ili waweze kujitambua ndipo watakuwa na uwezo wa kufanya harakati za kufanya mapinduzi na kujikomboa.

6.3.1.4 Uongozi Mbaya

Waandishi wa tamthilia zote mbili wanazungumzia juu ya uongozi mbaya kaika jamii. Mfano katika *Kivuli Kinaishi* mwandishi anaonesha Utawala wa Giningi ni utawala dhalimu ambao umejawa na dhuluma, mabavu, uonevu, unyanyasaji na ushirikina. Giningi inaongozwa na Bi. Kirembwe na Wazee ambao wanawatoa watu katika dunia ya kawaida na kuwapeleka katika dunia nyingine ya siri ambayo ni Giningi! Utawala wao unawanyanya walio wengi na kuishi maisha ya shida kwani

hawapokei ushauri, hawasikilizi matatizo, hawakemei uovu katika nchi yao na hawatendi haki.

Kwa mfano Mwalimu anaeleza matatizo mengi ambayo yanamkabili na kurudisha nyuma utendaji kazi wake, matatizo hayo ni pamoja na mshahara mdogo, ukosefu wa vifaa na dhamani kama inavyojionesha (uk.17 – 18)

“Kuna “matatizo” mengi mheshimiwa ---. “Matatizo” umelipata wapi neno hilo wewe? halimo kabisa neno hilo kwenye Msamiati wa Giningi? Pia halijapata kuonekana kwenye Kamusi la hapa. Naanza kuutilia shaka mzugo wako na wewe --- sema --”

Mwanaginingi II. Siyo hivyo mheshimiwa nili --- ni --- nilikusudia kusema viti vya kukalia wanafunzi wala meza --- pia hakuna vitabu --- hakuna vitabu vya kuandikia wala vya kusomea, hakuna chaki za kuandikia na vifaa vingine kama atlas, rangi --- na hata mabanda ya shule yanaporomoka ----

Pamoja na Mwanaginingi II kueleza matatizo yote hayo aliangukia katika adhabu kali za Bi Kirembwe na utawala wake usitenda haki. Mfano:-

Bi Kirembwe; --- “Kwa nguvu na sheria na kanuni za kichawi, --- unalaaniwa kwa hamasa --- na adhabu kali ya kukatwa ulimi unaolingia unapokuwa darasani!”

Pia utawala wa Giningi umejawa na dhuruma na kuwapokonya hata kile kidogo wanachopata raia wake na kuwapa ahadi kemukemu zisizo tekelezeka. Haya yanajidhihirisha katika (uk. 28)

“Ulikuwa ukifanya nini siku zote hizo? “unadhani mpunga huo unatosha kwa hazina ya Giningi, Hautoshi kwa chakula chako, Seuza kwa hazina kuu ya Giningi ----

Na tazama unasahau hata wanaosimama milangoni ambao wanadhibiti wajalada yenu ya dhambi na thawabu ----

----- utawapa nini sasa ili wakupishe uingie ndani bila taabu?

---

*Mkulima ---- lakini tuliambiwa --- tuli--- tuliambiwa tutapewa
matrekta ya kuburuga eneo kubwa kama tutaishi pamoja ----
na sasa tuliishi pamoja pia tuliambiwa tutaletewa mbolea za
kizungu, hatukuletewa --- uk –*

Japokuwa utawala wa Giningi ndio ulisababisha yoye hayo, lakini mkulima
aliambulia adhabu ya kukatwa mkono na Bi Kirembwe

Bi Kirembwe *“Kwa nguvu za kisheria na kanuni za kichawi zinazotawala
Giningi unalaaniwa ---- unalaaniwa kwa hamasa na ghadhabu
kali ya kuondolewa mikono unayolingia----*

Suala la uongozi mbaya limejitokeza katika tamthilia ya *Mashetani*. Mwandishi
ameweza kusawiri suala la uongozi mbaya, mwandishi ameeleza jinsi uongozi
mbaya unavyorudisha nyuma ujenzi wa jamii mpya. Mwandishi anaelezea jinsi gani
viongozi wanavyotumia ovyo uongozi wao kwa kuwanyanyasa wengine na hivyo
kuzua matabaka mawili, tabaka tawala na tabaka tawaliwa. Mfano mwandishi
amemtumia mhusika Shetani kuwakilisha tabaka tawala na Binadamu kama kundi la
watawaliwa: mwandishi anasema (Uk.1)

*“SHETANI: unanijua mimi nani?
Mimi shetani
Uwezo wangu hauhifadhiki
Wema wangu hauhesabiki
Ubaya wangu hausemeki
Ninajenga
Ninabombo
Nanadhalilisha nitakavyo”*

Hivyo mwandishi anawaonya viongozi kuacha kutumia uongozi na madaraka
kuwanyanyasa wengine walio chini ameweza kushauri kuweza kuwashirikisha ili
kuweza kuleta maendereo na kujenga jamii mpya.

Suala la matumizi mabaya ya madaraka linajidhihirisha pia katika tamthilia ya *Mashetani* ambapo msanii ameweza kuonesha matumizi mabaya ya madaraka kwa kujilimbikizia mali. Mfano baba Kitalu kama kiongozi aliweza kutumia vibaya mabaraka yake kwa kujilimbikizia mali. Mwandishi amebaininsha maneno ya baba Kitalu alipokuwa anaingia nyumbani kwake akimwita mkewe (mama Kitalu), Kitalu na Juma rafiki yeke Kitalu. Mfano mwandishi anasema (uk. 22).

*“Baba Kitaru : Shhh ----- njooni nikuonesheni kitu
Mama Kitaru : Nini?
Baba Kitaru : Ndege wangu
Juma na Kitaru: Ndege
Baba Kitaru : Njooni hapa dirishani unaiona nini?
Mama Kitaru : Gari mpya ! Benz!*

Hivyo basi mwandishi anaonya juu ya matumizi mabaya ya madaraka na kujilimbikizia mali kuwa ni kikwazo katika ujenzi wa jamii mpya.

6.3.1.5 Ukosefu wa Demokrasia

Demokrasia kama mfano wa kuendesha serikali iliyochaguliwa na watu kwa manufaa ya watu. Katika jamii ya Giningi hakuna demokrasia ya kweli tokana na uongozi mbovu wa Bi. Kirembwe kwani amebadili madaraka ya serikali ya Giningi kwa kujitangaza kama mtawala wa milele, hivyo amewanyima wananchi wazalendo wa Giningi demokrasia. Mfano:- Bi Kirembwe anasema.

Bi. Kirembwe:

“Ndiye mwenye kustahiki kukalia kitu hiki daima --- kukalia daima dawamu” (uk.71) pia anasema, “Mimi ndiye mrithi wa jadi wa Giningi ndiye mchawi mkuu”.

Raia wa Giningi wamepewa mzugo hivyo wanakosa utambuzi na hawana haki ya kuchagua viongozi wao na wanalazimishwa kusema uongo kwa kuwa wamelishwa unga wa ndere na kuona nyeusi kuwa nyeupe na nyeupe kuwa nyeusi.

Bi Kirembwe “Nakuongeza tena unga wa ndere nikuweze.

Huwo –umeze – Huo ugugubie --- sema,

Hii nyeupe au nyeusi.

Mtolewa – Nyeusi (Baada ya kuonyeshwa rangi nyeupe) (uk. 49)

Bi Kirembwe: - Nataka uungame nitakavyo mimi (uk.51)

Kwa hiyo ukosefu wa demokrasi katika nchi ya Giningi imewafanya watu waishi kwa tabu na kushindwa kueleza shida Zao kwa uongozi na pia wanashindwa kueleza matatizo yanayoikumba Giningi na yeyote yule anayeenda kinyeme na sheria za Giningi, hupewa adhabu kali, kama kukatwa mkono, kukatwa ulimi na kuuliwa kama Mtolewa.

6.3.1.6 Kushamiri kwa Rushwa

Kukithiri kwa rushwa katika jamii ya Giningi kunakwamisha ujenzi wa jamii mpya. Bawabu – II alipokea rushwa toka kwa wafanya biashara (uk 24 – 25). Vilevile alipokea rushwa ya shilingi 5000 kutoka kwa Mtolewa ili aruhusiwe kuingia ndani -- - aingizwe Giningi. Kutokana na kukithiri kwa rushwa haki haitendeki hata kidogo. Wasio na uwezo wa kutoa rushwa wananyimwa haki katika zao katika jamii ya Giningi na vile vile wanalimbikiziwa mashitaka ya uongo ambayo hatimaye yanawaangamiza. Mfano mzuri ni tabibu, mwalimu na mkulima wanapewa adhabu kali baada ya kutotoa rushwa. Mfano (uk.16) mwalimu anaambiwa.

“---- wewe huna hata zawadi kwa Bawabu wako, mfungua mlango wako wa kuingia Giningi”

Lakini wale wanaotoa rushwa ndio wanaonekana Wanaginingi bora na kuthaminiwka. Mfano, (uk. 20):

MWANAGININGI IV: Mimi mfanyabiashara mzee – nimekuletea vinono.

(Anatoa bahasha kubwa) vifaa vya nyumbani hivi .... Nguo za watoto wako, sabuni, mafuta mazuri ya mamsap ... naomba uniruhusu nipitishe mali Giningi.

BAWABU II: Wewe ndiye mwanaginingi safi ... unachumia juani na kulia kuja kula kivulini --- kasha huli peke yako ---

Na vile vile kuingia Giningi mpaka utoe fedha; Mfano, Mtolewa akipiga hodi katika getyi la Bawabu II hakuitikiwa na Bawabu alijifanya kulala na kukoroma mpaka Mtolewa alipoanza ongea maneno yafuatayo “Aha! Yawapi mafigu? (pesa) Bawabu alisituka na kumkarisha na Mtolewa akatoa shilingi elfu tano (uk 24). Kwa ujumla rushwa imetawala katika utawala wa Giningi kiasi kwamba viongozi hawezi kutimiza wajibu wao bila kupewa hongo au rushwa na madhara yake ni vifo, kushuka kwa elimu na hali ngumu ya maisha.

6.3.1.7 Umuhimu wa Elimu

Elimu ni kitu bora sana katika ujenzi wa jamii mpywa. Elimu ndiyo nyenzo ya ukombozi wa jamii. Mtolewa alikuwa na elimu ya shahada ya kwanza ambayo ilifanikisha kuleta mapinduzi katika jamii ya Giningi. Elimu hii ilimwezesha Mtolewa asikubaliane na mambo ya Bi. Kirembwe hata siku moja; Elimu ilimwezesha Mtolewa kulisha Wari unga wa rutuba na kuwakomboa kutoka utawala wa Bi. Kirembwe. Na kutokana na elimu hiyo iliwafanya wari kujitambua kuwa katika Giningi hakuna amani bali kuna mateso makali. Mfano, Mtolewa asemapo;

“--- kwa hiyo niruhusuni nifungue mkebe huu (Anaonesha) ili nitoe unga wa rutuba --- (Anaufungua mkebe na kuwageukia Wari)

Mtolewa (anawaambia) usingizi umekwenda na mwako unakuja --- chembe ndogo ya unga huu itatutoa kwenye giza; utatuonesha vitu katika uhalisia na uyakinifu wake --- njooni mmoja mmoja nikurambisheni unga wa rutuba -----. Kila aliyerambishwa akasema aha, mwanagaza (anatumbua macho na kushagaa) (uk 100).

Kwa hiyo, imeonekana ni jinsi gani elimu inaweza kumfanya mtu aweze kubainisha mambo maovu ambayo alikuwa hapo awali hayatambuwi kama jinsi ambavyo wari walifumbuka macho na kuona mambo mabaya ya uongozi wa Bi. Kirembwe unavyofanyika kwa kugundua ukweli na uongo.

Kwa upande mwingine, katika *Mashetani* umuhimu wa Elimu unaonekana baada ya vijana walisoma Juma kuanza kutafuta namna ya kujikomboa kutoka katika ugandamizwaji wa ukoloni mkongwe. Hivyo basi suala la umuhimu wa elimu limeibuliwa na wasanii wote awili japo kwa mtazamo tofauti.

6.3.1.8 Hali Ngumu ya Maisha

Mwandishi ameonesha kuwa hali hii huwakumba watu wa tabaka la chini. Watu wa tabaka hili wana hali ngumu ya maisha ukilinganisha na wa tabaka la juu. Tabaka la juu hutoa ahadi lakini halitekelezi ahadi hizo (uk. 18); ndiyo maana shule hazina vitabu, madawati, chaki, vifaa vingine, mishahara kidogo, hakuna chakula, madawa hakuna mahospitalini na vifaa vingine vya hospitalini (uk 21). Mfano, Mwanaginingi wa III anakubaliana na hilo kwa kusema;

“Ndiyo mzee --- lakini mazingira machafu --- pili hali za watu ni duni, hawana chakula cha kutosha, na pia hawana chakula chenye kutia sifa --- na tena katika utibabu kuna mahitaji mengi ambayo hayapo ----- madawa hata ya msingi hayapo --- na vifaa vingine vya hospitali ----”.

Vile vile tabaka la juu linasema kuwa hali ngumu inasababishwa na ukame, vita na maasidi wanaoiandama Giningi (uk 17).

Pamoja na hali ngumu ya maisha kuna ushirikina uliokithiri na kuota mizizi katika nchi ya Giningi. Habari nzima ya maisha ya Giningi yamefungamana na imani ya ushirikina. Bi Kirembwe anafanya mambo yake kama atakavyo kwa sababu ya uchawi wake, anaogopwa na kuabudiwa na kila mtu (uk 34). Mwandishi anasema;

“Mchawi wa wachawi mjua yote ya ndani na ya nje, ya ardhini na hewani, mtambua mema na maovu, mruka hewani na mwota ndoto ---”

Japokuwa suala la ushirikina ni dhahania na serikali hailitambui lakini lipo katika jamii na kutokana na hali hiyo jamii huishi kwa hofu pasipo kuwa na amani na inachangia watu kushindwa kufanya shughuli za maendereo kwa ufanisi na hivyo kuwa kikwazo kwa ujenzi wa jamii.

6.3.1.9 Uonevu na Dhuluma

Utawala wa Bi Kirembwe ulikuwa umejawa na dhuluma na uonevu. Raia katika nchi ya Giningi wanafanyakazi ngumu na kile kinachopatikana huchuliwa na utawala ili hali raia wakifa na njaa na kuteseka. Pia raia wa Giningi hawana haki ya kuongea chochote bila kuruhisiwa na pindi ukiongea utaonekana unachafua utawala na hatimaye utapewa adhabu kali.

6.3.1.10 Kujitoa Mhanga

Bila kujitoa mhanga hakuna mapinduzi yanayoweza kufanikiwa. Mtolewa na Wari walijitoa mhanga kuleta mabadiliko katika jamii ya Giningi. Pia Mtolewa alianzia mapambano makali dhidi ya Bi Kirembwe. Aliamua kufanya hivyo baada ya kutembelewa na mizimu.

Mfano,

*SAUTI: “Unatambua? Utambua kuwa wewe ni mototo wetu?
Tete za uzazi zilizofumbana kuibua mamba yako
zilikuwa tete madhubuti, tete zenye rutuba, tete zenye
siha --- kwa nini umegeuka mbegu dhaifu, dunifu,
nyoga na iliyodumaa? Huchipuki kwa nini ukapasua
ardhi kuvuta hewa ya uhuru na uhai na kuogelea
mwangaza wa nuru ya ukweli”*

Mtolewa: “Nakumbuka wazee, - nakumbuka (uk.85-86)

Sauti hizo zinahusishwa na mawazo ya wanaharakati waliotangulia ambao walionesha kudai ama kuleta mapinduzi katika jamii ya Giningi lakini hawakuweza kwa vile wengi wao waliuawa na baadhi waliogopa kuendereza harakati hizo, sambamba na hilo japokuwa Mtolewa alijua kuwa atauawa hakuogopa, alijitoa mhanga kuendereza harakati za kuleta mapinduzi.

Kwa kuhitimsha waandishi wa tamthilia ya “Kivuli Kinaishi” na tamthilia ya “Mashetani” ni wawakilishi wa jamii mbili zinazofanana kwa kuwa wote wamezungumzia jamii ya kitanzania na kiafrika kwa kuakisi maovu yaliyomo katika jamii zao ikiwemo utawala mbovu, unyonyaji, wizi wa mali ya umma, ushirikina, matabaka tabaka tawala na tabaka tawaliwa.

6.3.2 Migogoro

Katika kuibua maudhui ya kazi hizi waandishi wameonesha migogoro mbalimbali katika kazi zao. Katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi*, mtunzi anamuonesha Bi Kirembwe na Mtolewa wakiwa katika mgogoro wa kiitikadi unaosawiriwa kwa aina mbili tofauti za unga. Mgogoro huu ni wa kisiasa ambapo siasa za Bi Kirembwe haziendani na maslahi ya jamii kwa kuwalisha wananchi unga wa ndere ambao umetumika kijazanda kuwakilisha siasa za mabavu zisizozingatia demokrasia. Mtolewa anaamua kupambana naye kwa kuwalisha watu unga wa rutuba ambao nao umetumika kijazanda kuwakilisha maarifa ya kufichua uovu wa viongozi ili kuleta ukombozi wa kisiasa wenye kuwa na maslahi kwa jamii nzima. Mtunzi wa tamthilia hii anadhihirisha mgogoro huu kwa kusema:

Bi Kirembwe: (Anamsogelea tena Mtolewa) Aha! Sasa umekuwa mlumbi enh! siye wewe uliyekuja kuniomba nikuruhusu Giningi, nami sikukasiri, nikakuweka kwenye dara kubwa hapa Giningi na leo hii diyo fadhira yako --- lakini wakati umefika wa kuziba mdomo! Na kwanza nani alikupa fursa ya kufumbua mdomo wako kiasi hiki?

Mtolewa: Fursa ya kufumbua mdomo? Kufumbua mdomo si fursa ni haki ya wanadamu wote wanaojua ustaarabu! Haki hiyo ilikuwepo tokea wakati wa wazee wetu wahenga wa kale (uk.56). Suluhisho la mgogoro huu ni kuuwawa kwa Mtolewa.

Bi Kirembwe na Mtangazaji. Mgogoro huu pia ni wa kisiasa uliojitokeza baada ya mtangazaji na watu wengine waliokuwa karibu na Bi Kirembwe walipoamua kupinga utawala wa kimabavu chini ya Bi Kirembwe. Mwandishi anadhihirisha mgogoro huu ukurasa wa (121 na 125) anaposema;

Bi Kirembwe: Ni kupe kazi basi ----

Mtangazaji: Sawa (anasogea)

Bi Kirembwe: Nataka uzisimamishe kelele hizo ili nipate usingizi

Mtangazaji: Nitajaribu

Bi Kirembwe: Mbona unatumia lugha mbaya? Giningi hakuna kujaribu kuna kufanya kwa juhudi na maarifa ---.

Katika tamthilia ya *Mashetani* kuna mgogoro kati ya familia mbili, yaani familia ya Juma na Kitalu. Ambao katika mchezo wao wanajitambulisha kama Shetani na Binadamu kwa mfuatano wao. Mgogoro kati ya wahusika hawa una sura mbili. Kwanza, unaoonesha matatizo ya muungano walioanzisha. Juma anamshutumu mwenzake kuwa ananufaika zaidi na muungano wenyewe na kwamba yeye si sehemu kubwa ya kuanzishwa kwa muungano huo. Anaona kuwa muungano umempoka uwezo wa kisiasa, kiuchumu na kiutamaduni. Pili, mgogoro huu baina ya Juma na Kitalu unachukua sura ya kutoelewana kwa viongozi wa nchi za ulimwengu wa tatu. Viongozi hawa wanawashutumu viongozi wan chi za kibepari kuwa wanaingilia utawala wao kwa njia mbalimbali. Tazama mifano ifuatayo:

KITARU: Lakini hii yote, hii ni kuna sbabu, kuna kitu kinakuhangaisha. Na kitu hiki kinafunguka ukiwa unacheza na mimi. Unaona raha hasa.

JUMA: Na kwa nini mimi nifanye hivyo?

KITARU: Jiulize mwenyewe.

JUMA: Nakuuliza wewe, maana wewe unajua zaidi mimi. Mtu anayeweza kufungua kifua cha mwenzie bwana, akaona mambo yaliyojificha ndani kabisa... ndani hukoo, eh Bwana Kitaru?

KITARU: Unaleta mchezo tena. Stihizai na shere...

Malumbano haya yanasawiri mgogoro baina ya mabepari yakiwakilishwa na Juma na viongozi wa nchi zilizokuwa chini ya utawala wa kikoloni ambazo sasa ziko chini ya ukoloni mamboleo. Vile vile, mtunzi anaonesha mgogoro baina ya wananchi wa Tanzania kuhusu muungano kwa kueleza kuwa:

KITARU: Basi twende na gari; tutakushusha huko.

JUMA: Sitaki... 'na maana siwezi. Tutaonana... Ule mfano wa mashua ulikuwa si mzuri. Katika jahazi hakuna nahodha tu; kuna abiria vile vile. Je, abiria wanataka kwenda upande gani?

Dondoo hii inasawiri hali halisi inayoendelea katika siasa za Tanzania hivi sasa kuhusu kero za muungano. Watu wengi wana maoni kuwa muungano huu haukuridhiwa katika sura ya taifa bali ni makubaliano ya kundi dogo tu la viongozi wa kisiasa wa kati muungano huu unaundwa.

Suluhisho la migogoro hii ni Mtangazaji kuuwawa na Bi Kirembwe na kwa upande wa tamthilia mtunzi anapendekeza kuwa mjadala kuhusu mahusiano hasimu baina ya mabepari na nchi za ulimwengu wa tatu pamoja na kero za muungano na uongozi dhalimu uendele mpaka hali itakapokuwa nzuri.

Uongozi wa Bi Kirembwe na Wari. Chanzo cha mgogoro huu ni pale Wari walipopewa unga wa rutuba na Mtolewa. Unga huu uliwazindua Wari na kuona vitu katika uhalisia wake. Hivyo walianza kufanya vurugu za kuleta mapinduzi.

MZEE II: Nyamaza nasema --- nasema nyamaza au hamtaki ni kuonyesheni chamtema – kuni.

MZEE I: Lakini kuna nini? Kumetokezea nini? Mbona inabadilika hii Giningi siku hizi?

MWARI I: (Aanamsimamia mbele) Hivi hamjui? Hamjui kweli? Hebu sema vizuri Mzee --- Bado tu mnataka tuone kinyume cha mambo? Sasa tunatambua kwamba weupe ni weupe na weusi ni weusi; na kwamba weusi unaweza kuharibu kama unavyoweza kuharibu weupe! (uk 105).

Katika tamthilia ta *Mashetani* tunaona mgogoro wa nafsi unaofukuta ndani ya binadamu. Binadamu anaonekana akihoji ni nani adui yake anayesababisha anguko lake wakati Shetani amemuua. Baada ya kupata uhuru, viongozi wa nchi zilizokuwa chini ya utawala wa kikoloni waliamini kuwa wameshinda mapambano. Hali haikuwa hivyo. Hii ni kwa sababu mabepari wamebadilisha mbinu ya kutawala nchi

hizi ili waendeleo kunyonya rasilimali za nchi husika. Baadhi ya nchi masikini hazitawaliki kwani kuna migogoro na vita vya wenyewe kwa wenyewe na kwamba uchumi wan chi hizo unaendelea kuporomoka kwa kiwango cha nchi hizo kushindwa kumudu mahitaji ya watu wake. Tazama mfano huu:

BINADAMU: Ngoja kwanza. Jidhubutu. Vutafikira. Kuanguka kwangu kumesababishwa na nani au na nini? Niamini kuwa Shetani ndiye aliyenianguka, naye ndiye anayenipa taabu na kuniadhibu, basi lazima niamini mengine; niamini kuwa mimi si binadamu bali ni bandia, kivuli, gamba lake. Niamini vili vile kitendo changukilikuwa stihizai.

Tunachojifunza kutokana na maneno hayo hapo juu ni kwamba binadamu unagombana na nafsi yake kuhusiana na hali inayojitokeza katika himaya yake na yeye akiwa kama kiongozi wa himaya hiyo. Kuna taabu kubwa nafsi mwake kiasi kwamba anajishuku kuwa huenda yeye si yeye halisi bali yuko hapo kama kivuli cha mabepari kuendeleza maslahi yao. Vilevile anaona kuwa huenda kitendo cha kupewa uhuru na wakoloni ni kiini macho tu, bado mabepari wana uwezo wa kuzitwala nchi zilizokuwa makoloni yao ya awali kwa njia nyingine tofauti na wanaendelea kunufaika kama hapo mwanzo.

Suluhisho la migogoro hii ni kuwapatia elimu wananchi ili waweze kuimarisha uzalishaji na tija ili tuondokane na utegemezi unaoendelea kunyonywa kwetu na mataifa ya kibeberu.

Mgogoro kati ya Bi Kirembwe na viungo vyake vya mwili. Huu ni mgogoro binafsi baada ya Bi Kirembwe kusalitwa na viungo vyake yaani macho, mikono na miguu. Mfano, (uk. 128). Sauti ya macho inaonekana inatoka mbali.

*MACHO: MIMI ni shahidi wa maovu yote yaliyotendeka
ya kudidimiza na kuangamiza ---
MIGUU: Na mimi pia nilikuchukua kwenye miendo yako
ya kichawi ya kuhusudu na kuangamiza!
BI. KIREMBWE: Na miguu pia? (anaishika miguu)
Nisaidieni!*

Katika tamthilia ya *Mashetani*, kuna mgogoro baina ya Shetani na Binadamu. Shetani anaendelea kuingilia utendaji kazi wa Binadamu kwa kutumia majirani zake kama matawi ya utawala wake. Hali hii tunaishuhudia katika hali halisi ambapo nchi za Magharibi zinatumia njia ya kuyagombanisha mataifa machanga ili yaendeleo kuuza silaha na kutoa misaada yenye masharti magumu. Msanii anaeleza hivi:

BINADAMU: “Hukufa! Uko hai! Najua umo humu mtini. Wewe hapo ndiye unayesababisha kuanguka kwangu. Jibu. Unacheka? Nakuhisi unanicheka. Ila sasa siusikii tena mcheko wako, lakini ninauhisi. Sikuoni, lakini ninakuhisi. Taabu kumhisi adui usiyemuona. Najua ni wewe tu unayeniangusha. Unaniangusha kisirisiri huku unacheka. Mshenzi we. Pigana kama u mwanamume. Pigana mwenyewe uone kazi, siyo unatumia matawi machanga yasiyokuwa na nguvu kukufanyia kazi yako. Mchimvi mkubwa.”

6.3.3 Ujumbe

Haya ni mafunzo ambayo tunayapata kutokana na kazi ya fasihi (Suleiman, 2010). Kwa ujumla tunaweza kupata mafunzo mengi sana kutoka kwenye kazi hizi ambayo yaweza kuvusha jamii kutoka sehemu moja kwenda sehemu nyingine. Miongoni mwa ujumbe huo ni kama ufuatao:

- (i) Matumizi sahihi ya elimu kwenye jamii ni nyenzo muhimu katika kufanikisha maendeleo ya kisiasa, kiuchumi na kijamii.
- (ii) Jamii lazima ipambane na maovu na wote kwani waovu na yakiendelea kuwa na nafasi katika jamii basi jamii itabaki kuwa na matatizo makubwa yaisyoisha

- (iii) Maisha ni mapambano na ni muhimu kupambana ndipo upate mafanikio ya kweli kwa mtu binafsi na taifa kwa jumla
- (iv) Kila kilichokuwa na mwanzo lazima kiwe na mwisho
- (v) Rushwa ni kikwazo cha maendeleo

6.3.4 Msimamo

Waandishi wana msimamo wa kimapinduzi na wanaamini kuwa mabadiliko au maendeleo ya kweli katika jamii hupatikana baada ya mapambano ya kujitoa mhanga kwa watu fulani kwa ajili ya maslahi ya jamii nzima.

6.3.5 Majina la Vitabu

Yanasadifu yote yaliyomo; kitaswira yanaashiria mawazo ya kimapinduzi yaliyopandikizwa na Mtolewa na Binadamu wanaopandikiza mbegu ya mageuzi ambayo hadi sasa inaendeleza juhudi za kupigania uhuru kamili.

6.3.6 Motifu ya Safari

Motifu ya safari katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* tunamuona Mtolewa anaanza safari yake kwa kuhitaji kuingia katika nchi ya Giningi. Giningi ni nchi ambayo inaongozwa na kiongozi katili, mnyanyasaji, muuaji, mchawi wa wachawi na mwenye tabia zote mbaya. Mtolewa, msomi mwenye shahada anafika katika nchi ya Giningi ambako kuna milango miwili ya kuingia katika nchi hiyo. Mtolewa anakumbana na vikwazo namna ya kuingia Giningi kwa mlinzi wa kwanza (Bawabu Na. 1) na pia kwa mlinzi wa lango la pili (Bawabu Na. 2).

Mtolewa hakuruhusiwa kuingia katika nchi ya Giningi mpaka alipotoa rushwa ya shilingi elfu tano. Giningi imekithiri vitendo viovu kwa wananchi wake. Ndipo

Mtolewa anaanza harakati za kuung'oa utawala wa Bi. Kirembwe. Fanani ametumia jazanda la unga wa ndere, (mzugo) kuonesha jinsi wanajamii walivyokuwa wamepofushwa wasitambue kama wanafanyiwa vitendo viovu na serikali ya Bi. Kirembwe. Katika harakati za kuung'oa utawala wa Bi. Kirembwe, Mtolewa aliwalisha wari unga wa rutuba (elimu ya utambuzi) pamoja na Mtolewa kuuwawa na utawala wa Bi. Kirembwe, wari walifanikiwa kuung'oa utawala wa Bi. Kirembwe na mpaka kusawiri jina la kitabu *Kivuli Kinaishi* kwa misingi kwamba japo Mtolewa aliuwawa lakini elimu aliyokuwa ameitoa ilifanikiwa kufanya mapinduzi.

Katika tamthilia ya *Mashetani* mtunzi ametumia motifu ya safari kusaka ukweli kama jazanda ya kupigania uhuru. Matumizi ya mbinu hii yana misingi yake katika kushindwa kwa serikali za nchi za Kiafrika kuwapatia wananchi huduma za msingi ambao walizitarajia baada ya kupatikana kwa uhuru. Motifu hii inasawiriwa na mtunzi kwa kusema:

*BINADAMU: Ukweli lazima utafutwe.
Lazima nisafiri, safari ndefu.
Nikajitafute, nikajisake, ili nijue mimi ni nani?
Ili nijue maana ya kitendo changu.”(uk.12).*

6.3.7 Mshikamano wa Visa

Katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* kuna visa viwili ndani ya kimoja, kisa cha kwanza ni kisa cha Bi. Kizee ambaye aliombwa na watoto awasimulie hadithi katika onyesho la 1, 6 na 10. kisa cha pili ni kisa cha maisha ya Giningi, ambacho kina onyeshwa katika onyesho la 2, 3, 4, 5, 8 na 9. Visa hivi vinashikamana kwani kisa cha Bi. Kizee kusimulia hadithi, ni hadithi ambayo inahusu maisha ya Giningi. Kisa kinapelekea kujua zaidi yanayojiri katika nchi ya Giningi.

Kwa ujumla Mwandishi S. Mohamedi amefanya juhudi ya hali ya juu kuhakikisha kuwa natumia vipengele vya fani kiufundi zaidi ili kufanikisha ufikishaji wa maudhui yake kwa hadhira. Tamthilia hii ya *Kivuli Kinaishi* ni kioo ambacho jamii inatakiwa kuitumia ili kuweza kuleta mabadiliko. Mwandishi anajihakikisha kuwa “Sasa nina hakika nyungu imepikika, kago kwa wanaojua kago, kinga kwa wanaojua kinga, ngao kwa wanaojua ngao, kafara kwa waovu na pigo kwa washirikina”. Lengo kubwa la tamthilia hii ni kuitaka jamii ijitoe muhanga na kupambana na uongozi mbaya, kwani hauwezi kuondoka basi jamii kujitolea.

Katika tamthilia ya *Mashetani* kuna visa viwili; kisa cha *Mashetani* na Binadamu na kisa cha familia ya Juma na familiya ya Kitalu, tunaona kwamba visa hivi vimeshikamana. Kisa cha shetani na binadamu ambacho kiini chake ni Ukoloni Mkongwe, katika nchi nyingi za Kiafrika na namna utawala wa kikoloni ulivyo athiri Waafrika. Na vilevile ukiangalia kisa cha familia ya Juma na familia ya Kitalu zilivyokuwa na mgogoro wa kiuchumi na hivyo kupelekea ubepari baada ya uhuru. Visa katika tamthilia ya *Mashetani* vimeshikamana. Kisa kimoja kinazaa kisa kingine. Kwa mfano kisa cha majigambo ya Shetani kuonesha uwezo wake dhidi ya Binadamu. Katika ukurasa wa 1 Shetani anasema: *Mimi ni shetani*

*Ninatukuza
Nanabomoa
Ninijenga
Mimi ni nguvu
Sijali (uk. 1)*

6.4 Tofauti za Maudhui

Katika tamthilia zote mbili tunaweza kusema kuwa kulingana na data tulizonazo watunzi wote wanawakilisha dhamira zilizo sawa japo kuwa vipo vipengele vya

maudhui ambavyo vilionekana kutofautiana baina ya msanii wa *Kivuli Kinaishi* na *Mashetani*. Tofauti hizo zinaweza kuonekana katika vipengele vifuatavyo vya maudhui.

- (i) Maudhui ni jumla ya mawazo yaliyomo katika kazi ya fasihi. Maudhui hujumuisha dhamira, ujumbe, migogoro, mafunzo au maadili na falsafa.
- (ii) Dhamira ni kusudio la mtunzi wa kazi ya fasihi. Mara nyingi dhamira ni wazo kuu au mawazo mbalimbali yanayojitokeza katika kazi ya fasihi.

Ujumbe ni zile taarifa fulani fulani ambazo tunazipata wakati kazi ya fasihi inapowasilishwa kwa hadhira. Taarifa hizo zinaweza kuwa wazi au kwa kificho. Waandishi wote wana ujumbe unaofanana ambapo wote wanajaribu kuibua suala la ukoloni mmaboleo na jinsi vibaraka wachache ambao wamechukua nafasi ya wakoloni kuwanyonya na kuwatawala waafrika wenzao. Ujumbe wanaoutoa ni kwamba ukoloni bado upo lakini upo katika sura tofauti. Na pia ukombozi ni juhudi za wanajamii katika kujinasua kutoka katika ukoloni mambo leo. Mwandishi ameweza kubaini mbinu za ujenzi wa jamii mpya ili kuweza kuondoa matatizo yaliyokuwepo katika jamii ya Giningi, mbinu hizo ni kama zifuatazo.

- (iii) Mafunzo au maadili ni mafundisho au nasaha atoazo mtunzi katika kazi ya fasihi. Mafunzo huwa na maana kulingana na fasili ya hadhira ambayo humfikia kwa njia ya ujumbe. Funzo tunalolipata katika *Kivuli Kinaishi* ni tofauti na funzo tunalolipata katika *Mashetani*. Katika *Mashetani* tunafundishwa kuwa vijana wadogo ambao wamesoma wana jukumu kubwa katika ujenzi wa jamii mpya. Wakati katika *Kivuli Kinaishi* funzo tunalolipata ni kwamba mwanamke

ana nafasi kubwa katika harakati za ukombozi na katika uongozi. Hivyo, funzo tunalolipata ni jamii kuacha mielekeo na mitazamo yake kuhusu mwanamke kuwa ni kiumbe dhaifu ambacho hakiwezi kusimama bila mwanaume.

- (iv) Migogoro ni mvutano au misugvano mbalimbali katika kazi za fasihi. Baadhi ya migogoro ambayo imejitokeza katika tamthilia hizi mbili zote kwa pamoja zinaibua migogoro ya kisiasa, kiuchumi, kijamii na kibinafsi.
- (v) Falsafa ni mawazo makuu ya msanii (mtunzi) kwa kazi ya fasihi kuhusu maisha. Msanii anaweza kuamini, kuwa mwanamke si chombo duni kama wengine wanvyoamini. kwa ujumla waandishi hawa wawili ni waandishi tofauti wenye falsafa tofauti. Falsafa ya *Kivuli Kinaishi* ni ukombozi na harakati na mapamabno wakati katika *Mashetani* ukombozi ni mijadala na mazungumzo ya amani.

6.5 Athari ya Maisha ya Waandishi Katika Maudhui na Fani ya Tamthilia

Utafiti huu ulichunguza namna maisha ya waandishi wa tamthilia teule yanavyoathiri maudhui na fani ya tamthilia hizo. Mtafiti alikusanya data kwa kutumia usaili ili kujua maisha ya waandishi na pia alitumia majadiliano ya vikundi ili kupata data za utafiti huu. matokeo yalikuwa kama ifuatavyo:

Ilielezwa katika majadiliano ya vikundi, usaili na katika dodoso kuwa waandishi wa Mashetani na Kivuli Kinaishi wametoka katika jamii tofauti zenye mazingira tofauti na utamaduni tofauti. Tofauti hizi zinaathiri na kuwafanya watoafutiane katika mtindo wa utunzi wa kazi zao. Tofauti hii huonekana katika uteuzi wa msamiati na matumizi ya lugha. Kwa mfano, msamiati anaoutumia Ebrahim Hussein ni tofauti na

msamiati anaoutumia Said Mohammed katika kuelezea suala la ukombozi na ukoloni mamboleo. Aidha historia ya jamii za watunzi wa kazi hizi ni tofauti ambapo mtunzi wa *Mashetani* anatoka katika jamii ambayo uhuru wake ulipatikana kwa kufanya mapinduzi ya serikali tawala. Hivyo mitamzamo na falsafa zao iligundulika katika utafiti huu kuwa zinatofautiana. Kwa mfano, ilielezwa katika Kivuli Kinaishi mwandishi analiona suala la ukombozi ni vita dhidi ya tabaka tawala na tabala tawaliwa. Kwa mfano, jitihada za mtolela za kutaka kuwakomboa vizuu kwa kuwapa unga wa urutuba ili waweze kupata ufahamu na kujitambua ili waweze kujiokoa. Mtazamo na falsafa hii juu ya suala la ukombozi ni tofauti na ile aliyoanayo mtunzi wa tamthilia ya *Mashetani*. Katika *Mashetani*, mtunzi analiona suala la ukombozi ni makubaliano baina ya tabaka tawala na tabaka tawaliwa. Kwa mfano, suala hili linaonekana katika mchezo wa shetani na binadamu ambapo shetani anampa kisu binadamu ili amue.

Hivyo basi, utafiti huu uligundua kuwa tajiriba na uzoefu wa maisha ya mtunzi huathiri kazi ya fasihi kimaudhui na kifani na pia huweza kumfanya msanii kutofautiana na msanii mwingine ambaye ana tajiriba na uzoefu tofauti wa kimaisha.

6.6 Hitimisho

Katika sura hii tumejadili juu ya ya kuafana na kutofautiana kwa tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*. Imeelezwa katika sura hii kuwa tamthilia zote zinafanana na kutofautiana katika Nyanja mbalimbali. Imeelezwa kuwa wasanii waote wametumia vipengele vya lugha japo katika viwango tofauti. Katika tamthilia ya *Mashetani* anatumia sitiari kwa kiasi kikubwa zaidi ya vipengele vingine vya

lugha wakati mwandishi wa *Kivuli Kinaishi* ametumia taswira kwa kiwango kikubwa zaidi. Imeelezwa kuwa waandishi wanatfautiana katika uteuzi wa msamati wa kitaswira uliotumika katika kujenga kazi zao za fasihi. Aidha sura hii imejadili kuwa wasanii hawa wanatofautiana katika mbinu za kisanii zinazotumika katika ujenzi wa kazi zao za fasihi.

Sura hii imejadili kuwa wasanii wote wanafanana katika dhamira ambazo wameibua katika kazi zao za fasihi hii ni kutokana na ukweli kwamba wasanii wote wanatoka katika jamii yenye historia zinazofanana, itikadi moja, uchumi, siasa, na zinafanana kijamii, kisiasa, kiuchumi na kiutamaduni. Hivyo basi ni dhahiri kuwa jamii zote hizi zina matatizo yanayofanana na mahitaji na matarajio sawa.

Pamoja na kuwa jamii hizi zinafanana katika dhamira lakini imeelezwa katika sura hii kuwa waandishi wa tamthilia hizi wanatofautiana katika vipengele vingine vya maudhui kama vile mgogoro ambapo msanii wa *Kivuli Kinaishi* ameonesha mgogoro wa nafsi alionao Bi. Kirembwe ambaye ni kiongozi wakati katika *Mashetani* msanii ameonesha mgogoro wa nafsi kwa mpigania uhuru. Kwa upande mwingine, waandishi hawa wanatofautiana katika falsafa zao. Katika *Mashetani* mwandishi anaonesha kuwa falsafa ya ukombozi ni mapigano ya amani dhidi ya ukoloni mambo leo. Falsafa yake inajengwa na matumizi ya kisu wakati katika *Kivuli Kinaishi* mwandishi anaamini mapinduzi yanaletwa kwa mapigano ya kimapinduzi dhidi ya tabaka tawala ambapo silaha kubwa anaiona ni elimu ambapo falsafa yake inajengwa kwa matumizi ya unga wa rutuba. Kuwaelimisha wananchi ambao wamegubikwa na giza ndiyo silaha ya ukombozi. Falsafa hii inajengwa na matumizi ya unga wa rutuba

waliolishwa vizuu na Mtolerwa ili kuwatoa katika unga wa ndere waliokuwa wamepewa na Bi Kirembwe. Hivyo basi, tunaweza kusema kuwa waandishi hawa wanatofautiana na kufanana katika mbinu za kisanii na maudhui na fani. Tofauti na kufanana kwa wasanii hawa ni matokeo ya kufanana kisiasa, hatua za maendereo, historia, kiuchumi, kijamii, kijiografia, kiitikadi na kiutamaduni. Hivyo basi, utafiti huu uligundua kuwa tajiriba na uzoefu wa maisha ya mtunzi huathiri kazi ya fasihi kimaudhui na kifani na pia huweza kumfanya msanii kutofautiana na msanii mwingine ambaye ana tajiriba na uzoefu tofauti wa kimaisha.

SURA YA SABA

7.0 MUHTASARI, HITIMISHO NA MAPENDEKEZO

7.1 Utangulizi

Sura hii ni sura ya mwisho ambayo inatoa muhtasari, hitimisho na mapendekezo ya utafiti huu. sura hii imegawanyika katika sehemu kuu tatu ambazo ni; sehemu ya kwanza inahusu muhtasari, sehemu ya pili inahusu hitimisho la utafiti huu na sehemu ya tatu ni mapendekezo ya utafiti huu.

7.2 Muhtasari

Utafiti huu umechunguza maudhui na fani katika tamthilia za Kiswahili kwa kutumia mifano kutoka katika tamthilia ya *Mashetani* na tamthilia ya *Kivuli Kinaishi*. Utafiti huu ni utafiti linganishi. Tatizo la utafiti huu lilichimbukia katika nadharia ya elimumitindo ambapo imeelezwa kuwa: wanaelimu mitindo wanaofafanua mtindo kama mtu wanabainisha kuwa waandishi wa kifasihi ni watu waliokulia katika mazingira tofauti na hivyo kazi zao za fasihi ni tofauti. Wanaendelea kudai kuwa kazi ya fasihi ni matokeo ni ya muktadha aliokulia mwandishi, dini yake, elimu yake, imani yake, jamii yake, tajiriba zake na mambo mengineyo yanayomuhusu. Hivyo mtindo wa mwandishi hutokana na vipengele hivyo na kwamba mtindo wa mwandishi mmoja utatofautiana na mtindo wa mwandishi mwingine. Katika utafiti huu tulichunguza kazi mbili za wasanii tofauti wa kifasihi, mwandishi wa tamthilia ya *Mashetani* (E.Hussein) na *Kivuli Kinaishi* (S.Mohamed) ambao wanatofautiana katika mazingira ya utunzi ambapo E. Hussein anatokea Tanzania Bara na Said A. Mohamed anatokea Tanzania Visiwani. Lengo la kufanya utafiti huo ni kuchunguza kama kazi hizo zina tofauti au kufanana kokote kunatokana na tofauti za kijiografia,

kitajriba, kihistoria, kimuktadha na kadhalika baina ya waandishi wake. Hivyo kutokana na maswali hayo, tatizo la utafiti huu ni kutaka kuchunguza na kulinganisha maudhui na fani katika tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi* ili kuona jinsi gani tamthilia hizo zinavyofanana, kuhusiana na kutofautiana kifani na kimaudhui. Lengo kuu la utafiti huu lilikuwa ni kuchunguza ulinganifu au utofauti uliopo kati ya tamthilia za *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi* na sababu zinazofanya tamthilia hizo zifanane au zitofautiane kimaudhui na kifani. Utafiti huu una malengo mahsusi matatu ambayo ni: Kubainisha maudhui na fani ya tamthilia ya *Mashetani* na tamthilia ya *Kivuli Kinaishi*, Kulinganisha na kulinganua maudhui na fani ya tamthilia *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*, Kubainisha sababu zinazofanya tamthilia za *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi* zifanane au zitofautiane. Utafiti huu unajibu maswali yafuatayo:

Je, tamthilia za *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi* zinabeba maudhui gani na zinatumia mbinu gani za kifani kuwasilisha maudhui hayo? Je, tamthilia hizi zinafananaje na kutofautianaje? Je, ni sababu gani zinazofanya tamthilia hizi zifanane au zitofautiane kimaudhui na kifani?

Kwa kubainisha na kulinganisha fani iliyotumika katika tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi* tutaweza kuona ni jinsi gani wasanii hao wanahusiana na kufanana na kutofautiana katika matumizi ya fani wanapojenga maudhui ya kazi zao. Pili, utafiti huu utaweza kutumika katika taaluma ya fasihi, hususani tamthilia. Hivyo, utafiti huu utatumika kama marejeo na kwa maana hiyo utawasaidia wanafunzi na watafiti wengine kupata marejeo ya kuhusu tamthilia ya Kiswahili na tamthilia kwa ujumla wake.

Utafiti huu pia utakuwa ni changamoto kwa watafiti wengine kutupia jicho katika tamthilia za Kiswahili. Hivyo basi, utafiti huu utawapa changamoto watafiti wengine waweze kuchunguza na kulinganisha kazi zingine za fasihi ili kuona jinsi gani zinafanana, kuhusiana na kutofautiana. Tatu; utafiti huu ni malighafi, kwani utatoa mchango mkubwa katika historia ya tamthilia na fasihi linganishi kwa ujumla na vilevile utatajirisha maktaba ya chuo.

Mipaka ya utafiti huu ilijikita katika kulinganisha tamthilia. Kwa kuwa si rahisi kuchunguza tamthilia za waandishi wote, tulijikita kwa waandishi E. Hussein na Said A. Mohamed. Aidha bado si rahisi kulinganisha kazi zote za tamthilia za waandishi hao wawili, hivyo utafiti huu ulichunguza na kulinganisha kazi moja ya tamthilia ya kila mwandishi yaani *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*. Kwa maana hiyo, kazi zingine za fasihi hatukuzishughulikia isipokuwa tamthilia tu. Vile vile kazi zingine za tamthilia tofauti na hizi zilizotajwa hazikuhusishwa katika utafiti huu bali ziliweza kurejelewa hapa na pale kwa lengo la kiufafanuzi na kiulinganishi.

Hivyo basi, utafiti huu ni utafiti linganishi unaolinganisha kazi mbili za tamthilia; tamthilia ya *Mashetani* na tamthilia ya *Kivuli Kinaishi*. Katika kulinganisha tamthilia hizi utafiti huu ulijikita katika elimu mitindo ili kuibua mitindo mbalimbali ambayo inawatofautisha na kuwahusianisha wasanii hao wawili.

Utafiti huu uliongozwa na Nadhariatete ya Elimumitindo *katika Uchambuzi wa Matini za Kifasihi*. Ukuaji wa nadharia hii unahusishwa na Jakobson (1960) na Murry (1976). Tunapojishughulisha na uchambuzi wowote wa lugha ya fasihi, jambo la kwanza analokabiliana nalo mtafiti wa maandishi ya aina hiyo ni mtindo kwa

upande mmoja na kwa upande mwingine ni elimumitindo katika nadharia ya sanaa ya lugha. Kihistoria, taaluma ya uchambuzi wa mtindo ilianzia katika kipindi cha karne ya 5 huko Ugiriki na Urumi kabla ya kuzaliwa kwa Masihi. Katika kipindi hiki, balagha au elimu ya usemaji inayohusu ufasaha wa kusema ilikuwa maarufu sana. Taaluma hii ilijumuisha seti za kanuni na mbinu zilizowawezesha wagambi au walumbi na wahutubu (watoaji wa hotuba maalumu) kuzungumza vizuri kwa kutumia lugha iliyopambwa kwa tamathali za semi na taswira kwa lengo la kuleta mabadiliko katika maoni na fikra za hadhira. Katika nadharia hii, ufundi wa kusema na kuchambua maneno katika kilongo ni njia mwafaka ya kukuwezesha kuwashawishi hadhira wanaokusikiliza ukiwa jukwaani, kanisani au katika kampeni kama za kisiasa. Hivyo basi, nadharia hii ilitumika katika kubainisha maudhui na fani katika tamthilia za *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi* na kisha kulinagnisha na kulinganua tamthilia hizo kifani na kimaudhui.

Eneo la utafiti lilikuwa ni jiji la Dare es salaam na Zanzibar. Walengwa waliohusishwa katika utafiti huu ni wanafunzi wa fasihi Chuo Kikuu cha Dar es Salaam hususani tamthilia, walimu wa fasihi ya Kiswahili wa Chuo Kikuu cha Dar es Salaam hususani tamthilia na wazungumzaji wa lugha ya Kiswahili wa maeneo waliyoishi watunzi wa tamthilia hizi. Aidha, sampuli ya utafiti huu ilituliwa kwa kutumia njia ya *uteuzi wa madhumuni maalumu* (rejea sura ya tatu). Utafiti huu unatumia mkabala wa utafiti usio wa kitakwimu na utafiti wa kitakwimu

Data za utafiti huu zilikusanywa kwa kutumia mbinu tatu ambazo ni; maktaba, usaili, dodoso na majadiliano ya vikundi. Mbinu ya maktaba ilikuwa ni mbinu kuu ambayo ilimsaidia mtafiti kuchambua vitabu vyote viwili na kubainisha vipengele vya kifani

na kimaudhui. Aidha mbinu ya dodoso na usaili zilitumika kama mbinu jazilizi ambazo ziliziba mapengo ambayo hayakuwa yameeleweka katika mbinu kuu ya maktaba wakati wa uchambuzi wa matini ya *Kivuli Kinaishi* na *Mashetani*. Zana zilizotumika kukusanya data za utafiti huu ni dodoso, usaili, matini, kamera na video kamera na kinasa sauti. Utafiti huu ni utafiti unaotumia sifa za utafiti usiokitakwimu na utafiti wa kitakwimu. Zipo mbinu mbalimbali zinazotumika kuchambua data za utafiti wa aina hii. Hata hivyo, data ya utafiti huu imechambuliwa kwa kutumia mbinu mbili, yaani *uchambuzi maudhui* na *uchambuzi linganishi*.

Utafiti huu ulichunguza na kuchambua vipengele vya kimaudhui na kifani vinavyojitokeza katika tamthilia ya *Mashetani*. Imeelezwa kuwa, utafiti huu ulichunguza vipengele vya kimaudhui na kifani kwa kuzingatia modeli ya vipengele vya kimaudhui na kifani vilivyoainishwa na Wamitila (2008) kama mwongozo wa ubainishaji na uchambuzi wa vipengele hivyo katika utafiti huu. Vipengele vya kimaudhui vilivyochunguzwa ni dhamira, vipengele vya kifani vilivyochunguzwa ni muundo, mtindo, wahusika, mandhari.

Aidha imeelezwa kuwa katika tamthilia *Mashetani* msanii ametumia vipengele vya lugha kama vile tamathali za semi, nahau, methali na misemo. Katika utafiti huu, imejadiliwa kuwa msanii ametumia sitiari mara nyingi zaidi kuliko vipengele vingine vya lugha. Sura hii imejadili kuwa msanii ametumia mbinu mbalimbali za kimtindo katika kuwasilisha ujumbe alioukusudia kwa mfano matumizi ya korasi, matumizi ya majigambo, fasihi ya majaribio, matumizi kejeli na kicheko. Utafiti huu ulichunguza vipengele vya kimaudhui na kifani vinavyojitokeza katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi*.

Hivyo basi, katika utafiti huu imejadiliwa kuwa msanii ametumia muundo rukia ama muundo wa moja kwa moja ambapo ameunda maonyesho yake katika ushikamani wa visa na matukio. Tukio moja lilionekana kuzalisha kisa kingine katika onyesho linalofuata. Utafiti huu uligundua kuwa tamthilia hii ni tamthilia ambayo imebeba sifa za tamthilia ya majaribio ambayo inajaribu kutumia vipengele vya fasihi simulizi katika utunzi wa tamthilia ujenzi wa kazi hiyo ya fasihi na kukiuka misingi ya utunzi wa tamthilia iliyozooleka katika misingi ya Kiaristotle. Aidha utafiti huu uligundua kuwa, msanii ametumia mtindo wa majigambo na mbinu ya uganga na uchawi kama mbinu za kisanii katika kujenga kazi yake ya sanaa na kufikisha ujumbe alioukusudia kwa hadhira yake.

Utafiti huu umegundua kuwa, msanii ametumia taswira kama kipengele kikuu cha tamathali ya semi katika kuwasilisha ujumbe wake. Aidha msanii ametumia tamathali zingine za semi kama mbinu za kushirikiana na sitiari kujenga maudhui ya kazi hii ya sanaa.

Utafiti huu umegundua kuwa, tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* ni tamthilia ya majaribio ambayo imetumia vipengele vya fasihi simulizi katika.

Utafiti huu ulilinganisha tamthilia ya *Mashetani* na tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* ili kuibua vipengele vinavyowafananisha, kuwatofautisha na kuwahusianisha. Inaelezwa na wataalamu kuwa kila mwandishi ama msanii wa kazi ya sanaa hutofautiana na mwandishi mwingine kmaudhui na kifani. Mwandishi kama mtu, huweza kutofautiana ama kufanana na mwandishi mwingine wa kazi ya fasihi kutokana na tofauti ya mazingira, muktadha, itikadi, imani na tajriba zao. Kila

mwandishi ana upekee wake katika kuwasilisha masuala mbalimbali ya kijamii na namna anavyoyawasilisha ni tofauti na mwandishi mwingine. Utafiti huu ulichunguza sifa za kimtindo zinazotofautisha kazi za *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi* ili kuona ni jinsi gani wasanii wa kazi hizo wanafanana, kutofautiana ama kuhusiana katika kazi zao za sanaa.

Utafiti huu ulichunguza kufanana na kutofautiana kwa tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*. Utafiti huu uligundua kuwa, tamthilia zote zinafanana na kutofautiana katika nyanja mbalimbali. Utafiti huu uligundua kuwa, wasanii wote wawili wanafanana katika dhamira ambazo wameibua katika kazi zao za fasihi hii ni kutokana na ukweli kwamba wasanii wote wanatoka katika jamii zenye historia zinazofanana, itikadi moja, uchumi, siasa, na zinafanana kijamii, kisiasa, kiuchumi na kiutamaduni. Athari za ukoloni kwa jamii zao na kwa wasanii kunawafanya watunzi wafanane katika dhamira ambazo wanazowasilisha katika jamii. Wote wanatoka katika jamii zilizotawaliwa na pia kuathiriwa na ukoloni mamboleo. Pamoja na yote ni nchi ambazo ziliungana na kuwa nchi moja Tanzania ambapo mtindo wa kiutawala na misingi ya kiitikadi, imani na uongozi ni sawa. Hivyo japo mtunzi mmoja anatoka Tanzania Bara na mwingine anatoka Tanzania visiwani lakini bado wanazungumzia jamii moja kiutawala na kiutawaliwa hii ina maana wanawaandikia hadhira ya Watanzania. Hivyo basi ni dhahiri kuwa jamii zote hizi zina matatizo yanayofanana na mahitaji na matarajio sawa.

Pamoja na kuwa jamii hizi zinafanana katika dhamira lakini iligundulika kuwa, waandishi wa tamthilia hizi wanatofautiana katika vipengele vingine vya maudhui kama vile mgogoro ambapo msanii wa *Kivuli Kinaishi* ameonesha mgogoro wa nafsi

alionao Bi Kirembwe ambaye ni kiongozi wakati katika *Mashetani* msanii ameonesha mgogoro wa nafsi kwa mpigania uhuru. Kwa upande mwingine waandishi hawa wanatofautiana katika falsafa zao. Katika *Mashetani* mwandishi anaonesha kuwa falsafa ya ukombozi ni mapigano dhidi ya ukoloni mambo leo. Falsafa yake inajengwa na matumizi ya kisu wakati katika *Kivuli Kinaishi* mwandishi anaamini mapinduzi yanaletwa kwa elimu. Kuwaelimisha wnanchi ambao wamegubikwa na giza ndiyo silaha ya ukombozi. Falsafa hii inajengwa na matumizi ya unga wa rutuba waliolishwa vizuu na Mtolelwa ili kuwatoa katika unga wa ndere waliokuwa wamepewa na Bi Kirembwe. Hivyo basi, tunaweza kusema kuwa waandishi hawa wanatofautiana na kufanana katika mbinu za kisanii na maudhui na fani. Tofauti na kufanana kwa wasanii hawa ni matokeo ya kufanana kisiasa, historia, kiuchumi, kijamii, kijiografia, kiitikadi na kiutamaduni.

Iligundulika kuwa wasanii wote wametumia vipengele vya lugha japo katika viwango tofauti. Katika tamthilia ya *Mashetani* anatumia sitiari kwa kiasi kikubwa zaidi ya vipengele vingine vya lugha wakati na kuufanya utafiti huu uione tamthilia ya mashetani kuwa ni tamthilia iliyojengwa kisitiari, na kuwa ni tamthilia ya kisitiari. Wakati huo mwandishi wa *Kivuli Kinaishi* ametumia taswira kwa kiwango kikubwa zaidi na kuufanya utafiti huu kuiona tamthilia hiyo kuwa ni tamthilia ya kitaswira. Imeelezwa kuwa waandishi wanatofautiana katika uteuzi wa sitiari na taswira zilizotumika katika kujenga maudhui ya kazi zao za fasihi. Iligundulika kuwa tofauti hizi zinatokana na tofauti za kimaisha, kihistoria, kijiografia, kiitikadi, kimazingira na kimuktadha. Hivyo basi utafiti huu umegundua kuwa tamthilia hizi zinatofautiana katika mbinu za kimtindo zilizotumika katika utunzi wa kazi zao. Mfano katika

Mashetani ametumia Mbinu zilizobainishwa ni mbinu ya; kiishara, kitaswira, kishairi, kejeli, korasi, usimulizi, majigambo na motifu ya safari. Wakati katika *Kivuli Kinaishi* msanii ametumia mbinu ya kiishara, kitaswira, kejeli, motifu ya safari, majigambo na korasi. Utafiti huu uligundua kuwa zipo mbinu za kimtindo ambazo zimetumika katika *Mashetani* lakini hazijatumika katika *Kivuli Kinaishi* na pia zimaetumika katika *Kivuli Kinaishi* lakini hazijatumika katika *Mashetani*. Mfano mbinu ya usimulizi na mbinu ya kishairi ni mbinu za kisanii ambazo zimetumika katika *Mashetani* lakini hazijatumika katika *Kivuli Kinaishi*. Vile vile katika *Kivuli Kinaishi* mbinu ya uganga na uchawi, haijatumika katika *Mashetani*. Hivyo tunaona kuwa wasanii hawa wanatofautiana katika mbinu za kimtindo ambazo wanazitumia kisanii katika kujenga maudhui ya kazi zao.

Vile vile utafiti uligundua kuwa mbinu za kimtindo zinazojitokeza kwa wasanii wote huweza kutofautiana pia katika namna ya utumizi na kiwango cha utumizi. Kwa mfano, katika *Mashetani*, mtunzi ametumia korasi ya aina mbili; ‘kicheko’ na ‘kimya’ wakati katika *Kivuli Kinaishi* mtunzi ametumia korasi ya aina moja tu ‘Kimya’, katika *Mashetani* mtunzi ametumia mbinu ya. Tofauti na *Mashetani*, *Kivuli Kinaishi* imetumia mbinu ya uganga na uchawi kujenga maudhui ya kazi yake ya fasihi. Aidha wote wametumia viumbe wasioonekana na wala kuhakikisha kama wana uhai mfano ni matumizi ya shetani na vizuu (watu waliokufa).

7.3 Mahitimisho ya Jumla

Utafiti huu ni utafiti linganishi ambao unalinganisha maudhui na fani katika tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* na *Mashetani*. Lengo kuu la utafiti huu lilikuwa ni kuchunguza na kulinganisha maudhui na fani katika tamthilia ya *Mashetani* na tamthilia ya *Kivuli*

Kinaishi ili kuibua vipengele vinavyowahusianisha, kuwatofautisha na kuwafananisha. Kwa kufanya hivyo, tuliweza kubainisha vipengele vinayowatofautisha na kuwahusianisha watunzi hao wa kazi hizo za sanaa ili kuelewa ni jinsi gani msanii kam mtu anatofautiana na msanii mwingine katika mtindo wa kimaudhui na kifani.

Utafiti huu uliongozwa na Nadhariatete ya Elimumitindo *katika Uchambuzi wa Matini za Kifasihi*. Nadharia hii ilianzishwa na kutumiwa na Jakobson (1960) na Murry (1976). Utafiti huu imejadili kuwa, maudhui ya tamthilia ya *Mashetani* yamejengwa kwa dhamira kuu ambayo ni ukoloni mamboleo. Dhamira zingine ni pamoja na rushwa, ujenzi wa jamii mpya, elimu, matabaka, matumizi mabaya ya madaraka, nafasi ya mwanamke na harakati za ukombozi. Katika sura hii tumejadili vipengele vya kifani ambavyo vinajitokeza katika tamthilia ya *Mashetani*. Imeelezwa kuwa vipengele vya kifani vinavyojitokeza ni pamoja na muundo, mtindo, wahusika, mandhari na matumizi ya lugha. Aidha imeelezwa kuwa katika tamthilia *Mashetani* msanii ametumia vipengele vya lugha kama vile tamathali za semi, nahau, methali na misemo.

Katika utafiti huu imejadiliwa kuwa msanii ametumia sitiari mara nyingi zaidi kuliko vipengele vingine vya lugha. Hivyo basi, utafiti huu umegundua kuwa tamthilia ya *Mashetani* ni tamthilia ya kisitiari ambayo imeundwa katika misingi ya tamthilia ya kimajaribio ambayo inakiuka misingi ya utunzi wa tamthilia iliyowekwa na Aristotle na kuingiza fasihi simulizi za kiafarika katika utunzi wa tamthilia. Utafiti huu umegundua kuwa, msanii ametumia mbinu mbalimbali za kimtindo katika

kuwasilisha ujumbe alioukusudia mbinu alizotumia ni mbinu ya kiishara, kitaswira, korasi, kwa majigambo, ushairi, motifu ya safari na kejeli.

Aidha utafiti huu umejadili kuwa, tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* ni tamthilia ya majaribio ambayo imetumia vipengele vya fasihi simulizi katika ujenzi wa kazi hiyo ya fasihi na kukiuka misingi ya utunzi wa tamthilia iliyozooleka katika misingi ya Kiaristotle. *Kivuli Kinaishi* imetumia majigambo kama mbinu ya kisanii katika ujenzi wa maudhui ya tamthilia hiyo. Aidha mbinu zingine kama vile korasi, majigambo, uganga na uchawi, kitaswira, kiishara, motifu ya safari na kejeli imetumika kama mbinu za kisanii ambazo zinajenga tamthilia ya *Kivuli Kinaishi*. Aidha utafiti huu umegundua kuwa msanii wa tamthilia ya *Kivuli Kinaishi* ametumia mbinu ya ‘uganga na uchawi’ kama mbinu ya mtindo wa kisanii ambayo inamtambulisha upekee wake wa kisanii na kumtofautisha na mwandishi wa *Mashetani*.

Utafiti huu umegundua kuwa zipo sifa za kimtindo zinazotoafutisha na kufanananisha tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*. Iligundulika kuwa, tamthilia zote zinafanana na kutofautiana katika Nyanja mbalimbali. Imeelezwa kuwa wasanii wote wametumia vipengele vya lugha japo katika viwango tofauti. Katika tamthilia ya *Mashetani* anatumia sitiari kwa kiasi kikubwa zaidi ya vipengele vingine vya lugha wakati mwandishi wa *Kivuli Kinaishi* ametumia taswira kwa kiwango kikubwa zaidi. hivyo utafiti huu unaiona tamthilia ya *Mashetani* kuwa ni tamthilia ya kisitiari kwa sababu imejengwa katika misingi ya kisitiari ambayo inajisawiri katika jina la kitabu ‘*Mashetani*’. Kwa upande mwingine, utafiti huu unaiona tamthilia ya *Kivuli kinaishi* kuwa ni tamthilia ya kitaswira kwa sababu

imejengwa katika misingi ya kitaswira ambayo inasawiriwa katika jina la kitabu '*Kivuli Kinaishi*'. Vile vile imejadiliwa kuwa, waandishi wanatofautiana katika uteuzi wa msamati wa kitaswira uliotumika katika kujenga kazi zao za fasihi. Aidha iligundulika kuwa, wasanii hawa wanatofautiana katika mbinu za kisanii zinazotumika katika ujenzi wa kazi zao za fasihi.

Utafiti huu umegundua kuwa, wasanii wote wanafanana katika dhamira ambazo wameibua katika kazi zao za fasihi hii ni kutokana na ukweli kwamba wasanii wote wanatoka katika jamii yenye historia zinazofanana, itikadi moja, uchumi, siasa, na zinafanana kijamii, kisiasa, kiuchumi na kiutamaduni. Hivyo basi ni dhahiri kuwa jamii zote hizi zina matatizo yanayofanana na mahitaji na matarajio sawa.

Pamoja na kuwa jamii hizi zinafanana katika dhamira lakini imeelezwa katika utafiti huu kuwa, waandishi wa tamthilia hizi wanatofautiana katika vipengele vingine vya maudhui kama vile mgogoro ambapo msanii wa *Kivuli Kinaishi* ameonesha mgogoro wa nafsi alionao Bi Kirembwe ambaye ni kiongozi wakati katika *Mashetani* msanii ameonesha mgogoro wa nafsi kwa mpigania uhuru. Kwa upande mwingine waandishi hawa wanatofautiana katika falsafa zao. Katika *Mashetani* mwandishi anaonesha kuwa falsafa ya ukombozi ni mapigano dhidi ya ukoloni mambo leo. Falsafa yake inajengwa na matumizi ya kisu wakati katika *Kivuli Kinaishi* mwandishi anaamini mapinduzi yanaletwa kwa elimu. Kuwaelimisha wnanchi ambao wamegubikwa na giza ndiyo silaha ya ukombozi. Falsafa hii inajengwa na matumizi ya unga wa rutuba waliolishwa vizuu na Mtolerwa ili kuwatoa katika unga wa ndere waliokuwa wamepewa na Bi Kirembwe. Hivyo basi, tunaweza kusema

kuwa waandishi hawa wanatofautiana na kufanana katika mbinu za kisanii na maudhui na fani. Tofauti na kufanana kwa wasanii hawa ni matokeo ya kufanana kisiasa, hatua za maendereo, historia, kiuchumi, kijamii, kijiografia, kiitikadi na kiutamaduni.

7.4 Mapendekezo

Utafiti huu unahitimisha kuwa tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi* ni tamthilia zinazohusiana, kufanana na pia zinatofautiana. Hivyo basi, kwa kutumia utafiti huu tumeweza kulinganisha tamthilia mbili ambazo ziliandikwa na wasanii tofauti katika nyakati na vipindi tofauti. Aidha mbinu za kisanii na dhamira ambazo zimeibuliwa na wasanii hawa zinaonesha kuwa zinafanana kwa kiasi kikubwa. Imegundulika kuwa kipengele kimoja kinaweza kuwatofautisha wasanii katika kazi zao za fasihi. Hivyo basi, utafiti huu unapendekeza kwamba ipo haja ya kufanya utafiti wa kina zaidi kuhusu kazi zingine za tanzu zingine za fasihi ili kuona ni jinsi gani wasanii wanafanana, kutofautiana na kuhusiana katika ujenzi wa kazi zao za sanaa. Vile vile utafiti huu, unapendekeza utafiti wa kiulinganishi wa kina zaidi kwa kulinganisha wasanii ambao wanatoka Tanzania bara na wale wanaotoka Tanzania visiwani ama pwani ya Tanzania. Kwa kufanya hivi tutaweza kuona athari ya tofauti za mwachano mkubwa wa kijiografia katika kazi za fasihi.

7.5 Hitimisho

Sura hii ni ya mwisho katika tasnifu hii yenye sura saba. Sura hii inatoa muhtasari wa utafiti wote na tasnifu husika. inazungumzia mambo kama vile mahitimisho ya jumla, muhtasari wa matokeo ya utafiti, majumuisho na mapendekezo kwa ajili ya tafiti zijazo.

MAREJELEO

- Alembi, E. B. (2000). *Understanding Poetry*. Nairobi: Acacia Publishers
- Alderson, C.G. & Beretta, A. (1992). (Wah.) *Evaluating Second Education: Cambridge applied linguistics*, C.U.P.
- Babbie, E. (1992). *The Practice of Social Research*, California: Wadsworth Publishing Company, (Toleo la 6).
- Bachman, R. & Schutt, R. (2007). *The practice of research in criminology and criminal justice* (Toleo la 3.). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Baker, T. (1994). *Doing social research*. Singapore: McGraw-Hill.
- Belk, W.R. (2006). *Handbook of Qualitative Research Methods in Marketing*. Toronto: *Kraft Foods Canada Chair of Marketing*. Schulich School of Business, York University.
- Berg, B. L. (2004). *Qualitative Research Methods for the Social Science*. (Toleo la 5). Boston: Pearson Education, Inc.
- Bryman, A. (2004). *Social Research Methods* (Toleo la 2). Oxford: Oxford University Press.
- Best and Kahn, J. (1993). *Research in Education*. New York: Allyn Bacon Inc.
- Borg, W.R and Gall, M.D, (2003). *Educational Research: An Introduction*. Longman London.
- Cohen, L, Manion, L and Morrison, K. (2000). *Research Methods in Education*. (Toleo la 5). London: Rutledge Falmer.
- Corbetta, P. (2003). *Social Research: Theory, Methods and Techniques*. London: Sage Publications Inc.
- Cooper, H. (1989). *Homework*. White Plains, NY: Longman.

- Crystal, D. and Davy, D. (1969). *Investigating English Style*. Longmans, Green and Co. Limited,.
- Cuddon, J.A. (1998). *Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*, Great Britain: Andre Deutsch.
- Daymon, C. and Holloway, I. (2002). *Qualitative Research Methods in Public Relations and Marketing Communications*. London: Routledge.
- De Vaus, D. A. (1993). *Surveys in Social Research* (Toleo la 3.). London:UCL Press
- De Vaus, D. (1985). *Surveys in Social Research*. (Toleo la 5.). London: Routledge.
- Eagleton, T. (1983). *Literary Theory: An Introduction*. Cambridge: Blackwell.
- Gibbs, R.W (1992). *Embodiment and Cognitive Science*. Cambridge University Press.
- Giles, H. (1982). 'Accomodation Theory. Some New Directions:' *York Papers in Linguistics*, (Toleo 9). uk. 105-136.
- Halliday, and Hassan, (1976). *Cohesion in English*. London and NY: Longman.
- Holloway, L. (1997). *Basic Concepts for Qualitative Research*. Oxford: Blackwell Science.
- Hussein. E. (2003). "Hatua Mbalimbali za Kubuni na Kutunga Tamthiliya Kufuatana na Misingi ya Ki-Aristotle." Katika *Makala za Semina ya Kimataifa ya Waandishi wa Kiswahili III FASIHI*. TUKI. Dar es Salaam.
- Hussein, E. (1969). *Kinjeketile*. Oxford University Press, Nairobi.
- Hussein. E. (1971). *Mashetani*. Dar es Salaam: Oxford University Press.
- Jakobson, R. (1960). 'Closing Statement: Linguistics and Poetics.' In: Thomas A. Sebeok, ed., *Style In Language*, Cambridge MA: MIT Press, uk. 350-377.
- Iliyochapishwa katika J.-J. Weber, ed., *The Stylistics Reader*, London: Arnold, 1996, uk. 10-35.

- Jilala, H. (2008). The Artistic Uses of Metaphors in Constructing Meanings and Messages in New Generation Songs in Tanzania, *Tasnifu ya Umahiri* (Isimu) haijachapishwa, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.
- Kahigi K.K. (1995). *Lugha Katika Vitabu Vya Watoto*. Katika Kahigi K.K. (mh), Kioo cha lugha: *Jarida la Kiswahili, Isimu na Fasihi*. Idara ya Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es Salaam. Juzuu, Na. 1. (uk. 21-36).
- Kahigi, K.K & M. M. Mulokozi. (1973). *Mashairi ya Kisasa*, Dar es Salaam: Tanzania Publishing House.
- _____. (1979). *Kunga za Ushairi na Diwani Yetu*. Dar es Salaam: Tanzania Publishing House.
- Kezilahabi, E. (1976). *Ushairi wa Shaaban Robert*. Nairobi: East African Literature Bureau.
- Kiango, S. D. (1980). “*Tamthiliya ya Kiswahili na Mabadiliko ya Dhamira 1957-1975*” *Tasnifu ya Umahiri*., Chuo Kikuu cha Dar es salaam.
- _____. (1982). “*Tamthiliya ya Kiswahili: Dhamira Chapwa na Usuli katika Uchapwa*”. *Jarida la Kiswahili, Isimu na Fasihi*. Idara ya Kiswahili, Chuo Kikuu cha Dar es salaam Juzuu Na, 49/2 (uk:33-56).
- _____. (1990). “*Mwelekeo wa Tamthiliya za Kiswahili*.” *Jarida la Kiswahili*, (ESC) 1: 45-54.
- _____. (1992). “*Taswira ya Mwanamke katika Tamthiliya za Kiswahili za Kenya*”. *Baragumu*, (CKMM) 1&2: 84-91.
- King’ei (1987). “*Usanifu wa Lugha katika Uandishi wa E.Hussein*.” Katika *Mulika Na. 19*. TUKI.
- King’ei, K. na Catherine Kisovi (2005). *Msingi wa Fasihi Simulizi*, Nairobi: Kenya Literature Bureau.

- Kombo, D.K. and Tromp, D. L.A, (2006). *Proposal and Thesis Writing: Intoduction*, Kenya, Paulines Publications Africa.
- Kothari, C. K (1990). *Research Methods: Methods and Techniques*. New Delhi: Wiley Eastern Ltd.
- Kothari, C.R. (1993). *Research Methodology: Methods and Techniques (Toleo la 2)*. New Delhi: Wiley Eastern Ltd.
- Kothari, C. R (2001). *Research Methodology: Methods and Techniques*. Ed. New Delhi: Wiley Eastern.
- Kothari, R.C. (2004). *Research Methodology. Methods and Techniques* New Delhi: New Age International (P) Limited, Publishers.
- Kvale, S.(1996). *Interviews An Introduction to Qualitative Research Interviewing*. London: Sage Publications.
- Lakoff, G. and Johnson, M. (1980). *Metaphor We Live By*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G. and Turner, M. (1989). *More Than Cool Reasons. A Field Guide to Poetic Metaphor*. Chicago: University of Chicago Press.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1988). *Metaphors we Live By (Toleo la 2.)*: Chicago: Chicago University Press
- Lanham, R A. (1991). *A handlist of rhetorical terms* London: University of California Press.
- Leech, G.N. (1969). *A Linguistic Guide to English Poetry*. New York: Longman Group Inc. Limited.
- Lee, R.M. (1993). *Doing Research on Sensitive Topics*. Londo:Sage.

- Leadbeater, B. J. R, Elizabeth Banister, Cicilia Benoit, Mikael Jhsson, Anne Marshall and Ted Riecken (Wah.). (2006). *Ethical Issues in Community-based Research with Children and Youth*. Toronto: University of Toronto Press.
- Ligembe, N.E.G (1995). *The uses of metaphor in Penina Muhando's Lina ubani. A stylistic analysis*. Tasnifu ya umahiri, (Haijachapishwa) University of Dar es Salaam.
- Lofland, J., & Lofland, L. (1995). *Analyzing social settings: A guide to qualitative observation and analysis* (3rd ed.). Boston: Wadsworth.
- Malangwa, P.S. (2010). "Handling Technical Translations: The Case of Translating of Computer Programs from English into Kiswahili." Tasnifu ya Uzamivu (Haijachapishwa), Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.
- Maxwell, J.A (2005). *Qualitative Research Design: An Interactive Approach*. London: Sage Publication Inc.
- Mauya, A. B. (2006). *Semi Maana na Matumizi*. Dar es Salaam: Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili
- Mayoka, J. M. (1984). *Mgogoro wa Ushairi na Diwani ya Mayoka*, Dar es Salaam: Tanzania Publishing House
- Mbogo, E. (1993). "Matumizi ya Dhana na sanaa katika Sanaa za Maonyesho za Jadi katika Tamthiliya ya Leo." Katika Mulokozi na Mung'ong'o (Wah): 181-206
- Mlama, P. (1983). *Traditional Theatre as A Pedagogical Institution: The Kaguru Theatre as Case Study*. Ph.D. Dar es Salaam: University of Dar es Salaam.
- Mlama. P.O. (2003). "Utunzi wa Tamthiliya Katika Mazingira ya Tanzania." Katika *Makala za Semina ya Kimataifa ya Waandishi wa Kiswahili III FASIHI*. TUKI. Dar es Salaam.

- Mohamed, S. A. (1990). *Kivuli Kinaishi*. Oxford University Press, Nairobi.
- Msanjila, Y.P., Kihore, Y.M. na Massamba, D.P.B. (2009). *Isimujamii: Sekondari na Vyuho*. Dar es Salaam: TUKI.
- Msokile, M. (1993). *Misingi ya Uihakiki wa Fasihi*. EAEP, Nairobi.
- Mugenda, O.M. na Mugenda, A.G. (2003). *Research Methods: Qualitative and Quantitative Approaches*. Nairobi: Acts Press Kenya.
- Mulokozi, M. and Kahigi, K.K. (1979). *Kunga za Ushairi na Diwani Yetu*. Dar es Salaam: TPH
- Mulokozi, M. M. (1986). "The Nanga Epocs of the Bahaya: A Case Study in African Epic Characteristics", *Tasnifu ya Uzamivu (Haijachapishwa)*, Dar es Salaam: University of Dar es salaam.
- _____ (1996). *Fasihi ya Kiswahili*. Dar es salaam: Chuo Kikuu Huria cha Tanzania.
- Mutembei, K.A. (1997). "Korasi na Uhusiano Wake na Sanaa za Maonyesho: Uchambuzi wa Kidaikronia." Katika *Kioo cha Lugha*. Juzuu Na. 2. Dar es salaam.
- _____. (2001). *Poetry and AIDS in Tanzania: Changing Metaphors and Metonymies in Haya Oral Traditions* Leiden: Research School CNWS, Leiden University, (CNWS Publication no. 101).
- _____. (2012). *Korasi katika Fasihi: Nadharia Mpya ya Uihakiki*. Taaluma ya Taasisi za Kiswahili. Chuo Kikuu cha Dar es Salaam.
- Njogu, K. na Chimera, R.M. (1999). *Ufundishaji wa Fasihi*. Nairobi: Jomokenyatta Foundation.
- _____ (2008). *Ufundishaji wa Fasihi: Nadharia na Mbinu*, Nairobi: Jomo Kenyatta Foundation.

- Nkwera, F. V. (1979). *Sarufi na Fasihi: Sekondari na Vyuo*, Dar es Salaam: Tanzania Publishing House.
- Padgett, D. (2002). *Qualitative Methods in Social Work Research: Challenges and Rewards*. London: Sage Publications Inc.
- Patton, M. (2002). *Qualitative Research and Evaluation Method* (Toleo la 3). London: Sage Publications.
- Payne, T. E and Weber. D. I. (2007). *Perspectives on grammar writing*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- Peek, P. M. na K. Yankah (wah.) (2004). *African Folklore: An Encyclopedia*, London na New York: Routledge Taylor and Francis Group.
- Polit, D. F., Beck, C. T. and Hungler, B. P. (2001). *Essentials of Nursing Research: Methods, Appraisal and Utilization*, 5th edn. Lippincott, Philadelphia.
- Powell, R., Conway, C., & Ross, Lynda. (2004). Effects of student predisposing characteristics on student success, *Journal of Distance Education*, Vol. 5, No. 1, pp. 20-37.
- Powell, R. R. & Lynn Silipigni Connaway. (2004). *Basic Research Methods for Librarian* (Toleo la 5.). London: Sage Publications Inc.
- Punch, K. F. (2005). *Introduction to Social Research: Qualitative and Quantitative Approaches* (Toleo la 2.). London: Sage Publications Inc.
- Ramadhani, D. (2005). *The Uses of Metaphors in Mbogo's Ngoma ya Ng'wanamalundi and Hussein's Mashetani. A Stylistic Comparison*. Tasnifu ya Umahiri, (Haijchapishwa) University of Dar es Salaam.
- Schutt, R. K. (2006). *Investigating the social world: The process and practice of research*. London: Sage Publications.

- Semzaba, E. (2003). *Tamthiliya ya Kiswahili*. Chuo Kikuu Huria cha Tanzania, Dar es salaam. Tanzania.
- Senkoro, F.E. M. K. (1982). *Fasihi*. Dar es Salaam: Press and Publicity Centre.
- _____. (2011). *Fasihi*. Dar es Salaam: KAUTTU LTD.
- Silver, H.(1995). 'Reconceptualizing Social Disadvantage: Three Paradigms of Social Exclusion.' In *Social Exclusion: Rhetoric, Reality, Responses*. imehaririwa na Gerry Rodgers, Charles Gore, and Jose Figueiredo. Geneva: International Institute for Labour Studies.
- Silva, M. (1995). *Ethical Guidelines in the Conduct, Dissemination, and Implementation of Nursing Research*. Washington DC: American Nurses Publishing.
- Silverman, D. (2005). *Doing Qualitative Research: A Practical Handbook* (Toleo la 2.). London: Sage Publication Inc.
- Speziale, H.J. S. & Carpenter, D.R. (2007). *Qualitative Research in Nursing: Advancing the humanistic imperative* (Toleo la 4). Philadelphia: Lippincott.
- Speziale, H.S. and Dona R. Carpenter.(2006). *Qualitative research in Nursing: Advancing the Humanistic Imperative*. Philadelphia: Lippincott Williams and Wilkins.
- TUKI. (2004) *Kamusi ya Kiswahili Sanifu*. (Toleo la 2). Nairobi: Oxford University Press
- Turner, G.W. (1973) *Stylistics*. London: Penguin.
- Wafula, R.M. (1999). *Uhakiki wa Tamthiliya: Historia na Maendeleo Yake*. Nairobi: Jomo Kenyatta Foundation.
- Wamitila K.W (2002). *Uhakiki wa Fasihi: Misingi na Vipengele Vyake*. Nairobi: Phoenix Publishers.

_____ (2003). *Kamusi ya Fasihi Istilahi na Nadharia*. Focus Publication Ltd. Nairobi Kenya.

_____ (2003). *Kichocheo cha Fasihi: Simulizi na Andishi*. Nairobi: Focus Publisher.

_____ (2008). *Misingi ya Uchambuzi wa Fasihi*. Nairobi: Vide-Muwa Publishers Ltd

_____. (2010). *Kanzi ya Fasihi: Misingi ya Uchanganuzi wa Fasihi*. Vide _muwa, Nairobi, Kenya.

Wa Thiong'o, Ngugi. (1995). *Decolonising the mind: The language of literature in Afrika*. London: Curey Publishers.

Weiss, R. S. (1994). *Learning from strangers: The art and method of qualitative interviewing*. New York: Free Press.

Wellek, R. (1988). *"The Crisis in Comparative Literature." Concepts of Criticism*. Ed. Stephen G. Nichols, Jr. New Haven: Yale UP., 282-95.

Wellech, R. & Warren, A. (1976). *Theory of Literature*. New York: Brace and Company.

_____. (1986). *Theory of Literature*. Harmondsworth: Penguin.

_____. (1996). *Theory of Literature*. New York: Brace and Company.

VIAMBATANISHI

Kiambatanishi Na. I: Dodoso kwa Walimu wa Fasihi Chuo Kikuu cha Dar Es Salaam Kutoka Taasisi za Tataki na Sanaa za Maonesho

Mpendwa Mhojiwa,

Ninafanya utafiti kuhusu Maudhui na Fani katika tamthilia za Kiswahili: Utafiti Linganishi wa Tamthilia ya Mashetani na Kivuli Kinaishi. Lengo kuu la utafiti huu ni kuchunguza jinsi maisha ya mwandishi, yaani mazingira anayoishi, dini yake, imani yake, elimu yake na mengineyo yanayomuhusu, yanavyoathiri fani na maudhui ya kazi yake ya kifasihi. Nitashukuru sana wewe kama mwanafasihi ya Kiswahili utaweza kujibu maswali ya dodoso hili kwa makini, uwazi na ushirikiano wa hali ya juu. Kumbuka taarifa zote zitakazo tolewa zitahifadhiwa kama siri baina ya mtafiti na mhojiwa na pia zitatumika kwa ajili ya utafiti huu tu na si vinginevyo.

Maelezo Binafsi

1. Jina la mhojiwa.....
2. Umri.....
3. Jinsi.....
4. Tarehe.....
5. Vipengele vya kifani katika tamthilia za *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi* vina dhima gani katika kazi hizi za fasihi?
  - (i) .....
  - (ii) .....
  - (iii) .....
  - (iv) .....
  - (v) .....
6. Nini uhusiano wa kipindi cha kihistoria cha kutungwa kwa kila tamthilia?

.....

.....

.....

.....

.....

7. Kuna uhusiano au tofauti yoyote baina ya tamthilia ya Mashetani na Kivuli Kinaishi hizi kiamaudhui na kifani? Kama ipo, eleza kwa kifupi.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

8. Unafikiri ni nini lengo la mwandishi katika kutumia mbinu mbalimbali za kifani katika utunzi wa tamthilia hizi?

- (i) .....
- (ii) .....
- (iii) .....
- (iv) .....
- (v) .....

9. Taja maana za maneno yafuatayo;

Namba	Neno	Maana halisi	Maana ya kiishara
1.	Unga wa ndere		
2.	Unga wa rutuba		
3.	Sauti		
4.	<i>Kivuli Kinaishi</i>		
5.	Uchawi		
6.	Mdundo wa ngoma		
7.	Giningi		

Namba	Neno	Maana halisi	Maana ya kiishara
1.	<i>Shetani</i>		
2.	<i>Binadamu</i>		
3.	<i>Mbuyu</i>		
4.	<i>Kisu</i>		
5.	<i>Manyoya</i>		
6.	<i>Gashalazeritwas</i>		
7.	<i>Daktari</i>		
8.	<i>Sherehe za Waltz</i>		
9.	<i>Kicheko</i>		

ASANTE KWA USHIRIKIANO WAKO

Kiambatanishi Na. II: Dodoso kwa Wanafunzi wa Uzamili Kozi ya Fasihi

Mpendwa Mhojiwa,

Ninafanya utafiti kuhusu Maudhui na Fani katika tamthilia za Kiswahili: Utafiti Linganishi wa Tamthilia ya Mashetani na Kivuli Kinaishi. Lengo kuu la utafiti huu ni kuchunguza jinsi maisha ya mwandishi, yaani mazingira anayoishi, dini yake, imani yake, elimu yake na mengineyo yanayomuhusu, yanavyoathiri fani na maudhui ya kazi yake ya kifasihi. Nitashukuru sana wewe kama mwanafasihi ya Kiswahili utaweza kujibu maswali ya dodoso hili kwa makini, uwazi na ushirikiano wa hali ya juu. Kumbuka taarifa zote zitakazotolewa zitahifadhiwa kama siri baina ya mtafiti na mhojiwa na pia zitatumika kwa ajili ya utafiti huu tu na si vinginevyo.

Maelezo Binafsi

1. Jina la Mhojiwa.....
2. Umri.....
3. Jinsi.....
4. Unafahamu vipengele gani vya kifani vilivyojitokeza katika tamthilia za *Mashetani na Kivuli Kinaishi*?
  - (i) .....
  - (ii) .....
  - (iii) .....
  - (iv) .....
  - (v) .....
5. Vipengele hivyo vinabeba dhamira gani?
  - (i) .....
  - (ii) .....
  - (iii) .....
  - (iv) .....
  - (v) .....

6. Eleza vipengele vya lugha vilivyopo katika tamthilia mojawapo au zote kati ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*.

- (i) .....
- (ii) .....
- (iii) .....
- (iv) .....
- (v) .....

7. Vipengele hivyo vina dhima gani katika fasihi na jamii kwa ujumla?

- (i) .....
- (ii) .....
- (iii) .....
- (iv) .....
- (v) .....

8. Taja maana za maneno yafuatayo;

Namba	Neno	Maana halisi	Maana ya kiishara
8.	Unga wa ndere		
9.	Unga wa rutuba		
10.	Sauti		
11.	<i>Kivuli Kinaishi</i>		
12.	Uchawi		
13.	Mdundo wa ngoma		
14.	Giningi		

Namba	Neno	Maana halisi	Maana ya kiishara
10.	<i>Shetani</i>		
11.	<i>Binadamu</i>		
12.	<i>Mbuyu</i>		
13.	<i>Kisu</i>		
14.	<i>Manyoya</i>		
15.	<i>Gashalazeritwas</i>		
16.	<i>Daktari</i>		
17.	<i>Sherehe za Waltz</i>		
18.	<i>Kicheko</i>		

ASANTE KWA USHIRIKIANO WAKO

**Kiambatanishi Na. III: Dodoso kwa Ajili Watu wa Karibu na Watunzi wa
Tamthliya za Mashetani na Kivuli Kinaishi**

Mpendwa Mhojiwa,

Ninafanya utafiti kuhusu Maudhui na Fani katika tamthilia za Kiswahili: Utafiti Linganishi wa Tamthilia ya Mashetani na Kivuli Kinaishi. Lengo kuu la utafiti huu ni kuchunguza jinsi maisha ya mwandishi, yaani mazingira anayoishi, dini yake, imani yake, elimu yake na mengineyo yanayomuhusu, yanavyoathiri fani na maudhui ya kazi yake ya kifasihi. Nitashukuru sana wewe kama mtu wa karibu wa watunzi wa hawa utaweza kujibu maswali ya dodoso hili kwa makini, uwazi na ushirikiano wa hali ya juu. Kumbuka taarifa zote zitakazo tolewa zitahifadhiwa kama siri baina ya mtafiti na mhojiwa na pia zitatumika kwa ajili ya utafiti huu tu na si vinginevyo.

1. Jina la Mtafitiwa.....
2. Umri.....
3. Jinsi.....
4. Tarehe.....
5. Kuna sababu zozote za kijamii zilizopelekea kutungwa kwa tamthilia ya *Mashetani/Kivuli Kinaishi*? Kama zipo zitaje.
  - (i) .....
  - (ii) .....
  - (iii) .....
  - (iv) .....
  - (v) .....
6. Ni vipengele gani vya lugha vinavyojitokeza katika tamthilia hiyo? Vitaje.
  - (i) .....
  - (ii) .....
  - (iii) .....
  - (iv) .....
  - (v) .....

7. Nini maoni na mtazamo wa jamii kuhusu tamthilia hiyo?

- (i) .....
- (ii) .....
- (iii) .....
- (iv) .....
- (v) .....

8. Toa maoni yako kuhusu nafasi ya tamthilia hii katika harakati za ukombozi.

- (i) .....
- (ii) .....
- (iii) .....
- (iv) .....
- (v) .....

ASANTE KWA USHIRIKIANO WAKO

Kiambatanishi Na. IV: Dodoso kwa Watunzi wa Tamthilia ya *Mashetani/Kivuli Kinaishi*

Mpendwa Mhojiwa,

Ninafanya utafiti kuhusu Maudhui na Fani katika tamthilia za Kiswahili: Utafiti Linganishi wa Tamthilia ya Mashetani na Kivuli Kinaishi. Lengo kuu la utafiti huu ni kuchunguza jinsi maisha ya mwandishi, yaani mazingira anayoishi, dini yake, imani yake, elimu yake na mengineyo yanayomuhusu, yanavyoathiri fani na maudhui ya kazi yake ya kifasihi. Nitashukuru sana wewe kama mtunzi ukiweza kujibu maswali ya dodoso hili kwa makini, uwazi na ushirikiano wa hali ya juu. Kumbuka taarifa zote zitakazo tolewa zitahifadhiwa kama siri baina ya mtafiti na mhojiwa na pia zitatumika kwa ajili ya utafiti huu tu na si vinginevyo.

(A) Maelezo binafsi

Maisha yako kwa ujumla

1. Jina kamili.....
2. Mwaka wa kuzaliwa.....
3. Jinsi.....
4. Kabila.....
5. Lugha ya kwanza.....
6. Lugha ya pili.....
7. Kiwango cha elimu.....
8. Uraia.....

(B) Historia ya utunzi wako

9. Naomba unielezee historia fupi ya utunzi wako wa tamthilia zako

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

10. Nini mtazamo wako kuhusu matumizi ya mbinu bobevu za kifani katika utunzi wa tamthilia?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

11. Unafikiri katika tamthilia yako ni mambo yapi ya kiuchumi, kisiasa na kiutamaduni yameshughulikiwa?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

12. Ujumbe wa tamthilia yako ni upi?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

13. Je, kuna wahusika katika tamthilia yako wenye pande mbili kama Kitalu (Binadamu) na Juma (Shetani)? Kama jibu ni ndiyo, eleza sababu za kufanya hivyo?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ASANTE KWA USHIRIKIANO WAKO

**Kiambatanishi Na. V: Hojaji kwa Ajili ya Wanafunzi wa Uzamili Kutoka
Taasisi ya Tataki na Sanaa za Maonesho**

(Kwa swali la kwanza naomba ujaze tamthilia uliyoitolea taarifa kati ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*. Kama utatoa taarifa kwa kila tamthilia, andika tamthilia zote)

Mpendwa Mhojiwa,

Ninafanya utafiti kuhusu Maudhui na Fani katika tamthilia za Kiswahili: Utafiti Linganishi wa Tamthilia ya Mashetani na Kivuli Kinaishi. Lengo kuu la utafiti huu ni kuchunguza jinsi maisha ya mwandishi, yaani mazingira anayoishi, dini yake, imani yake, elimu yake na mengineyo yanayomuhusu, yanavyoathiri fani na maudhui ya kazi yake ya kifasihi. Nitashukuru sana wewe kama mwanafasihi ya Kiswahili utaweza kujibu maswali ya dodoso hili kwa makini, uwazi na ushirikiano wa hali ya juu. Kumbuka taarifa zote zitakazo tolewa zitahifadhiwa kama siri baina ya mtafiti na mhojiwa na pia zitatumika kwa ajili ya utafiti huu tu na si vinginevyo.

1. Taja dhamira zinazojitokeza katika tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*
  - (i) .....
  - (ii) .....
  - (iii) .....
  - (iv) .....
  - (v) .....
2. Eleza kwa kifupi mbinu za kifani zilizotumika katika kila tamthilia kuibua maudhui.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

3. Waandishi wa tamthilia hizi wanaeleza vipi migogoro baina ya wahusika wao?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

4. Ni ujumbe gani tunaoupata katika tamthilia hizi?

(i) .....

(ii) .....

(iii) .....

(iv) .....

(v) .....

(vi) .....

(vii) .....

5. Je kuna kufanana ama kutofautiana kwa tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi* kimaudhui na kifani? Weka alama ya vema (✓) kwenye jibu shahihi.

(i) NDIYO

☐

(ii) HAPANA

☐

6. Taja mbinu za kimtindo zinazowafananisha na kuwatofautisha

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

7. Taja maana za maneno yafuatayo;

Namba	Neno	Maana halisi	Maana ya kiishara
15.	Unga wa ndere		
16.	Unga wa rutuba		
17.	Sauti		
18.	<i>Kivuli Kinaishi</i>		
19.	Uchawi		
20.	Mdundo wa ngoma		
21.	Giningi		

Namba	Neno	Maana halisi	Maana ya kiishara
19.	<i>Shetani</i>		
20.	<i>Binadamu</i>		
21.	<i>Mbuyu</i>		
22.	<i>Kisu</i>		
23.	<i>Manyoya</i>		
24.	<i>Gashalazeritwas</i>		
25.	<i>Daktari</i>		
26.	<i>Sherehe za Waltz</i>		
27.	<i>Kicheko</i>		

ASANTE KWA USHIRIKIANO WAKO

**Kiambatanishi Na. VI: Mwongozo wa Maswali ya Usaili kwa Ajili ya
Wanafunzi Wa Uzamili –Fasihi, Walimu wa Fasihi na
Watu wa Karibu wa Watunzi**

Mpendwa Mhojiwa,

Ninafanya utafiti kuhusu Maudhui na Fani katika tamthilia za Kiswahili: Utafiti Linganishi wa Tamthilia ya Mashetani na Kivuli Kinaishi. Lengo kuu la utafiti huu ni kuchunguza jinsi maisha ya mwandishi, yaani mazingira anayoishi, dini yake, imani yake, elimu yake na mengineyo yanayomuhusu, yanavyoathiri fani na maudhui ya kazi yake ya kifasihi. Nitashukuru sana wewe kama mwanafasihi ya Kiswahili utaweza kujibu maswali ya usaili kwa makini, uwazi na ushirikiano wa hali ya juu. Kumbuka taarifa zote zitakazo tolewa zitahifadhiwa kama siri baina ya mtafiti na mhojiwa na pia zitatumika kwa ajili ya utafiti huu tu na si vinginevyo.

1. Unadhani ni mbinu gani za kimtindo zinazowafananisha na kuwatofautisha tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi*?
2. Unafikiri watunzi wa tamthilia ya *Mashetani* na *Kivuli Kinaishi* wameshughulikia matatizo yanayofanana katika jamii? Unadhani ni matatizo gani?
3. Unafikiri ni kwa nini watunzi hawa wanafanana kimaudhui na kifani?
4. Je, unaweza kueleza sababu kwa nini watunzi hawa wanatofautiana kimaudhui na kifani?
5. Je, maisha ya watunzi hawa, tajriba zao, uzoefu na imani za zinaathiri kazi zao na kuwatofautisha au kuwafananisha? Toa mifano kutoka katika tamthilia hizi.

ASANTE KWA USHIRIKIANO WAKO

**Kiambatanishi Na. VII: Mwongozo wa Maswali ya Usaili Kwa Ajili ya Watunzi
wa Tamthilia ya Mashetani na Kivuli Kinaishi**

Mpendwa Mhojiwa,

Ninafanya utafiti kuhusu Maudhui na Fani katika tamthilia za Kiswahili: Utafiti Linganishi wa Tamthilia ya Mashetani na Kivuli Kinaishi. Lengo kuu la utafiti huu ni kuchunguza jinsi maisha ya mwandishi, yaani mazingira anayoishi, dini yake, imani yake, elimu yake na mengineyo yanayomuhusu, yanavyoathiri fani na maudhui ya kazi yake ya kifasihi. Nitashukuru sana wewe kama mwandishi wa tamthilia ya Masheni/Kivuli Kinaishi utaweza kujibu maswali ya usaili kwa makini, uwazi na ushirikiano wa hali ya juu. Kumbuka taarifa zote zitakazo tolewa zitahifadhiwa kama siri baina ya mtafiti na mhojiwa na pia zitatumika kwa ajili ya utafiti huu tu na si vinginevyo.

1. Ni kwa nini uliamua kuita jina la tamthilia yako Mashetani/Kivuli Kinaishi?
2. Ni msukumo gani uliokutuma kutunga tamthilia hiyo nay ale uliyoyaandikia?
3. Ni kwa nini uliamua kutumia vipengele vya lugha kama vile unga wa ndere, unga wa rutuba, vizuu nk (Kivuli Kinaishi), manyoya, kisu, mbuyu, shetani na binadamu (Mashetani).
4. Unadhani mbinu za kimtindo ulizozitumia zimeleta ufanisi wa ujumbe uliotaka kuutoa?

ASANTE KWA USHIRIKIANO WAKO

Kiambatanishi Na. VIII: Mwongozo wa Maswali ya Majadiliano ya Vikundi

Mpendwa Mhojiwa,

Ninafanya utafiti kuhusu Maudhui na Fani katika tamthilia za Kiswahili: Utafiti Linganishi wa Tamthilia ya Mashetani na Kivuli Kinaishi. Lengo kuu la utafiti huu ni kuchunguza jinsi maisha ya mwandishi, yaani mazingira anayoishi, dini yake, imani yake, elimu yake na mengineyo yanayomuhusu, yanavyoathiri fani na maudhui ya kazi yake ya kifasihi. Nitashukuru sana wewe kama mwanafasihi ya Kiswahili utaweza kujibu maswali kwa makini, uwazi na ushirikiano wa hali ya juu. Kumbuka taarifa zote zitakazo tolewa zitahifadhiwa kama siri baina ya mtafiti na mhojiwa na pia zitatumika kwa ajili ya utafiti huu tu na si vinginevyo.

1. Unadhani ni mbinu gani za kimtindo zinazowafananisha na kuwatofautisha tamthilia ya Mashetani na Kivuli Kinaishi?
2. Unafikiri watunzi wa tamthilia ya Mashetani na Kivuli kinaishi wameshughulikia matatizo yanayofanana katika jamii? Unadhani ni matatizo gani?
3. Unafikiri ni kwa nini watunzi hawa wanafanana kimaudhui na kifani?
4. Je, unaweza kueleza sababu kwa nini watunzi hawa wanatofautiana kimaudhui na kifani?
5. Je, maisha ya watunzi hawa, tajriba zao, uzoefu na imani za zinaathiri kazi zao na kuwatofautisha au kuwafananisha? Toa mifano kutoka katika tamthilia hizi.
6. Je ni maudhui gani yanayojitokeza kwenye Mashetani na Kivuli Kinaishi?

7. Tafadhali taja maana za maneno yafuatayo

Namba	Neno	Maana halisi	Maana ya kiishara
22.	Unga wa ndere		
23.	Unga wa rutuba		
24.	Sauti		
25.	<i>Kivuli Kinaishi</i>		
26.	Uchawi		
27.	Mdundo wa ngoma		
28.	Giningi		

Namba	Neno	Maana halisi	Maana ya kiishara
28.	<i>Shetani</i>		
29.	<i>Binadamu</i>		
30.	<i>Mbuyu</i>		
31.	<i>Kisu</i>		
32.	<i>Manyoya</i>		
33.	<i>Gashalazeritwas</i>		
34.	<i>Daktari</i>		
35.	<i>Sherehe za Waltz</i>		
36.	<i>Kicheko</i>		

ASANTE KWA USHIRIKIANO WAKO